T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

# TÜRK ROMANINDA ‘YAŞLILIK’ OLGUSU

## (TANZİMAT’TAN CUMHURİYET’E)

**(DOKTORA TEZİ)**

**Doğu ÖZKAN**

**BURSA – 2024**

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

# TÜRK ROMANINDA ‘YAŞLILIK’ OLGUSU

## (TANZİMAT’TAN CUMHURİYET’E)

**(DOKTORA TEZİ)**

**Doğu ÖZKAN**

**Danışman:**

**Prof. Dr. Nesrin KARACA**

**BURSA – 2024**

**TEZ ONAY SAYFASI**

**T. C.**

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda 711741005 numaralı Doğu ÖZKAN'ın hazırladığı "Türk Romanında 'Yaşlılık' Olgusu" konulu Doktora ile ilgili tez savunma sınavı, .../.../… günü …… - ……..saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ……..….. (başarılı/başarısız) olduğuna …… (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof. Dr. Nesrin KARACA
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Kelime ERDAL
Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
Balıkesir Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Abide DOĞAN
Hacettepe Üniversitesi

...../...../ 20.....

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

# DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ**

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 27/08/2024

- Tez Başlığı / Konusu: Türk Romanında 'Yaşlılık' Olgusu
- Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam ... sayfalık kısmına ilişkin, 27/08/2024 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %15'dir.
- Uygulanan filtrelemeler:
- Kaynakça hariç
- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç
- Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
- Gereğini saygılarımla arz ederim.

27/08/2024


**Adı Soyadı** **:** Doğu ÖZKAN

**Öğrenci No** **:** 711741005

**Ana Bilim Dalı** **:** Türk Dili ve Edebiyatı

**Programı** : Yeni Türk Edebiyatı

**Statüsü** : Doktora


**Danışman**
**Prof. Dr. Nesrin KARACA**
**27/08/2024**

## YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum *Türk Romanında 'Yaşlılık' Olgusu* adlı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

**Tarih ve İmza**

**27/08/2024**

| | |
|---|---|
| **Adı Soyadı** | **:** Doğu ÖZKAN |
| **Öğrenci No** | **:** 711741005 |
| **Ana Bilim Dalı** | **:** Türk Dili ve Edebiyatı |
| **Programı** | **:** Yeni Türk Edebiyatı |
| **Statüsü** | **:** Doktora |

# ÖZET

**Yazar adı soyadı : Doğu Özkan**
**Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi**
**Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü**
**Ana Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı**
**Bilim dalı : Yeni Türk Edebiyatı**
**Tezin Niteliği : Doktora**
**Tez danışmanı : Prof. Dr. Nesrin Karaca**

Bu araştırmanın temel amacı, Türk romanında yaşlılık kavramını inceleyerek yaşlılık algısının çeşitliliğini anlamaktır. Çalışmada, yaşlılık olgusunun kavramsal ve kuramsal boyutları ele alınmakta, yaşlılık ve yaşlanma süreçlerine ilişkin temel tanımlar ile fiziksel, bilişsel ve sosyal özellikler değerlendirilmektedir. Yaşlılık ve yaşlanma süreçlerine yönelik çeşitli kuramlar, sosyolojik ve psikolojik perspektiflerden ele alınarak kapsamlı bir çerçeve oluşturulmuştur. Ayrıca, geleneksel ve modern toplumlarda yaşlılık algısının nasıl şekillendiği ve bu algıya yönelik yaklaşımlar karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Türk romanında yaşlılık olgusunun ele alınış biçimleri incelenmekte ve modernleşme ile yaşlılık arasındaki ilişkinin edebiyattaki yansımaları ortaya konulmaktadır. Yaşlılık imajı, yaşlılık göstergeleri ve roman yazarlarının bakış açısıyla yaşlılık temsilleri detaylı bir şekilde ele alınmakta, zamanla yaşlılık algısındaki değişim ve dönüşümler de tartışılarak yaşlılık söyleminin sosyal değerden sosyal soruna doğru nasıl evrildiğine değinilmektedir. İncelenen romanlar üzerinden yaşlılık olgusuna dair çeşitli sınıflandırmalar yapılmakta ve bu sınıflandırmaların yaşlılık algısı üzerindeki etkileri yorumlanmaktadır. Çalışma, Türk romanında yaşlılık temasının çok boyutlu bir şekilde ele alındığını ve toplumsal, kültürel, ekonomik bağlamlarda nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır. Çalışmada, kırsal ve şehir hayatında yaşlılık algısı, yaşlı bireylerin cinsiyet, eğitim, medeni durum ve mesleki konumlarına göre sınıflandırılması üzerinden derinlemesine ele alınmaktadır. Özellikle, yaşlı bireylerin soyut ve somut olgularla olan ilişkileri; din, otorite, para, kadın, aşk, cinsellik, hastalık ve ölüm gibi kavramlar üzerinden tartışılmaktadır. Ayrıca, kuşak çatışması, dil ve kültüre ait yaşlılık söylemleri, kılık/kıyafet ve fiziksel görünüm gibi temaların işlendiği bu çalışmada, yaşlı bireylerin toplumsal rolleri, sevgi ve saygı görme durumları, kötü muameleye maruz kalma deneyimleri, zaman algıları ve akran dayanışmaları da kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Sonuç olarak, yaşlı bireylerin toplumsal rollerinin yalnızca yaşlılıkla sınırlı olmadığı, aynı zamanda deneyimlerin ve bilgeliğin genç nesillere aktarılmasında önemli bir yer tuttukları vurgulanmaktadır. Çalışma, edebî metinlerde yaşlı karakterlerin genellikle olumlu sıfatlarla tanımlandığını ancak olumsuz ifadelerin de sıkça kullanıldığını göstermektedir. Bu durum, yaşlılık algısının toplumda nasıl şekillendiğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Metinlerde kullanılan ifadelerin yaşlı ayrımcılığına işaret edebileceği, özellikle "kocakarı" gibi olumsuz ifadelerin yaşlıları küçümsemek amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular, Türk romanında yaşlılık konusunun geniş bir perspektifle ele alındığını ve yaşlılık deneyimlerinin toplumsal, kültürel ve ekonomik bağlamlar içinde değerlendirildiğini göstermektedir. Bu çalışma, yaşlılık temasıyla ilgili toplumsal algıları anlamak isteyen okuyucular için önemli bir kaynak sunmakta ve yaşlılıkla ilgili toplumsal söylemlerin, edebî eserler aracılığıyla nasıl şekillendiğine dair kapsamlı bir analiz sağlamaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Roman, Türk romanı, Yaşlılık, Yaşlanma.

## SUMMARY

**Author name and surname** : **Doğu Özkan**
**University** : **Bursa Uludağ Üniversitesi**
**Institute** : **Sosyal Bilimler Enstitüsü**
**Department** : **Türk Dili ve Edebiyatı**
**Branch of science** : **Türk Dili ve Edebiyatı**
**Nature of the Thesis** : **Türk Dili ve Edebiyatı**
**Thesis advisor** : **Prof. Dr. Nesrin Karaca**

The primary aim of this research is to examine the concept of old age in Turkish novels and to understand the diversity of perceptions surrounding aging. The study addresses the conceptual and theoretical dimensions of the phenomenon of old age, evaluating fundamental definitions related to aging and the physical, cognitive, and social characteristics associated with it. Various theories on old age and aging processes are examined from sociological and psychological perspectives, creating a comprehensive framework. Additionally, the formation of perceptions of old age and approaches to it in traditional and modern societies are analyzed comparatively. The study investigates how the phenomenon of old age is depicted in Turkish novels and explores the reflections of the relationship between modernization and old age in literature. The representation of old age, indicators of aging, and the perspectives of novelists on aging are discussed in detail. The evolution and transformations in the perception of old age over time are examined, addressing how the discourse on old age has shifted from a social value to a social issue. Various classifications related to the phenomenon of old age are made through the analyzed novels, and the effects of these classifications on the perception of old age are interpreted. The research highlights that the theme of old age in Turkish novels is addressed multidimensionally and reveals how it is shaped within social, cultural, and economic contexts. It offers an in-depth examination of perceptions of old age in rural and urban settings, as well as the classification of elderly individuals based on gender, education, marital status, and occupational position. Specifically, the relationships of elderly individuals with abstract and concrete phenomena such as religion, authority, money, women, love, sexuality, illness, and death are discussed. Themes such as generational conflict, age-related discourses in language and culture, clothing, and physical appearance are also explored. The study comprehensively addresses the social roles of elderly individuals, their experiences of love and respect, instances of mistreatment, perceptions of time, and peer solidarity. In conclusion, the research emphasizes that the social roles of elderly individuals are not limited to old age alone but also play a significant role in transmitting experiences and wisdom to younger generations. The study shows that elderly characters in literary texts are often described with positive attributes, although negative expressions are also frequently used. This situation provides important clues about how perceptions of old age are shaped in society. The study identifies that expressions used in texts may indicate age discrimination, particularly noting that negative terms like “old woman” are used to belittle the elderly. The findings demonstrate that the theme of old age in Turkish novels is addressed from a broad perspective and that the experiences of aging are evaluated within social, cultural, and economic contexts. This research provides a significant resource for readers interested in understanding social perceptions of old age and offers a comprehensive analysis of how societal discourses on aging are shaped through literary works.



**Key Words:** Novel, Turkish novel, Old Age, Aging.

# ÖN SÖZ

Bu çalışmanın genel amacı, Türk romanında yaşlılık olgusunu incelemek ve yaşlılık algısının nasıl farklılaştığını anlamaktır. Çalışmada yaşlılık kavramı geniş bir perspektiften ele alınarak konu sosyolojik, psikolojik ve kültürel açılardan değerlendirilmektedir. Çalışmanın birinci bölümünde, yaşlılık olgusunun kavramsal ve kuramsal boyutları ele alınmaktadır. Bu kapsamda, yaşlılık ve yaşlanma kavramları tanımlanmakta, yaşlılık dönemine ilişkin fiziksel, bilişsel ve sosyal özellikler incelenmektedir. Ayrıca, yaşlılık süreçlerine dair sosyolojik ve psikolojik kuramlar açıklanmakta, geleneksel ve modern toplumlarda yaşlılık algısı karşılaştırılmaktadır. İkinci bölümde, Türk romanında yaşlılık olgusunun ele alınış biçimleri incelenmektedir. Modernleşme sürecinin Türk romanında yaşlılık temsiline nasıl yansıdığı, yaşlılık imajı ve göstergeleri tartışılmakta, zamanla yaşlılık algısındaki değişimler değerlendirilmektedir. Ayrıca, yaşlılık söyleminin romanlara nasıl yansıdığı ve bu söylemin sosyal ve kültürel bağlamdaki etkileri ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise yaşlılık olgusu farklı açılardan kapsamlı bir şekilde analiz edilmektedir. Yaşlılara yönelik olumlu ve olumsuz nitelemeler, mekân ve sosyal çevre etkileri, yaşlıların yaşam koşulları ve toplumsal statüleri gibi konular incelenmektedir. Ayrıca, yaşlılık ve zaman algısı, kuşak çatışması, dil ve kültürün yaşlılık üzerindeki etkileri, mizaç ve karakter özellikleri gibi temalar detaylı bir şekilde ele alınmakta ve insan dışı varlıklara yüklenen yaşlılık nitelemeleri de değerlendirilmektedir. Çalışma, Türk romanında yaşlılık olgusunun çok yönlü ve derinlemesine ele alındığını ortaya koymaktadır. Kırsal ve şehir hayatında yaşlılık algısının nasıl şekillendiği, yaşlı bireylerin cinsiyet, eğitim, maddi durum ve meslek sahibi olma gibi faktörlere göre sınıflandırıldığı ve bu sınıflandırmaların yaşlılık deneyimlerini nasıl etkilediği incelenmektedir. Yaşlı bireylerin din, otorite, para, aşk, cinsellik, hastalık ve ölüm gibi kavramlarla ilişkileri detaylı olarak ele alınıp kuşak çatışması, dil ve kültüre ait yaşlılık söylemi gibi temalar üzerinden yaşlılık algısı tartışılmaktadır. Ayrıca, evli, bekâr ve dul yaşlıların yaşlılık deneyimleri incelenmekte, toplumsal normlar ve cinsiyet rollerinin yaşlılık üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. Çalışma, edebî eserlerde yaşlı karakterlerin “iyi” ve “kötü” olarak sınıflandırılmasının ötesinde, bu karakterlerin kişilik, davranış ve motivasyonlarının derinlemesine analiz edilmesi gerektiğini vurgulamakta ve yaşlılık temasının toplumsal yansımalarını geniş bir perspektifte ele almaktadır.

## İÇİNDEKİLER

**TEZ ONAY SAYFASI** ..... **İİ**
**DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU** ..... **İİİ**
**YEMİN METNİ** ..... **İV**
**SUMMARY** ..... **Vİ**
**ÖN SÖZ** ..... **Vİİ**
**İÇİNDEKİLER** ..... **Vİİİ**
**GİRİŞ** ..... **1**

**BİRİNCİ BÖLÜM**

**KAVRAMSAL VE KURAMSAL OLARAK 'YAŞLILIK' OLGUSU**

1. KAVRAMSAL OLARAK YAŞLILIK VE YAŞLANMA ..... 6
   1.1. Yaşlılık Ve Yaşlanma Tanımları ..... 6
2. YAŞLILIK DÖNEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ ..... 12
   2.1. Yaşlılık Döneminin Fiziksel Özellikleri ..... 12
   2.2. Yaşlılık Döneminin Bilişsel Özellikleri ..... 13
   2.3. Yaşlılık Döneminin Sosyal Özellikleri ..... 15
3. YAŞLI VE YAŞLILIK KURAMLARI ..... 16
4. YAŞLILIĞA SOSYOLOJİK VE PSİKOLOJİK BAKIŞ ..... 21
5. GELENEKSEL VE MODERN TOPLUMLARDA YAŞLILIĞA BAKIŞ ..... 35

**İKİNCİ BÖLÜM**

**TÜRK ROMANI VE YAŞLILIK OLGUSU**

1. TÜRK ROMANINDA TOPLUMSAL DEĞİŞİM EĞİLİMLERİ ..... 41
   1.1. Modernleşme ve Yaşlılık ..... 43
   1.2. Roman ve Yaşlılık İlişkisi ..... 48
2. 'YAŞLILIK' OLGUSUNUN TÜRK ROMANINA YANSIMA BİÇİMLERİ ..... 51
   2.1. Türk Romanında Yaşlılık Tanımları ..... 52
   2.2. Türk Romanında Yaşlılığın Temsili ..... 55
   2.3. Yaşlılık Anlayışında Değişim ve Dönüşümler ..... 63
      2.3.1. Yaşlılık Algısı ..... 64

2.3.2. Yaşlılık Söylemi ..... 68
2.3.3. Yaşlılık Temsiline Farklı Yaklaşımlar ..... 70
3. KÜLTÜREL BAĞLAMDA YAŞLILIK ..... 72

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**

**İNCELENEN ROMANLARDA YAŞLILIK OLGUSUNUN YANSIMALARI**

1. YAŞLILARI NİTELEMEK İÇİN KULLANILAN İFADELER ..... 77
1.1. Olumlu İfadeler ..... 78
1.2. Olumsuz İfadeler ..... 84
2. MEKÂN VE SOSYAL ÇEVRENİN KONUMU ..... 89
2.1. Kırsal/Köy Ortamında Yaşlılık ..... 89
2.2. Şehir/Kent Hayatı ve Yaşlılık ..... 91
3. MEDENİ DURUM VE BİRLİKTE YAŞADIKLARI KİŞİLERE GÖRE YAŞLI SINIFLANDIRMASI ..... 92
3.1. Bekâr Olan ve Tek Başına Yaşayan Yaşlılar ..... 93
3.2. Evli Olan ve Eşiyle Yaşayan Yaşlılar ..... 95
3.3. Dul Olan ve Çocukları/Torunlarıyla Yaşayan Yaşlılar ..... 99
4. CİNSİYETE GÖRE YAŞLI SINIFLANDIRMASI ..... 102
4.1. Kadın Yaşlılar ..... 103
4.2. Erkek Yaşlılar ..... 110
5. EĞİTİM DURUMUNA GÖRE YAŞLI SINIFLANDIRMASI ..... 114
5.1. Eğitimli Yaşlılar ..... 115
5.2. Eğitimsiz Yaşlılar ..... 117
6. MADDİ DURUM VE MESLEKİ KONUMUNA GÖRE YAŞLI SINIFLANDIRMASI ..... 119
6.1. Fakirlik ve Yaşlılık ..... 120
6.2. Zenginlik ve Yaşlılık ..... 122
6.3. Meslek Sahibi Olma Durumu ve Yaşlılık ..... 125
7. YAŞA GÖRE YAŞLILIK KONUMU VE SINIFLANDIRMA ..... 133
7.1. Orta Yaşlılık ..... 133
7.2. İleri Yaşlılık ..... 136

8. YAŞLILARDA SOYUT/SOMUT OLGULAR ..... 137
8.1. Din Algısı ve Dindarlık ..... 138
8.2. Otorite ..... 145
8.3. Para ..... 148
8.4. Kadın ..... 152
8.5. Aşk ..... 155
8.6. Cinsellik ..... 158
8.7. Hastalık ve Ölüm ..... 163
9. KUŞAK ÇATIŞMASI ..... 171
10. DİL VE KÜLTÜRE AİT YAŞLILIK SÖYLEMİ ..... 180
11. KILIK/KIYAFET VE FİZİKSEL GÖRÜNÜM ..... 185
12. SEVGİ, SAYGI VE HÜRMET GÖRME ..... 190
13. KÖTÜ MUAMELEYE MARUZ KALMA ..... 191
14. YAŞLILIK VE ZAMAN ALGISI ..... 192
15. AKRAN/EMSAL DAYANIŞMASI VE YARDIMLAŞMA ..... 194
16. YAŞLILIKTA UĞRAŞ ALANLARI ..... 195
17. MİZAÇ VE KARAKTER ÖZELLİĞİ ..... 199
18. DEĞİŞKENLİK GÖSTEREN YAŞ VE YAŞLILIK SÖYLEMİ ..... 207
19. İNSAN DIŞI VARLIKLARA YÜKLENEN YAŞLI NİTELEMESİ ..... 209
**SONUÇ ..... 213**
**KAYNAKÇA ..... 237**
YARARLANILAN KAYNAKLAR ..... 237
İNCELENEN KAYNAKLAR ..... 262
ÇEVRİMİÇİ KAYNAKLAR ..... 269
**ÖZ GEÇMİŞ ..... 270**

# GİRİŞ

Yaşlılık; geniş bir kapsama sahip olan, bireylerde değişikliklerin ve kayıpların gözlendiği olumlu-olumsuz çeşitli faktörleri içeren bir olgudur. Başka bir deyişle yaşlılık; genetik, yaşam tarzı, kronik hastalıklar gibi farklı değişkenleri içeren karmaşık bir süreçtir (Mazzeo, Cavanach ve Evans, 1998: 993). Yaşlılık kavramında yaşlanma hususu çeşitli açılardan ele alınmaktadır. Kronolojik yaşlanma, bireyin doğduğu andan itibaren geçen yıllara bağlı olarak ortaya çıkan yaşlanma sürecidir (Danışoğlu, 1998: 5). Sosyal yaşlanma bağlamında gerontologlar yaşlı bireyleri, üzerine aldıkları sosyal roller ve edindikleri alışkanlıklar temelinde tanımlamaktadırlar (Quadagno, 2002: 131). Fizyolojik yaşlanma ise bireyin biyolojik sistemlerinde zamanla meydana gelen doğal değişimleri ifade eder. Bu değişiklikler genellikle yaşın ilerlemesiyle ortaya çıkar ve de organizmanın yapısal, işlevsel ve biyokimyasal düzeyde yaşa bağlı olarak gelişen normal süreçlerini içermektedir (Erbaşı, Tüfekçioğlu ve Sabah, 1999: 68).

Yaşlılık süreci birçok fizyolojik değişikliği içeren doğal bir evre olarak kabul edilmektedir. Bu süreç, genellikle bireyin aktivite seviyesinde ve işlevselliğinde azalmaya neden olmaktadır. Yaşlılıkla birlikte vücutta çeşitli sistemlerde meydana gelen değişiklikler, kişinin günlük yaşamında çeşitli zorluklara yol açabilmektedir (Beğer ve Yavuzer, 2012: 1).

Yaşlı olmak; genellikle olumsuz duygu, düşünce ve beklentilerle karşılanmaktadır. Bunun üretimden çekilme, ekonomik veya sosyal katkı yerine toplum için bir yük oldukları kabulü ile ilişkisi bulunmaktadır. Bu olumsuz algılar, yaşlı bireylerin sahip olduğu potansiyel bilgi, deneyim ve bilgelikten tam olarak yararlanma şansını sınırlayabilir (Buz, 2015: 269). Yaşlılık oysaki bir dizi fiziksel değişiklik değil toplumsal bir zenginlik kaynağı olmalıdır. Yaşlı bireyler, bir toplumun kültürel mirasının taşıyıcıları olarak önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle yaşlılığın bir "yük" olarak değil, toplumsal bir değer olarak kabul edilmesi önemlidir. Toplumun yaşlı bireylere saygı göstermesi, onların yaşam deneyimlerinden yararlanması ve onlara değer vermesi, toplumun bütünleşik ve destekleyici bir yapıya sahip olmasını sağlamaktadır (Kislaya, Santos ve Gil, 2013: 130).

Yaşlılık genellikle bunama, eskime, yıpranmış olma, güçsüzleşme, hastalıklı olma, sessiz, tüketen, tutucu ve değişime kapalı gibi ifadelerle karakterize edilen ve yaşlı

bireyleri toplumsal dışlanmaya maruz bırakan bir algı ile öne çıkmaktadır. Oysaki yaşlı bireylere mevcut imkânlar verildiğinde, bireysel işlevsellikleri ve üretkenlikleri görülebilmektedir. Yaşlılıkla ilgili bu olumsuz algılar, genellikle yaşlı bireylerin potansiyelini ve sahip oldukları deneyim ve bilgeliği göz ardı etme eğilimindedir. Bu tür ön yargılar, yaşlı bireylerin toplum içindeki rollerini sınırlayabilir ve onları dışlanmış hissettirebilir. Ancak yaşlı bireyler, sahip oldukları bilgi birikimi, deneyim ve yaşam becerileriyle topluma önemli katkılarda bulunabilirler (Yeşil, Taşcı ve Öztunç, 2016: 129-130).

Yaşlılık, sadece bir dizi olumsuz özellikle değil, aynı zamanda yaşamın farklı bir aşaması olarak kabul edilmelidir. Yaşlı bireyler; toplumda mentorluk, rehberlik ve kültürel mirasın korunması gibi önemli roller üstlenebilirler. Onlara saygı göstermek, yaşamlarını zenginleştiren deneyimlerinden yararlanmak ve potansiyellerine değer vermek, toplumun bütünleşmiş bir yapıya sahip olmasına katkı sağlamaktadır (Lamonte ve Ainsworth, 2001: 371).

Yaşlanmanın sosyal anlamı, toplumlar arasında değişiklik gösterir ve genellikle bireyin yaşamındaki bu evre, toplumsal dinamiklerde önemli değişimlere yol açmaktadır. Yaşlılık, bireyin toplumsal rollerinde, sorumluluklarında ve ilişkilerinde gerçekleşen evreler ile karakterize edilen bir süreçtir (Tufan, 2003: 73). Bu dönem, bireye kendine özgü yeni toplumsal roller ve sorumluluklar getirmektedir. Toplumsal beklentiler ise yaşlı bireyin rolünü yeniden tanımlarken değişebilir. Toplum, yaşlanan bireyden önceki beklentilerini gözden geçirir ve genellikle bazı davranışları daha hoşgörülü ve anlayışlı bir şekilde ele alabilir. Yaşlılık, bireye toplum içinde daha fazla deneyim ve bilgelikle dolu bir konum kazandırır. Bu dönemde, yaşlı bireylerin toplumlarına katkıları, geçmişte edindikleri bilgi ve deneyimleri genç nesillere aktarma çabaları, toplumsal bağları güçlendiren faktörler olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, toplumun yaşlı bireyleri daha sakin, bilge ve anlayışlı bireyler olarak görmesi, onlara yönelik daha olumlu bir bakış açısı geliştirmesine neden olmaktadır. Bu da yaşlı bireylere toplum içinde daha fazla saygı ve değer verilmesine katkı sağlar. Bu değişimler, yaşlanmanın sadece bireysel bir deneyim olmanın ötesinde, toplumsal dinamiklerle de yakından ilişkilendiğini göstermektedir. Yaşlılık, bireyin yaşamındaki bir dönüm noktası olmanın yanı sıra, toplumun genel anlamda yaşlı bireylere yönelik tutumları üzerinde de etkili bir rol oynamaktadır (İlgar, 2008: 63).

Yaşlanma, sosyal bir geri çekilme ve yaşamın çeşitli alanlarında (iş, gelir, sağlık vb.) rol ve statü kaybını içerebilir. Bu durum karşısında toplumun yaşlı bireylere karşı tutumunda da değişiklikler meydana gelir. Daha önce yaptırım uygulanan davranışlar, şimdi hoş görülmeye başlar. Bu süreçte, yaşlı bireylere yönelik beklentiler ve toplumsal normlar da evrim geçirebilir. Yaşlanma, bireyin toplumsal bağlamda kendini yeniden tanımlamasına ve yaşamın farklı aşamalarına uyum sağlamasına zorlayan dinamik bir süreçtir (Tufan, 2003: 75).

Emeklilikle birlikte de bireyin yaşamında önemli değişiklikler meydana gelir. Emeklilik, genellikle bireyin iş hayatından çekilip emeklilik dönemine girişidir. Bu aşamada birey, daha önceki aktif iş yaşamının ardından birinci plandaki rolünden uzaklaşarak ikinci planda bir konuma geçmektedir (Charles ve Mavandadi, 2003: 242). Emeklilik, birçok kişi için uzun süreli bir çalışma döneminin ardından gelir ve bu dönemde bireyin günlük rutini, sosyal çevresi ve kişisel kimliği önemli ölçüde etkilenmektedir. Emekliliğe hazırlanmayan bireyler, bu geçiş döneminde kendilerini boşlukta hissedebilirler. Çünkü bu sadece iş yaşamındaki bir değişiklikle sınırlı kalmaz, aynı zamanda kişinin günlük rutinleri, sosyal ilişkileri ve kişisel kimliği üzerinde de derin etkiler bırakabilir. Bu nedenle emeklilik öncesi kişisel hazırlık, bu dönemi aktif ve anlamlı bir şekilde geçirme planları bu süreci daha olumlu bir deneyim hâline getirebilir. Olumsuz bir durum gibi algılanan emeklilik süreci aslında yeni sosyal bağlantılar kurma ve mevcut ilişkileri güçlendirme fırsatları sunar. Birey kendisine destekleyici bir çevre ve kişisel hedefler belirlediğinde bu süreci olumlu hâle getirebilir. Böylelikle emeklilik dönemi daha anlamlı geçirilir ve kişisel gelişime yönelik bir fırsata dönüşür (Baumeister ve Leary, 1995: 499).

Edebî eserlere bakıldığında ise yaşlı bireyler, toplum ve diğer insanlar için önemli bir kaynak ve değer hâline gelmektedirler. Eserlerdeki yaşlı karakterler, biriktirdikleri deneyim ve bilgelikleriyle genç nesillere rehberlik etmekte, kültürel mirası koruyarak toplumsal bağları güçlendirmektedir. Gelenekleri, hikâyeleri ve değerleri eserler aracılığıyla genç kuşaklara aktararak eserin içeriğini zenginleştirirler. Emeklilik dönemlerinde gönüllü çalışmalara katılarak topluma hizmet ederler ve bu şekilde sosyal bir denge sağlarlar. Ayrıca yaşlı karakterler, yaşamlarındaki zorluklara rağmen genç nesillere yaşam mücadelelerini aşma konusunda örnek teşkil edip; moral ve ilham kaynağı olabilirler. Bu nedenle yaşlı karakterlerin edebî eserlerdeki varlığı, eserlerin

toplumsal bütünlük ve kültürel zenginlik üzerindeki etkileri açısından büyük bir öneme sahiptir.

Türk romanında yaşlılık olgusu, geniş bir perspektifte ele alınarak çeşitli eserlerde işlenmiştir. Bu olgu, genellikle bireyin hayatındaki farklı evrelerin bir yansıması olarak ele alınmış ve yaşlılık, romanlarda sıklıkla karakter gelişimi, toplumsal ilişkiler ve kültürel değerler üzerinden incelenmiştir (Erdi, 2008: 46). Türk edebiyatında yaşlılık temasının işlendiği eserler, genellikle bireyin yaşam döngüsünün bir parçası olarak ele alınır. Yaşlı karakterler, genç nesillere aktarılan deneyim ve bilgelikleriyle öne çıkar ve genellikle toplumsal normlara ve aile ilişkilerine dair önemli temsiller sunar. Örneğin, bazı romanlarda yaşlılık, bir kişinin hayatının son dönemine yönelik duygusal bir yolculuğu temsil eder. Bu eserlerde yaşlı karakterler, yaşamlarının muhasebesini yaparken ölüm ve geçmişle yüzleşme gibi evrensel konuları ele alabilirler. Ayrıca yaşlılık kavramı bazen toplumsal değişim ve modernleşme süreçleriyle de ilişkilendirilir. Yaşlı karakterler, geleneksel değerlerle modern yaşam arasındaki çatışmaları yansıtarak toplumdaki değişimlere karşı bir bakış açısı sunabilirler (Eroğlu, 2022: 822).

Sonuç olarak Türk romanında yaşlılık olgusu geniş bir yelpazede işlenmiş, bu tema üzerinden bireyin yaşam serüveni, kültürel değerler, toplumsal ilişkiler ve modernleşme gibi birçok önemli konu ele alınmıştır. Yaşlılık, edebî eserlerde zengin bir anlam katıcısı olarak karşımıza çıkmakta ve bu karakterlerin hayat tecrübeleri, okuyucuya derinlemesine düşündürme ve anlamlandırma imkânı sunmaktadır.

Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan bir zaman diliminde, Türk romanında "yaşlılık" olgusu, toplumsal ve kültürel değişimlerin izini sürerek önemli bir tema olarak işlenmektedir. Tanzimat Dönemi, modernleşme çabalarının etkisi altında geçmiştir ve bu dönemde kaleme alınan eserlerde yaşlı karakterlerin genellikle eski düzenin temsilcileri olarak ele alındığı görülmektedir. Ele alınan bu karakterler, toplumsal değişimlere direnen veya bu değişimlere ayak uydurmaya çalışan bireyler olarak betimlenmektedirler.

Servet-i Fünun Dönemi ile birlikte Türk romanında yaşlılık kavramının, bireyin içsel dünyası ve kişisel gelişimi açısından derinlemesine incelenmeye başlandığı görülmektedir. Bu dönemde yaşlı karakterler, geçmişin temsilcileri olmanın ötesine

geçerek kendi yaşamları boyunca biriktirdikleri deneyim ve bilgelikleri genç kuşaklara aktarma çabası içinde gösterilmektedir. Cumhuriyet Dönemi'nde ise sosyal ve kültürel dönüşümün etkisi altında yaşlılık, genellikle modernleşme sürecindeki bireyin kimlik arayışı ve geçmişiyle yüzleşme çabaları bağlamında ele alınmaktadır. Yaşlı karakterler, Türk romanında bu dönemler boyunca, toplumun ve bireyin evrimine dair önemli ipuçları sunan ve bu süreçlere tanıklık eden figürler olarak karşımıza çıkmıştır. Bu çalışma, Türk romanındaki yaşlılık olgusunun zaman içindeki evrimini anlamamıza katkıda bulunmayı amaçlamıştır.

# BİRİNCİ BÖLÜM

# KAVRAMSAL ve KURAMSAL OLARAK 'YAŞLILIK' OLGUSU

Var olduğu ilk andan bu yana insan, çevresinde olup biten her şeyi öğrenme arzusuyla yaşar. Söz konusu bu merak doğa olaylarını açıklama, yaşadığı çevreyi tanıma ve bu alanı kendi için daha yaşanabilir bir hâle getirmek olarak sıralanabilir (Gürses ve Kılavuz, 2011: 156). Günümüz toplumuna ve modern teknolojiye erişebilmek için çeşitli aletlerin yapımı ve kullanımında ustalaşan insanın çevresine olan merakı, zaman içerisinde kendi cinsine yönelerek nesnesi kendisi olan bir keşif serüvenine evrilir. Başka bir deyişle araştıranı da araştırılanı da insan olan bu süreçte bireyin tecrübe ettiği her türden değişimi bahsi geçen bu merak odaklarından biri olarak kabul etmek mümkündür. Büyümek, yaş almak, olgunlaşmak gibi farklı ifadeler ile anlamlandırılmaya çalışılan yaşlanma; bireyin tecrübe ettiği bu merakın ve değişim sürecinin de kaçınılmaz sonudur. Doğduğu andan itibaren yaşlanmaya başlayan insanın, süreç içinde neler ile karşılaşacağını önceden bilmesi kişinin öz farkındalığı açısından lehine bir durumdur (Geçtan, 1990: 11).

Çalışmanın bu bölümünde yaşlılık konusunda kavramsal çerçeve oluşturulmaya ve bu kapsamda öncelikle yaşlılık ve yaşlanma kavramlarının tanımlarına yer verilmiştir.

## 1. KAVRAMSAL OLARAK YAŞLILIK VE YAŞLANMA

### 1.1. Yaşlılık Ve Yaşlanma Tanımları

Türkçede 'yaşlı' kelimesi Latincede "geron" kelimesine karşılık gelmektedir. Gerontoloji denilen kavram bu kelimeden türemiştir ve "yaşlılık bilimi" şeklinde ortaya çıkmıştır (Victor, 2005: 1). TDK (2023) yaşlanmayı: "*Yaşlı olma hâli*" olarak tanımlar. 'Yaşlılık' olgusu, fonksiyonların işleyişinin kısıtlanması, doğurganlığın azalması ve ölüm riskinin artmasıyla ifade edilmektedir (Samancı ve Kara, 2018: 221).

İlk defa, 1908'de Rus biyolog olan Metchnikoff'un kullandığı 'gerontoloji' bireyin yaşlılık süresi içinde ortaya çıkan biyolojik, sosyal ve davranışsal görüngeleri inceleyen bilimin adıdır (Erber, 2013: 5). 'Yaşlılık'; çocukluk, gençlik, yetişkinlik gibi bir yaş dönemi ve insan yaşamının son evresidir. 'Yaşlanma' ise anne karnında başlayarak ömür

boyu devam eden ve ölümle sonuçlanan bir süreçtir (Danış ve Efe, 2016: 263; Kalınkara, 2016: 1-3; Kutsal, 2008: 1-3). 'Yaşlılık', yaşlı olma durumu ve yaşın ilerlemesiyle ilgili değişimlere işaret etmekteyken; 'yaşlanma', yaşın artmasını ifade etmektedir (Yoğan, 2016: 22). Bu durumda, yaşlanmanın herhangi bir yaş dilimi aralığını belirttiği görülürken, yaşlılık belli bir yaş grubuna işaret etmektedir.

Yaşlılık, bireyin belirli bir yaşa gelmesi, kronolojik olarak belli bir yaş alımının ardından bedensel, sosyal ve ruhsal farklılıkların ortaya çıktığı bir dönemdir. Doğumdan itibaren gelişimsel olarak bebeklik, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik olarak ifade edilen insan yaşamı bu dönemlerin ardından gelen "yaşlılık" dönemiyle son sürece girmekte ve ölümle son bulmaktadır. Yaşlılık döneminin de diğer dönemler gibi kaçınılmaz ve doğal olduğunu belirtmek gerekir. Bunun yanında yaşlılığın başlama zamanı ve gösterdiği farklılıklar kişiden kişiye değişebilmektedir. Bireyin sağlık durumu, psikososyal özellikleri, geçmiş yaşam tecrübeleri ve içinde yaşanılan çevre şartları yaşlılık sürecinin seyri ile doğrudan ilgilidir (Danış, 2004: 7-9).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) yaşlılığı, çevresel faktörlere uyum sağlama yeteneklerinin azalması olarak tanımlar. Yaşlılığın göreceli, yaşlanma sürecinin ise evrensel olduğu aktarılır (Kalınkara, 2016: 1-3; Kutsal, 2008: 1-3). Yaşlılık bir dönemi, yaşlanma ise bir süreci ifade etmekte ve yaşlılık, kişiye, toplumun belirlediği kurallara göre biçimlenmektedir. Bu durum Fatma Arpacı'nın da ifadesiyle; "*bir kişi kendisini kaç yaşında hissediyorsa o yaştadır veya düşündüğü kadar yaşlıdır hatta atar damarlarının dayandığı yaştadır*" denilebilir (Arpacı, 2005: 15). Kısaca insanın biyolojik yaşından öte kendisini nasıl hissettiği ön plana çıkmaktadır.

Perlmutter ve Hall (1992) tarafından ortaya atılan 'Birincil, İkincil ve Üçüncül Yaşlanma' kavramları, yaşlanma sürecinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlar. Birincil yaşlanma, tüm yaşlı bireylerde doğal olarak gözlemlenen değişimleri (saçların beyazlaması, görme ve işitmede problemler, hareketlerin yavaşlaması gibi) ifade ederken, İkincil yaşlanma kaçınılmaz olmayan faktörlerle hızlanan değişimleri içerir. Bu durum, kötü alışkanlıkların, hastalıkların veya hareketsizliğin yaşlılıkta artan etkilerini kapsar. Üçüncül yaşlanma ise yaşamın son dönemlerinde aşırı derecede bozulmayı ifade eder (İçli, 2016: 41). Bu tanımlar, yaşlılığın olumlu ve olumsuz yönleri üzerinde durmaktadır. İlki yaşlılığı, yeti ve duyularda kayıplar ile değişimlere kapalı bir dönem

olma gibi olumsuz taraflar üzerinde dururken; diğer bir tanım ise kazanım olarak görülebilecek bilgi birikimi, tecrübe, hayata daha tutarlı ve sakin bakma gibi olumluluklarla dolu bir süreç olarak görür. Bu farklı bakış açıları, sosyal, kültürel ve ekonomik faktörlere bağlı olarak şekillenerek; toplumun yaşlılara yaklaşımını etkiler. Bu nedenle, yaşlılıkla ilgili bakış açılarının belirlenmesi ve hangi bakış açısının öne çıktığına ilişkin tartışmalar, toplumun yaşlılara nasıl davranması gerektiği konusunda önemli ipuçları sağlar (Çağlar, 2017: 25).

Yaşlanmanın seyrini anlamak için biyolojik, psikolojik, sosyokültürel ve yaşam döngüsüyle ilgili etkenler göz önünde bulundurulabilir. Biyolojik etkenler, kırışıklık, duyu hassasiyetinde azalma gibi yaygın deneyimlere neden olan sağlıkla ilgili genetik unsurlardır. Psikolojik etkenler, yaşlanma sürecinde farklılıklara yol açabilen kişilik özellikleri ve duygusal durumları içerir. İyimserlik veya kötümserlik gibi özellikler, yaşlıların hedeflere ulaşma ve yaşamla başa çıkma yeteneklerini etkileyebilir. Sosyokültürel etkenler ise, yaşlı bireylerin yaşadığı sosyal ortamları ve kültürel faktörleri kapsar. Örneğin, iş gücüne katılımı etkileyen toplumsal normlar veya aile yapısı gibi faktörler, yaşlıların deneyimlerini önemli ölçüde etkileyebilir. Bu faktörlerin bir araya gelmesi, yaşlanmanın farklı yönlerini ve yaşlıların deneyimlerindeki çeşitliliği açıklar (Duben, 2018: 58).

Bu bilgiler ışığında yaşlanmanın bireylerin biyolojik, sosyal ve psikolojik yönlerinin yaşla birlikte düzenli bir şekilde değişmesi anlamına geldiği görülmekte ve bazı kategorilerde değerlendirilmektedir (Gök, 2019: 4; Efe ve Aydemir, 2015: 34).

Kronolojik yaş, bireyin doğum tarihine göre hesaplanan yaşını ifade eder (Özyer, 2016: 22). Başka bir deyişle, bireyin doğduğu andan itibaren dünyanın güneş etrafındaki dönüşlerinin sayısıdır. Kronolojik yaş, toplumun belirlediği yaş dönemlerine göre bazen önemli kararlar alınmasında etkilidir (Onur, 2011: 15). Örneğin, çalışanların emeklilik yaşı veya seçme-seçilme gibi toplumsal hakların kazanılma yaşları bu kategorilere göre belirlenmektedir.

Birleşmiş Milletler yaşlılıkla ilgili yaptığı çalışmalarda 60 ve üzeri yaş grubunu yaşlılık sınırı olarak temel almaktadır (WHO, 2011; Öztürk, 2019: 28; Beğer ve Yavuzer, 2012: 2). Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından güncellenen yeni yaş dilimleri ise şöyledir (Kılıç, 2017: 349):

- 45-59 yaş arasını orta yaş,
- 60-74 yaş arasını yaşlılık
- 75-89 yaş arasını ihtiyarlık
- 90 yaş ve üzerini ilerlemiş ihtiyarlık olarak belirlemiştir.

Biyolojik yaşlanma, insan bedeninde yaşın ilerlemesiyle birlikte görülen organ ve kalp rahatsızlıkları, işitme ve görme kaybı, bağışıklık sistemi aktivitesinde azalma gibi fizyolojik değişiklikleri ifade eder. Bu süreç, genellikle yetişkinlikten ölüme kadar olan dönemi kapsar. Yaşlanma, hücrelerin ve organların işlevselliğini kaybetmesi ve fonksiyonlarında azalmalar şeklinde ortaya çıkar (Moody ve Sasser, 2018: 59). Bu değişimler genellikle proteinlerin yapısal değişiklikleri gibi biyolojik süreçlerle ilişkilidir (Karan, 2007: 21). Yaşlanma, sosyal çevreyle ilişkili olarak da incelenmiştir. Araştırmalar, biyolojik yaşlanmanın sosyal çevreden kopmayı ve yalnızlaşmayı hızlandırabileceğini göstermektedir. Bu durum, yaşlıların sosyal uyum sorunu yaşamasına neden olabilir (Kurt, 2008: 27). Ayrıca yaşlanmanın başlangıç yaşı konusundaki farklı görüşler, yaşlılığın ne zaman başladığına dair değişen bakış açılarını da ortaya koymaktadır (Taşkesen, 2017: 131).

Psikolojik yaşlanma, bireyin zihinsel ve duygusal yetilerinde yaşla birlikte gözlemlenen değişimlerle ilişkilidir. Bilişsel becerilerdeki değişiklikler arasında dikkat, zekâ, öğrenme, dil, bellek ve akıl yürütme yetileri bulunurken, ruhsal davranış değişiklikleri arasında güdülenim, duygudurum ve baş etme becerileri gibi değişiklikleri kapsamaktadır (Er, 2009: 135; Göka ve Aydemir, 2000: 11). Yaşlanma sürecinde, ruhsal bozuklukların görülme sıklığı azalır ancak depresyon [1] ve demans [2] gibi belirtiler yaşlılıkla ilişkilendirilebilir. (Aslan ve Hocaoğlu, 2017: 55). Psikolojik yaşlanma, bireyin yaşamında yaşla birlikte deneyimlediği kayıplar, fiziksel rahatsızlıklar ve bağımlılığın artması gibi faktörlerin etkisiyle hızlanabilir (Tufan, 2011: 9). Bazı araştırmacılar, yaşlanmanın zekâda gerilemeye yol açtığını belirtirken, diğerleri birikimli zekânın arttığını ve akıcı zekânın azaldığını savunur. Yaşlılıkla birlikte bellek, dil ve dikkat gibi bilişsel işlevlerde azalmalar gözlemlenir (Er, 2009: 135). Ancak,

[1] Sözcük anlamı "çökkünlük" olan depresyon kendine özgü belirtileri olan; kişinin duygu, düşünce ve davranışlarını olumsuz etkileyerek ilişkilerini, mesleki ve sosyal becerilerini, fiziksel sağlığını bozan önemli bir duygu durum bozukluğudur.

[2] Demans zihnin yitirilmesi anlamına gelmektedir.

düzenli zihinsel aktivitelerin bilişsel gerilemeyi yavaşlatabileceği öne sürülmektedir (Cangöz, 2008: 145).

Yaşlanma sürecinde, çevresel etkenlerin, yalnızlık ve izolasyonun yanı sıra bireyin yaşlılığa hazırlıklı olma şeklinin önemi vurgulanır. Psikolojik olarak, yaşlılık döneminde geçmişe dönük sorgulamalar sıkça yaşanır (Taşkesen, 2017: 10). Geçmişteki başarılar ve yaşanmışlıkların yaşlılık sürecini kabullenmede etkisi büyüktür. Yaşlılık dönemini dolu dolu geçirenler genellikle daha kolay kabul ederken, yaşlılığı kabullenmekte zorlananlar depresyon riskiyle karşılaşabilirler (Kalınkara, 2016: 105). Yaşlılıkla ilişkilendirilen psikolojik özellikler arasında hislerin azalması, yalnızlık, ölüm ve hastalık korkusu, çekingenlik ve umutsuzluk önemli yer tutar. Ölüm korkusu, yaşlılıkta somut bir ihtimal olarak algılanır ve yakın çevrede ölüm yaşanması bu korkuyu artırabilir. Ancak, yaşlıların kendilerini aktif ve meşgul hissetmeleri ölüm korkusunu hafifletebilir. Bu nedenle, yaşlıların yaşamında anlamlı meşguliyetler bulmaları ve sosyal etkinliklere katılmaları önemlidir (Sevil, 2005: 53; Saygılı, 2013: 90).

Ölümü kabullenme ve ölüm kaygısıyla baş etme becerilerinin yaşamın son evrelerinde uyumu kolaylaştırdığı kabul edilmektedir. Ölümün en fazla düşünüldüğü dönem olan yaşlılıkta, yaşlılar için ölüm düşüncesiyle baş etmek önemli bir husustur (Cicirelli, 2003: 67). Ölüm kaygısı, ruhsal bozukluklara sebep olabileceği için yaşlı bireylerin bakımı konusunda daha hassas olunmalıdır. Ölüme yüklenen anlamlar bireysel ve toplumsal olarak çeşitlilik göstermektedir. Verimli bir yaşam süren yaşlılar genellikle ölümü daha kolay kabul ederken, yaşam doyumuna ulaşamayan ve mutsuz bir yaşam geçirenlerde ölüm korkusu daha fazla olabilmektedir. Bu nedenle, yaşlıların ölümle baş etme süreçlerinde desteklenmeleri önemlidir (Örsal vd., 2012: 335; Öztürk vd., 2011: 51; Üstüner vd., 2010: 16).

Yaşlılarla ilgili yapılan çalışmalarda ölüm kaygısı ve düşüncesi genellikle niceliksel ölçümlerle incelenmiş ve psikososyal değişkenlerle ilişkisi araştırılmıştır (Örsal vd., 2012: 336; Öztürk vd., 2011: 52; Koç, 2003: 120; Kaçan vd., 2011: 69; Seyhan, 2015: 865). Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir meta analizde, yaşlılardaki ölüm kaygısının sosyodemografik değişkenlerle ilişkili olduğu belirlenmiştir (Fortner ve Neimeyer, 1999: 392). Türkiye'deki çalışmalarda ise ölüm kaygısı ile yaş, cinsiyet,

yaşadıkları kurum türü, psikolojik ve fiziksel sağlık sorunları gibi faktörler arasındaki ilişki incelenmiştir (Özer, 2004: 34; Arslan, 2011: 62; Çevik, 2008: 25; Bahar vd., 2005: 230). Bu çalışmalar, yaşlıların psikososyal ihtiyaçlarını anlamak ve yaşam kalitelerini artırmaya yönelik önlemler geliştirmek amacıyla önemli veriler sunmaktadır.

Yaşlılık döneminde yaşanan ekonomik sıkıntılar, sağlık sorunları, barınma ve yaşlılığa uyum sorunları gibi zorlukların aşılmasında psikolojik danışmanların önemli rol oynadığı belirtilmektedir. Psikolojik danışmanlık hizmetleri, yaşlı bireylerin sosyal yaşama katılımlarını sağlamak, gelişimlerini desteklemek, eğitim almak ve vermek gibi etkinliklere katılmalarını sağlamak, üretkenliklerini sürdürebilmeleri için gerekli ortamları hazırlamak gibi amaçlar doğrultusunda geliştirilmektedir (Çelebi ve Yüksel, 2014: 183).

Bütün bunlarla birlikte, yaşlıların psikolojik gelişimlerinde kendi kendilerine yetebilmelerine özendirilmesi, sağlıklı ve aktif hayat tarzlarının benimsetilmesi ve sürdürülmesi ile ilgili programların geliştirilmesi beraberinde bazı destek programlarının oluşturulmasının mümkün olduğunu aktarmak gerekmektedir (Yazıcıoğlu, 2010: 27).

Ekonomik yaşlanma, emeklilik ve işten ayrılma sonucu yaşlı bireylerin maddi olanaklarının azalmasıyla ortaya çıkar. Yaşlılar, aile ve çevresinden yeterli destek alamadıklarında bunalıma girebilir ve toplumdaki etkili fonksiyonlarını kaybedebilirler (Akın, 2006: 65). Yaşlıların günlük yaşamlarını sürdürme şekilleri ve toplumla etkileşimleri, sosyal, ekonomik ve psikolojik etkenlerden etkilenir. Ekonomik gelir ve eğitim düzeyi, yaşlıların aktif olarak katılabilecekleri etkinliklerde kritik bir rol oynar (Moody, 2018: 60). Zorunlu emekliliğin insan hakları ihlali olarak görülmesine karşın, tercihli emeklilik yaşının ve emeklilik öncesinde ve sonrasında düzenlenecek eğitim programlarının yaşlıların ekonomik yaşamlarını destekleyebileceği öne sürülmektedir (Dülger, 2012: 37-45).

Sosyal yaşlanmada, yaşlıların toplumdaki durumu bireysel eylemler (mikro) ve toplumsal düzeyde (makro) eylemler olarak incelenir. Bu kapsamda yaşlı ayrımcılığı, yaşlı istismarı, yaşlı işçiliği, emeklilik ve rol kaybı gibi konular değerlendirme kapsamına girmektedir (Kunkel ve Morgan, 2015: 29). Ancak yaşlanan dünya ile birlikte yaşlı bireylere yönelik negatif kalıp yargılar azalmaktadır. Yaşlı nüfustaki artış,

güncellenen politikalar, eğitim programları ve yaşlıların sosyal etkinliklere katılımındaki değişiklikler sosyal yaşlanmanın öne çıkan konuları arasındadır. Sosyolojik olarak yaşlılar ve yaşlılık değerlendirilirken, toplumdaki yaşlıların kim olduğu, nasıl davranmaları gerektiği ve diğer insanların onlara nasıl davranması gerektiği gibi konular da dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda, toplumun yaşlı bireyleri sosyal yapı içinde belirli konum ve rollere yerleştirme veya bu rollerin dışında bırakma eğiliminde olduğu gözlenmektedir (Baran, 2001: 15).

Yaşlanmayla ilişkili kavramların ortaya çıkmasında ekonomik durum, eğitim, cinsiyet ve mekân gibi bileşenlerin süreci doğrudan etkilediği görülmektedir. Konuyla ilgili Alman Gerontolog Hans Peter Tews'ın yaşlılıkla ilgili ortaya koyduğu kuram önemlidir. Tews, yaşlılığın bugünkü olumsuz değişimini beş temel kavram olarak "yaşlılığın gençleşmesi", "kadınlaşması", "tekilleşmesi", "ileri yaşlılık" ve "meslekten arınmış yaşlılık" tasnif etmiştir (Şentürk, 2018: 176-190). Yaşlılık dönemlerini gerileme olarak görmeyen bazı araştırmacılar, yaşlının yaşam tecrübesine dayalı muhakeme yapmak ve dikkatini kullanmak gibi alanlarda daha iyi olduğunu düşünmektedir (Ahad, 2016: 14).

## 2. YAŞLILIK DÖNEMİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Her yaşam dönemi kendine özgü bazı özelliklere sahiptir. Örneğin, ergenlik dönemi bir kimlik arayışı dönemi olarak ifade edilmektedir. Bu dönemin en önemli özellikleri, bağımsızlık uğraşısı ve arkadaş grupları içinde kendisine uygun bir yer arama çabası olarak sıralanabilirken; yaşlılık dönemi fiziksel, bilişsel ve sosyolojik bazı özellikler etrafında değerlendirilmektedir (Danış, 2004: 15).

### 2.1. Yaşlılık Döneminin Fiziksel Özellikleri

Yaşlılık, fiziksel yani bedensel değişiklikleri beraberinde getirmektedir. Sinirler, kan damarları, vücut derisi ve diğer biyolojik doku elastikiyetinin kaybedildiği, damarlarda sertlik ve eklemlerde dejenerasyonun meydana gelmesi bunlardan bazılarıdır. İskelet yapısı bozulmakta, kemikler incelmekte ve kırılganlaşmaktadır. Refleksler ve hormonal aktivitelerde yavaşlama meydana gelmektedir. Genel dolaşım sisteminde görülen bozulmalar sebebiyle birçok sağlık sorunu yaşanmaktadır. Kan basıncının azalması, zihinsel aktivitenin olumsuz etkilenmesi, kas ve diğer vücut organlarının etkililiğinin azalması da yine bu dönemde görülen sağlık sorunları arasındadır (Danış, 2004: 16).

Yaşlılık döneminde, derinin incelmesi ve esnekliğini yitirmesi, kas kuvvetinin azalması, boyun kısalması, kemiklerde kalsiyum kaybına bağlı kemik yoğunluğunun azalması, işitme ve görmede sorunlar gibi çok sayıda fizyolojik değişimler izlenmektedir. Yaşlılıkta görülen bu fizyolojik değişikliklere "fizyolojik yaşlılık" veya "biyolojik yaşlılık" denilmektedir (Kurt, 2008: 19). Yaşlılıkta gözlemlenen fiziksel gerilemeler üç grupta toplanmaktadır. Bunlar (Emiroğlu, 1995: 20):

- Bedensel Gerilemeler: Yürüme, koşma, boşaltım vb. gibi bozukluklar
- Seksüel Gerilemeler: Hormon ve üreme etkinliklerinin durması
- Entelektüel Gerilemeler: Bellek kaybı, unutkanlık vb. belirtiler

Gerçek biyolojik yaşlanma genetik özellikler, yaşam tarzı, yaşanılan ortam, beslenme alışkanlıkları, kronik hastalıklar ile fizyolojik etkenlerle başa çıkma yollarının bireylerde değişkenlik göstermesi nedeniyle her bireyde farklı hızlarda yaşanmaktadır. Normal yaşlanma süreci içinde, zamana bağlı olarak ortaya çıkıp bireyi etkileyen değişiklikler, savunma mekanizması, kişisel özellikler, sağlık durumu ve bunun gibi öznel faktörler haricinde doğal koşullar bakımından bireyin fonksiyon kaybına neden olmamaktadır. Ancak organ sistemlerinin kapasitelerinde yaşlanmayla beraber bir azalma söz konusu olduğundan dolayı vücudun strese ve değişen koşullara adaptasyonu azalmış olmaktadır (Kutsal, 2008: 3-4). Bazı araştırmacılar, yaşlılık dönemini gerileme dönemiyle birlikte yaşlının yaşam tecrübesine bağlı olarak dikkatini toplama ve muhakeme yapma gibi bazı alanlarda daha iyi olduğu görüşünü benimsemiş, bu durumda yaşlılık döneminin bilişsel özelliklerine dikkat çekmişlerdir (Er, 2009: 136).

### 2.2. Yaşlılık Döneminin Bilişsel Özellikleri

Normal yaşlanma süreciyle ilişkili olarak ortaya çıkan bazı bilişsel değişiklikler vardır. Yaşlanmayla beraber bilgiyi işleme hızı yavaşlamakta ve yeni bilgi öğrenme süreci eskiye nazaran daha uzun olmaktadır. Bu nedenle yaşlıların yeni bilgi edinebilmesi için daha fazla çabalamaları gerekmektedir. Bunun yanında yaşlılıkta konsantrasyon, bölünmüş dikkat ve seçici dikkat gibi dikkatin farklı boyutlarının da olumsuz olarak etkilendiği görülmektedir. Hem kısa süreli belleğin[3] hem de uzun süreli belleğin[4]

[3] Kısa süreli bellek (KSB), çevremizden sayısız uyaranı toplayan reseptörler ile geniş bir bilgi deposu olan uzun süreli bellek arasında bulunan önemli bir bellek türüdür.

gerilediği ancak uzun süreli bellekte yaşanan gerilemenin çok daha ciddi boyutlarda olduğu görülmektedir. Epizodik bellek[5], flaş bellek[6] ve kaynak belleği[7] gibi belleklerde de işlev bozulmaları yaşanmaktadır. Buna karşın semantik[8] ve işlevsel bellek[9] gibi belleklerde herhangi bir gerileme görülmemektedir. Konuşmada, anlamlı cümleler kurma gibi becerilerde bir gerileme görülmezken adlandırma ve kategoriye uygun kelime bulma gibi dil becerilerinde bozulmalar görülmektedir. Bilişsel esneklik gerektiren durumlarda başarısız oldukları görülse de yaşlılar yıllar boyu edindikleri pratik tecrübeler sebebiyle edindikleri bilgeliği hayatlarının sonuna kadar sürdürmektedir (Cangöz, 2009: 99-100).

Yaşlılık süreci zihinsel açıdan değerlendirildiğinde sözel işlemlerde, bireyin geçmiş tecrübe ve bilgi birikimleri kullanıldığından sözel zekâ açısından bir gerileme olmadığı görülmektedir. Sözel olmayan sorunların çözümlenmesinde, kısaca muhakeme yeteneğinin gerekli olduğu durumlarda ise yaşla birlikte gerilemenin olduğunu söylemek mümkündür. Bir başka ifadeyle yaşlanma süreci içinde bilişsel işlevlerde gerileme görülmektedir. Bu sebeple zihinsel anlamda yaşlı bireyin yavaş düşündüğü, daha sabit ve ayrıntıcı fikirlere sahip olduğu gözlemlenmekte, bununla beraber muhakeme ve mantık yürütme yeteneklerinde de gerileme olmaktadır. Yaşlılıkla birlikte analitik işlemler, somut ve soyut kavramlarla kısa süreli bellek zarar görmektedir. Yaşlıların telefon numarası gibi kısa süreliğine hafızalarında tutmaları gereken bilgileri hafızalarında tutmaları eskisi kadar kolay değildir. Uzun süreli belleğin[10] de zarar gördüğü gözlenmekte, özellikle yaşlılıkta Alzheimer[11] hastalığının da uzun süreli bellek fonksiyonlarına zarar verdiği bilinmektedir. Ancak eskiden öğrenilen bilgiler ve hatıraların bulunduğu uzun süreli bellekte bir gerileme görülmemektedir. Bu sebeple konuşulanları hatırlayamayan yaşlılar, yıllar önce yaşanmış bir olayı detaylarına kadar

---

4 Uzun süreli bellek sınırlı kapasiteli ancak sınırsız sayıda bilgi barındıran ve barındırdığı bazı bilgileri bir ömür boyu depolayabilen bir sistemdir.

5 Açıkça belirtilebilen veya bir araya getirilebilen günlük olayların hafızasıdır.

6 Duygusal olarak uyarıcı bir anın veya olayların detaylandırılmış ve son derece can alıcı parçalarının resmidir.

7 Bir olayın nerede ve ne zaman gerçekleştiğine, epizodik belleğin oluştuğu koşullara ilişkin bellektir.

8 Semantik bellek genel bilgileri saklar; burada saklanan bilgilerin nerede, ne zaman kaydedildiği bilinmez.

9 Bir kerede akılda tutulabilen sınırlı bilgilerin korunmasından sorumludur.

10 Hafıza, iki depolama hafıza modeli teorisinin bir parçası olarak ögeler arasındaki ilişkilerin depolandığı bellektir.

11 Yaygın görülen bir demans türü olup beyin hücrelerinin yok olmasına neden olan ilerleyici bir nörolojik hastalıktır.

anlatabilmektedir. Manly Brickman ve Yaakov Stern'e göre; yaşlılıkta uzun süreli bellekte bir gerileme söz konusudur ve en büyük gerileme epizodik bellekte görülmektedir ancak dil becerilerinde bir değişiklik yaşanmamaktadır (Brickman ve Stern, 2009: 175-178).

### 2.3. Yaşlılık Döneminin Sosyal Özellikleri

Yaşlanan bireyin sosyal özellikleri ile sosyal yaşlanma kavramı bir arada değerlendirilmektedir. Sürekli akan zamanda bireyin kazandığı sosyal konumu ve sosyal rollerinin değişmesi sosyal yaşlanma şeklinde ifade edilmektedir. Yaşlılıkta sosyal boyutun kişinin hayatında sosyal anlamda izolasyona uğraması ve edindiği rolleri kaybetmesi gibi toplumsal ve psikolojik olarak yaşlanmasını etkilemesi açısından önem arz etmektedir.

Yaşlıların sosyal yaşamdaki temel sorunu, modern dünyanın yaşlılara göre tasarlanmamasıdır. Modern dünya, tüketici ve üretici bireylerin dünyasına dönüşmüştür. Yaşlılık söz konusu ilişkilerin dışında tutulmuştur. Böylelikle yaşlılar hem kendilerini gerçekleştirme fırsatından mahrum kalmakta hem de toplum içindeki yaşlılık algısı sebebiyle ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Yaşlılara uygulanan bu ayrımcılık, olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilmekte ve bir anlamda özne olarak devreye girememektedirler (Kalaycıoğlu vd., 2003: 7). Başka bir deyişle yaşlıların kendilerini yaşlı olarak değerlendirmelerinin yanında toplumsal algı ile birlikte ayrımcılığın da pekişmesine neden olmaktadır.

Yaşlılıkta bireyin toplumsal gücü, etkinliği, saygınlığı, sosyal yaşantısı, yakın ilişkileri ve beklentileri azalmaktadır. Kendi ihtiyaçlarını karşılayarak diğer insanlara yardım etme durumundayken gittikçe yardıma muhtaç birine dönüşebilmektedir. Yaşlı birey, günün birinde kısa veya uzun bir dönemde çocuklarına bağımlı kalabileceği düşüncesinden tedirgin olmaya başlamakta; bağımlı olma düşüncesini küçük düşürücü ve suçluluk duygusuyla eş değer tutmaktadır. İdeal bir toplumun temel amacı, işten arındırılmış bir yaşlılığın yerine pişmanlık duygusundan arındırılmış bir yaşlılığın oluşturulması olmalıdır (Tufan, 2003: 75).

## 3. YAŞLI VE YAŞLILIK KURAMLARI

Yaşlı ve yaşlılıkla ilgili çeşitli kuramlar, yaşlı bireylerin toplumsal hayatta nasıl konumlandıklarını, rollerini ve deneyimlerini anlamak için önemli bir çerçeve sunar. Bu kuramlar arasında ilişki kesme kuramı, etkinlik kuramı, rol bırakma kuramı, toplumsal değiş tokuş kuramı, süreklilik kuramı, alt kültür teorisi, modernleşme kuramı, sembolik etkileşim teorisi ve etiketleme teorisi bulunmaktadır.

Elaine Cummings ve William Henry'nin 1961 yılında geliştirdikleri "geri çekilme teorisi" sosyal gerontolojideki ilk kapsamlı teoridir. Bu teoriye göre yaşlanma süreci, kişinin ait olduğu sosyal sistemdeki diğer kişiler arasında karşılıklı geri çekilme ve ilişki kesme temeline dayanmaktadır (Quadagno, 2002: 31). Geri çekilme teorisi, yaşlı bireylerin sosyal yaşam alanlarından ve kurumlardan aşamalı olarak geri çekildiğini öne sürer. Bu durum hem birey hem de toplum için işlevseldir, çünkü birey emeklilik ve ölüm yoluyla topluma kademeli olarak veda eder (DeLiema ve Bengtson, 2017: 3). Emeklilik, bireylerde rol kaybına neden olur ve birçok yaşlı, yeni statüler edinmek yerine içlerine dönerek yaşamla bağlarını en aza indirme yolunu tercih eder. Bu durum, sosyal çevrelerinden kopan yaşlıların topluma entegre olmasını zorlaştırarak çeşitli sorunlara yol açabilir (Baran, 2000: 62). Teori, yaşlıların sosyal aktivitelerini ve ilişkilerini azaltma isteğinde olduklarını; bunun huzur ve mutluluk getirdiğini savunur. Bu süreç, yaşlıların stresle başa çıkma yöntemi olarak görülür. Başarıyla atlatılan bu süreç sonrasında, yaşlıların yeni sosyal ilişkiler kurduğu gözlemlenmiştir. Ancak teori, yaşlıların sosyal, fiziksel ve psikolojik olarak yavaş yavaş geri çekildiğini belirtir. Fiziksel geri çekilme, etkinliklerin azalmasıyla enerji korunmasını; psikolojik geri çekilme ise, duygu ve düşüncelere odaklanmayı ifade eder. Toplumsal geri çekilme ise, toplumdaki diğer bireylerle olan bağların zayıflamasını içerir (Onur, 2011: 69). Geri çekilme teorisinin yaşlılık dönemini açıklamada yetersiz kaldığını savunan İsmail Tufan, teorinin, toplumun işleyişini sadece çalışma hayatına indirgemesi ve uzayan yaşam süresi nedeniyle geçerliliğini yitirdiği belirtilir. Tufan, emeklilik döneminin, yetişkinlik çağının üçte birine denk geldiği için, bu kadar uzun bir sürede kimsenin sosyal çevreden bilinçli olarak geri çekilmek istemeyeceğini vurgular (Tufan, 2003: 144).

Robert Havighurst ve Ruth Albrecht tarafından 1953 yılında geliştirilen Etkinlik Kuramı, yaşlanma konusunda en eski ve yaygın kabul gören kuramdır (Onur, 2011: 348). Kurama göre, etkinlik düzeyi ile yaşam doyumu arasında olumlu bir ilişki vardır. Aktif yaşlıların psikolojik olarak daha sağlıklı ve uzun yaşama isteklerinin daha fazla olduğu iddia edilmektedir (Kurt, 2008: 45). Kuram, bireylerin yaşlarına göre değil, insanlığa faydalı ve etkili olma durumlarına göre farklılaştığını savunur (Tufan, 2002: 138-139). Etkinlik Kuramı, bireylerin yaşlandıkça sosyal yaşamlarındaki değişimlere nasıl uyum sağladıklarını ve tolere ettiklerini açıklar. İnsanların aktif oldukları ölçüde yaşamdan haz duyacağını öne sürer. Kaybettikleri rollerin yerine yenilerini üstlenmeleri gerektiğini vurgular (Baran, 2004: 47). İlişki kesme kuramıyla zıt bir düşüncede olan bu teori, sağlıklı yaşlanmanın aktif bir yaşlanma olduğunu savunur. Yaşlıların, gençliklerinde olduğu gibi aktif kalmak istediklerini ve bu isteklerinden bazılarını zorunlu olarak bıraktıklarında yeni roller üstlendiklerini belirtir (Kalaycıoğlu vd., 2003: 10). Kurama göre, yaşlıların üretken, aktif ve katılımcı olmaları sağlıklı yaşlanmayı destekler. Bireyin orta yetişkinlikte sergilediği rolleri yaşlılık döneminde de sürdürmesi durumunda, yaşamdan daha çok doyum alacağı öne sürülmektedir. Bu rollerin bir zorunluluk olarak kendinden alınması hâlinde ise yaşlının yeniden ilgili ve aktif olabileceği, eski rollerinin yerine geçebilecek yeni roller bulunabileceği belirtilmektedir (Santrock, 2011: 85).

İnsanlar, sosyalleşme süreciyle birlikte kendilerine atfedilen rolleri üstlenirler. Sosyal dünyada kardeş, eş, ebeveyn, çalışan gibi roller, bireyin kimliğinin temelini oluşturur (Victor, 2005: 23). Rol Bırakma Kuramı, yaşlanma ile birlikte bazı rollerin kaybedileceğini ve bunun kişinin ailesi, sosyal çevresi ve mesleki kimliği üzerinde olumsuz etkiler yaratacağını savunur (Şahin, 2000: 18). Bu kurama göre, toplum bir sahne olarak görülür ve bireyler bu sahnede belirli rolleri oynarlar. İrving Rosow; yaşlılıkta insanların “rolsüz rol” oynamaya zorlandıklarını, bu durumun belirsiz ve değersiz rollere yol açtığını belirtir (Rosow, 1967: 26). Diğer yandan yaşlılar bu rolleri oynayabilmek için yeterince güdülenmiş olmadıklarından (Kaygusuz, 2008: 235-236) rol bırakma veya rollerin son bulması (emeklilik, eş kaybı veya çocukların evden ayrılması gibi) durumlarında bireyin sosyal etkileşimlerini anlamlı devam ettirmesi ve sosyal çevrenin küçülmesinin önlemesi için yeni ilgi alanları ve rollerin oluşturulması önem arz etmektedir (Hao, 2008: 379).

Toplumsal Değiş Tokuş Kuramı, kişiler arası ilişkilerin karşılıklı bedel ve ödül alışverişiyle biçimlendiğini savunur. Bedel, olumsuz tecrübeler veya yatırımdan vazgeçme anlamına gelirken, ödüller ekonomik destek, sevgi ve güvenlik gibi unsurları içerebilmektedir (Cropanzano ve Mitchell, 2005: 876). Bu kuram, yaşlının toplumsal hayattan çekilmesine alternatif bir çözüm sunar. Geleneksel toplumlarda, yaşlılar bilgi ve tecrübeleriyle değerlerini korurken, çağdaş toplumlarda tecrübe ve varlıklarını ellerinde tutarak statülerini sürdürmeye çalışırlar (Gitmez, 2000: 67-68). Bu kuramda, modernleşme ve yaşlılığın arasında ters ilişkinin olduğu aktarılmaktadır ki, bu da modernleşmenin artmasıyla yaşlının sosyal statü değerinin azalması demektir (Duyan vd., 2014: 327).

Robert C. Atchley tarafından 1972'de ortaya atılan ve 1989'da geliştirilen Süreklilik Kuramı, yaşlanmayı yaşam döngüsü perspektifiyle ele alır (Yazıcı, 2014: 25). Atchley'e göre, insanlar yaşlandıkça ilişkilerini, yaşam tarzlarını ve eylemlerini sürdürmeye çalışır. Bu süreçte bireyler farklı değer ve tutumlara uyum sağlar; sürekli aktif olarak kendilerini yeniden üretirler (Yoğurtçu, 2019: 1054). Kuram, bireyin sosyalizasyon sürecine ve öğrenmelerin hayatını nasıl etkilediğine odaklanır. Başarılı yaşlanma; sağlığın korunması, geniş sosyal ilişkiler ve moral desteğine bağlıdır. Bu nedenle yaşlı bireylerin yaşam kalitesini artıran faktörler arasında bilişsel farkındalık, fiziksel egzersiz, yaşama katılım ve sosyal ilişki ağlarının genişliği gelmektedir (Baran, 2008: 95). Ayrıca yaşlılık döneminde bazı rollerin ortadan kalkması ve işlevini yitirmesi doğal karşılanmaktadır. Belli bir yaşam düzeninin kurulması; bireyin sisteminin bir parçası olarak gelişen "benlik" ve "ilişkiler" ağı bireyin yaşam sürekliliğinin göstergeleri olarak kabul edilmektedir (Gitmez, 2000: 68).

Alt Kültür Teorisi, yaşlı bireylerin sosyal statü kayıpları ve toplumsal olumsuzluklar nedeniyle ortak ilgi ve sorunları paylaşarak bir alt kültür oluşturduklarını savunur (Lange ve Grossman, 2010: 42). Alt kültür, belirli bir grubun, toplumun diğer üyelerine göre daha fazla etkileşimde bulunmasıyla oluşur. Bu teoriye göre, yaşlı bireyler alt kültürlere üye olarak sosyal varoluşlarını ve kimliklerini sürdürebilirler (Canatan, 2015: 371). Alt kültür iki olası durum gerçekleştiği zaman ortaya çıkar: Birincisi, bireyler benzer sorunları ve bilgileri paylaşarak güçlü dostluklar kurduklarında ikincisi ise, daha geniş gruptan dışlandıkları ve ayrı tutuldukları durumlarda da alt kültür meydana gelmektedir (Akçay, 2011: 58). Yaşlılar, her iki duruma da uygun olarak yaşlılık alt

kültürü oluştururlar. Bu kültür, yaşlıların kendi aralarında daha fazla etkileşimde bulunmaları ve diğer yaş gruplarından uzaklaşmaları sonucunda gelişir. Arnold Ross'a göre, toplum içinde kişiler arası etkileşimin artmasıyla bir alt kültür oluşur (Karataş, 2000: 161). Bu durumda yaşlılık alt kültürü, ortak değerler, ilgi alanları, sorunlar ve arkadaşlıklar etrafında şekillenerek; yaşlıların birey ya da toplumsal grup olarak diğer yaş gruplarından uzaklaşma oranlarının artmasıyla alt kültürün kapsamı ve derinliği de artacaktır.

Modernleşme Kuramı, Donald Cowgill ve Lowell Don Holmes tarafından 1972 yılında geliştirilmiştir. Bu kuram, sanayileşmeyle birlikte modern toplumların yaşlı bireylere daha az değer verdiğini savunur (Tufan, 2003: 145). Yaşlıların rolü ve statüsünün teknolojik ilerlemelerle ters orantılı olduğunu öne sürer. Kentleşme ve sosyal hareketlilik ailelerin küçülmesine yol açmış, teknolojik değişimler yaşlıların deneyimlerine olan değeri azaltmıştır (Baran, 2004: 50). Cowgill (1986) yapmış olduğu gözlemler neticesinde, söz konusu değişikliklerle ilgili bazı sonuçlara ulaşmıştır: Modern öncesi toplumlarda insanlar daha erken yaşta 'yaşlı' olarak sınıflandırılmıştır. Modern dönemde yaşlılık kronolojik yaşa göre tanımlanmıştır. Modernleşmeyle yaşam süresi uzamış, yaşlı nüfus oranı artmış ancak yaşlıların statüleri azalmıştır. İlkel toplumlarda yaşlıların yüksek olan statüleri, modernleşmeyle kayba uğramıştır. Yaşlıların statülerinin kırsal alanlarda yüksek, kentlerde ise düşük olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim düzeyinin artması yaşlıların statüsünü olumsuz etkilemiştir. Emeklilik kurumu modern toplumlarda ortaya çıkmıştır. Aile yapısındaki değişim yaşlıların aile içindeki pozisyonunu etkilemiştir. Modern dönemde yaşlıların ekonomik güvenliği aile kurumundan devlet kurumuna kaymıştır (Kurtkapan, 2017: 41-42). Kuram, modernleşmeyle yaşlıların statüsünün düştüğünü iddia etse de, tüm toplumlarda yaşlıların konumunun aynı olmadığı yönünde eleştiriler aldığını belirtmek gerekir. Modernleşmiş toplumlarda yaşlıların statüsünün daha yüksek olduğu da öne sürülür (Baran, 2004: 50).

Sembolik etkileşim teorisi, yaşlı birey ve bakım veren arasındaki etkileşimsel süreçlerin üzerine odaklanır (Çamur, 2008: 158). Bu yaklaşım, yaşlıların kaybettikleri rollerin yerine yenilerini koyarak etkileşimde kalmaya devam etmelerini vurgular. Bu süreç, zihin sağlığına, aktif olmaya ve yaşamdan doyum almaya katkıda bulunur (Kalınkara, 2016: 29-31). Sembolik etkileşimciler, bireylerin ve toplumun yeni alternatifler

yaratabileceğine inanır. Sosyal katılımın kaçınılmaz olduğu, ancak etkileşimlerin bu durumu değiştirebileceği belirtilir (Canatan, 2008: 57). Bu kuram kapsamında yaşam boyu gelişim kuramı, bireylerin hayatları boyunca farklı roller üstlenmelerini vurgular. Her yaşam dönemi farklı roller gerektir ve bireyin yaşamı boyunca bu roller değişir (Kalınkara, 2016: 42). Ayrıca, feminist kuram da bu çerçevede ele alınır. Bu kuram, yaşlı kadınların ataerkil toplumda yaşadığı cinsiyet ayrımcılığı ve erkek egemenliği sorunlarına odaklanır (Aksaç, 2020: 9).

Etiketleme teorisi, Howard Becker (1963) tarafından ortaya atılmış olmasına rağmen, bu fikrin köklerinin Charles Cooley (1902), Herbert Mead (1934), Frank Tannenbaum (1938) ve Edwin Lemert (1951) gibi daha önceki sosyologların eserlerinde bulunduğu belirtilmektedir. Becker, toplumun etiketleri yarattığını ve bunların bireylerin davranışlarını etkilediğini savunur. Etiketler, sosyal bağlamda bir koşulu tanımlamak için kullanılır ve hastalık tanımları gibi birçok alanda uygulanır. Ancak etiketlerin, objektif bir durumu değil, insanların subjektif algılamalarını yansıttığı belirtilir. Bireylere yapıştırılan etiketler, onların davranışlarını şekillendirir ve ilişkilerinde temel rol oynar. Ayrıca etiketler, bireyin kimliğini sınırlayan ve özetleyen kısaltmalar olarak da görülebilir (Göksu ve Karakaya, 2009: 28).

İncelenen romanlarda yaşlı karakterlerin derinlemesine incelenmesi için çeşitli kuramlardan faydalanılmıştır. İlişki Kesme Kuramı, yaşlı karakterlerin toplumsal ilişkilerindeki değişimleri ve kopmalarını anlamak için kullanılmıştır. Bu kuram, yaşlı bir karakterin yaşamdan kopma sürecini ve toplumsal ilişkilerindeki dönüşümleri betimlemeye yardımcı olmuştur. Etkinlik Kuramı, yaşlı karakterlerin etkinlikleri ve ilgi alanları üzerine odaklanarak, yaşlılık dönemindeki aktifliklerin ve katılımın romanlarda nasıl yansıtılabileceğini belirlemiştir. Rol Bırakma Kuramı ise yaşlı karakterlerin rollerini ve bu sürecin nasıl yaşandığını anlamak için önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Bu kuram, yaşlılık dönemindeki rol değişikliklerini ve yaşlı karakterlerin bu değişikliklere nasıl uyum sağladığını analiz etmiştir. Bu teorilerin bir araya getirilmesi, yaşlı karakterlerin romanlardaki derin ve gerçekçi portrelerinin oluşturulmasına katkı sağlamıştır.

## 4. YAŞLILIĞA SOSYOLOJİK VE PSİKOLOJİK BAKIŞ

Yaşlılık, sosyolojik ve psikolojik bakış açılarıyla incelendiğinde, bu dönemin karmaşıklığı ve çeşitliliği daha net anlaşılabilir. Yaşlılık ve sosyoloji arasındaki ilişki, yaşlı bireylerin toplum içindeki rollerini, sosyal ilişkilerini ve yaşam kalitelerini anlamak için önemlidir. Bu bağlamda, yaşlılık sosyolojisi, yaşlı bireylerin sosyal yaşamlarını, toplumsal rollerini ve yaş aldıkça karşılaştıkları sosyal değişimleri inceleyerek yaşlılığın toplumsal boyutlarını ele alır. Yaşlılıkla ilgili sosyolojik araştırmaların bir kısmı da gerontoloji disiplini altında yürütülmektedir. Gerontoloji, yaşlanmanın fizyolojik, psikolojik ve sosyal etkilerini inceleyen bir bilim dalıdır. Bu disiplin, yaşlılıkla ilgili sosyolojik ve psikolojik sorunların anlaşılmasına katkıda bulunurken aynı zamanda yaşlılıkla ilgili politika ve programların geliştirilmesine de yardımcı olur. Diğer yandan, yaşlılık dönemi ve inanç arasındaki ilişki de psikolojik ve sosyolojik açıdan incelenmesi gereken bir konudur. İnanç sistemleri, yaşlı bireylerin kimliklerini, değerlerini ve yaşam tarzlarını belirlemede önemli bir rol oynar. Bu nedenle, yaşlılık psikolojisi ve sosyolojisi, bireylerin yaşlılık dönemindeki inançlarının ve yaşam deneyimlerinin nasıl şekillendiğini anlamak için birlikte ele alınmalıdır. Yaşlılık psikolojisi ise yaşlı bireylerin zihinsel sağlığı, duygusal durumu ve psikolojik ihtiyaçlarına odaklanır. Bu bağlamda, yaşlılık psikolojisi, yaşlanmanın psikolojik etkilerini, yaşlılıkla ilişkili psikolojik sorunları ve yaşlı bireylerin ruh sağlığını koruma ve geliştirme stratejilerini inceler. Bu başlıklar altında yaşlılığa sosyolojik ve psikolojik bakış açılarıyla birlikte derinlemesine bir anlayış sağlanır. Yaşlılık, hem toplumsal hem de bireysel düzeyde incelenerek bu dönemin karmaşıklığı ve çeşitliliği daha kapsamlı bir şekilde ele alınır.

Yaşlılık konusu üzerinde çalışan sosyologlar, yaşlılığın sosyal bağlamı kapsamında bireysel değişim ve sosyal bağlam arasındaki ilişkiyi esas alan çalışmalara ağırlık vermektedir. Çünkü sosyoloji, yaşamın organize edilme biçimlerini ve bunun her yaştan bireyin eylem ve davranışlarını etkileme yollarını inceler. Sosyologlar, yaşlılık deneyiminin sosyal bağlamı ve sosyal yapılanması üzerine odaklanmaktadır. Yaşlılık sosyolojisine dahil edilen üç başlık, konu ile ilişkili farklı analiz türlerine göre değerlendirilmektedir (Baran, 2004: 43-46):

1. **Yaşam Süresi:** Bireyin doğumundan itibaren geçirdiği çeşitli aşamaları dikkate

alarak yaşamını doğal akışı içinde sürdürmesidir. Bu kısımda toplumun evlilik, ebeveynlik çalışma alanı gibi önemli toplumsal rollere girmek ya da bu rollerden çıkmak konusunda yapılan bireysel seçimlerin zamanını etkileyen güzergâh oluşturma koşulları ele alınır. Yaşam süresi, insanların yaşlanırken geçirdikleri evrelerin her bir bölümüdür.

2. **Denetimlerin Örüntülenmesi:** Yaşlılık, yaşamın sonundaki evre olarak değerlendirilse de bunun deneyimle şekillendiği bilinmektedir. Toplumsal sınıf, formal eğitim, mesleki deneyim gibi yaşam koşulları, yaşlılıkta bireyin deneyimlerinin belirleyicileridir. Yaşamın son evresi, önceki evrelerinin tümünün sonucu konumundadır. Dolayısıyla tarihsel zamanla kazanılan deneyimler örtüşerek yaşamın akışını sağlar.

3. **Sosyal Kurumlar ve Sosyal Değişim:** Son olarak sürecin makro boyutu ile ilgilenen sosyologlar çoğunlukla sosyal kurumlar ve sosyal değişim üzerinde odaklanır. Toplumsal sistemin temel ögeleri olan sosyal kurumlar ile toplumsal yaşamın kaçınılmazı olan sosyal değişim tüm bireyleri çevreleyen bir bütün sunar. Sosyal kurumlar, toplumda bir işlevi yerine getiren büyük ölçekli, organize faaliyet sistemleridir. Ekonomi, siyaset, eğitim ve aile sosyal kurumların örnekleridir. Sosyal kurumların yaşlılıktan etkilenme yolları bu düzeydeki incelemelerin bir örneğini oluşturur. Yaşlılık sosyolojisini ele alan bu son alan, toplum ve toplumdaki sosyal kurumların (aile, sağlık, ekonomi gibi) yaşlanan nüfustan nasıl etkilendiği ve bu kurumlar üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğu noktasına odaklanır.

Daha önceleri bilgelik ve olgunluk şeklinde algılanan yaşlılığın, modern toplumlarda zayıflık, yoksunluk ve bağımlılık olarak değerlendirildiği görülmektedir (Eser vd., 2011: 103). Bu sebeple yürütülen çalışmalarda insan ömrünü uzatmaktan ziyade kaliteli ve sağlıklı yaşlanma sürecine odaklanılır. Yaşlı bireylerle ilişkili negatif toplumsal algı bireylerin kendi yaşlılık dönemlerine yönelik tutum ve algılarını da etkilemektedir. Konuyla ilgili olarak Becca Levy, Jeffrey Hausdorf, Rebecca Hencke ve Jeanne Wei (2000) yaptıkları araştırmada yaşlı bireylerin, yaşlılık ile ilgili olumlu algılarının ömrü uzattığı saptanmıştır. Bu araştırma; olumlu yaşlılık algısının yaşam beklentisi için cinsiyet, sosyoekonomik, yalnızlık ve fonksiyonel sağlık durumunun etkili bir değişken olduğunu göstermektedir. Bu etki, sağlığı geliştirici olumlu davranışlarla (sağlıklı

beslenme, spor yapma, sigara içmeme gibi) daha da belirginleşmektedir (Eser vd., 2011: 102).

Toplumdaki yaşlı algısı, rol ve statü bağlamında cinsiyete göre değişebilmektedir. Kadınların erkeklere nazaran yaşlılık dönemlerini maddi olarak daha zor geçirdikleri ancak sosyal ilişki ağlarının genişliğiyle güvenli ilişkiler kurma ve sürdürme konusunda çok daha başarılı oldukları belirtilmektedir. Bu anlamda toplumsal değişkenlerin cinsiyete özgü yaşlılık yaşantısını vurguladığını söylemek mümkündür. Erkeğin, yaşlılık dönemine gelene kadar geçen süreç içinde elde ettiği ekonomik kazanımlarından dolayı maddi sorunlar yaşamadığı gözlemlenirken; kadınların bu durumun tersine iş yaşamının dışında kalması, emeğinin karşılığını alamaması veya daha düşük ücretlerle çalıştırılması gibi nedenlerle yaşlılık döneminde ekonomik problemlerle baş etmek zorunda kaldığı görülmektedir. Bu açıdan, erkekle kadının yaşlılık dönemlerinin birbirlerinden farklı olabileceği belirtilmektedir (Şentürk, 2018: 39).

İş hayatında aktif olarak çalışan kadınların yaşlılıkları için aynı durumun geçerli olmadığı görülmektedir. Bugün ekonomik gücünü eline alan kadınların sayısının günden güne arttığı bilindiğinden ileride yaşlı kadınların ekonomik problemler yaşamamaları beklenmektedir. Diğer yandan, erkek ve kadının ekonomik gelirinin emeklilikle birlikte düşmesinin ardından yeni yaşama uyum sağlamak ve beraberinde gelecek olan sosyoekonomik sorunlarla baş etmek durumunda kalmaları ise birbirlerinden farklı olgulardır (Bayrak, 2018: 39).

Erkekler gençlik dönemlerinden itibaren dışarı hayatında ve iş hayatı içerisinde aktif rol oynadığından emekli olma durumu veya yaşlılığına bağlı çalışma ortamından ayrılma durumuna kolay uyum sağlayamamaktadır. Toplumda kadınlar ise hayatlarını genellikle evleriyle ilişkilendirir. Bu durumda erkekler yaşlılığı yaşamlarının zor bir dönemi olarak görürler ve belirli statü ve rollerini kaybettiklerini düşünür, kadınlar ise yaşlılığı normal bir şekilde yaşar (Şentürk, 2018: 40-41). Bu bağlamda, kadın yaşlıların evinde arkadaş ve komşularıyla kurduğu ilişkiler ile zenginleştirdiği sosyal çevresiyle huzur dolu bir yaşlılık dönemi geçirdiklerini belirtmek gerekir.

Yaşlılık algısının bireyler üzerindeki etkileri, sosyal bilimler alanında önemli bir araştırma konusu olmuştur. Bu alandaki çalışmalar yaşlılık algısının genellikle olumsuz

bir şekilde şekillendiğini göstermektedir. Ancak yaşlılık algısının nasıl biçimlendiği ve bu algının olumlu veya olumsuz yönde nasıl değişebileceği hâlâ araştırılan bir konudur. Bu bağlamda, Yakup Dağlı (2018) gerçekleştirdiği çalışmada, yaşlı ve orta yaşlı katılımcıların yaşlılık algılarını incelemiş ve her iki grupta da yaşlılık algısının genellikle olumsuz olduğunu tespit etmiştir. Bununla birlikte, eğitim seviyesi ve refah düzeyi yükseldikçe yaşlılık algısının da olumlu yönde değişebileceğini öne sürmektedir. Benzer şekilde, Ayşe Göktaş (2020) çalışmasında yaşlılık ve yaşam kalitesi algısının biçimlenmesinde sağlık, eğitim, gelir düzeyi, yaşam memnuniyeti ve kronik rahatsızlıkların etkili faktörler olduğunu vurgulamaktadır. Bu iki çalışma, yaşlılık ve yaşam kalitesi algısının nasıl biçimlendiğini ve hangi faktörlerin belirleyici olduğunu anlamak için önemli bir katkı sunmaktadır.

Geçmişten bugüne yaşlılık; insanların korktuğu, gelmesini istemediği, ölümü çağrıştıran bir olgu şeklinde algılanır ve insan hayatının son basamağı şeklinde değerlendirilir. Yaşlı nüfusun fazla olduğu Türkiye'de de nüfus yapısına uygun olan uygulamaların kısa zamanda hayata geçirilmesinin bir zorunluluk olduğunun da altı çizilmelidir.

Sanayileşme süreciyle hızla gelişen teknoloji, yaşantıyı her yönüyle etkileyerek toplumsal değişmeye ve gelişmeye yol açmıştır. Modern bilim alanlarındaki gelişmeler bir yandan bebek ölüm oranlarını ve hastalık sebebiyle yaşanan ölüm oranlarını azaltırken diğer yandan da beklenen yaşam süresini uzatmıştır. Bebek ölümlerinin azalması ve insan ömrünün uzaması dünya nüfusunun hızla artmasına neden olmuştur. 20. yüzyılın ikinci yarısında ise aile planlamaları ile nüfusun hızlı artışı kontrol altına alınmak istenmiş ve kadınların çalışma hayatına girmesiyle doğum oranları öncelikle gelişmiş ülkelerde azalma eğilimine girmiştir. Günümüzde ise gelişmekte olan ve geri kalmış ülkelerde nüfus planlama uygulamaları sürdürülmekle birlikte dünya nüfusu artmaktadır. Genel nüfus içinde 65 ve üstündeki yaşlı nüfus grubunun 0-15 yaş arası nüfustan daha yüksek bir orana sahip olması nüfus yaşlanmasına işaret eder. Nüfus içinde önemli bir orana sahip olan yaşlıların toplumdaki durumu giderek daha fazla önem arz eder hâle gelmiştir (Canatan, 2008: 279).

Gerontoloji[12], zamanın ilerlemesine bağlı olarak ortaya çıkan ve yetişkinliğin ardından yaş dönemlerine özgü değişim ve koşulları inceleyen bilim dalına denir. Bu tanım gerontolojiyi sadece tıp ile ilişkilendirmekten kurtarır. Kısaca gerontoloji, yaşlıların sosyal, ekonomik, biyolojik ve psikolojik sorunlarıyla uğraşan bilimdir. Bu kavramda bireyin yaşlanmasıyla ilişkili olarak davranış biçimleri ve toplumsal bir olgu olarak yaşlanma olgusu ve ayrıca bu ikisinin arasındaki etkileşime ilişkin bilgiler toplanmaktadır (Akçay, 2015: 11).

Gerontologlar[13]; yaşlanmayı evrensel, sürekli, zararlı, içsel ve yaratılıştan gelen bir olgu şeklinde tanımlamışlardır. Geriatri; yaşlanma sürecini ve onun fiziksel, psikolojik, sosyal, tarihî ve kültürel yönlerini tanımlama, açıklama ve değiştirmeyle ilgilenir. Ayrıca analizleri, yaşlanma ve yapısal yaşlanma için önemli sosyal ortamları ve kurumları da içermektedir. Gerontoloji, yaşlanma ve yaşlılık olgularıyla ilişkili temel sorulara cevap ararken takip ettiği geleneksel sistematiği, yaşlanmanın çok boyutlu ve karmaşık bir olgu olduğunu ortaya koyar. Bu bilim dalının amacı; yaşlanmanın kaçınılmaz olduğu ve nedenlerinin araştırılması gerekliliği ile yaşla ilişkili ve düzenli bir ilerleme sağlayacak davranış değişimlerinin incelenerek titizlikle tanımlanmasıdır (Kalınkara, 2016: 11). Bireyin biyolojik yaşam beklentisinde, bedeninin gelişimi ve çöküşünün işaret edildiği bu süreç, yaşlı bedenini her anlamda kuşatan birçok hastalığı beraberinde getirdiğinden "gerontoloji" kadar "geriatri"nin de önemli bir çalışma alanı olduğu görülmektedir (Birren ve Binstock, 2006: 239; Ersanlı ve Kalkan, 2008: 125).

Bu bilgiler kapsamında "Gerontoloji"nin bilim dalı olarak üç bölüme ayrıldığı görülmektedir (Sevil, 2005: 22; Erber, 2018: 5):

1. **Geriatri:** Tıbbi ağırlıklı bir bölümdür; yaşlılığın fiziki, fizyolojik, hormonal ve psikolojik yönlerini incelemektedir.
2. **Sosyal Gerontoloji:** Yaşlıyı, yaşamış olduğu sosyal ortamda, o ortamın ekonomik, kültürel, politik ve antropolojik yönleri ile birlikte incelemektedir. Yaşlının dini, dili, değer yargıları, inançları, alışkanlık ve ekonomik durumu da bu bölümün

[12] Gerontoloji veya jerontoloji yaşlanmanın ve yaşlılığın bilimi anlamına gelmektedir.

[13] Yaşlılarla ilgili sosyal politikalar geliştirilmesine yardımcı olur. Gerontoloji multidisipliner bir bilim olduğu için diğer bilim dallarıyla bağlantılı şekilde çalışır. Yaşlı insanları kültürel, sosyoekonomik ve fizyolojik şartlar açısından değerlendirir ve ihtiyaçları analiz eder.

içinde değerlendirilmektedir.

3. **Biyolojik Gerontoloji:** Burada yaşlıların hücre gelişimleri, genetik ve fiziksel yapıları ile cinsiyete ilişkin farklılıkları incelenmektedir.

Bu durumda detaylı olarak incelenmesi gereken bölüm sosyal gerontolojidir[14]. Yaşlılık sosyolojisi, birçok bilim dalı gibi sosyal gerontolojiye katkıda bulunmaktadır. Yaşlının bakım kalitesi örneğinden yola çıkılırsa, yaşlılıkla ilgilenen sosyologlar kalite güvencesinin farklı boyutlarını incelemektedir. Fakat sosyologlara göre, sosyolojik bir kavram olan sosyal kontrol, kalite güvencesinin özünü oluşturur. Sosyal kontrol, toplum üyelerinin davranışlarını informal ve formal yollardan sınırlamasına olanak veren bir mekanizmadır. Kanunlar, kurallar ve düzenlemeler sosyal kontrolün bilinen açık araçlarıdır. Aile ya da arkadaşlar gibi bir grubun kurallarına uymak ise sosyal kontrolün daha az belirgin ancak eşit derecede kısıtlayıcı mekanizmalarıdır. Sosyologlar, sosyal kontrol için önerilen açıklamalar yoluyla yaşlılığın ileriye doğru anlaşılmasına yardımcı olan bir kapı açmaktadır. Yaşlılık sosyolojisi, sosyolojik bakış açısından yaşlılığın anlaşılmasıyla ilgilenmekte, sosyal gerontoloji ise genel yaşlanma sürecine farklı perspektiften bakarak yaşlılığı anlama ve farklı sosyal bilimlerin bilgilerini bütünleştirme ile ilgilenir. Yaşlılık sosyolojisi, sosyal gerontolojiden farklılaşmış olmasına karşın, yaşlılık çalışmalarında her iki alanın da sınırları sıklıkla bulanıktır (Baran, 2004: 35-36).

Sosyal gerontoloji, sosyal gerçek ile yaşlılık arasındaki etkileşimin üzerinde durmakta, yaşlıyı toplum içerisinde incelemektedir. Yaşlılık sosyolojisinin ilgi çeken ve konu edinilen bir disiplin olduğu görülmektedir. Gerontoloji bilimi yaşlının psikolojik, sosyal ve biyolojik yönleri ile ilgilenir; sosyal gerontoloji ise bunun yanında sosyal yönlerine daha fazla eğilen gerontolojinin bir alt dalı olarak incelenmektedir. Hastalık, sağlık gibi durumların kültürel ve sosyal boyutunu değerlendirmektedir. Bireyin yaşlanmasıyla beraber toplum içinde de sosyal değişimler yaşanmaktadır. Bu durumda yaşlanan bireyin toplum karşısında yabancılık ve yalnızlık duygusu hissetmesi normal karşılanmaktadır. Yaşlılıkta gözlemlenen bazı sorunlar; nüfusun yaşlanması, iş ortamı, emeklilik şartları, yaşlıların günlük bakım problemleri ve yaşam koşulları, yaş

[14] Sosyal gerontoloji bilimi, gerontoloji bilimin bir alt disiplinidir.

ayrımcılığı, yaşçılık, aktif yaşlanma, sosyal gerontolojinin ilgi alanları arasında yer almaktadır (Canatan, 2008: 19). Bütün bunlarla birlikte sosyal gerontoloji bilimiyle yaşlılık konusunda farklı yaklaşımlar sunulabilmektedir (İçli, 2008: 30).

Sosyoloji yaşlı kişilerin sosyal bir varlık oluşu ve toplum adı verilen sosyal ortamda yaşamasından dolayı, yaşlanmaya sosyolojik bir bakış açısı ile yaklaşır. Bu bakış açısında yaşlanmanın, sosyal bir içeriğe sahip olduğunu belirtmek gerekir. Bu sosyal içeriğin oluşmasını sağlayan faktörler, yaşlanmayı hem toplum hem de birey bazında birçok sosyal faktör ile etkileşim hâlinde olan sosyal bir olguya dönüştürür. Sosyolojik anlamda yaşlanma olgusu, sosyal bağlamda toplum ve bireyi kapsayan sosyoekonomik ve sosyokültürel faktörlerle iç içe olma özelliğini taşımaktadır. Yaşlanan kişi, söz konusu sosyal faktörlerden toplumsal ve bireysel düzlemlerde dolaylı ya da doğrudan etkilenir (Sevil, 2005: 22).

Sonuç olarak yaşlanma biyolojik niteliğinin yanı sıra kültürel ve toplumsal bir olgu olması, yaşlanma olgusunu toplumsal ve bireysel bir platformda, kendi sosyoekonomik ve sosyokültürel görünümleriyle birlikte var etmektedir. Yaşlanma konusunda kişisel düzlemde ortaya çıkan her çeşit görünüm, içinde yaşanılan toplumun siyasal, ekonomik ve kültürel her türlü niteliğinden etkilenerek onu toplumsal düzleme taşımaktadır. Bu sebeple yaşlılık ve yaşlanma hem toplumsal hem de bireysel düzlemde gündeme gelmektedir. Sosyal içeriğe sahip görünümler ise her toplumda kendine özgü olarak var olmaya devam etmektedir. Yaşlanma, toplumdan topluma benzerlikler gösterdiği gibi farklılıklar da barındırmaktadır. Bu sebeple sosyolojik bakışa her zaman ihtiyaç duyulmaktadır.

Yaşlılıkla birlikte dinî inanç ve ibadetlerin arttığı bilinmekte ve bu durum ölümün yaklaştığı düşüncesiyle desteklenmektedir. Dinler de bu anlamda planlanmış olup, kişinin dinî görevini yaşlılıkta yerine getirmesi veya yaşlanınca yapması düşüncesine yönelik bir algıya sahiptir. İnsanın yaşam döngüsünün son aşaması olan yaşlılık döneminde bireyde önemli değişiklikler meydana gelir. Ancak fiziki benlik bu dönemde zayıf bir güç olmasına rağmen yaşlı birey, varlığını devam ettirecek bilgeliğe de sahiptir. Bireyin kendini ölüme yakın hissetmesi; geçmişe dönük hikâyeleri anlatmak ve geçmiş pişmanlıklara takılıp onları düzeltmeye çalışmak, aynı zamanda dine yönelim,

ibadetlere düşkünlük, boyun eğme, teslimiyet ve vazgeçme eğiliminin artmasına sebep olmaktadır (Coşkun, 2013: 29).

Yaşlılık dönemi, bireyler için pek çok fiziksel ve psikolojik değişikliği beraberinde getirir ve bu değişiklikler yaşlıların yaşam kalitesini etkileyebilir. Bu bağlamda Abdülkerim Bahadır'a göre, bağlanma ve inanma arzusu yaşlılar için önemli bir işleve sahiptir. Örneğin, depresyona girme olasılığı daha düşüktür. Nitekim burada, inancın koruyucu işlev gördüğünü aktarmak gerekir. Derinlere nüfuz eden ve insana gerçek huzur veren dinî inancın, stres ve depresyonla baş etme kolaylığı üzerinde olumlu etkisi olduğundan bireyler, dinî inançları aracılığıyla kendilerini depresyon ve stresten koruma olanağına sahip olabilmektedir (Bahadır, 2002: 157). Böylece dinî inançlar, yaşlılara manevi ve sosyal sorunlarla başa çıkma fırsatı verir. Dine yönelim, inanç ve dinî hayat yaşlılıkta görülen bazı sorunların çözümünde olumlu etkileriyle bir çözüm alanı olarak ortaya çıkmaktadır.

Her toplumda yaş dönemleri ile geçiş ritüelleri önemsenmektedir. Doğum, evlenme ve ölüm ritüellerini buna örnek olarak vermek mümkündür. Karmaşık ve modern toplumlarda iş bölümü ve uzmanlaşma artmış, yaşın ötesinde toplumsal statü gittikçe önemli hâle gelmiştir. Toplumsal anlamda yaşam tarzı ile dinî yaşam genellikle birbirlerine benzemektedir. Konuyla ilişkili olarak köy dindarlığında "bolluk ve bereket duaları", kent dindarlığında "sorgulama ve araştırma", zenginlerin dinî ritüellerde sergiledikleri "gösterişli tavırlar" gibi örnekler verilebilir. Ayrıca yaşlandıkça, dinî eğilimin artması ve yaşlıların dinî ritüelleri önemsedikleri de gözlenen bir husustur (Keskin, 2012: 498-501). Toplumların tümünde farklı yaş grupları bir arada bulunduğundan sosyokültürel yapının dinamikleri toplum içindeki bütün birey ve yaşlıların durumunu etkilemektedir. Yaşlı ve yaşlılık karşısında davranışlarda dinî yaklaşımların çeşitlilik gösterdiğini ve bu yaklaşımların bölgeye, zamana, inanca, kültüre ve toplumsal değerlere göre değiştiğini belirtmek gerekir. Bazı yerlerde yaşlıların dinî otorite yerine geçerek, dinî yaşamı yönetebildikleri ve de düzenledikleri dahi görülmektedir.

Kongo'da Lelelerde ve Avustralya'da Arandalarda yaşlı bireylerin yaşanılan dünya ile ölümden sonraki hayat arasında ara bulucu olduklarına inanılmaktadır. Daha pek çok buna benzer örneklere rastlanılmaktadır. Toplulukların bazılarında yaşlıların dinî

törenlerde görevlendirildiği ve saygı gördükleri aktarılmaktadır. Örneğin; Nijerya'da Tivlerde kutsal yemekleri yaşlı kadınların pişirmesi, yaşlı kadın ve erkeklerin dinî törenleri yönetmesi; Sudan'da Zandalarda yaşlıların büyücü sayılmaları ve Sibirya'da Yakutlarda yaşlı şamanlara saygı gösterilmesi bu örneklerden bazılarıdır. Ayrıca öğretilerin bazılarında yaşlıya değer verildiği; Konfüçyüs düşüncesinde tüm aile bireylerinin yaşlıya itaat etme zorunluluğu olduğu bilinmektedir. Bazen uzun ömürlülüğe değer atfedildiği de görülmektedir. Mezopotamya'da Asur-Babil kültüründe uzun yaşamın Tanrı'nın ödülü olduğu ya da Çin Taoizm'inde uzun ömürlülüğün erdem sayılması; Mısır'da yaşlıların özel gücü olduğuna ve ölümsüzlüğüne inanılması gibi örneklerde uzun ömürlülük önemsenmektedir. Kültürlerin bazılarında yaşlıların kurban seçildiği aktarılırken Antik Roma'da yaşlı ve ağır hastaların "nehir tanrılarına" kurban edilmeleri örneği sunulmaktadır (Kalınkara, 2016: 55-65). Yaşlılık değeri bazı toplumlarda abartılan bir özellik olarak da görülmektedir. Bu konuda ilkel topluluklarda "*yaşlıların her iki dünyada güçlü, kutsal sırların taşıyıcısı ve ayrıcalıklı oldukları inancı*" örnek verilebilir (Bulut, 2012: 400).

İnançlar bağlamında yaşlılıkta; ak saçlılık, bilirken bilmez olmak, acizlik ve çocuk sahibi olamamak gibi özellikler vurgulanarak bebeklik ile yaşlılığın benzerliği üzerinde durulur fakat aynı zamanda yaşlılık; olgunluk ve saygınlık göstergesi de sayılır. Çünkü yaşanan yılların bilgeliği, kişinin bazı dinî ve sosyal görevler üstlenmesi, bu durumun sonucunda kişiye manevi ve ahlaki avantajlar sağlaması mümkün görünmektedir.

Dinî metinlerde yaşlılık dünya yaşamının gelip geçici özelliği ve ilahi hesabın yakın olması gibi bazı konular ile birlikte değerlendirilerek, yaşlıların toplumdaki rolüne değinilmektedir. Yaşlılık döneminde insanların uyarılması yönünde kıssalara ve öğütlere dikkat çekilir. Konuyla ilgili olarak İbrahim, Lokman ve Yakup peygamberlerin oğullarına öğüt ve tavsiyeleri örnek verilebilir. Dinlerin bazılarında özellikle de İslam dininde anne-baba hakkından bahsedilmekte; yaşlılara hürmet ve saygı, iyilikte bulunmak, öf bile dememek, güzel söz söylemek, merhametli olmak, şükretmek, maddi ve manevi olarak desteklemek, korumak, kollamak, ihtiyaçlarını karşılamak tavsiye edilmektedir. Dinî akımlarda yaşlılara ve yaşlı otoritesine de yer verilmektedir. Konuyla ilgili olarak "Protestan Kilisesi, Mennonit ve Amish toplulukları, Anglikanizm" gibi örneklerden bahsedilebilir (Dülger, 2012: 36; Gündüz, 2007: 74-82).

Yaşlılık dönemi sorunları arasında sayılan anlam arayışı; yalnızlık, ilgi beklentisi, sevgi, değişen roller ve eş kaybı gibi birçok sıkıntılı durumda din eğitimi, ibadetler, manevi ve sosyal hizmetler yaşlıya duygusal olarak büyük destek sağlar. Dolayısıyla dinî inançlar; hayatta yaşanan yıkımlar, üzüntüler, bunalımlar, kaygı ve iç çatışma gibi zor zamanlarda devreye girmektedir. Birey bu olguyu nasıl algılamışsa gerek gençlik döneminde gerekse yetişkinlik döneminde günlük yaşamına o şekilde yansımaktadır. Dinî inançların aynı zamanda ölüme hazırlık için önem taşıdığını söylemek mümkündür. Örneğin; ölümün ardından ahiret gününe inanan yaşlılar, ölüme yaklaştıklarını düşündüklerinde ibadetlerine yoğunlaşmaya ve sıklıkla dua etmeye yönelmektedir (Yılmaz, 2013: 247).

Bu dönem içinde dine yönelmenin sebebini hayatın her aşamasında bireyin kendini motive edecek olay ve olguları olmasına bağlamak mümkündür. Gençlik evresinde motivasyon kaynağının aile ve meslek hayatı olduğu görülürken ileriki dönemlerde bu durumu çocuklarıyla karşılamaktadır. Hayatın son evresi olan daha ileri yaşlar, bireylerin dine yönelmesi ve ahiret inancı motivasyonel ihtiyaçlarını karşılama konusunda önemli bir araç olmuştur (Köylü, 2000: 144). Buna karşın dine yönelmek ve eğilim konusunun herkes için aynı düzeyde gerçekleşmediği bilinmektedir. Dinle ilişkili altyapıya sahip yaşlılarda dine yönelim ve eğilimin daha kolay gerçekleştiği görülmektedir. Onların daha önceden sahip oldukları inançları ve alışkanlıklarını kolaylıkla sürdürebildiklerini belirtmek gerekir. Diğer taraftan dine yönelik altyapısının olmadığı görülen yaşlılarda bu yönelim biraz daha zor ortaya çıkabilir. Bunun sebeplerinden biri, yaşlının inanma eğilimini göstermesi hâlinde geçmişinde dinî birikim ve bilgi noktasında eksiklik yaşayarak gerekli eğilimi tam anlamıyla gösterememektedir. Bireyin dinî hayatında geçmişteki tecrübe ve bilgisinin önemli olduğu yaşlılıkta bireyin yaşa bağlı dindarlığının yanında; ölümden kaynaklı dinî değerlere bağlılığı kabul etmenin daha doğru olduğunu söylemek mümkündür (Köroğlu ve Köroğlu, 2016: 234).

Günümüzde yaşlının hayattan kopmaması, toplumla sağlıklı ilişkiler kurması ve manevi gereksinimlerin karşılanması açısından dinin etkisi büyüktür. Yaşlılıkta dinî etkinlik ve ritüellere katılım, serbest zaman ve yeni ilgi alanlarını anlamlı olarak değerlendirmek mümkündür. Ülkelerin bazılarında bakıma muhtaç yaşlı bireylere, yaşam kalitelerinin artırılması için hem sosyal bakım hem de manevi bakım hizmetleri sunulur. Bu

kapsamda yaşlılara yönelik kişisel gelişim ve psikososyal eğitim, yaşamı anlamlandırma, din ve ahlak konularında eğitim gibi faaliyetler yürütülmektedir. Batı Avrupa ülkelerinde kurumlar yaşlıların manevi ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır; yaşlılara yönelik danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, hastane ve huzurevlerinde manevi ve dinî hizmetler, psikoloji ve pastoral psikoterapi uygulamalarının kullanıldığı görülmekle birlikte psikolojik ve teolojik etik terapileri de dikkate alınmaya çalışılmaktadır (Çerik, 2007: 142).

Ülkemizde genellikle yaşlı bireylere ölümlerine yakın ve ölümlerinin ardından bazı hizmetler sunulmaktadır. Diğer taraftan huzurevlerindeki yaşlı bireylere dinî ve manevi sorunların çözümlenmesinde rehberlik ve danışmanlık hizmetleri verilmesi önerilmektedir. Böylelikle kurumlar; yaşlıların dinî konularda bilgi edinmeleri ve problemlere cevap bulmaları, sabretme ve şükretme bilinci ile yaşamaları gibi konularda yardımcı olmaktadır (Çerik, 2007: 142-151).

Ülkemizde dinin, yaşlı bireylerin üzerindeki etkisi ile ilgili birçok araştırma mevcuttur (Coşkun, 2013: 30). Yaşlı bireylerin kendilerini ölüme yakın hissetmeleri ve ölüm düşüncesi onları dinî arayışa ve eğilime yöneltir. Bireylerin inançlarının kuvvetiyle doğru orantılı olarak dinî inançlarında da artış görülür. Özellikle ahiret inancı olan yaşlıların yapması gereken dinî ritüeller olgun hâle gelir.

Günümüzde yaşlılık ile din arasındaki ilişki, sosyal bilimcilerin odak noktalarından biridir. Canan Taşkesen araştırmasında, "yaşlılık ile din" ilişkisi bağlamında bir değerlendirme yapmış ve toplumdaki görüşlere yer vermiştir. En yaygın düşünce, yaşlanmayla birlikte ölüm korkusunun ortaya çıktığı ve bu nedenle inançları doğrultusunda ölümden sonraki hayat için çalıştıkları görülmüştür. Dinî toplantılara katılmak veya camileri gezmek sosyalleşme aracı olarak ifade edilmiştir. Özellikle meslek yaşamından çekilen emekli insanların; mevcut çevrelerini kısmen yitirdikleri için sosyalleşme gereksinimlerini bu yöntemle karşıladıkları tespit edilmiştir (Taşkesen, 2017: 252).

Yaşlı bireylerin yaşam doyumu ve dinî duyguları arasındaki ilişki, psikoloji ve sosyoloji alanlarında önem arz eden bir araştırma konusu olmuştur. Akın Üçok tarafından yapılan araştırmada, yaşlı bireylerin yaşam doyumu ile dinî ritüellerini önemseme durumu değişkenine göre farklılıkları ortaya konmuştur. Aradaki farkın kaynağının saptanması

için grup ortalamaları incelendiğinde dinî duyguları önemseyen yaşlıların, dinî duyguları önemsemeyen yaşlılara göre yaşam doyumunun daha yüksek olduğu tespit edilmiştir (Üçok, 2018: 97). Benzer sonuçların çıktığı diğer araştırmalarda da yaşam doyumunun din ile ilişkili olduğu, dinî inancın yaşam doyumunu pozitif yönde etkilediği aktarılmıştır (Diener, 2000; Diener vd., 1999). Akın Üçok'un çalışmasında da benzer bir durum olarak huzurevinde kalan yaşlılardan dinî duygulara önem verenlerin yaşam doyumunun daha yüksek olduğu saptanmıştır. Ayrıca farklı dine mensup bireylerin de yaşamlarının son dönemlerinde ibadete yöneldikleri aktarılmıştır. Bu anlamda verilere bakıldığında boş zamanlarını dinî vecibelerle geçiren yaşlı bireylerin çoğunlukta olması normal karşılanmıştır (Üçok, 2018: 103).

Yaşlılık döneminin din ve inanç açısından önemini anlamak, psikoloji ve sosyal bilimler alanında sıklıkla araştırılan bir konu olmuştur. Meryem Özdemir (2020) tarafından gerçekleştirilen bir araştırmada, görüşme yapılan kişilerden çoğunun yaşamlarının belirli bir döneminde inanç ve din konusunda gecikmiş olduklarını ifade ettikleri ve sonradan bu konuya yönelik pişmanlık yaşayarak ibadet etmeye başladıkları görülmüştür. Bu durumda, yaşlılık döneminin dinî açıdan önemli bir evre olduğunu ve yaşlı bireylerin bu inançlarını yaşam tarzlarına entegre etmelerinin değerini vurgulamıştır.

Ali Aksaç'ın çalışmasında geçen "Akışkan Yaşlı Dindarlığı" kavramına da değinmek gerekir (Aksaç, 2020: 24). Akışkan kavramı, Zygmunt Bauman tarafından modern dönem ve ardından gelen süreç içinde toplumsal gerçekliği açıklamak için kullanılmaktadır. Bauman, bu kavram ile toplumsal olguların sürekliliğinin korunamadığına işaret eder. Modern dönemde her şeyin kapalı olduğu; bu müphemliğin arasında mutlak toplumsal bir gerçeklikten bahsetmenin neredeyse imkânsız olduğu düşüncesindedir. Toplumsal kimlikler ile bu kimliklere ait davranış ve tutumların bile bu süreç içinde rutinliğini koruyamadığının altını çizen Zygmunt Bauman, modern dönemin toplumsal dünyasında hiçbir şeyin kalıcı olmadığına işaret etmektedir. Bauman, modern hayatın bireysel ve toplumsal kimlikleri parçaladığını ve sürekliliğin korunmasına müsaade etmediğini aktarmıştır. Toplumsal yaşamdaki her şeyin değiştiğini, bugüne ait bilgilerin zaman içinde çeşitli süreçlerden geçerek farklılaştığını, doğru kabul edilen bilgilerin birçoğunun da gelecekte doğru kabul edilmeyeceğini vurgulamıştır (Bauman, 2011: 7). Ali Aksaç, yaşlılık ve dindarlık ile ilgili yaptığı saha

çalışmasında bu düşünceye katıldığını ifade etmiştir (Aksaç, 2020: 24-25). Bireyi dinî hayata iten başta psikolojik ve sosyolojik birçok sebep vardır. Din ve dindarlıkla ilgili yapılan bu saha araştırmasında yaşlı dindarlığı ile ilgili değişmez tutumların bulunmadığı vurgulanmıştır. Zamana bağlı olarak insanların din ile ilgili tutumlarının farklılık gösterebileceği aktarılmıştır. Zygmunt Bauman'ın da ifade ettiği gibi, modern yaşamda yaşlı dindarlığının da devam eden bir görünüm sergilediği ifade edilmiştir.

Genel olarak yaşlılığın psikolojik yönü, bilişsel beceriler ve ruhsal değişimler ile ilgilidir. Bilişsel beceriler zekâ, dikkat, öğrenme, bellek, dil, görsel-uzamsal yetiler, akıl yürütme ve bilişsel esneklik gibi alanlardaki değişiklikleri; ruhsal davranış değişimleri ise duygu durumları, güdülenmeler ve baş etme becerileri gibi çeşitli nitelikleri içermektedir (Er, 2009: 133). Bireylerde yaşlılıkta meydana gelen kayıplar, yaşanan sorunlar, emeklilik dönemine geçiş, hastalıkların ortaya çıkması ya da fiziksel gücün azalması ile bunlara bağlı olarak yaşam kalitesindeki değişimler meydana gelmektedir. Bu ve benzer etkenler karşısında her yaşlının aynı tutum ve davranışı sergilediği söylenemez. Yaşlı bireyler, kendi deneyim ve kişilik özelliklerine göre tutum ve davranış geliştirmektedir. Hangi kişilik ve özellikleri olursa olsun bireyler yaşlılıkta birtakım psikolojik sorunlarla karşılaştıkları için ruh sağlıkları olumsuz yönde etkilenerek uyum güçlüğü çekebilmektedir (Koç, 2002: 290).

Yaşı ilerlemiş bir insan depresyon, kaygı, öngörülemeyen ani davranışlar, aşırıya kaçan iyimserlik, kızgınlık ve sevinç eylemleri gibi birbiri ile çelişebilen çeşitli hâl ve hareketlerde bulunabilir. Bahsi geçen bu his ve arazların zamanında teşhis edilememesi ise ileride daha ciddi müdahaleleri gerektirecek büyüklükte problemlerin doğmasına sebep olabilir (Ak, 1991: 3).

Yaşlılık psikolojisinin ana belirtilerinden biri de yaşlı insanın "ben-merkezci" (egosantrik) bir tutum geliştirmesidir. Onun bu tutumu, zamanla aile bireyleri arasında onu seven ve "büyüğümüzdür" diye hürmet edip saygı gösterenlere bir zulüm ve eziyet şekline dönüşmektedir. Yaşlılık egoizmi kendisinden başkasına pek önem vermeme, yalnız kendini sevme ve kendine değer verme tarzında bir duygulanım kusurudur. Bunun yanı sıra, olmadık şeylere aşırı bağlı olmak veya aşırı tepki vermek de bu kusuru tamamlamaktadır. Bu nedenledir ki yaşlıların en ufak olaylar karşısında dahi aşırı derecede öfke ve üzüntü gibi duygu durumlarını yaşadıkları görülmektedir (Koç, 2002:

291). Nitekim yaşlılar aile bireylerinden sürekli ilgi ve hizmet görmek istemekte ve bu beklentilerini de çeşitli duygularıyla gündeme getirmektedir.

Genç yetişkinlerin etkilendiği psikolojik bozukluk veya durumların hepsinin yaşlı yetişkinler için de geçerli olduğunu belirtmek gerekir. Yaşlı bireylerin psikolojik sorunlarına bakıldığında gençliklerinde yaşadıkları deneyimlerden kaynaklanan ruhsal bozukluklar veya yaşlanmaya bağlı olarak gelişimsel stres kaynaklarının (emeklilik, eş ve yakın kayıpları, menopoz[15]/ andropoz[16], kronik hastalıklar, sosyal izolasyon, ölüm korkusu ve bağımlı kalma korkusu gibi) neden olduğu yeni problemler de olabilmektedir. Nitekim; yaşlılıkta görülen psikolojik sorunların çoklu sebeplerden kaynaklandığı görülmektedir. Yaş risk faktörü ile birlikte gelen demans çoğu defa depresyon ile birlikte görülebilmektedir. Bununla birlikte, yaşlı yetişkinlerin çoğunun sağlık sorunları sebebiyle birden çok tıbbi uygulamaya maruz kaldıklarından, çoklu sağlık problemlerinin yanında, ilaçların etkileri ve yan etkileriyle de mücadele ettikleri belirtilmektedir. Bu nedenle yaşlı bireylerin kullandığı ilaçların etkilerine ve yan etkilerine dikkat etmek gerekir (Cangöz, 2009: 100).

Yaşlılık psikolojisinde öne çıkan durumlardan biri de ölüm korkusudur. Türk toplumunda yaşlılarda ölüm psikolojisi üzerine araştırmaların sınırlı olduğu görülmekle birlikte yaşlı bireylerin dinî inançları ölüm konusuna yaklaşımını etkilemektedir. Dinî inançlar ile ölüm bağdaştırılmakta ve ölüm sonsuz hayatın başlangıcı sayılmaktadır. Yaşlandıkça ölüm ve ölümden sonraki hayatın daha fazla düşünüldüğü ve konuşulduğu görülmektedir. Ayrıca, ölüm sonrası dinî uygulamaların da önemsendiği aktarılırken mesela, ölen eşinin veya bir yakınının mezarını ziyaret etmesi bu duruma örnek olarak verilebilmektedir (Koç, 2004: 204-205).

Psikolojik yaşlanmayla birlikte bireyin hafıza, zekâ, öğrenme kapasitesi ve hızı, güdülenme ve algılama gibi zihinsel işlevlerde, baş etme ve uyum mekanizmalarında, ayrıca ruhsal durumlarında da ortaya çıkan birtakım değişiklikler söz konusudur (Özkan, 2022: 6). Sosyal psikolojik yaşlanmada ise bireyin çevresi ile kurmuş olduğu karşılıklı ilişkiler, değerler, tutumlar, inançlar, kendilik imgesi, sosyal roller ve yaşlılığa

[15] Menopoz tıpkı bebeklik, ergenlik, cinsel olgunluk gibi hayatın bir dönemidir.

[16] Aynı zamanda "erkek menopozu" olarak bilinen andropoz bazı erkeklerin 40'lı yaşların sonlarından 50'lerin başlarına geldiklerinde yaşadıkları depresyon, cinsel dürtü kaybı, erektil disfonksiyon ile diğer fiziksel ve duygusal semptomların bütünü olarak tanımlanabilir.

uyum açılarından geçirilen değişimler dikkate alınmaktadır. Sosyal yaşlanma bireyler için toplumda kurulan sosyal ilişkileri, aile yaşamını, çalışma hayatını, rol ve görevlerinin değişmesini ve zengin hayat deneyimlerini ifade etmektedir. Sosyal yaşlanma, bireyin yaşlanma durumunun toplumu etkilemesi ve bu durumdan toplumun etkilenmesi olarak da görülmektedir. Sosyal yaşlanma; insanların kurumlarla arasındaki ilişkileri ve bireyin kurumlar ile olan ilişkilerinde yaşa bağlı değişimleri kapsamaktadır (Özkan, 2022: 6-7).

## 5. GELENEKSEL VE MODERN TOPLUMLARDA YAŞLILIĞA BAKIŞ

Toplumlar arasında yaşlılığın ve yaşlanma olgusunun algılanışında, tanımlanmasında farklılıklar görülmektedir. Bu bağlamda tarih boyunca yaşlılık ve yaşlanmaya dair çeşitli düşünce ve davranış kalıpları ortaya çıkmıştır. Geleneksel dönemde yaşlıların sayısının az olması nedeniyle yaşlılık bir sorun olarak görülmemiş, deneyim ve güç sahibi olmanın bir göstergesi olarak kabul edilmiştir (Baran, 2005: 19). Geleneksel tarım toplumlarında yaşlı bireylerin statüsünün yüksek olmasının nedenleri şu şekilde ifade edilmiştir (Ceylan, 2020: 33-35):

- Üretilen gıda maddesi, barınma, sermaye ve ihtiyaç olan personel, mülk fazlasının yaşlı birey ile paylaşılması ya da yaşlı birey tarafından kontrol edilmesi
- Yaşlı bireyin yapabilecekleri bakımından fırsatının daha çok olması
- Yaşlı bireyin, yerleşik hayatta çevreye uyum sağlaması, yeterli bilgi ve beceriye sahip olup liderlik rolünü üstlenmesi
- Tarım toplumlarında geniş ailenin yaygın olması, yaşlı bireylerin statüsünü artırmaktadır.

Kısacası yaşlılık algısının toplumdan topluma değiştiği görülse de genellikle “ayrıcalıklı olma” anlamını taşımaktadır. Çünkü aileyle ilgili kararlarda son sözün aile büyüğüne ait olduğu görülmekte, yaşlı bireyin belli bir statü ve otoriteye sahip oldukları bilinmektedir. Onlar yaşadıkları tecrübeyle ailenin bilgesi, problem çözücüsü, bilgisine güvenilen lider kişileri oldukları için tecrübe ve bilginin kaynağı olarak görülür. Sosyal hayatın modernleşmesiyle bu durumun tam tersine döndüğü, geleneksel bilginin önemini yitirmesi ile yaşlı bireylerin de değer kaybettiği dikkat çekmektedir. Ailelerin giderek küçülmesi ve kent yaşamının zorlu şartları âdeta yaşlıları toplumun dışına itmektedir (Ünal, 2019: 290).

Pek çok yaşlı bireyin yalnız yaşadığı, günlük ihtiyaç ve aktivitelerini gerçekleştirebilecek sağlığa ve ekonomik olanağa sahip olmadığı görülür. Bu sebeple yeni yardım ve desteklere ayrıca yeni yaşam alanlarına gereksinim duyulmaktadır (Kalınkara, 2011: 68).

Modernleşme, yaşlılığın değişime uğramasını ve "yeni yaşlılar" adı verilen grubun doğmasına neden olmuştur. Bu "yeni yaşlılar" bir taraftan üretime dahil edilirken diğer taraftan da tüketim alanında önemli bir yere sahiptir (Tufan, 2003: 28). Üretim kadar tüketimin de önemli olduğu modern toplumlarda toplumun tüketim ayağının büyük bir kısmını oluşturan yaşlı bireyler, bu hizmet alanlarının önemli bir tüketicisi olarak değer gördüğü ve memnun edildiği görülmektedir. Modern toplumlarda her bireyin topluma katılımının giderek önem kazandığı ve yaşlı insanların da bu anlamda topluma aktif olarak katılımı beklenmektedir (İnce, 2012: 749). Bu bağlamda yaşlılık dönemi gerek ekonomik gerekse toplumsal etkenler kapsamında yeniden şekillenmektedir. Yaşlılığın dış etkenlerden bağımsız düşünülemeyeceği, hayatın her alanında yaşanan dönüşüm ve değişimlerden yaşlı insanların bütün yönüyle etkilendiğini söylemek mümkündür.

Bu bilgilerden hareketle modern dönemde yaşlı ve yaşlılığın yapısal değişiminden de bahsetmek gerekir: Yaşlılık tanımının gençleşmek, tekilleşmek, kadınsallaşmak, meslekten arındırılma ya da ileri yaşlılık; bazı yaşlıların kendini genç ve zinde hissetmesi gibi unsurlar örnek olarak verilebilir. Öyle ki 20. yüzyılın sonunda 60 yaşındaki kişilerin, bugün ise gelişmekte olan ülkelerde 75+ yaştakilerin ve gelişmiş ülkelerde 80+ yaştakilerin "yaşlı" sayılması da bu dönüşümün göstergesidir (Ceylan vd., 2015: 64-65).

Bireyselleşme süreci kapsamında gelişen modern ilişkiler ağında genç ile yaşlı kuşak arasında oluşan ciddi mesafeler dikkat çekmektedir. Yalnız gençlerin yaşlıları istememesi değil; yaşlıların da artık giderek kendi hayatlarını yaşamak ve mümkün olduğunca gençlerden uzakta kalmak istemeleri hatta bunun gerekli olduğunu düşündükleri görülmektedir. Fiziksel bir ayrışmaya gönderme yapan bu durum, sosyal çevrelerden uzaklaşmayı da beraberinde getirmektedir (Tuna, 2017: 11). Bu süreç de bireylerin olabildiği kadar kendi koşulları içinde yaşaması gerektiği düşüncesini yaygınlaştırmaktadır (Aydın, 2015: 237).

Modernleşme çağında çalışma şartları ve iş koşullarına yönelik bazı anlayışlar değişime uğramıştır. Çalışmanın bir keyif, üretime katkı ve mesleki bir doyum olduğu düşüncesi yerini, yeni karşıt düşüncelere bırakmıştır. İşler, yaratıcı bir uğraş olmaktan uzaklaşmış ve çalışmanın bir keyif olduğu inancı aynı düzlemde kaybolmuştur. Buna karşın modernleşmeyle birlikte gündeme gelen rutin, monoton iş hayatı sadece çalışma zevkini yok etmekle kalmamış, aynı zamanda çalışmayı da anlamsız ve zevksiz bir uğraşa dönüştürmüştür (Tufan, 2003: 74). İnsanların zanaatlerini veya mesleklerini icra etmedikleri çalışma ortamlarında mutlu olmadıklarını; çalışmayı bunaltıcı ve sıkıcı buldukları belirtilmiştir. Hayatını böyle bir çalışma ortamında geçiren insanların yaşlılık döneminde de bazı problemlerle karşılaşacağı aşikârdır. Sonuç olarak iş yaşamlarında olumsuz bakış açılarıyla çalışan bireyler, emeklilikle sonlanan yeni hayatlarında psikolojik ve sosyal sorunlar ile karşılaştıkları görülmektedir (Bayrak, 2018: 58-59).

Geleneksel dünyadaki bilge yaşlılık; postmodern dünyanın genç, bakımlı ve dinç yaşlılığına geçiş yapmıştır. Modern dünyanın sebebiyet verdiği ruh-beden ikileminden bahsetmek mümkündür. Modern öncesinde toplumda ruhun yücelmesi ve bedenin ruha bağlılığı söz konusuyken; modern sonrası toplumda beden kutsanarak ruh karşısındaki üstünlüğü kabul edilmiş, ruhun bilgeliğinin bir önemi kalmamıştır. Bunun nedeni, ruhun tüketim nesnesine dönüştürülemeyecek kadar soyut nitelikte olmasıdır. Beden, bu durumda ruhun aksine tüketim için vazgeçilmez faktördür. Çünkü dış şartların etkisiyle zamanla olumsuz dönüşümlere uğramakta bariz bir şekilde esnekliğin, dayanıklılığın ve güzelliğin yitirilmeye başlandığı görülmektedir. Postmodern dünyada, bedenin farkındalığına yapılan vurguyla bireylere kendi bedenlerini her an en iyi şekilde tutabileceği mesajı verilerek bedenin bir kurtuluş nesnesine dönüştürülmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Lyotard, 2016: 163). Bu anlamda kurtuluş yolunun tüketim araçlarını sınırsız kullanıp bedene iyi bakmanın, estetiği korumak anlayışından geçtiği empoze edilmektedir.

Bu noktada, postmodern dünyanın geç dönem yaşlılarını kapsamasa da yaşlanma sürecine henüz giren ya da orta yaşlı sınıf için sunduğu seçeneklerin önemli olduğu görülmektedir. Bu seçeneklerin en başında “anti-aging” gelir. Anti-aging başka bir deyişle “yaşlanma karşıtı”, yaşlanmayı önleme veya geciktirme anlamında kullanılmaktadır. Sağlığı koruyarak yaşlanmayı önleyen kozmetik ürünler, aktiviteler,

cerrahi ve tıbbi müdahalelere kadar birçok konuyu kapsamaktadır (Yaylagül vd., 2016: 13).

İnsanoğlunun var oluşundan bu yana kendiyle birlikte bugüne kadar taşıdığı "ebediyen genç kalma mitosu" postmodern dünyanın tüketim ilişkilerinde vazgeçilmez bir metaya dönüşmüştür. Yaşlanma karşıtı olan düzenin en vazgeçilmez pazarının "anti-aging" olduğu aktarılmaktadır. Anti-aging ile beraber imgelerin pazarlanmış olduğu bir dünyanın kapılarının bu defa sonuna kadar yaşlanmakta olan müşteriler için açıldığı belirtilmektedir. Jan Baars konuyla ilgili, mevcut pazardaki bu müşteri grubuna verilen bir mesaj olduğunu aktarmıştır. Verilen mesaj ise kronolojik yaşın bireyin gerçek yaşını yansıtmadığı, gerçek yaşın kişi tarafından değiştirilebileceğidir (Baars, 2012: 68). Bu durum Jean Baudrillard tarafından, "simülasyon" olarak ifade edilmektedir. Simülasyonu hastalık örneğine başvurarak şu şekilde aktarmıştır: "*Simüle etmek '-mış' gibi yapmayı*" ifade eder. Hastaymış gibi yapan bireyin yatağa uzanarak çevredekileri hasta olduğuna inandırmaya çalışmasıdır. Bir hastalık veya rahatsızlığı simüle eden kişi ise kendisinde bu hastalığa ait semptomlar görülen kişi olarak görülür. Bu örnekten hareket ile bugün yaşlılardan istenen genç gibi görünmeye çalışmaktan ziyade, yaşlı olmadığını göstermeleridir. Mevcut durumlarıyla toplumda istenmeyen bir kitle olan yaşlılar "anti-aging" yöntemiyle istenen yaşlı profiline ulaştırılmaktadır (Baudrillard, 2014: 15-16).

Türkiye'nin modernleşme süreci incelendiğinde bugünün kentlerinde hayatını sürdüren yaşlıların, genellikle ve fiilî olarak kır şartlarında toplumsallaşmış ya da ailelerinde toplumsallaşan ikinci kuşak şehirli bireylerden oluştuğu görülmektedir. Sosyologların bazılarının belirttiği gibi, ailelerin küçülme süreci içinde yalnızlaşan, eşinin vefatıyla da giderek artan tek kişilik hanelerde hapsolmuş yaşlıların, kırsalda görülen sosyal desteğin minimuma indiği şehirlerde, istismar ve ihmale ne denli açık hâle geldiği daha iyi anlaşılmaktadır (Türkdoğan, 2002: 433). Bu sebeple günümüzde yaşlı sorunları ancak devlet yatırımları ile sivil toplum kuruluşlarının destek ve ilgisiyle çözülebilecek bir konuya dönüşmüştür (Kalaycı ve Özkul, 2018: 100).

Türk toplumu geleneksellik ile modernliğin bir arada olduğu bir yapıya sahiptir (Amman, 2007: 170). Modernleşmenin aile kurumunu etkilediği ve bu değişim süreci içinde ailelerde kuşak çatışmalarının yaşandığı görülmektedir (Yıldırım, 2011: 128).

Türk toplumunda geleneksel aile yapısının tam anlamıyla çözülmediği ancak hızlı bir çözülme sürecine girdiğini söylemek mümkündür. Geleneksel ile modernin içi içe geçtiği bu süreç içinde yaşlıların beklenti ve isteklerinin gelenekle modern arasında sıkıştığı söylenebilir (Güler vd., 2015: 710).

Türkiye'de bu anlamda sosyokültürel değişimin sürdüğünü belirtmek gerekir ki, bunun en önemli örneği çekirdek aile sayısındaki artıştır. Diğer taraftan yaşlı sorunlarıyla ilişkili olarak geleneksel dayanışma bağlarının yetersizliği dikkat çekmektedir. Bu sebeple modern kurumlara verilen önem giderek artmaktadır. Yaşlılara sunulan hizmetler toplumda yaşlı ile ilgili dinî ve kültürel özelliklerden, aile ve ekonomik yapısındaki değişimlerden etkilenmektedir. Küreselleşme sonucunda doğan yeni imkânlar veya sosyal dışlanma ve yoksullaşmanın gündeme gelmesi söz konusudur (Kalınkara, 2016: 15). Bunlara karşın Türk toplumundaki modernleşme sürecinden eğitimli ve bilinçli yaşlılar olumlu olarak etkilenebilmekte hatta sağlıklı ve uzun yaşamak da mümkün olabilirken, bu etkilenmenin olumsuz yönde olabilmesi de mümkündür. Öyle ki ailede sorumluluklar orta yaşlara kadar ertelenebilmekte ve yaşlı kişinin bilgisine başvurulmamaktadır. Böylece yaşlının yok sayılması, yaşlının toplumdan uzaklaşması veya yaşlı düşmanlığıyla da karşılaşılabildiği durumlar görülmektedir (Dülger, 2012: 34-35).

Son zamanlarda yaşlılardan bazılarının çocuklarının yanına yerleştiği, bu yeni durumun "geçici geniş aile" olarak tanımlandığı görülmektedir. Diğer taraftan yaşlıların sağlık problemleri ve ekonomik sıkıntı gibi nedenlerle kente göç ederek çocuklarıyla bir arada yaşadığını da aktarmak gerekir. Geçici geniş aileler kentlerde de geçim sıkıntısına sebebiyet verebilmekte; ailelerin ve yaşlıların yoksulluk riskiyle karşı karşıya kalması söz konusu olabilmektedir. Yaşlıların bir bölümü çocuklarına maddi anlamda destek olmakta, bir bölümünün de torunların bakımına ve evdeki işlere yardımcı oldukları görülmektedir. Bu durum kuşaklar arası karşılıklı dayanışma ve desteğin kültürel pratiklik gerekliliğinden dolayı devam ettiğinin bir göstergesi olarak ifade edilmektedir (Müftüler, 2018: 62).

Türkiye'de yaşlıların toplumun temeli olarak değerlendirildiğini ve ailenin vazgeçilmez fertleri olarak görüldüğünü belirtmek gerekir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre yaşlıların çoğunluğunun genellikle çocuklarından biriyle yaşadığı tespit edilmiştir. Ayrı

yaşayan yaşlıların yine büyük bölümünün çocukları ya da akrabalarına yakın mesafelerde oturdukları belirlenmiştir. Bununla birlikte ailelerinden ayrı, bağımsız yaşamayı tercih eden yaşlıların da olduğunu belirtmek gerekir (Baran vd., 2005: 22-23).

Aile kurumunun yaşlı kimseye sosyopsikolojik ve enstrümantal destek vermesi, sosyal güvenlik işlevi görmesi sebebiyle yaşlının aile ortamında kendisini güvende hissedeceği aşikârdır. Özellikle kuşaklar arası ilişkiler açısından büyükanne/büyükbaba, yetişkin evlat ve eşi, torunların olması, bütün kuşaklar arası yakınlaşma ve etkileşimler gerek yaşlı birey gerekse aile üyeleri bakımından doyurucu bir yaşam olarak algılanmaktadır.

# İKİNCİ BÖLÜM

# TÜRK ROMANI VE YAŞLILIK OLGUSU

## 1. TÜRK ROMANINDA TOPLUMSAL DEĞİŞİM EĞİLİMLERİ

Yaşlılık kavramın algısı bir toplumun değerleri, inançları, ekonomik koşulları ve tarihsel deneyimleri gibi bir dizi faktörden etkilenir. Bu nedenle, yaşlılık anlayışı ve yaşlı bireylere yönelik tutumlar toplumlara ve zamana göre değişiklik gösterebilir. Tarihsel olarak bakıldığında, birçok toplumda yaşlılık genellikle bilgelik, deneyim ve saygınlıkla ilişkilendirilmektedir. Yaşlı bireyler, toplumun rehberleri olarak kabul edilmiş ve genç nesillere öğüt vermek, geçmiş deneyimlerini paylaşmak gibi önemli bir rol oynamışlardır ancak modernizmin yükselişiyle birlikte yaşlılık anlayışı önemli ölçüde değişmiştir. Endüstrileşmeyle birlikte kentleşme ve tıbbi ilerleme gibi faktörler yaşlı bireylerin toplum içindeki rolünü etkilemiş, iş gücü piyasalarında daha az yer almalarına neden olmuş ve yaşlılıkla ilişkilendirilen olumsuz imajlar gelişmiştir (Cuddy ve Fiske, 2002: 18). Son yıllarda ise gözden geçirilen yaşlılık kavramı pozitif bir şekilde yeniden değerlendirilmektedir. Yaşlı bireylerin yaşam deneyimleri, bilgelikleri, katkıları önemsenmekte ve yaşlılıkla ilgili toplumsal norm ve politikalar geliştirilmektedir. Ayrıca yaşlı bireyler için daha fazla sağlık hizmeti, yaşlı bakımı ve yaşlıların toplumsal katılımını teşvik eden önlemler de ön plana çıkmaktadır (Gönüllü, 2017: 58).

Elde edilen bu bilgiler yaşlı bireylerin toplumsal rollerinin ve değerlerinin zaman içinde nasıl evrildiğini göstermektedir. Modernleşme süreci, yaşlıların ekonomik ve sosyal anlamda daha az önemli hâle gelmesine neden olmuştur. Aynı zamanda yaşlılıkla ilişkilendirilen olumsuz imajlar geliştirildiği için yaşlılık kavramı tekrar gözden geçirilerek yeniden pozitif bir şekilde değerlendirilir (İçli, 2017: 69). Bu pozitif değerlendirme sonucunda ise bilgelik, deneyim ve yaşamın farklı yönlerine dair birikim daha fazla takdir edilmeye başlanır. Yaşanan bu gelişmeler yaşlılık kavramının ve yaşlı bireylere yönelik tutumların, toplumsal normların ve politikaların etkisi altında sürekli bir değişim içinde olduğunu göstermektedir (Kessler ve Rakoczy, 2004: 531-552).

Yaşlı bireylerin toplumsal ilişkilerden uzaklaştırılması ve toplumsal yalıtıma maruz bırakılmaları onların duygusal yalnızlık yaşamalarına ve toplumsal bağlardan kopmalarına yol açabilir. Yaşlılık dönemindeki bu ruh hâline eşlik eden sebepler arasında eş kaybı, fiziksel zayıflık, hastalıklar ve bağımlılık gibi faktörler bulunmaktadır. Modern düşüncenin etkisiyle kentleşme süreci, aile kurumunu ve yaşlı bireylerin konumunu değiştirmektedir. Küçülen aile yapısında, yaşlıların sağladığı katkılar sıklıkla göz ardı edilmekte ve onlara sağlanan maddi ve manevi destek azalmaktadır. Bu durum da yaşlıların aile içindeki otoritelerini kaybetmelerine ve karar alma güçlerinin azalmasına neden olur. Yaşlılık, gençlik döneminde yaşlanma ve ölüm gerçeğiyle yüzleşmeden geçirilen bir yaşamın sonucu olarak değerlendirilebilir. Yaşlı bireylerin bellekleri sayesinde geçmişe dair anıları canlı tutabilmeleri, onlara toplumsal ve kültürel bir zenginlik sunabilir ancak hatırlama yetisinin azalması durumunda, yaşlıların şimdiki zamandan ziyade geçmiş zamanı tercih etmeleri mümkün olabilir (Karahan, 2022: 56).

Modernleşme sürecinde küçülen aile yapıları ve yaşlı bireylerin sağladığı katkıların göz ardı edilmesi gibi faktörler yaşlıların toplum içindeki yerini sorgulamalarına ve duygusal olarak yalnız hissetmelerine neden olabilir. Bu durum, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini ve toplumsal katılımını olumsuz yönde etkilediği için yaşlılıkla ilgili olumsuz algıların ve ayrımcılığın pekişmesine yol açabilir. Dünyada ve Türkiye'de 'yaşçılık' bir başka değişle yaşlılığa yönelik ayrımcılık sosyal bilimcilerin, sosyal politika üretici ve uygulayıcılarının, eğitimcilerin, medya çalışanlarının, yerel yönetimlerin, sağlıkçıların kısaca toplumun her kesiminin ilgilenerek farkındalık geliştirmesi gereken toplumsal bir olguyu kapsamaktadır. Yaşa dayalı olarak yapılan ayrımcılık, yaş faktörü temel alınarak kişiye yönelik ayrımcı davranış ve tutum sergilenmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Kayacan, 2017: 15). Bu ayrımcı davranış ve tutumlar sadece yaşlılara değil, gençlere yönelik de olabilmektedir. Bu; yaşı nedeniyle gençlerin fikirlerini önemsememe, deneyimsiz ve yetersiz olduklarına vurgu yapmak şeklinde görülebilmektedir. Yaşlılara yönelik olan ise üretimden geri çekilmeleriyle birlikte yaşlı insanların toplum bakımından ekonomik ve sosyal bir yük, bakım sorunları ve sosyal güvenliğin maliyeti gibi konularla tartışılmasına yöneliktir. Yaşlının birikimi, deneyimi ve eğitimi bugünün kapitalist toplumlarında dikkate alınmamakta; yaşlılar tüketici ve ekonomiye yük oldukları gerekçesiyle dışlanmaktadır. Bu kabuller her iki açılımda da temelde farkında

olmadan içselleştirilen ve sorgulanmadan kabullenilen kalıp yargılarla ilişkilidir (Buz, 2015: 369).

### 1.1. Modernleşme ve Yaşlılık

Modernleşme, kimi sosyologlara göre insanlığın ulaşmış olduğu bir zirve, kimilerine göre ise kötü bir olgu olarak yorumlanır. Bu anlamda Sezgin Kızılçelik, modernliğin iki yüzünden bahsederken birinin makyajlı, diğerinin ise makyajsız yüz olduğunu söyler. Eşitlik, özgürlük, insan hakları, adalet, demokrasi, barış, refah, kardeşlik, mutluluk ve zenginliğe vurgu yapan makyajlı yüzün sahte olduğunu belirtir. Diğer makyajsız yüz ise esasen gerçek yüzünü ifade eder ve bu yüz; şiddeti, savaşı, vahşeti, sömürgeciliği, soykırımı, yabancı düşmanlığını, eşitsizliği, ırkçılığı, köleliği, adaletsizliği, yoksulluk ve sömürüyü içerir (Kızılçelik, 2018: 2012-2028). Berger, modernitenin ne göklere çıkarılmasını ne de olumsuzluklarının vurgulanmasını doğru bulur. Ona göre ne gerici ne de ilerici olunmalıdır. Modernitenin de kendinden öncekiler gibi tarihî bir fenomen; aslında kaçınılmaz olarak içler acısı ve takdir edilesi özelliklerinin birlikte yer aldığı bir karışımın karşılığı olduğunu belirtmiştir. Kısaca, modernizm; yanlışların ve doğruların karışımı olarak değerlendirilmektedir (Dereli, 2015: 35).

Modernleşme, günümüzde toplumların yeniden yapılanması ve örgütlenmesinde çoğu zaman bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Bu anlamda düşünsel boyutu oluşturan Rönesans, reformlar ve bilimsel buluşlar insanın düşünce dünyasında ciddi gelişmelere yol açar. Modernleşmenin materyalist/öncü boyutlarını yaratan sanayileşme ve kentleşme, toplumda büyük dönüşümler ve değişimler meydana getirir. Günümüz toplumları ise eski toplumlara göre hızla değişmekte, bu değişim ve dönüşüm de beraberinde çeşitli sorunları getirmektedir. Bu sorunlardan birisi de ‘yaşlılık’tır.

Modern dönemde yaşlılık olgusunun geçmişten oldukça farklı olduğu görülmektedir. Geleneksel tarım toplumlarına bakıldığında yaşlılığın genellikle bilgi ve bilgeliğin kaynağı şeklinde kabul edildiği görülürken, modernleşmeyle birlikte yaşlılık bu anlamlarını yitirmiştir. Modern toplumla birlikte yaşlılık kavramsal olarak da büyük bir değişim yaşamıştır (Ceylan, 2015: 49). Sanayileşme ve modernleşme sürecine kadar kırsal değerler taşınmış ancak burada yaşayan insanların büyük bir kısmı, özellikle gençler, eğitim, iş ve sağlık hizmetlerinden yararlanmak için şehirlere göç etmişlerdir. Kırdan kente göç eden, ulusal değerleri unutup kentsel değerleri benimseyen gençlerin,

bu değerlere uyum sağlayamayan yaşlılarla, iletişimsizlik, kuşak çatışması ve uyumsuzluk gibi sorunlar yaşadıkları görülmüştür (Şentürk, 2018: 52). Bu değişimin kaynağı olan Sanayi Devrimi'yle birlikte teknolojik gelişmedeki ilerlemeler ve tıp alanında yeni yöntemlerin keşfi insanların yaşam kalitelerini ve ömürlerini artırmış, bu gelişmelerle birlikte insan vücudunda fizyolojik yaşlanma sonucu oluşan olumsuz belirtiler azalmıştır. Özellikle günümüzdeki nüfusun yaşlanması, ülkenin sosyal sisteminin güçlü olduğunu, ekonomik ve tıbbi ilerlemelerin kaydedildiğini, tarihsel süreçte birçok salgının ve tedavisi olmayan hastalıkların önlendiğini göstermektedir (United Nations, 2019: 165).

Romanlarda yaşlılık olgusunun nasıl işlendiğini ve bu temsillerin bireylerin yaşamına ve toplumsal algılara nasıl yansıdığını anlamak için, edebî eserlerdeki karakter analizleri büyük önem taşır. Bu bağlamda, Oktay Rifat'ın *Bay Lear* romanı, yaşlılık temasını derinlemesine inceleyen ve modernleşme süreçlerinin birey üzerindeki etkilerini yansıtan önemli bir örnektir. Eser, baş karakter Ferruh Sarıbay'ın bireysel hikâyesini soyut bir anlatımla büyüteç altına alır. Roman, modern bir bakış açısıyla geleneği değerlendirir ve kentleşme sürecinin aile ilişkileri üzerindeki etkilerini inceler. Ferruh Sarıbay'ın babasından kalan yalıyı yıkıp apartman yaptırması kentleşmenin simgesel bir ifadesidir. Ferruh Sarıbay'ın yaşlılıkla mücadelesi ve hizmetçisi Fatma'yla olan ilişkisi romanın merkezinde bulunur. Ferruh Sarıbay, geçmişe duyduğu özlemle gençlik günlerini hatırlar ancak bu, şimdiki zamanın zorluklarından bir kaçış değil; yaşama bağlanma çabası olarak okunmalıdır. Romanın ilerleyen bölümlerinde Ferruh Sarıbay'ın miras, evlilik, cinsellik ve yaşlılık konularındaki çatışmaları da tartışılırken Ferruh Bey'in aile üyeleriyle yaşadığı çelişkiler onun yaşlılık algısını somutlaştırır (Karahan, 2022: 59).

Toplumu etkilemesi açısından, anlatma esasına bağlı türlerin arasında en başta gelen roman türüne özgü bu gücün, kullanılan teknikten ve malzemeden kaynaklandığını söylemek mümkündür. Toplumda yaşanan değişmelerden beslenen ve malzemesi insan olan romanın, bağlı bulunduğu toplumun zamanla değişen sosyal yapısını, zevklerini, dünya görüşleri ve eğilimlerini vermesiyle birlikte hayatı düzenleyen, ufuk açan ve yönlendiren bir özelliği de vardır. Özellikle siyasal ve toplumsal kargaşanın arttığı, değerlerin alt-üst edildiği çöküş dönemlerinde, sosyal işlevi bakımından asli

fonksiyonunun önüne geçerek; daha aktif bir rol üstlenmektedir (Gündüz, 2009: 795-796). Dolayısıyla modernleşmeyle birlikte gelen gelişmelerin yazarların da ilgisini çekmesi olağandır. Türk romanında da modernleşmenin insan hayatı üzerindeki etkilerinin görüldüğünü söylemek mümkündür.

II. Meşrutiyet Dönemi romancıları arasında ilgi gören Ahmet Mithat Efendi ve ondan etkilenen Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yazım tekniği ve romanlarında ele aldığı konuları örnek olarak vermek mümkündür. Ahmet Mithat Efendi, romanda aktardığı olay akışını durdurarak matematiğe, astronomiye, hendeseye ve toplum düzenine dair bilgiler vermiştir. Hüseyin Rahmi Gürpınar ise halktan kişileri, kültür ve sosyal durumlarına göre yöresel konuşturma; söz komiğiyle ifadeye çeşni katmak, olayları kültürleri ölçütünde cahil kişilere yorumlatmak; bağnazlık, hurafeler, modernizm ve alafrangalık karşısında duyulan şaşkınlıkları; kabaya, bayağılığa, çirkine, yoksulluğa dair gözlemler ve halk kültürüyle beslenmiş betimlemelerle, fırsatını düşürüp ustası olan Ahmet Mithat Efendi gibi popüler konularda uzun nutuk atmalar yoluyla romanlarının karakteristiğini oluşturmuştur. Ahmed Reşat (*Melahat, Yakıcı Kadın*), Adil Nami (*Şadiye*), Ebu Mukbil Kemâl (*Nigârın Aşıkı*), Tahir'ül Mevlevî (*Teşebbüs-i Şahsî*), Vassaf Kadri (*Melekper, Hırsız Feneri, Kadınlar Komitesi, Yetime, Meçhul Konak*), Ali Sami (*Periler İçinde*), Ah'üs Sakıp El Mahrukî (*Gülsüm*), Ebü'l Akif Mehmed Hamdi (*Köy Hekimi*), Safvetî Kemâl (*Şadan*) romanlarında zenci kalfaları, Anadolu'dan gelen cahil kişileri, kasap, bakkal, hizmetçi yaşlı dedikoducu kadınları, şehvet düşkünü bunamış yaşlıları kendilerine özgü aksanlarıyla konuşturarak sokağın, konağın kısaca hayatın renkli dünyasını romana taşımışlardır (Gündüz, 2009: 783-785).

Bu dönemlerde özellikle romanlardaki izleksel anlamda çeşitlilik ve zenginlik dikkat çekmektedir. Bu dönem içinde işlenen temel izleklerin hürriyet, çağdaşlaşma, idealizm, feminizm ve alafrangalık çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir. Meşrutiyet öncesi yönetiminin neden olduğu yıkımlarla yaşanan acıların bir fon olarak kullanılması da dönemin önemli ayrıntılarındandır. Yapı olarak da Doğu-Batı, insan-toplum değerleri, alaturka-alafranga, fert-idare, kadın-erkek, gelenek-modern gibi ikili çatışmalar üzerine kurulmuş temalar etrafında temellendirilmiştir.

Geleneksel toplumlarda birçok farklı biçimde ortaya çıkan statü, yaş unsuruyla birlikte belirginleşmektedir. Çünkü yaş, bir toplulukta geleneği ve tecrübeyi aktardığı için

önemlidir. Yaşlıların, özellikle karar alma mekanizmalarına katılımı, sağlıklı ve uzun ömürlü bir toplum için esastır (Karaca, 2019: 11). Geleneksel toplum odaklı sosyolojik yapılanmalarda birey geniş bir aileye doğar. Bu geniş aile, doğumdan ölüme kadar hayatın her alanında aktif ve etkilidir. Bir aile üyesinin yaşam tercihleri genellikle babanın veya aile konseyinin en yaşlı erkek üyesinin kararına bağlıdır. Bu nedenle, geleneksel topluluk odaklı bir toplulukta doğan bir bireyin yalnızlık vb. kavramları öğrenmesi zor olabilir. Aile, genellikle tüm akrabaları, bazen de tüm köyü kapsadığından burada tüm üyelerin tepkileri dikkate alınmak durumundadır (Karaca, 2019: 21). Yaşar Kemal'in eserlerinde yaşlı karakterler, toplumun köklü değerlerini temsil eden ve bilgelikleriyle öne çıkan figürler olarak dikkat çekerler. Onların deneyimleri ve yaşam hikâyeleri, genç nesillere öğüt veren ve rehberlik eden birer yol gösterici niteliğindedir. Yaşlı karakterler, genellikle toplumun kültürel mirasını koruyan ve yaşamın anlamını derinlemesine sorgulayan kişiler olarak betimlenirler. Eserlerde bu karakterlerin bilgelikleri ve tecrübeleri, genç karakterler için ilham verici bir rol oynar. Yazarın birçok eserinde de yaşlı karakterlerin hikâyenin gidişatını şekillendiren önemli roller üstlendiği görülmektedir.

Modern toplumlarda ise yaşlılık, istenilmeyen, engellenmesi mümkün olmasa bile geciktirilmesi gereken bir dönem olarak görülmektedir (Canatan, 2011: 327). Kuşkusuz, toplumun bunu yapmasının nedenlerinden bazıları, yaşlanma sürecinin kendisinden kaynaklanmaktadır. Tedavisi bulunmuş olmasına rağmen, yaşlılık ve sosyal haklar garanti altına alınmış olsa da nihayetinde dikkat edilmesi gereken yaşlılık, her zaman insan zihninde olumsuzluklarla ilişkilendirilen bir dönem olmuştur (Tufan, 2002: 154). Bunun nedeni ise yaşlanan kimselerde yaşanan fiziksel deformasyonlar ile psikolojik değişimler, toplumun yaşlıya bakışında son derece etkili olmasıdır.

Modernleşme kuramı; sanayi toplumu öncesi yaşlılar için bir altın çağ olduğu varsayımına dayanır. Söz konusu yaklaşımda sanayi toplumu öncesinde yaşlıların, bilgelikleri sebebiyle saygı duyulan kimseler olduğu kabul görür (Street, 2007: 154). Türk toplumu da yaşlı ayrıcalığını kültür ve dinî ögeler anlamında desteklemektedir. Örneğin, Türklerin din anlayışı, gelenek ve âdetlerinde, yaşlanan anne-baba hakkına riayet etme ve hürmet, Allah'a itaat etmekten sonraki ilk sırada gelir. Toplumdaki yaşlı anasına bakan Veysel Karani menkıbesi bunun sözde kalmayıp amele/pratiğe

döküldüğünün delili olarak gösterilmektedir (Ekinci, 2012: 114). Fatih Sultan Mehmet Han'ın bir bilge olarak saygı gösterip danıştığı Akşemsettin ismindeki "ak" yaşlı bilge sıfatı da örnek olarak verilebilir. *Dede Korkut*'ta geçen "dede" ve toplum içinde yaygın olarak kullanılan "pir" ibarelerinin hep yaşlı bilge olma sıfatlarından kaynaklandığını belirtmek gerekir. Günümüzde yaşlı ayrıcalığı hâlen Türk toplumu tarafından saygı/hürmet bağlamında devam etmektedir.

Wilhelm Schmid'in *Sakin Olmak* eserinde, yaşlanmanın modern dönemde bir sorun olmasının, erken teşhis ve mücadele neticesinde ileride pekâlâ ameliyatla da ortadan kaldırılabilecek bir hastalık gibi algılanmaya başlanmasından kaynaklandığına dikkati çekmektedir. Yaşlanmanın hiçbir anlamı olmayan, dolayısıyla da bütün imkânlarla önlem alınması gereken bir şey olarak yorumlanması, modern dönem insanının ifrat derecesine varan "*her yerde hazır ve nazır ebedi ben" biçimindeki enaniyetinin ürünüdür. Schmid'in yaklaşımıyla, yaşlanmanın doğal anlamı, "bireyin, yaşam dalının eğilmekte olduğu gerçeğine yavaş yavaş alışması*"dır (Schmid, 2016: 9-10).

Bazı edebî eserler, modernleşmenin bireysel yaşam üzerindeki etkilerini özellikle yaşlı kadın karakterler aracılığıyla ele alır[17] (Karabulut, 2018: 441). Bu eserler, geçmişin travmalarıyla yüzleşen ve toplumsal değişimlerle başa çıkmaya çalışan yaşlı kadınların deneyimlerini derinlemesine inceler. Yaşlılığın getirdiği zorluklar, değişen dünyaya uyum sağlama çabaları ve geçmişin birey üzerindeki etkileri bu tür eserlerin temel konuları arasındadır. [18] Karakterlerin toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamları okuyuculara geniş bir perspektif sunarken; yaşlılık, kimlik ve toplumsal değişim gibi evrensel temalar aracılığıyla okuyucuları düşünmeye sevk eder (Özbakır, 2023: 26).

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanı, Tanzimat'tan I. Dünya Savaşı sonlarına kadar Türk toplumundaki değişimi ve Tanzimat sonrası nesiller arasındaki çatışmayı ele alırken yaşlılık kavramını da kültürel bir bağlamda inceler. Roman, üç kuşağın bir arada yaşadığı bir konakta yaşanan değişim ve çatışmaları anlatırken eski ve yeni değerler arasındaki çatışmayı vurgular. Naim Efendi konağı, eski yaşantıyı ve değerleri temsil ederken damadı ve torunları ise Batılılaşmanın etkisiyle köksüzlük ve değerlerin yıkılışını simgelerler. Bu durum, Türk toplumunda yaşlılık ve gençlik

[17] Woolf, V., & Woolf, V. (1992). *Mrs. dalloway* (pp. 33-176). Palgrave Macmillan UK.
[18] Morrison, T. (2019). Sevilen (P. Özgören, Çev.). 5. Baskı. Sel Yayıncılık.

arasındaki farklılıkları ve çatışmaları da gösterir. Naim Efendi ve yaşlı nesil, geleneksel değerlere ve yaşam tarzına bağlı kalırken, damadı ve torunları, Batılılaşma sürecinde kendilerini bulan, eski değerleri inkâr eden ve köksüzlüğü yaşayan bir nesil olarak betimlenirler. Roman, II. Meşrutiyet Dönemi sonrasında toplumda yaşanan bunalımı ve değerlerin yıkılışını ele alırken, aynı zamanda yaşlılık kavramını da bu sürecin bir parçası olarak inceler. Naim Efendi ve ailesi, yaşlılıkla birlikte geleneksel değerlerin temsilcileri olarak görülürken damadı ve torunları ise modernleşme sürecindeki değişimleri ve çatışmaları simgelerler (Bilgiç, 2020: 110).

Ayfer Tunç, eserlerinde bireyin toplumla olan ilişkisini derinlemesine inceleyerek modernizmin etkilerini ve toplumsal yapıların yarattığı çatışmaları ele alır. Eserlerinde, özellikle yaşlılık gibi toplumsal konulara odaklanarak, yaşlı bireylerin toplumun dışına itilmişliklerini ve bu durumun modernizmin getirdiği değer yargılarıyla nasıl ilişkilendirildiğini vurgular. Yazar, yaşlılıkla birlikte gelen toplumsal statü kaybını ve modern dünyanın bireyler üzerindeki yabancılaştırıcı etkilerini sorgular. Bu eserlerde, yaşlı bireylerin yalnızlık ve değersizlik hisleri dramatik bir şekilde işlenirken, modernizmin bireyler üzerindeki olumsuz etkileri ön plana çıkar (Soysal Eşitti, 2023: 497).

### 1.2. Roman ve Yaşlılık İlişkisi

İnsan yaşamının kaçınılmaz bir parçası olan yaşlanma, bireyin fiziksel, sosyal ve psikolojik yönleri üzerinde derin etkiler bırakır. Günümüz dünyasında yaşlanmanın etkileri, tıptaki ilerlemeler sayesinde bir ölçüde hafifletilse de toplumsal algılar hâlâ olumlu ve olumsuz unsurlar içermektedir. Melek Ardahan, yaşlı bireylerin topluma yük olarak görüldüğü, hastalık ve bakıma muhtaç olma gibi negatif algıların yaygın olduğunu vurgular. Yaşlıların tıbbın ilerlemesiyle birlikte yaşam beklentilerinin artmaması ve yaşlı nüfusun toplumda az yer kaplaması, bu algının temel nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir. Buna karşın, olumlu algılar ise geçmişteki bilgi aktarımlarına dayanarak yaşlıların bilge, deneyim dolu ve toplumun rehberi olarak görülmesini sağlamaktadır (Ardahan, 2010: 26).

Özellikle kentleşme, yaşlı bireylerin aile içindeki rollerini ve toplumdaki statülerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Deborah Lowry, hızlı kentleşmenin yaşlılar için aile

desteğinin azalmasına yol açtığını ve genç kuşakların eğitim ve statü açısından yaşlı kuşakları geride bıraktığını belirtir (Lowry, 2009: 506). Bu durum, yaşlıların toplumdaki liderlik rollerini ve etkilerini zayıflatmakta; kent yaşamına göç eden yaşlıların ise uyum sağlamakta zorlandıklarını ve kentsel imkânlardan faydalanamadıklarını göstermektedir. Bununla birlikte, teknolojinin hızla ilerlemesi de yaşlı bireylerin iş hayatında kendilerini yalnız hissetmelerine ve toplumla bütünleşmelerini zorlaştırmaktadır (Şentürk, 2018: 48).

Teknolojinin ve modern yaşamın bu etkileri, aynı zamanda aile yapısında da köklü değişimlere yol açmıştır. Nihat Nirun, modern aile yapısının evrim geçirerek kuşaklar arası aktarımın önemini azaltabileceğini savunur (Nirun, 1994: 82-83). Büyükanne ve büyükbabaların ailedeki rehberlik ve sevgi dolu rollerinin toplumsal bağlamda da değerli olduğu, modern toplumlarda ise bu rollerin zamanla göz ardı edilebileceği ifade edilmektedir. Toplumun bu evrimi, modern romanların yapısına da yansımıştır. Osman Gündüz, modern roman tekniklerini uygulayan yeni nesil yazarların toplumsal sorunlardan ziyade bireysel meselelere yöneldiğini ve bu bağlamda romanlarda kuşaklar arası aktarımın önemini vurguladığını belirtir (Gündüz, 2016: 269).

Romanlarda yaşlı karakterlerin, genç karakterlerle olan ilişkileri toplumsal değişimlerin etkisiyle nasıl dönüştükleri önemli inceleme alanlarından biridir. Özellikle kuşaklar arası bilgi aktarımı, yaşlı karakterlerin deneyimlerinin genç nesillere nasıl ulaştırıldığı ve bu aktarımın toplumda nasıl algılandığı önemli bir gerontolojik analiz unsuru olarak öne çıkmaktadır. Murat Öğütcü, bu tür analizlerin, romanların yazıldığı dönemin ve okuyucuların eserleri nasıl algıladıklarına dair metin dışı faktörlerin göz önüne alınarak yapılması gerektiğini vurgular (Öğütcü, 2022: 733). Romanlar, toplumsal değişimleri gözler önüne sererken karakterlerin bu değişimlere verdikleri tepkiler üzerinden de önemli bilgiler sunmaktadır. Gerontolojik analiz, yaşlı bireylerin yaş aldıkça geçirdikleri içsel dönüşüm ve öğrenme sürecini vurgulayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, yaşlanmanın bireyin anlam arayışını derinleştirdiğini ve bu süreçte karakterlerin dışsal otoritelere bağımlılıklarını sorgulayarak özgün birey olma arzusuna yöneldikleri belirtilir. Bu içsel yolculuk, toplumsal normların ve kuşaklar arası aktarımın birey üzerindeki etkilerini sorgulamaya açarak aidiyet duygusunu reddeden bir süreci ifade eder.

Batı edebiyatında, yaşlılık teması sıklıkla canlıların güç kaybı ve zayıflaması ile ilişkilendirilir. Yaşamın doğal bir süreci olarak yaşlılık hem insanlarda hem de hayvanlarda güçsüzleşme ve genç kuşaklara karşı zayıf düşme olarak betimlenir. Örneğin, bir romanda[19] güçlü bir köpeğin, ilerleyen yaşının etkisiyle genç bir rakibi karşısında yenik düştüğü anlatılmaktadır. Yaşlı ve genç arasındaki bu mücadele, genç olanın doğal üstünlüğünü vurgular ve yaşlılıkla birlikte gelen güç kaybının kaçınılmaz olduğunu hatırlatır. Ayrıca, bu eserlerde yaşlanmanın yalnızca insanlara özgü olmadığı, diğer canlıların da benzer deneyimler yaşadığı ifade edilir. Diğer bir roman ise[20] yaşlı karakterler üzerinden toplumsal sorunları keşfetmeye olanak sağlar. Özellikle yoksulluk teması, yaşlı karakterlerin maruz kaldığı aşağılayıcı ve dışlayıcı tutumlarla pekiştirilir. Yoksul evlerde yaşayan yaşlı bireylerin betimlenmesi, yaşlılıkla birlikte toplumsal dışlanma ve zayıflığın birleşimini yansıtır. Bu eserlerde yaşlıların fiziksel görünümü, hayvanlara benzetilerek betimlenir ve böylece toplumun en zayıf kesimlerinin yaşlılık sürecinde ne denli çaresiz bir hâle geldiği vurgulanır. Yoksulluk ve yaşlılık arasındaki bu benzerlikler, yaşlı bireylerin toplumun gözünde nasıl değersizleştiğini ve gençlik ile karşılaştırıldığında yaşlılığın zorluklarını ortaya koymaktadır (Razi, 2006: 12-14).

Türk romanında yaşlılık ve toplumsal değişim temaları, özellikle geleneksel toplum yapısından modern toplum yapısına geçişin etkilerini yansıtır. Yaşlı karakterlerin toplumsal dışlanması, yalnızlık, geçmişe özlem gibi konular Türk edebiyatında sıkça işlenen meseleler arasındadır (Soysal Eşitti, 2023: 507; Geçtan, 2020: 156; Karahan, 2022: 56; Özdemir, 2019: 33). Bu eserlerde yaşlı bireylerin toplumdaki konumları, modernleşmenin etkisiyle değişen değerler ve bu süreçte karşılaştıkları zorluklar ön plana çıkar. Örneğin, bir romanda[21] yaşlılıkla mücadele eden bir karakterin, geçmişe duyduğu özlemle aktarıldığı görülür. Bu karakter, hafızasındaki anıları bir tür sığınak olarak kullanır ve bu anılar onu hayata bağlayan bir araç işlevi görür. Ancak zamanla, modern dünyanın hızla değişen dinamikleri ve sosyal dönüşümler, bu anıların silikleşmesine ve yerini derin bir yalnızlığa bırakmasına neden olur. Toplumsal ve ailevi bağların çözülmesi, modernleşmenin bireyler üzerindeki etkilerini açığa çıkarırken, yaşlı bireylerin toplumdan nasıl dışlandığını dramatize eden bir anlatı sunar. Benzer

[19] Jack London, (1913). Bir Alkoliğin Anıları, İstanbul: Alfa Yayınları
[20] Dickens, C. (2023). *Charles Dickens-Oliver Twist* (Vol. 6). Amora
[21] Oktay Rifat, (1982) *Bay Lear,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

şekilde, göç olgusunun işlendiği Türk romanlarında da yaşlı karakterlerin bu süreçte karşılaştıkları zorluklar yer alır. Göç etmek, yaşlı bireyler için hem fiziksel hem de duygusal zorluklarla başa çıkmayı gerektirir. Göç romanlarında, yaşlı karakterler, sosyal izolasyon, yalnızlık ve değersizlik duygularıyla mücadele ederler. Bu durum, modernleşmeyle birlikte yaşanan toplumsal değişimlerin yaşlı bireyler üzerindeki etkisini daha da görünür kılmaktadır (Köroğlu ve Köroğlu, 2015: 819).

Türk edebiyatında, yaşlılık ve toplumsal değişim temaları genellikle geleneksel aile yapılarının çözülmesi, modern değerlerin yükselişi ve bu süreçte yaşlı bireylerin geçmişle olan bağlarının zayıflaması üzerinden işlenir. Yaşlı karakterlerin toplumdan ve aileden kopmaları, onları yalnızlığa ve dışlanmaya iten bir sürecin parçası olarak anlatılır. Bu da modern toplumda yaşlı bireylerin nasıl marjinalize edildiklerini ve bu süreçte geçmişin onlar için bir sığınak hâline geldiğini vurgular (Karahan, 2022: 66).

## 2. 'YAŞLILIK' OLGUSUNUN TÜRK ROMANINA YANSIMA BİÇİMLERİ

Tarihin başlangıcından beri gençlerle yaşlılar arasındaki iletişim sorunları ve kuşak çatışması bilinen bir gerçekliktir. Bu çatışmalar, sadece bireysel değil sosyal bir sorun olarak da devam etmekte; yaşlı ve genç kimselerin bireysel hayatlarını olduğu kadar onları çevreleyen toplumsal işleyişi de verimsizleşmektedir. Aslında bu durum, birbirlerinden çok yararlanabilecek ve yararlanması gereken bu iki grubu birbirlerinden uzaklaştırmakta ve yabancılaştırmaktadır (Ulus, 2020: 1154). Ortada var olan bu gerçekliğe rağmen yazılan romanlara bakıldığında maddi durumu iyi yaşlı erkeklerle evlenen genç kızlara, dolayısıyla evlilikte eşlerin arasında yaş farkının açılmasına tanık olunur. Örneğin, Orhan Mithat Barbaros'un *Küçük Gelin* romanı, Zekai Bey'in kızı Suat'ı oldukça yaşlı bir adamla evlendirme düşüncesi etrafında şekillenir.

Türk romanı incelendiğinde çocuk yaştaki evliliklerin, genelde yaşlı erkek-genç kadın evliliği bağlamında ele alındığı görülmektedir. Örneğin, Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat*'ındaki Sai Efendi'nin ilk karısı Fevziye Hanım, kocasıyla çocuk yaştayken evlenmiş ve 16 yaşında da Fazıla'yı doğurmuştur. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Metres* romanındaki Şadi Efendi ise 75 yaşındayken 18 yaşındaki Firuze'yle evlenir (Esen, 1992: 282). Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanındaki Ahmet Cemil'in 18 yaşındaki kız kardeşi İkbal, hiç tanımadığı birisiyle görücü usulüyle evlendirilmiş, yine

aynı eserde Raci'nin karısı, kocasıyla 15-16 yaşlarındayken evlenmiştir (Uşaklıgil, 2011: 107).

### 2.1. Türk Romanında Yaşlılık Tanımları

Biyolojik bir süreci ifade eden yaşlanmanın her birey üzerindeki psikolojik etkileri farklıdır. Kadın bedeni toplumsal süreçte cinsiyet ve güzellikle özdeşleştiği için yaşlanma, kadınlar için erkeklere nazaran daha olumsuz bir süreç hâline gelmektedir. Yaşlanma ve beraberinde getirdiği bedensel ve ruhsal sorunlar romanlarda kadın ve bedenlerinin bir parçası olarak yer almaktadır. Yazılı eserlerde özellikle romanlarda yaşlanma; zayıflık, bakım ihtiyacı ve erkek tercihlerinden ayrılma kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir. Genellikle genç kızlara ve orta yaş kadınlara odaklanan romanlarda yaşlı kadınlar hayata, yönlendirmeye ve deneyimlere olumlu bakan bireyler olarak kurgulanmakla beraber kadın karakterlerin yaşlanmayı ve yalnızlığı birlikte hissettikleri görülmektedir. Romanlardaki genç kadınların biyolojik yaşlanmayı kabullenme ve gelenekle çelişmeden olgunlaşmaları nedeniyle kendilerini daha yaşlı hissettikleri de ortaya konulmaktadır (Karataş, 2021: 196-197).

Özellikle Meşrutiyet Dönemi romanlarında, dönemin sosyal koşulları ve yazarın bakışına göre kadınların farklı yönleri ve konumlarıyla romanlarda yer bulduğunu belirtmek gerekir. Kadın hakları, kadın-erkek eşitliği, görmeden evlenmenin getirdiği sorunlar, cariyelik kurumu, yaşlı erkeklerin kızları yaşındaki kadınlarla evlenmeleriyle ailelerdeki mürebbiye, halayık sorunları, hizmetçi, Batılı aile modellerinin getirmiş olduğu bunalımlar birlikte ele alınır (Gündüz, 2013: 357).

Halide Edip Adıvar'ın *Raik'in Annesi* romanında Refika Hanım'la yaşlı babasının Batı'ya özgü değerleri içlerine sindirebildikleri ve taklitçilikten uzak iki birey şeklinde aktarıldıkları görülür. Romanın esas kahramanı olan Siret, etrafında bulunan diğer kadınlardan farklı olarak Batılılaşma olgusunu Fransızca konuşmaktan, pahalı mağazalardan giyinmekten ibaret saymamaktadır. Yaşlı babası ise oldukça hoşgörülü bir adamdır.

Geçmiş dönemlerin bilgesi, iktidar sembolü olarak görülen yaşlılık; modern dönemde hastalıklar üzerinden yeniden tanımlanır. Modern toplum imajında genç olmak bir ideal olarak sunularak yaşlanan insanlar tüketime yönlendirilen bir grup olarak öne

sürülmektedir. Bu bakış açısıyla "genç", "sağlıklı", "güzel" beden yaratma çabaları her çeşit fiziksel ve estetik girişimleri meşru duruma getiren bir sektör oluşturma yolundadır. Bununla ilişkili olarak da egzersiz, diyet ve kozmetik gibi sektörler de giderek hareketlenmiş, onlar için özel olarak oluşturulan destek ve ürün hizmetleri diğer yaş gruplarına da dağıtılmıştır. Bu tutum ve yaklaşım da yaşlı birey, yaşlılık ve yaşlanma algılarına yeni bir bakış açısı getirmiştir (Timurkan ve Demez, 2018: 443).

Herhangi bir beden formunun, norm şeklinde kabul edilen düzeyin dışında olup olmadığı konusunda iki önemli koşulun dikkate alınarak karar verilmesi muhtemeldir. Bunlar; eylem kapasitesi ve estetik olarak sıralanmaktadır. Karşıdaki beden, söz konusu iki kategoriden birisini karşılayamıyorsa deforme beden olarak isimlendirilmesi için yeterli nedene sahip olmuş demektir. Her anormal bedenin aynı zamanda deforme beden olduğu ancak her deforme bedenin aynı zamanda anormal beden olmadığı bilgisi verilmektedir. Yaşlılık, bedenin deformasyonunu içeren ancak her yaşlı bedene anormal beden demenin yanlış olduğu aktarılırken, yaşlılık bedeni doğal yasalar gereğince yaşı ilerlemiş olan herkesi bekleyen bir süreç olarak ifade edilmektedir. Dolayısıyla bakış, yaşlılık görüntüsünden iğrense de onu anormal olarak algılamamaktadır (Topuklular, 2018: 6).

Yaşlı, kelime olarak genellikle olumsuz anlamda kullanılmakla birlikte deyim ve atasözlerinde yaşlılık dönemindeki otorite ve beceri kaybının altı çizilmektedir. Edebî türlerde de yaşlılara yönelik olumsuz atıfların yapılması, medyada yaşlılara yeterince yer verilmemesi, yaşlılığın film ve dizilerde olumsuz bir süreç şeklinde temsil edilmesi yaş ayrımcılığını tetiklemektedir (Aydoğmuş, 2021: 2). Yaşlılar birisinin ismini unuttuğu zaman bunamış olmakla suçlanmakta ve küçük görülmektedir. Bir kelimeyi kaçırdıkları veya bir cümleyi duyamadıkları zaman işitme güçlüğüyle değil de yaşlanmakla itham edilmektedir. Toplum onları çocuklar kadar çaresiz, bağımlı ve güçsüz duruma getirmiş olsa da 'çocuk gibi' olmakla suçlanmaktadır (Palmore, 1999: 3-4).

Bunun tam tersi, daha önce de belirtildiği gibi yaşlılığın bilgelik olarak değerlendirilmesidir. Yaşlanmak yaş almakla değil, yaşlıların kişisel tecrübeleriyle önemli ölçüde ilişkilendirilmektedir. Çünkü bireyin geçmişinde yaşadıklarını kabullenmesi, yaşadıklarından tatmin olması ve geleceği ölüm korkusu olmaksızın

yaşayabilmesi bilgeliğin olgunluk göstergesi olan yönlerini oluşturmaktadır (Durak, 2012: 276). Ancak romanların bir kısmında yaşlılık ölüm korkusuyla birlikte ifade edilmiş olduğundan, bu durumda bilgelikten bahsetmek pek mümkün olmamaktadır.

Yapılan literatür taraması ve roman incelemeleri sonucunda "yaşlı kişi"nin yerinde bir kavram olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç itibarıyla 'yaşlı' tabiri, yaş alan ve yaşlanan kimseyi ifade etmektedir. Çaresizlik ve ölümün yanında bilge olmak da yaşlının kendi elindedir. Sağlıkla yaşlanan bir birey, bilge bir yaşlıya dönüşebilir. Ancak ölüm korkusu içindeki yaşlı, çaresizlik içinde ölümü beklemektedir. Oktay Rifat'ın *Bay Lear* romanında Ferruh Sarıbay'ın hatıralarına olan bağlılığı, yaşlılıkla birlikte gelen zorlukları da beraberinde getirir. Bugünden tatmin olamayan ve cezbeden geçmişe olan dönüşler yaşlılıkla birlikte hatırlamakta güçlük çektiği bir süreç hâline gelir. Ancak Ferruh Sarıbay için unutmak, ölümle eş değer bir kavramdır. Bu yüzden, yaşlılıkla mücadele ederken çoğu kez hatıralarının cazibesine de kapılmaktadır. Anılarında gençlik günlerini ve çocukluğunu yaşamak ona geçici de olsa yaşlılıktan kurtulma hissi verir. Anıları, ona sınırsız bir özgürlük ve mutluluk sunar; bu da onun için yaşlılıkla başa çıkmanın bir yolu gibi görünür.

Türk romanında yaşlılık, farklı açılardan ele alınarak toplumun yaşlı bireylere yaklaşımı, yaşlılığın getirdiği fiziksel ve duygusal zorluklar, aile ilişkileri ve kültürel normlarla ilişkilendirilir. Bazı romanlarda yaşlı karakterler, toplumun köklü değerlerini temsil eden, bilgelik ve deneyimle ilişkilendirilen rehber figürler olarak betimlenir. Bu karakterler, genç nesillere öğüt veren ve toplumsal gelenekleri yaşatan figürlerdir[22]. Bu kanaat önderliğine ek olarak kimi romanlarda yaşlılık, köy yaşamının ayrılmaz bir parçası olarak görülür ve yaşlı karakterler, köyün geleneklerini koruyan ve geçmişe dair hikâyeler anlatan kişiler olarak öne çıkarılır[23]. Yaşlılık temsili kimi romanlarda ise zorlu yaşam koşullarının bir sonucu olarak ele alınır ve yaşlı karakterler, toprakla derin bağ kuran ve yaşam mücadelesi veren kişiler olarak resmedilir[24]. Bunun yanında, yaşlılık bireysel bir perspektiften de ele alınarak yaşlı karakterlerin yalnızlık, anlam arayışı ve geçmişle hesaplaşma süreçlerine odaklanılır[25]. Bu anlatılar, yaşlılığın içsel dünyasını ve

[22] Reşat Nuri Güntekin, *Çalıkuşu,* İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2019
[23] Orhan, K. (1976). *Bereketli topraklar üzerinde*, İstanbul: Cem Yayınları.
[24] Yaşar Kemal, (1987). *İnce Memed,* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
[25] Adalet Ağaoğlu, (2014). *Ölmeye Yatmak,* İstanbul: Everest Yayınları

bu dönemin getirdiği ruhsal zorlukları inceler. Ayrıca toplumsal normlara uymayan bireylerin deneyimleriyle de ilişkilendirilen yaşlılık yer yer de sınıfsal çatışmaların kutuplaşmış taraflarından biri olarak okuyucunun karşısına çıkar[26]. Bu çeşitlilik, Türk romanında yaşlılığın toplumsal ve bireysel boyutlarının kurgusal evrendeki derinliğini gözler önüne sermektedir.

### 2.2. Türk Romanında Yaşlılığın Temsili

Türk romanı hem sosyal yaşamı irdeleyerek aktarmakta hem de toplumu yönlendirme ve etkileme amacıyla belirli argümanları savunmaktadır. Yaşlanma ve yaşlılık olgularıyla yaşlı karakterlerin romanlarda sıklıkla kullanıldığı; bunun yanında işlenen konularla da yaşlılık için yeni tanımlamalar yapılmaktadır. Bazı romanlarda ise bilge ile yaşlı kimsenin özdeşleştirildiği görülmektedir. Bilge tipinin genellikle danışman niteliği taşıdığını da belirtmek gerekir. İnsana yol gösteren, toplum tarafından saygınlık kazanmış olan, yaşı ve tecrübelerinden yararlanılan kimseleri ifade etmektedir. Yaşlıların deneyimleriyle özellikle teorik, pratik (gündelik yaşamda bilgeliğin kullanımı) ve üretici (mevcut bilginin başkalarının faydası için kullanımı) yaşam bilgisi bakımından değerlendirildiği zaman yaşlılık dönemi âdeta hazine niteliğine sahiptir (Yıldırım ve Abukan, 2015: 2). Fizyolojik, biyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla bireyler yaşlandıkça farklı yaşam evrelerinin zorluklarıyla başa çıkmak için stratejiler geliştirmektedir. Bu bağlamda da edindikleri bilgi, beceri ve deneyimlerden hareketle hayata dair dersler almaları önemlidir (Erçetin, 2013: 1).

Türk romanının bazı eserlerinde yaşlıların bilgeliğinden faydalanıldığı bilinmektedir. Örneğin, Ahmed Kâmil'in *Can Vermezler Tekkesi* romanında Ali Nail Bey'in yaşadığı bazı olağanüstü olaylar anlatılmaktadır. Ali Nail Bey, ormanın derinliklerine doğru giden Meliha'nın peşine düşmüştür. Ali Nail, bir kadının gece vaktinde buralarda ne aradığını düşündüğü sırada etrafına bakmadığı ve bir anda kaybolduğu görülmektedir. İçine düştüğü bu durumdan kurtulup-kurtulamamak, tanık olduğu bu olayı çözüp-çözememe çatışmasının bir noktada düğümlendiği öyküde, gecenin karanlığında taşların arasına yuvarlandığı aktarılan Ali Nail Bey'in kendinden geçmiş olduğu ve uyandığında yanı başında gördüğü yaşlı bir adamın yardımıyla ormanın derinliklerinde taştan yapılan bir eve taşındığı anlatılır. Romanda bahsedilen gizem ve merak unsurunun burada en üst

[26] Oğuz Atay (2019). *Tutunamayanlar,* İstanbul: İletişim yayınları.

seviyelere çıktığı görülür. Bunun nedeni de geldikleri evde üç yaşlı adamın bulunmasıdır. Bu üç ihtiyar adamın en belirgin özelliklerinin çok yaşlı görünmeleri bilgisi aktarılarak; bunların dede, oğul ve torun olduğunu, dedenin ağzından öğrendiğinde büyük bir şaşkınlık geçirmiştir. Torun Mehmet Şerif, oğlu Ali Vasfi ve dede Hasan Baki bu evde birlikte yaşamaktadır. Hasan Baki Efendi, Ali Nail Bey'in şaşkınlık ve merakını giderebilmek için tüm gerçekleri anlatmaya başlar. 1154 doğumlu Hasan Baki Efendi, yüz yetmiş beş yaşında; II. Mahmut zamanında İstanbul'da Kont Dosejermen adında bir Fransız topçusundan ölümsüzlüğün sırrını öğrenmiştir. Onun ağzından bu adamın hipnoz, kimya gibi işlerle uğraşan bir kişi olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmaları esnasında ölümsüzlüğü de keşfeder ve bu sır yine onun ağzından şu şekilde aktarılır: "*Tıpkı bir altun külçesinin evvelce müstehzar bir mayi' içerisinde ıslatıp kalınca, maddesinden bir parça ziyan ederek bu mayi'e sızdığı gibi işte böyle şerâit-i mahsusa tahtında zî-hayat bir vücut da kendi anâsır-ı hayatiyyesinden bir kısmını bunlardan istifade eden diğer bir mevcudiyetin lehine olarak terk edebilir. İşte efendim uzun hayat sırrı ve ondan tarz-ı istifademiz budur*" (s. 91). Bir ameliyat işlemiyle insanların bedenlerini öldürerek gençliklerini ve ruhlarını alan bu yaşlı insanların sırlarının açığa çıkmaması için Ali Nail Bey'e de aynı şeyi yapacaklarını söylemeleri ürkütücüdür. Bu arada yan odada birisinin yattığını anlamış olan Ali Nail, bunun sevgilisi Meliha olduğunu öğrenir. Meliha'nın da gençliğini ve ruhunu alabilmek için onu kapatan bu yaşlı insanların, Ali Nail Bey'e de ikisinin de buradan gidemeyeceğini onların ruhuna ve gençliğine sahip olacaklarını söylemeleriyle olaylar çözülmeye başlar. Bir nevi ameliyat işlemi şeklinde gerçekleşen olayda kurbanların kanlarıyla birlikte hipnoz yoluyla onların ruhlarının da başka bir bedene geçeceği belirtilmiştir. Ancak aktarılan bu beden yaşlı bir beden olacaktır. Ali Nail'in ameliyatı karanlık bir odada yapılmış ve Nail, bu işlemin ardından uyandığında kendisini birdenbire yaşlanmış olarak bulmuştur. Ali Nail'in ruhu bedeninden ayrılarak daha yaşlı bir vücuda geçmiştir. Masanın üzerinde kendi bedenini görmektedir. Otuz üç yaşında olmasına karşın yeni vücudu bir ihtiyarın bedeni olmuştur. Gizemli evdeki bu yaşlıların sabah olduğunda onun ölü bedenini kaybolduğu yerden uçuruma attıkları aktarılır. Romanın sonunda Ali Nail, kendisini aramaya gelen insanların çabalarını, cesedini buluşlarını ve yapılan cenaze törenini izlemektedir. Artık bir yaşlı olduğundan hiçbir dostu onu tanıyamamıştır çünkü o artık bir başka bedende yaşamaktadır.

Yaşlı nüfusun giderek arttığı günümüzde, yaşlıların toplumsal statüsü ve algısı önemli bir araştırma alanı hâline gelmektedir. Yaşlı bireylerin toplum içindeki rolleri, deneyimleri ve bilgileri, toplumsal değişimlerle birlikte farklılaşmaktadır. Ayşe Canatan'ın, yaşlı kesimin toplumsal statüsünün nasıl algılandığına dair sorduğu soruya yanıt ararken yaşlıların bilgelikleri ve deneyimlerinin toplum tarafından değer gördüğü bir dönemde mi yaşadıklarını sorgulamaktadır. Aynı zamanda, toplumsal değişimin yaşlılara bakış açısını ve toplum içindeki yerlerini nasıl etkilediğini ve bu değişimin yaşlıların konumunu ve toplumdaki tanımlarını nasıl değiştirdiğini düşünmektedir (Canatan, 2011: 327). Bu sorular, yaşlıların toplumdaki statülerinin ve algılarının zaman içinde nasıl değişebileceği hakkında bir düşünce denemesi olarak değerlendirilebilir (Demirbilek, 2005: 217).

İnsanın doğumu ve ölümü kadar doğal bir süreç olan yaşlılık, tıpkı çocukluk ve yetişkinlik dönemlerindeki gibi bireylerde zihinsel bir süreç olarak biyolojik ve sosyolojik farklılıklara sebebiyet vermektedir. Fiziki ve ruhsal değişimlerin yaşandığı, yaşlılık psikolojisi şeklinde isimlendirilen bu dönem; yaşlıların yaşadığı sosyal çevreye duyduğu aidiyet duygusu ve sosyal hayattaki aktiflikle yakından ilişkilidir (Özyer, 2016: 45). Yaşlılar için uzun yıllar boyunca oluşturulan sosyal ve mekânsal çevrenin yaşam doyumuna olan katkısı, yaşlıların yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu nedenle, son yıllarda yerinde yaşlanmanın önemi giderek daha fazla dikkat çekmektedir. Yaşlıların yaşadığı sosyal çevreye aidiyet duygusu ve sosyal hayattaki aktiflikleri, yaşlı bireylerin yaşam kalitesini belirleyen önemli faktörlerdir. Yaşlıların kendi sosyal ve mekânsal çevrelerinde aktif olmaları ve toplumsal hayata katılmaları, yaşam doyumlarını artırabilir ve psikososyal huzursuzlukları azaltabilir. Bu nedenle, yaşlı bireylerin yaşadıkları sosyal çevrenin önemi, yerinde yaşlanmanın değeri ve yaşlıların sosyal hayattaki aktifliği, yaşlanma sürecinin yönetilmesinde kritik bir rol oynar.

Cinsellik olgusu da yaşlılıkta ele alınan önemli temalardan biridir. Cinsellik, sadece tıbbi bir olgu değil; biyolojik, psikolojik, sosyal, kültürel, dinî, geleneksel, ahlaki, antropolojik, ekonomik ve politik yönleri olan kompleks bir yapıdır. Biyolojik anlamda incelendiğinde cinsellik; temel bir içgüdü ve otuzdan fazla hormon ve kimyasalın katkısıyla bütün bedenin içine girdiği bir durumu ifade eder. Cinselliğin kiminle ve nasıl yaşanacağını, yerini, zamanını ve nasıl olacağını, nasıl etkilenilerek doyuma

ulaşılacağının belirleyicileri psikolojik unsurlardır. Kişinin doğduğu ve büyüdüğü aile, gelenek ve görenek, ahlaki ve dinî tutumlar, biyolojik ve psikolojik etkenler de cinselliği etkileyen sosyokültürel unsurlar arasındadır (CETAD, 2006: 7). Yaşın ilerlemesiyle birlikte cinsel ilişkinin sıklığında azalma olabileceği belirtilmektedir ancak genç ve orta yetişkinlikteki bireylerin yetmişli yaşlara kadar ciddi bir cinsel ilgi azalması yaşamadıkları ifade edilmektedir (Aiken, 1995: 197). Yaşlanma sürecinde fiziksel ve ruhsal sorunlar yaşanabileceği ve bunların cinselliği etkileyebileceği vurgulanmaktadır. Ancak çoğu yaşlı bireyin yetmişli ve seksenli yaşlarda dahi cinsel ilişkiden zevk aldığı, fiziksel olarak cinsel tepkiler verebilecek yetenekte olduğu ve cinsel ilgilerini koruduğu belirtilmektedir (Bozdağ, 2021: 27). Bu noktada, yaşlıların cinsellikten uzak olduğu algısının gerçeği yansıtmadığı, yaşlı bireylerin yaşlarına rağmen cinsel deneyimlerini devam ettirdikleri belirtilmektedir (Karakartal, 2020: 118-127; Pangman ve Sequire, 2000: 49-59; Reyhan vd., 2018: 76-79). Yaşlıların yaşa bağlı olarak cinsel deneyimlerini sürdürdükleri ve bu süreçte fiziksel ve ruhsal sağlıklarının önemli bir rol oynadığı ifade edilmektedir. Yaşlılık döneminde cinsel aktivitenin azalması veya sonlanmasının temel nedenleri arasında genellikle cinsel partnerin olmaması veya yaşanan fiziksel sorunlar bulunmaktadır. Şeker hastalığı, kalp-damar hastalıkları, enfeksiyonlar, yüksek tansiyon, cinsiyet hormonlarında yetersizlik, romatizma gibi kronik fiziksel rahatsızlıklar, depresyon ve tansiyon tedavisinde kullanılan ilaçlar, alkol ve sigara kullanımı da cinsel sağlığı olumsuz etkileyebilmektedir. Psikolojik faktörler de cinsel yaşamı olumsuz yönde etkileyebilir; eş kaybı, yalnızlık, boşanma, depresyon gibi durumlar cinsel aktiviteyi azaltabilir. Ayrıca, evlilik sorunları, eşlerin yaşlanması, geçmişte yaşanan olumsuz cinsel deneyimler, emekliye ayrılma, gelir düşüşü, eşin terk etmesi, aldatma gibi durumlar da cinsel aktiviteyi etkileyebilir. Erkeklerde cinsel performans kaygısı, kadınlarda ise menopoz gibi fizyolojik değişimler de cinsel yaşamı etkileyen diğer faktörler arasında yer almaktadır (Bozdağ, 2021: 27).

Oktay Rifat'ın *Bay Lear* romanında cinsellik, Ferruh Sarıbay için yaşlılık döneminde var olma biçimi olarak önemli bir tema olarak işlenir. Roman, Ferruh Bey'in yaşlılıkla gelen güçsüzlük ve bakıma muhtaç gibi olumsuz algılara karşı bir tepki olarak cinselliği merkeze alır. Ferruh Sarıbay, kızları, damadı ve yeni eşi tarafından yaşlılıkla ilgili sınırlar çizilmiş gibi hissettiği için canlılığını ve özgünlüğünü ispat etmek ister. Roman

boyunca Ferruh Sarıbay'ın cinsel etkinliklere olan ilgisi vurgulanır. Özellikle hizmetçisi Fatma ile olan ilişkisi bu açıdan önemlidir. Fatma, Ferruh Bey'in cinsel isteklerini karşılayabilen bir figür olarak görülür. Romanın ilerleyen bölümlerinde, Fatma'nın Ferruh Bey'i kadınlığıyla etkileyerek miras feragatini iptal ettirmesi de bu ilişkinin dinamiklerinden biridir. Ferruh Sarıbay'ın yaşlılıkla mücadelesinde cinsellik, onun yaşama sıkı sıkıya bağlılığını ve kendi kimliğini koruma çabasını simgeler. Roman, bu tema üzerinden Ferruh Sarıbay'ın kişisel ve ailevi çatışmalarını derinlemesine inceler. Ferruh Sarıbay, hizmetçisi Fatma'yla evliliği ve cinsel ilişkisi üzerinden yeniden canlılık kazanmaya çalışır. Bu ilişki, onun için yaşamla bağ kurma ve özgünlüğünü koruma çabasıdır. Fatma, Ferruh Sarıbay'ın cinsel arzularını karşılayabilen tek kişi olarak görülür ve Ferruh Sarıbay'ın yaşlılıkla gelen sınırlamalara karşı bir tepki olarak önemli bir rol oynar. Ferruh Sarıbay'ın ailesi, özellikle kızları ve damadı, onun yaşlılık dönemindeki cinsel etkinliklerine karşı çıkar. Ancak Ferruh Sarıbay, cinselliği yaşamak için ailesinin bu engellerini aşmaya kararlıdır. Miras konusunda da Fatma'yla evlenmesini şart koşar ve bu durum onun için bir varlık ve canlılık ifadesidir. Roman boyunca Ferruh Sarıbay'ın cinsel etkinliklere olan ilgisi ve yaşamla bağını kurma çabaları detaylı bir şekilde işlenir. Onun için cinsellik, yaşam enerjisinin ve varlık nedeninin temelidir. Bu nedenle, yaşlılık ve bedensel zayıflık gibi doğal süreçler onun cinsel arzularını bastırmaya yetmez; aksine onu bu arzularını yaşama geçirmeye yönlendirir (Karahan, 2022: 60).

Cinselliğin hoş karşılanmayan başka bir durumu da cinsel sapkınlık veya sapıklıktır. Genelde toplumların kabul ettiği ilkelerin dışında cinsel arayışı ifade eden cinsel sapkınlığın biyolojik, psikolojik ve sosyolojik birçok sebebi bulunmaktadır. Cinsel sapkınlık şeklinde nitelendirilen davranışlar, kişi tarafından sürekli yapıldığı zaman bir tutku hâline dönüşür. Zaman içinde bu davranış, kişi için sıradanlaşır ve vazgeçilmez bir noktaya ulaşır. Normal cinsel davranış, kadın ve erkeğin cinsel organlarına yönelikken cinsel sapkınlık, bunun dışında bir durumu ifade eder (Sümer, 2016: 167-169).

Cinsel ilişkiye para karşılığında girildiği zaman bu durum fuhuş adını alır. Fuhuş, içinde yaşanan toplumun kurallarına uymayan cinsel bir ilişki biçimini ifade eder. Kadın, bu eylemde bir metadır ve bir ücret karşılığında cinsel ilişkiye girer veya zorlanır (Bertrand, 1993: 95). Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Toraman* romanında aynı kadına âşık

baba ile oğulun öyküsü anlatılır. Ahlaki olan ve ahlaki olmayanın çatışması üzerine kurulan romanda yazarın, kahramanlarını birçok açıdan ahlaki olmayan davranışlar sergileterek ahlaki olanı vurgulamaya çalıştığı görülmektedir. Ahlaksızlığı, insan gerçekliklerinden biri olarak değerlendiren yazar, karakterlerine karşı yer yer mizahi bir yöntemle dolaylı eleştiriler yapar. Önceleri oğlu ile ilişkisi olan bir fahişeyi bilmeden nikahına alan evli ve yaşlı Şuayib Efendi, yaşına rağmen cinsel arzularına engel olamadığından, romanın sonunda bir anlamda cezaya çarptırılır.

Sonuç olarak, cinsellikle ilişkili davranış, kavram ve tutumların çoğunun sosyal olarak inşa edildiği; aynı zamanda fantezi, düşünce, istek, değer, inanç, uygulama, rol ve ilişkilerle şekillendiğinin ifade edildiği görülmektedir. Cinsel tutumlar, cinselliğin ne zaman izin verilebileceğiyle ilgili bireysel kararları, kültürel normlar hakkında genel inançlar ile cinsel davranışların nasıl algılandığını içerebilir. Cinsellikle ilgili ortak yaklaşım, inanç ve tutumlar ise kültürler arasında farklılık gösterebildiğinden bu konudaki tutum, yaklaşım ve inançlar bölgeye, kişiye, yaşa bağlı bir şekilde değişebildiği gibi; cinsiyete, aile yapısına, eğitime ve bu yaklaşımı etkileyebilecek birçok faktöre göre de şekillenebilir (Askun ve Ataca, 2007: 741).

Burada değinilmesi gereken ve romanlarda sıklıkla işlenen konulardan biri de aşktır. Aşk, kişinin tinsel doğumunu gerçekleştirmesi konusunda önemli bir faktördür. İnsan, hiçbir okulun veya kitabın öğret(e)mediği "kendini tanıma" olgunluğuna kendisini bulduğu aşkla erişir. Sevgili ise insana hazsal olanla ideal olan arasında bir seçim yaptırarak; insanı yönlendiren etkili bir öğe konumunda karşımıza çıkmaktadır (Çopur, 2012: 838).

Edebiyat dünyasında köklü bir geçmişe sahip olan yasak aşk teması birçok eserde işlenmiştir. Türk edebiyatında yasak aşk denildiğinde akla gelen ilk eserlerden biri Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanıdır. Toplumsal hayatın içinde kadının yerinin değişimini anlatmasıyla; olay örgüsü, zaman uzamı ve karakterlerin özellikleriyle önemli bir konumdadır. Ancak Türk romanını fazlaca meşgul eden aşk temasının; yasak hâle getirildiği ve genellikle yaşlı ve genç karşıtlığı üzerinden kurgulandığı da vurgulanmaktadır.

Toplumun temel taşını oluşturduğu görülen aile kurumu, geleneksel anlamda evlilikle kurulmaktadır. Ancak hem eşler hem de çocuk ile ebeveyn arası ilişkilerin zaman içinde değişmesiyle geleneksel olmayan aile yapıları ortaya çıkmıştır. "Evlilik dışı birlikte yaşam modelleri" şeklinde isimlendirilen bu aile yapılarının zamanla arttığı görülmektedir (Bahçıvancı, 2017: 624). Bu artış ile birlikte gündeme gelen başka bir olgu da metres kavramıdır. Metreslik bir anlamda modern çağın kumalığı sayılmaktadır. Özellikle kalabalık kentlerde yaşayan, birbirlerini tanımayan insanların sosyal baskıya uğramalarının daha zor olması, toplum tarafından kabul edilmeyen ilişkilerin rahat yaşanmasına zemin hazırlar. Modern çağda, kent yaşamında "metres" kavramı yerine "birlikte yaşama" eylemi kullanılmaktadır (Yalçınkaya, 2019: 42-43). Bu, metreslik konusunun da romanlarda sıklıkla işlendiği dikkat çekmektedir.

Yapılan inceleme sonucunda; aşk gibi naif bir duygunun kirletildiği özellikle yaşlı karakterlerin yaşadığı yasak aşkların çarpıklığının ve dengesizliğinin konu edildiği görülmektedir. Türk toplumuna ait olan gelenek, görenek ve dinî inanç sisteminde hoş karşılanmayan bu tavır ve davranışların romanlarda kendine uzun uzun yer bulması eleştiriye açık bir durumdur. Ayrıca aldatma, aldatılma uygunsuzluğunun hiçbir ilişki ve toplumda hoş karşılanmadığını da belirtmek gerekir.

Toplumsal değişim ve dönüşümle birlikte yaşlılık anlayışının geçirmiş olduğu evrim neticesinde, yaşlılık temsillerinin romanlara yansımalarının genellikle olumsuz olduğu bilinmektedir. Söz konusu bu durum, yaşlılık temsillerinde olduğu gibi yaşlı kişi temsillerinde de mevcuttur. Özetle, yaşlı karakterlerin ayrımcılığa uğradığı diğer bir alan olan romanlarda yeterince temsil edilmediği ya da temsil edilenlerin çoğunlukla hikâyenin arka planında bırakıldıklarını söylemek mümkündür. Bilinen bu gerçekliğe rağmen eserlerinde yaşlı karakterlere etkin bir rol veren ve bu karakterler aracılığıyla çeşitli temaların yansımalarını ileten yazarlar bulunmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda romanlarda, yaşlı karakterlerin "iyi" ve "kötü" nitelemesi çerçevesinde iki farklı şekilde temsil edildiği görülür.

Örneğin, Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında Dilber'in kaçtığı ve bayıldıktan sonra kendisini bulduğu evde karşısına çıkan ilk kişinin ismi 'ihtiyar kadın' olarak geçen yaşlı biri olduğu görülmektedir. İhtiyar kadının betimlemesi "*Karşısında, zamanın geçerken bıraktığı izlerle buruşmuş bir ihtiyar çehre, bir ihtiyar kadın, kendi*

*nuru bitmeyen fakat ruhun hafif ziyası aksetmeye başlamış tatlılık ve şefkatle dolu gözlerini çocuğa dikmiş, titreyen elleriyle ilaç veriyordu. Hiç şüphe yok ki, o merhametli bakış, bu küçüğe, ilaçtan ziyade dertli kalbine bir deva idi. Siyah olduğu günlerde sevgi, beyazlandığı vakit rikkat uyandıran saçları, yatağın içinde Dilber'in üzerine döküldüğü zaman pek yakışmıştı. O muztarip ve uyuyan ruhun yorganının da böyle nurani olması lazım gelirdi*" (s. 16) şeklinde aktarılırken yaşlı kadının çok iyi bir insan olduğu; Dilber'e sahip çıktığı belirtilmiştir. Öyle ki şefkatli kalbiyle Dilber'in yaşadığı zulümlere katlanamamış ve kurtulması için elinden geleni yapmıştır. Buradaki yaşlı kişi iyi bir insan kategorisinde değerlendirilmektedir.

Torunların üzerinde büyükanne ve büyükbabaların önemli etkileri olduğuna dair pek çok araştırma yapılmıştır (Thomson ve Minkler, 2001; Kartal, 2010; Uğur, 2018). Bunun yanında torunla vakit geçirmenin büyükanne ve büyükbabaların üzerinde mutluluk verici etkileri olduğu da bilinen bir husustur (Demiriz ve Arpacı, 2016: 709). Büyükanne ve büyükbabaların torunlarına bakması Türk toplumunda yaygın bir durum olduğundan romanlarda bu olgunun, iyi yaşlı kişi temsili şeklinde yansıtıldığını belirtmek gerekir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şıpsevdi* romanının dedikoducusu yaşlı kadın Büyük Hanım'dır. Büyük Hanım çok fazla konuştuğu ve dedikodu yaptığı için ev halkı tarafından dikkate alınmaz. Biraz bunaklığının da etkisiyle sürekli dedikodu yapmak istediği anlatılır. *Tesadüf* romanında da yine yaşlı bir kadın olan büyücü Hoca Nefise Hanım dedikoduculuğuyla öne çıkar. Nefise Hanım, yapı olarak da herkes hakkında dedikodu yapmaya meyillidir. Komşularının, bir sokak kedisi tarafından çalınan pastırmalarını kedinin ağzından alıp yediklerini düşünür ve dedikodusunun konusunu da bu durum şekillendirir. Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* romanında yobaz, merhametsiz, çıkarcı, ikiyüzlü, din istismarcısı, Kuva-yı Milliye karşıtı, işbirlikçi, provakatif bir kişilik olan Hacı Fettah Efendi; ağzı dişsiz, bulanık ve kanlı gözleri küçük, sarı ve sinsi yüzü kır sakallarla kaplı, din adamı kıyafetli, zayıf ve çirkin bir ihtiyardır. Din duygularını kullanarak halkı kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirmeyi iyi beceren, hileli yollarla kul hakkı yemekten hiç çekinmeyen, Aliye'nin "*din perdesine bürünmüş, dünya yüzünde şeytanın insanları tazip için gönderdiği bir mümessil*" (s. 143) olarak tanımladığı Hacı Fettah Efendi, her bakımdan bir acımasızlık ve ikiyüzlülük

örneğidir. Eserde yer alan başka bir karakter olan Hatice Hanım, Maarif Müdürü'nün şüpheli işlerine alet olan muallime, öğrencilerle karşılıklı sigara içmekten çekinmeyen ve öğretmen niteliklerinin hemen hemen tümünden yoksun biridir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında incelenen romanlarda iki farklı yaşlı kişi temsilinin olduğu görülür. İyi yaşlı kişi temsilinde karakterler genellikle; merhamet, şefkat, yardımseverlik, çocuk ve torun sevgisi hususlarında belirginleşir. Kötü yaşlı kişi temsilinde ise saygı ve hürmet gösterilmesi gerektiğine inanılan yaşlı karakterlerin hem kendi yaş gruplarına hem yetişkinlere hem de gençlere çeşitli kötülükler yapabilmeleri dikkat çekmektedir. Kendi çıkarlarını her şeyin ötesinde görmek, din kisvesi altında provokatif eylemlerde bulunmak, kıskançlık, dedikodu, yaygara, iftira ve büyü gibi çirkin faaliyetlerde bulunan birçok kötü yaşlı karaktere rastlanmaktadır.

### 2.3. Yaşlılık Anlayışında Değişim ve Dönüşümler

Romanlar, yaşlılık anlayışının evrimini, toplumsal değişim ve dönüşümlerin edebî yansımalarını anlamak açısından önemli bir alan sunar. Bu başlık altında romanlarda, yaşlılık algısındaki değişimler, yaşlılık söylemleri ve yaşlılık temsiline dair farklı yaklaşımları incelemek; edebî eserlerin toplumsal ve kültürel dinamikleri nasıl yansıttığını anlamak için kritik bir adımdır. Bu bağlamda romanlar, yaşlılığı çeşitli şekillerde temsil ederken tarihsel ve kültürel bağlamlara göre değişiklik gösteren yaşlılık algılarının derinliklerine inmeye yardımcı olur. Romanlardaki yaşlılık algısı, kültürel ve toplumsal normların etkisiyle şekillenir ve zamanla değişir. Klasik eserlerde yaşlılık, genellikle bilgelik ve deneyimle ilişkilendirilirken modern eserlerde ise yaşlılığın, zayıflık ve dışlanmışlık temaları çerçevesinde şekillendiği görülür. Bu değişim, romanların yaşlılık temsillerini ve karakterlerin yaşlılıkla ilişkilerini nasıl etkilediğini gösterir. Yaşlılık söylemi, romanlarda kullanılan dil ve betimleme biçimleriyle ortaya çıkar. Medya ve popüler kültürün etkisiyle şekillenen bu söylemler; yaşlılıkla ilgili toplumsal algıları yansıtır ve yaşlıların toplumsal rollerine dair farkındalık yaratır. Edebiyat, bu söylemleri eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirerek yaşlılıkla ilgili yaygın klişeleri sorgular ve toplumsal normlara karşı alternatif temsiller sunar. Farklı yaklaşımlar ise yaşlılık temsillerinin psikolojik, sosyolojik ve kültürel boyutlarını inceleyerek yaşlılığın bireysel ve toplumsal deneyimlerde nasıl bir rol oynadığını göstermektedir.

### *2.3.1. Yaşlılık Algısı*

Aklın ve bilimin hayatı yönlendirmesiyle birlikte yaşlıların mutedil ve erdemli yargıları, gericilikle eş değer görülmektedir. Geleneğin kendi değerler sistemi içinde yetiştirdiği bireyler, her durumda orta yolu takip eden ve itidalli hâlleriyle modernlere nazaran geri, yavaş ve durağan olmakla eleştirilmiştir. Bugün de bu durumun eski gelenekler içinde var olduğu düşünülen bir yapı sorunu olarak gündeme geldiği görülmektedir. Modern dönem içinde bu iki gelenek tarzı uyuşmazlık içindedir. Bunları, eski gelenekler ve modern geleneğin kendisi olarak değerlendirmek mümkündür (Uğurlu, 2010: 55).

Geleneksel toplumlarda gelenekler daha çok otorite figürleri, yaşlılar, monarşiler, dinî inançlar, aile yapısı ve yerel geleneklerle ilişkilendirilirken; modern toplumlarda ise bu geleneksel unsurların yerini liberal demokrasi, seküler yorumlar, kanunlar ve gönüllü dernekler gibi daha modern ve sistemli yapılar almıştır. Modern bakış açısıyla geleneksel yönetimin hiyerarşik bir otoriteye sahip olduğu; medenilik durumunun da görgü kuralları şeklinde geleneğin insanına sirayet etmediği vurgulanmaktadır. Bu bakış açısına göre geleneğin dünyası ekseninde insanlar daha rahat ve özgür hareket etmektedir (Shils, 2003: 116).

Bu bağlamda, Mîna Urgan'ın *Bir Dinozorun Anıları* eseri yaşlılık algısı ve yaşlanma psikolojisinin anlaşılmasına derinlik kazandıran bir örnektir. Eserde, yazar, hayatını ve kendi yaşlılık sürecine dair anılarını içten ve açık bir dille anlatır. Bunun yanında gençlik ve yaşlılık arasındaki algılarına ve yaşlanmanın psikolojisine dair derin düşüncelere odaklanır. Yazar, gençliğin ve mutluluğun bir mit olduğunu; yaşlılığın ise acıklı bir dönem olarak görülmemesi gerektiğini savunur. Yaşlılığın, sağlık ve bağımsızlıkla birlikte huzurlu bir dönem olabileceğini vurgular. Eserde, yaşlanmanın toplumsal algıları ve kişisel deneyimlerle ilgili çeşitli sorulara yanıtlar aranırken yaşlılıkla ilgili olumlu bir bakış açısı sunulmaktadır. Yazar'ın söylemleri hem kendi yaşamını anlatma çabası hem de yaşlılığın felsefesini irdelemesi dikkat çekmektedir (Semiz, 2003: 1).

İnsanların genellikle yaşa göre sınıflandırıldığı, bunun da gençler ve yaşlılar olarak yapıldığı öne çıkan bir tanımdır. Modern toplumlardaki yaşlılık algısı ve imajı geleneksel toplumlarda olumlu görülmemektedir. Yaşlılarla ilişkili ön yargılara dikkat çekilirken "yaşlıların hastanede veya huzurevinde yaşadıkları" görüşü

yaygınlaşmaktadır (Giddens, 2005: 165-167; Cousins, 2005: 12). Yaş ve yaşlılıkla ilişkili bu ön yargılar, yaş gruplarıyla ilgili olabileceği gibi, yaş sınıflandırmalarının insanları "biz ve onlar'' şeklinde ayırarak ötekileştirmesi durumu söz konusudur. Oysa yaş gruplarının -özellikle genç, orta yaşlı ve yaşlı kavramlarının- sınırları net değildir. Buna örnek olarak emekli aylığı uygulamalarındaki farklılıklar gösterilebilir. İnsanların gençlik ve yaşlılık algısı, gençliğin ne zaman bittiği ve yaşlılığın ne zaman başladığı konusundaki görüşler çerçevesinde kişinin cinsiyeti ve yaşına göre değişebilmektedir. Britanya'da kadınların yaşlılık algısının erkeklere göre daha geç yaşlarda başlaması bu duruma örnek olarak verilebilir (Abrams ve Swift, 2012: 3-12). Çok sayıda ön yargı araştırması gibi, yaş-yaşlı ayrımcılığıyla ilgili çalışmalar da algılayanın, yaşlı yetişkinlere yönelik ön yargılı tutumlar geliştirmesine yol açan faktörleri anlamaya odaklanmaktadır. Bu durum, algılayandan kaynaklanan bir problemse, bu ön yargının azaltılması veya yok edilmesi için çabaların da algılayana yönelik olması gerektiği sonucunu doğurmaktadır (Nelson, 2016: 423).

Toplumdaki yaşlanma ve yaşlılık algısı, gençlik ve yaşlanmama vurgusu, yaşlılıkla ilişkili olumsuz görüşler herkesi etkilemekle birlikte; yaşlı ayrımcılığının şekillenmesine neden olmaktadır (Demez, 2012: 97). Yaş ayrımcılığının olumsuz yaşlı imajını desteklediği, gençleri üreten; yaşlıları tüketen saymakta, gençlik kültürü vurgusu yapılırken de yaşlanma ölümle bir tutulmaktadır (Özmen, 2013: 113).

Yaşlılık imajına yönelik olumsuz algılarda, yaşlanma bedensel anlamda ele alınmakta ve yaşlanmanın kötü bir olgu olduğu vurgulanmaktadır (Gullette, 2013: 26). Modern toplumlarda yaş sınıflarının çok önemsenmediği görülmekle birlikte; "gençlik kültü, orta yaş ve yaşlı ayrımcılığı" kavramlarının belirginleştiği görülmektedir. Orta yaştaki kişilere "Yaşlanmadan yap bunları…" denilmekle birlikte; yaşanan ekonomik sorunlar karşısında da yaş ve yaşlı ayrımcılığının artabileceği belirtilir. Örneğin, insanlar sağlıklı oldukları ve verimli çalışabildikleri hâlde emekliliğe zorlanmakta; iş yerlerinde 7/24 çalışmalar giderek yaygınlaşmaktadır. Yaşlanmayla ilişkili bu olumsuz yaklaşımın kültürel olarak da desteklendiği görülmektedir. Ayrıca, medyada güzellik ve gençlik vurgusu, gençliğe yönelik reklamlar, sağlık haberlerindeki yaşlılık vurgusu, dizilerde çizilen olumsuz yaşlı imajı giderek öne çıkmaktadır.

Aynı toplumsal yapı içinde yer alan, aynı yaş grubundaki kişilerin farklı yaşlanma

olgularına ve buna yönelik farklı yaklaşımlara rastlamak beklenen bir durumdur. Bunun sebebi yaşlanmanın disiplinler arası tartışma alanı konularından biri olmasıdır. Bu tartışma alanı; toplumsal hiyerarşiye, politik ve sosyoekonomik yapıya, mekâna ve zamana göre de irdelenmektedir. Bu sebeple, bedenle ilgili kültürel kodların toplumsal algıların içerikleriyle ilgili ipuçları vermekte, toplumdaki olumsuz yaşlanma ve yaşlılık algısı kişinin yaşlanma sürecini büyük oranda etkilemektedir. Yaşlanma ve yaşlılıkla ilişkili tanımlar; toplumdaki ortalama yaşam süresi, fırsatlara eşit erişim ve refah düzeyi gibi olguları da dolaylı olarak şekillendirmektedir (Timurkan ve Demez, 2018: 443).

Yaşlanma ve yaşlılığa ilişkin görüşler ve kavramlar tüm toplumlarda farklılık gösterse de yaşlanmayı karakterize eden fizyolojik, biyolojik, psikolojik, sosyal ve ekonomik değişimler nedeniyle yaşlı denilince; bakıma muhtaç, yürümekte zorlanan, değişime kapalı, mutsuz, yalnız, sosyal ilişkileri bozulmuş kişiler akla gelmektedir (Durak, 2004: 46). Oysa bilgi, deneyim ve beceriler temelinde düşünüldüğü zaman bazı yaşlılar için yaşlılık döneminin bilgelik yılları olarak nitelendirildiği görülmektedir (Yıldırım ve Abukan, 2015: 1).

Ölüm gerçeğiyle de özdeşleştirilen yaşlılık, yüceltilmiş olan gençlik kültürü, kapitalist toplumlarda verimlilik ilkesiyle kronolojik yaş arasında kurulan pragmatist ilişkiyle değerlendirilebilecek bir konudur. Yaşlılık üzerine yapılan akademik araştırmaların daha ziyade bakımevlerindeki ileri yaşta ve hasta yaşlılara odaklanılması gibi olgular, yaşlılara yönelik ayrımcılığın kaynakları olarak tartışmaya açıktır. Bu çerçevede Linda Woolf'un "yaşçılığın düşünsel izleği" konusunda yaptığı teorik tartışmaların önemli olduğunu söylemek mümkündür. Linda Woolf, yaklaşımında "Gençler yaşlılardan nefret etmektedir" düşüncesini Batı toplumlarının ölüm algısı ile ilişkilendirerek değerlendirmiştir (Kayacan, 2017: 16).

Yaşlı bireylerin ölümle ilgili konuları rasyonel bir şekilde düşünmeye başladıkları anlarda, gerçek yaşam ile zihinsel dünyaları arasındaki uyumun artmış olacağı gözlemlenebilir. Ancak yaşlılık döneminde, ölüm düşüncesiyle ilgili fikirler, kişinin sahip olduğu kalıp yargılar ile çelişebilir ve bu durum bilişsel uyumsuzluklara da yol açabilir. Özellikle yaşlı bireylerde, yaşamın sona ermesiyle ilgili karmaşık duygu ve düşünceler ortaya çıkabilir. Bu durum, bireyin kendi ölümüyle ilgili kabul etmek zorunda olduğu gerçekler ile toplum ve kültürün dayattığı kalıp yargılar arasında türlü

çatışmalar yaşamasına sebep olabilir. Söz konusu çatışma, kişinin bilişsel uyumunu etkileyerek psikolojik olarak rahatsızlanmasıyla sonuçlanabilir (Koç, 2003: 117).

Ayfer Tunç tarafından kaleme alınan bir anlatıda[27] yaşlı bir adamın yaşamdan umudunu kesmiş, yalnız ve karamsar bir şekilde günlerini geçirdiği bir dönem anlatılır. Her gün amaçsız ve uzun yürüyüşler yapan yaşlı adam âdeta zamanı hızlandırmaya çalışır. Bu yürüyüşler sırasında, kendini yaşamın dinamik yüzünü temsil eden Balık Pazarı'nda bulur ve burada yaşam ile ölüm arasındaki çatışmayı derinden hisseder. Bir gün, apartman komşusu olan yaşlı bir kadınla Balık Pazarı'nda karşılaşırlar. Yaşlı kadının maruz kaldığı haksızlığa müdahale ederek onun lehine çözüm sağlar. Bu olay, yaşlı kadının kendini değerli hissetmesine ve mutlu olmasına olanak tanır. İki yaşlı insan, sohbet ederek evlerine doğru yola çıkarlar. Yol boyunca, yaşlı kadın yılbaşı olduğunu söyler ve yaşlı adamı akşam yemeğine davet eder. Yaşlı adam, daveti kabul eder ve birlikte keyifli bir akşam geçirirler. Gece yarısı yaklaşırken yaşlı kadının sessizliği üzerine ona dönüp baktığında, kadının öldüğünü fark eder. Anlatı, yaşlı adam ve kadının birlikte geçirdikleri kısa mutlu zamanın ardından yaşamın trajedisini ve ölümün kaçınılmazlığını işler. Geçmiş anıları hatırlatan bu an; yaşlı adamı, hayatın kısa ve değerli anlarını nasıl yakalayabileceği üzerine düşündürür (Soysal Eşitti, 2023: 499).

Bazı romanlarda da yaşlı karakterlerin yaşının ilerlemesi sonucunda içine düştükleri çaresizlikleriyle özdeşleştirildiği görülür. Örneğin, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanında ailenin en yaşlısı olan büyükbabanın, ailedeki saygının sarsıldığını, aile fertlerinin işlevlerini yapmadığını kızına belirttiği görülmekte, bunun yanında büyükbabanın çaresizliği hissedilmektedir. Bu çaresizliğin, torunlarından edepsiz bir hareket görme ya da bir söz işitme korkusuyla artması "*İhtiyar; dindar ve namuslu kimseler nazarında kumar, seyyiatın [kötülüklerin, günahların] en müthişidir. Ocakları söndüren bu, evleri yıkan bu, insanı hırsızlığa, cinayete, intihara sevk eden budur; bunlar, kadını kumar nispetinde tehlikeli zannetmezler. Bunun içindir ki, Naim Efendi, Faik Bey'in, Seniha'nın yatak odasına girip çıkmasından ziyade, Cemil'in onunla beraber geç vakitlere kadar dışarıda kalmasından ürker ve endişe eder*" (s. 22-23) şeklinde belirtilmektedir.

[27] Gençlik Sabah Çiyidir

Yaşlılık sorunları içerisinde en önemlilerinden biri yaşanan sağlık problemleridir. Bunun nedeni, yaşlının günlük hayatını büyük ölçüde etkilemesi ve sorunların çözümlenmesi için sağlık kurumlarına ve uzmanlara başvurulması gerekliliğidir. Yaşlılıkta çeşitli hastalıkların ortaya çıkması olağan karşılanmakla birlikte; bu hastalıkların genellikle kalıcı olduğu görülmektedir. Yaşın ilerlemesiyle insanlar sağlık sorunları yaşamaya başlamakta, bazıları da bir başka hastalık veya rahatsızlığın yansıması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda yaşlılıkta bağışıklığın azalması ve güç eksilmesi gibi durumlarda enfeksiyonların kolaylıkla bulaşmasına neden olabilmektedir (Sevil, 2005: 58).

### *2.3.2. Yaşlılık Söylemi*

Yaşlılık söylemi, yaşlılığın sosyal ve kültürel bağlamda nasıl ele alındığı, algılandığı ve ifade edildiği konusunda önemli bir inceleme ve tartışma konusu olarak öne çıkmaktadır. Yaşlılığın toplumsal ve bireysel boyutlarını ele alan bu söylem, yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerini, statülerini ve toplumsal rolünü anlamaya yönelik çeşitli bakış açıları sunmaktadır. Simone de Beauvoir *Yaşlılık* kitabında, yaşlılığın, statik bir olgu olmadığını; aksine devam eden bir süreç olduğunu işaret etmekte ve yaşamın, her anında kaybedilenle yeniden kazanılanın denge içinde olduğu hareketli bir düzeni ifade etmektedir. Ona göre "*Hayatın yasası değişmektir. İhtiyarlığı niteleyen, değişmenin belli bir biçimidir. Bu, tersine dönülmez ve elverişsiz durum, bir sona ermedir*" (De Beauvoir, 1970: 12-13).

Yeni bir söylem olan "anti-aging" kavramından da bahsetmek yerinde olacaktır. Anti-aging "yaşlanma karşıtı" ve "yaşlanmayı geciktirme" anlamlarına gelmektedir (Korkmaz vd., 2016: 14). Sağlıklı kalma durumunun devam etmesi için insan vücudunun her hücresinin bozulma ve yaşlanmasının geciktirilmesi, hastalıkların önlenmesi ve hastaların rehabilite edilmesi amaçlanan; ayrıca estetik güzelliğin korunması için kullanılan bir bilim olarak yorumlanmaktadır. Bu durumda yaşlanma karşıtı bakım için iyi bir fiziksel ve psikolojik sağlık gelişimini hedefleyen ve ömür boyu iyi sağlıkla sonuçlanan bireysel bakım olarak tanımlamak mümkündür (Piwpong vd., 2018: 99).

Wilhelm Schmid ise yaşlanma karşıtlığının yerine "yaşlanma sanatı" kavramını gündeme getirir. İnsanın kendi yaşlanması ile yaşamasını öğrenmesi durumunda,

hayatın son evresindeki sınama ve sorunlarla baş edebileceğini vurgulayarak, yaşlanma sanatını, "*hayatın bu evresinde de bir anlam bulmak, hayata bir anlam vermek ve bilinçli bir yaşam sürmek için tefekkür etmek*" olarak ifade eder (Schmid, 2016: 10).

"Bu evrede de bir anlam bulmak cümlesi", Türk romanlarında işlenen bazı yaşlı karakterlerin evlenme arzularını akla getirmektedir. Yaşlı kimseler bu dönemlerini yalnız geçirmemek adına evliliği tercih etmektedirler. Örneğin, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Metres* romanında, kendisinden yaşça büyük bir erkek olan Şâdi Efendi'yle evlenen Firuze Hanım hakkında yapılan dedikodular; karı koca arasındaki yaş farkının çok olması nedeniyle ortaya çıkar. Özellikle bu evlilikten dünyaya gelen bir çocuğun olması, tabiatın doğal seyrine aykırı olarak görülür. Bunun nedeni, roman içerisinde şu şekilde anlatılır: "*Firuze Hanımefendi on sekiz on dokuz yaşında eşsiz bir gönül avcısı iken, yetmiş beşlik bir efendinin galiba sıra numarasıyla yetmişinci olarak gerdeğine girmişti. Kızın öyle kaynar bir çağda, efendinin ise kanı donmuş bir güçsüzlük heykeli hâlinde bulunması bu evlenmeden bir çocuk olmasını düşünmeye bile kimseye cesaret veremez iken Tanrı'nın bilinemez kudreti ile senesinde dünyaya tosun gibi bir oğlan gelmesi âlemin dedikodusuna ucu bucağı bulunmaz yollar açmıştı*" (s. 47). *Toraman* romanında, yirmili yaşlarda, eşsiz bir güzellik ve çekiciliğe sahip bir genç kız olan Binnaz, altmış yaşındaki yaşlı Şuayip Bey'le evlenir. Binnaz'ın, evli bir adamın ikinci eşi olmayı kabul etmesinin nedeni, Şuayip Bey'in zenginliğidir. Şuayip Bey ise: "*Kokusu pek koklanmamış, renk ve çekiciliğiyle pırıl pırıl, yeni açılmış taze çiçeklere, gençlik ve güzelliğinin henüz dumanı üstünde, güvercin palazı körpe kızlara düşkündü. Günaha girerse de böyleleriyle girmek, yarın öteki dünyada günahlarının cezasını çekmek için zebanilere yakasını vermezden önce bu dünya meleklerinin aşk tatlarıyla yanmak isterdi*" (s. 243).

Konuyla ilgili olarak Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Dünyanın Mihveri Kadın mı, Para mı?* romanında, yaşlı erkeklerin genç kadınlarla yaptığı evlilikler hakkındaki düşüncelerini dile getirdiği şu satırlar son söz niteliğindedir: "*Kabahat hep gençlikte, gençlerde değildir. Paralarına, zenginliklerine güvenip de cinsel arzularını karşılayamayacakları genç kadınlarla evlenen ihtiyarlardadır. Her zaman suçu, suçlu görünenlerin üzerlerine yığmamalı, bunların köklerinin nerelere kadar uzandığını*

*aramalıdır. Sosyal suçların gözlere görünen suçlularından başka çoğunlukla kanunun onlara kadar el atmaya üşendiği gizli suçluları da vardır*" (s. 199).

### *2.3.3. Yaşlılık Temsiline Farklı Yaklaşımlar*

Yaşlılık, edebî eserlerde farklı şekillerde temsil edilir. Bazı eserlerde yaşlılık, yaşam deneyimi ve bilgelik kaynağı olarak görülür. Bu eserlerde yaşlı karakterler genellikle saygı ifadeleriyle temsil edilir ve genç kuşaklar için öğüt veren veya rehberlik eden figürler olarak işlenir. Yaşlılık olgusunun, olumsuz temalar etrafında da ele alındığı bilinmektedir. Bu yaklaşımda, yaşlı karakterler genellikle saygısızlık, yalnızlık ve reddedilme gibi zorluklarla karşılaşır; toplumsal dışlanma ve değersizleştirilmeye maruz kalırlar. Bu eserlerde, yaşlılıkla ilgili toplumsal sorunlar ve tematik bir yaşlı ayrımcılığı ön plana çıkarılır. Bazı eserlerde ise yaşlılık, içsel bir yolculuk ve kimlik arayışı olarak temsil edilir. Bu noktada yaşlı karakterler, geçmişlerini sorgular, içsel çatışmalar yaşar ve yaşamlarının anlamını ararlar. Bu tür eserlerde, yaşlılık sadece fiziksel bir durum değil; aynı zamanda ruhsal bir deneyim ve gelişim süreci olarak ele alınır.

Dünyada ve Türkiye'de yaşlılar ile ilgili yapılan alan araştırmalarının bireylerin yaşlandıkça "dindarlaşacakları" veya "dindarlaştıkları" şeklinde bir eğilimin olduğunu gösterir. Ancak yaşlılıkta gündeme gelen dindarlık, yaşa bağlı bir şekilde gelişen dindarlık anlayışının yerine; ölüm gerçeğinin yakından hissedilip, dinî değerler ve inançlara daha kolay bağlanabilme potansiyelini ifade etmektedir. Yaşlıların dindarlaştıkları şeklindeki kabullerin yaşlılar tarafından farklı açılardan değerlendirildiği de ayrı bir husustur. Söz konusu değer yargılarının herkes için geçerli olmadığı düşüncesinde olan bu anlayışa göre dindarlığın gelişiminde, yaşlılıkta ortaya çıkan boş zaman, gelişen tecrübe, çocukluk zamanlarında karşılaştıkları dinî portrelerin etkinliği daha fazladır. Diğer yandan yaşlının dünyasında, korkuya dayanan mecburi bir dindarlık anlayışının var olduğu da aktarılmaktadır (İnce, 2012: 143).

Bu açıklamaların ışığında "insan yaşlandıkça dindarlaşır" yargısını, yaşlıların dine yönelme potansiyeli şeklinde değerlendirmek mümkündür. Bunun yanında dinî yönelimi etkileyen kişisel unsurlar da dikkate alınmalıdır. Yaşlanma dönemi dindarlığı, bir kategori şeklinde değerlendirildiğinde her durumda dinî pratiklerde bir artışın olduğunu belirten birçok alan araştırması bulunmaktadır (Özbolat, 2016: 27).

Bu durum, özellikle Tanzimat romanı bağlamında değerlendirildiğinde; dinin, yaygın eski-yeni karşıtlığı çerçevesinden klasik edebiyattaki "mükemmel evren algısından kusurlu bir evren algısına" doğru ciddi bir sapma gösterdiği söylenebilir. *İntibah*, *Araba Sevdası* ve *Sergüzeşt* bu kusurluluğun üst düzeylere çıktığı romanlardan bazılarıdır. Bu anlamda Tanzimat romanında Tanrı, kimi zaman her şeyin sahibi, merhametli, müşfik bazı vasıflarla betimlenirken kimi zamanda da adaleti sorgulanan ve sadist bir karaktere büründürülür. Aydınlanmanın etkileri ve Batılılaşma telaşındaki ilk dönem Türk romanında din tasavvuru konusunda gelenekten kopuş durumu söz konusudur (Timur, 2009: 2089).

Dönem romanlarında ibadet, inanç ve sosyal boyutlarla ilişkili dinî sembollerin bolca kullanıldığı ve Doğu-Batı ilişkisinin yarattığı kafa karışıklığı içerisinde genel olarak, bazen apolojik bazen de eleştirel bir üslup eşliğinde baskın bir folk-din anlayışıyla karakterler betimlenmiştir (Timur, 2009: 2089). Türk romanının Osmanlı'dan Cumhuriyet'e laik ve seküler amaçlarla ilerleyen modernleşme çabalarına paralel, dinle ilgili yeni yaklaşımlar benimseyerek ilerlediği görülmekte, Tanzimat romanının bu açıdan katettiği mesafe Cumhuriyet romanı açısından cesaret verici olarak yorumlanmaktadır. Erken dönem Cumhuriyet romanlarında; örneğin Reşat Nuri Güntekin'in *Değirmen*, *Damga*, *Miskinler Tekkesi* ile Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Yaban* ve *Ankara*'sında görüldüğü gibi; modernleşme heyecanıyla din ve onun üretmiş olduğu sembollerin seküler başka mekanizmalar ile karşılanması yeni hayat anlayışını idealleştiren jakoben ve elitist bir tavrın önemli bir aracı olmaktadır. Bu durum, o dönem romanlarının belirgin bir özelliği olmasıyla birlikte, eski yaşamın merkezinde bulunan din unsuruna kültürel, sentezci ve estetik bir bakışla yaklaşan romanların varlığını belirtmek gerekir. Bu anlamda Hristiyan Batı karşısında Müslüman toplumu savunmak için din araçsal bir güç olarak görülür. Bazen Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanının Ayşe'sindeki gibi mağdur Türk kadınının saf İslami motifleri ülküleştirilir. Abdülhak Şinasi Hisar ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi yazarlarda güçlü estetik vurguyla öne çıkarılan İslami motif ve semboller, Hüseyin Rahmi Gürpınar gibi aydınlanmacı tavrı ağır basanlarda da taassub ve cehaletin göstergesi olarak aktarılır. Bunların yanında Peyami Safa ve Halide Edip Adıvar'ın özellikle *Sinekli Bakkal*'ındaki gibi dinî motif ve sembollerin yeni hayat içerisinde de yaşayabileceğini gösteren sentezci yaklaşımlar bu dönem romanlarında varlığını gösterir (Yavaş, 2014: 524).

Yaşlı, hâli hazırda toplumsal yapının ayaklı kütüphanesi gibi görülmekte, bir anlamda kültür taşıyıcısı durumundaki yaşlılar geçmiş ve bugün arasında bir köprü görevi üstlenmektedir. Geçmişin değerli bir parçası olan yaşlı tarihtir, dündür, tecrübedir. Bilge kişiyi temsil etmekle birlikte mülkiyetin temel sahibi olarak görülmektedir. Ayrıca, ileri yaşlardaki insanlar hem belleklerde hem de gerçek yaşamda varlığını sürdüren birer güç kaynağı olabilmektedir (Billig, 2000: 27).

Yaşlanma yaklaşımlarının bir yönüyle "yaşlılık bilgeliktir" değer yargısıyla nitelendiği ve bazı hususları kuramsal açıdan çözümledikleri görülmektedir. Yaşlanmanın modernleşmesi kuramında ise 'yaşlılık bilgeliktir' değer yargısının giderek kaybolan bir kabul olduğu vurgulanmaktadır. Zira bu yaklaşıma göre yaşlıların rol ve statülerinin teknolojik gelişmelerle ters orantılı olduğu; toplumsal değiş-tokuş kuramında ise yaşlıların sahip olduğu önemli mübadele unsurlarının tecrübe ve bilgi birikiminden geçtiği belirtilmektedir. Ancak günümüzde giderek teknolojik gelişmelerle bilginin otoritesi değişmekte ve yaşlıların durumu zorlaşmaktadır (Şentürk ve Altan, 2015: 24). Bunun nedenlerinden biri de geleneksel toplumlarda yaşlıların inisiyatifinde olan bilginin, modern dönemde gençlerin eline geçmesi ve teknolojik değişmelere uyum sağlayamaması, modern yaşama ayak uyduramayan bireyler şeklinde görülmeye başlamasıyla bağlantılıdır (Ceylan, 2015: 46).

## 3. KÜLTÜREL BAĞLAMDA YAŞLILIK

Bir topluma ait değerler, sözlü anlatılara doğrudan yansır. Toplumun yaşadığı olaylarla yakından ilişkili olan sözlü ürünler, zamanla değişir. Bu değişim ve gelişim sürecinde, sabit işlevsel unsurlar olarak adlandırılan arketip/klişe kalıplar da yer alır. Edebî metinler, gelenekleri canlı tutmak için tekrar edilir ve canlandırılır. Farklı dönemlerde ve insanlar arasında değişse de gelenekler, ortak yaşamın kültürel belleğini korur. Halk kültürü ürünlerinde yer alan 'yaşlı bilge arketipi' olumlu bir şekilde betimlenir ve genellikle ana kahramanın yanında, zorlukların üstesinden gelme noktasında yol gösterici bir kişi olarak yer alır (Öztürk Merdin, 2020: 74).

Türk sözlü edebiyatında yaşlı figürler, kahramanların çeşitli zorluklarla karşılaştıklarında yardım aldıkları, çocuk sahibi olmalarında aracılık ettikleri veya bilgelikleriyle rehberlik yaptıkları önemli motifler arasında yer almaktadır. Bu motifler,

*Manas Destanı* ve *Dede Korkut Hikâyeleri* gibi eserlerde derinlemesine işlenmiştir. Özellikle *Dede Korkut*, Türk kültüründe şaman ve kamlık geleneğinin devamını sağlayan bilge bir karakter olarak öne çıkar. Onun ak saçlı ve ak sakallı bir bilge olarak betimlenmesi, genç kahramanlara rehberlik etmesi ve öğüt vermesi bu geleneği yansıtmaktadır. Ayrıca, yaşlılık kavramı destanlarda çocuk sahibi olma gibi temel motivasyonlarla ilişkilendirilerek olağanüstü doğum motifleriyle de bağlantılıdır. Türk halk hikâyelerinde, âşık olma motifinin de önemli olduğu ve bu motifin işlenmesinde ak sakallı ihtiyarlar, dervişler, pirler, erenler ve Hızır gibi kutsal figürlerin etkili olduğu belirtilmektedir. Bu kişiler, kahramanların rüyada veya gerçek hayatta âşık olmalarını sağlayarak onlara kutsal bir isim verme işlevini de üstlenirler. Bu durum, şaman inançlarıyla benzerlik gösterir çünkü şamanlar da mukaddes ruhlar tarafından seçilerek mesleklerine çağrılırlar (Öztürk Merdin, 2020: 79).

Yaşlı imgesi, her toplum içinde bir dizi yaşanmışlıkların sonucunda kültürel bağlamda oluşmaktadır. Antropolojik anlamda bütün toplumsal yapıların aile, bebek, çocuk, yetişkin, yaşlı kategorilerinde kendine ait kelimeleri bulunmaktadır. Kültürler arası farklılıklar açısından incelendiğinde yetişkinlikten yaşlılığa geçmek, insan hayatındaki evreler arasında en az ritüelleştirilmiş olan evre gibi görülmektedir. İnsanların fiziksel kapasitelerinde gözlemlenen değişiklikler oluşmaya ve işlevsel yetenekler azalmaya başladığı zaman yarı ciddi yarı şaka "ben yaşlıyım" demelerine sıklıkla tanık olunmaktadır. Dolayısıyla yaşlılığın başlangıç döneminde, fiziksel gerileme ve işlevsel yeteneğin azalması şeklinde oluşsa da yaşlıların ritüellerde kullandığı duygusal ve manevi güçle de ilişkili olduğunu söylemek mümkündür (Baran, 2003: 124).

Bugün Türkiye'de, farklı nedenlere bağlı olarak toplumsal birçok özelliğin dejenere olduğu görülmesine karşın yine de yaşlılara karşı toplumsal tavrın olumlu özellikleri devam etmektedir. Bu olumlu özellik yıpransa da toplumsal hususiyetin sürmesindeki temel neden hem Türk geleneği ve kültüründe bulunan "aksakal" olarak itibar gören yaşlılara saygı anlayışı hem de İslam'ın iki temel kaynağı Kur'an ve hadislerde yaşlılara karşı saygı gösterme gerekliliği yönündeki emir ve öğütler olarak gösterilmektedir (Sarıkavak, 2017: 281).

Batı ve Doğu toplumlarında yaşlılardan beklentinin de farklılık gösterdiğini belirtmek gerekir. Bu farklılığın temel sebebi, Doğu toplumlarında bulunan muhafazakâr aile

yapılarının şekillendirmiş olduğu kültür ve yaşlı kişinin tecrübesinin de getirmiş olduğu bilgeliktir. Olgun ve bilge yaşlı, kendisiyle ilişkili olumlu bir bakış kazandırmış olan ve yaşının, yaşantısının getirmiş olduğu tecrübe sonucunda çevresiyle bir nedensellik ilişkisi kurmaktadır. Yaşadıklarıyla sonuçları arasında kurdukları ilişki, benliğe yüklenir ve değerlendirme ihtiyacı husule gelir (Yavuzer, 2015: 8). Söz konusu değerlendirme, bireyin yaşama bakış açısı ve davranışlarında belirleyicidir. Bu insanlar, olayları, çevrelerini kendi faydasına göre yönlendirebileceklerine inanan, olayların sorumluluğunu üstlenmeyi bilen kimselerdir (Aydın, 2002: 122).

Geleneksel Türk toplumunda ve İslam inancında yaşlılara saygı göstermek ve onlara itibar etmek hem kültürel hem de dini bir gerekliliktir. Özellikle kırsal bölgelerde birkaç kuşağın birlikte yaşadığı geniş aile yapısında, yaşlı erkeğin karar verici, yaşlı kadının ise ev işlerinde otorite sahibi olduğu gözlemlenir (Demirbilek, 2005: 2). Toplumsal kararlarda ve aile içi meselelerde yaşlı bireylerin görüşleri önemli bir yer tutar. Bu durum, toplumsal düzenin korunması ve kültürel mirasın yeni nesillere aktarılması açısından büyük bir öneme sahiptir. Bunun yanı sıra, edebî eserlerde de yaşlı karakterler, toplumsal bilinci ve değerleri temsil eden figürler olarak yer alır. Bu karakterler, genç nesillere rehberlik eder ve toplumun geleceğine dair uyarılarda bulunur. Özellikle toplumsal kargaşa dönemlerinde, yaşlıların bilgi ve deneyimleri, gençlere yol göstermek açısından önem taşır. Bu bağlamda, özgürlüğün bireysel mutluluktan öte, halkın genel refahıyla ilişkilendirilmesi gerektiği düşüncesi öne çıkar. Yaşlı karakterlerin, toplumsal meselelerde derin bir farkındalığa sahip oldukları ve gençlere halkın mutluluğu üzerine sorumluluklar yükledikleri görülür (Ömer Seyfettin, 2021: 204).

Modernizm ve kültürel değişim, geleneksel olarak önemli bir yere sahip olan yaşlılığın toplumsal ve kültürel konumunu büyük kentlerde zayıflatmaktadır. Geleneksel yaşamdan modern yaşama geçiş süreci, toplumun farklı gruplarının yaşam biçimlerine yansır ve bu değişimle birlikte yaşlı bireylerin toplumsal görünürlüğü ve değeri azalır. Modernleşmeyle birlikte geleneksel yaşam biçimlerinin ortadan kalkması, yaşlıları toplumsal yaşamın dışına itmektedir. Bu süreçte, yaşlılar modern hayata uyum sağlamakta zorlanarak içe kapanır ve yalnızlaşırlar, böylece toplum tarafından görünmez ve değersiz hâle gelirler. Bu durum, bireyler arasındaki toplumsal

dayanışmaya dayalı yaşam biçiminden uzaklaşmanın bir sonucudur (Soysal Eşitti, 2023: 504).

Güzin Dino *Türk Romanının Doğuşu* başlıklı çalışmasında Namık Kemal'in *İntibah* romanını ele alarak, ilk Türk romanlarının ortaya koyduğu sorunların ancak dil ve yerli yazın geleneği göz önünde bulundurularak anlaşılabileceğini savunur (Argunşah, 2006: 24). Bu bağlamda, *İntibah* gibi eserlerin kültürel bağlamda değerlendirilmesi, yaşlılık kavramının Türk toplumu ve gelenekleriyle ilişkisini anlamamıza yardımcı olabilir. Türk toplumunda yaşlılık; bilgelik, deneyim ve saygınlıkla ilişkilendirilir. Bu değerler, Namık Kemal'in eserinde de belirgin bir şekilde görülebilir. Romanlarda yaşlı karakterler genellikle toplumun saygı duyduğu ve danıştığı kişiler olarak betimlenirler. Yaşlılık, toplumsal bağlamda önemli bir rol oynar ve toplumun değerlerini ve normlarını yansıtır.

Berna Moran, Türk edebiyatında roman türünün Batı'dan alınan etkilerle şekillendiğini ve ilk Türk yazarlarının bu etkileri kendi çağlarındaki okurlarının anlayabileceği bir biçimde adapte etmeye çalıştığını öne sürmektedir. Ona göre, bu yazarlar romanları eğlendirici, tezli, gerçekçi veya romantik bir yaklaşımla yazabilirlerdi ancak esas amacı, Batı'dan alınan roman türünü Türk okurlarının anlayabileceği bir şekilde sunmaktı. Bu görüş, Türk romanının gelişiminde Batı edebiyatının etkisinin ve Türk yazarlarının bu etkiyi nasıl kendi kültürel bağlamına uygun hâle getirmeye çalıştığının altını çizer. Bu süreçte, Türk yazarları Batı romanının yapısal ve tematik özelliklerini kendi toplumsal, kültürel ve tarihsel gerçeklikleriyle harmanlayarak yeni bir edebî sentez oluşturmuşlardır. Bu sentez, Türk romanının evrimini belirleyen önemli bir faktördür (Moran, 1984: 25).

Jale Parla, Türk romancılarının, Batı'dan aldıkları etkileri kendi kültürel ve geleneksel değerleriyle sentezlemeye çalıştıklarını vurgular (Parla, 1997: 187). Yazara göre, Türk romancıları kendilerine özgü bir anlatı biçimi bulmak için çalışırken "gerçeğe yakınlık" ilkesine bağlı kalmakla birlikte kendi geleneklerinden gelen anlatı türlerini uyarlamışlardır. Bu süreçte, Türk romancıları eldeki tüm tür ve söylemleri özgürce kullanırken eserlerinin okuyucuları tarafından kolayca anlaşılacağından emin olmaya çalışmışlardır. Ancak bu durum onların eserlerinin ideolojik ve kültürel mesajlarından ödün vermedikleri anlamına gelmemektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin bu anlamda iyi

bir melezleştirme ustası olduğunu belirtmek, onun Batı'dan alınan edebî teknikleri ve yerel kültürel değerleri başarılı bir şekilde bir araya getirebilme yeteneğine işaret eder. Bu bağlamda, Türk romancılarının kültürel mirası ve Batı'dan alınan etkileri sentezleme sürecinde yaşlılığın toplumsal ve kültürel önemi de göz önüne alınabilir. Yaşlılık, geleneksel Türk toplumunda bilgelik, deneyim ve saygınlıkla ilişkilendirilirken, Türk romancıları bu değerleri Batı edebiyatının teknikleriyle birleştirerek yeni bir edebî sentez oluşturmuşlardır. Bu sentezde, yaşlılık kavramı Türk toplumunun değerlerini ve yaşam tarzını yansıtan etkili bir unsur olarak rol oynamıştır (Argunşah, 2006: 26).

Batı toplumlarında yaşlılığa yönelik algılar çeşitlilik gösterse de genel olarak olumsuz bakış açısının yaygın olduğu görülmektedir. Doğu toplumlarındaki kesin ve mutlak kurallar kadar belirgin olmasa da Batı'da yaşlılar genellikle bilge değil; daha çok muhtaç, aciz ve hareket kabiliyetleri sınırlanmış bireyler olarak betimlenir. Bu durum, Batı edebiyatında da kendini göstermektedir. Örneğin, bazı eserlerde yaşlı bireyler olumsuz bir bakış açısıyla ele alınırken, farklı eserlerde daha olumlu bir bakış açısı öne çıkabilmektedir[28]. Bu iki farklı süreç, çağdaş toplumlarda yaşlı bireylerin konumu ile çağdaşlık öncesi kültürlerdeki konumları arasındaki farklardan kaynaklanmaktadır. Çağdaş olmayan kültürlerde, yaşlılık bilgelik ve saygınlıkla ilişkilendirilirken, bazı toplumlarda önemli kararlar en yaşlı kişilere bırakılmaktadır (Giddens, 2005: 161).

[28] Örneğin, Jack London'un, *Uçurum İnsanları*; Charles Dickens'ın, *Oliver Twist*; Fyodor Dostoyevski'nin, *Cinler*; Maksim Gorki'nin, *Skazki*, *Rasskazı* eserlerinde olumsuz bakış ön planda iken; Theodore Taylor'ın *Ada* eserinde ise olumlu bir bakış yansıtılır.

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

# İNCELENEN ROMANLARDA YAŞLILIK OLGUSUNUN YANSIMALARI

## 1. YAŞLILARI NİTELEMEK İÇİN KULLANILAN İFADELER

Yaşlılıkla ilgili kalıp yargılar toplumun yaşlı bireylere yönelik algısını şekillendirir. Bu algılar genellikle yaşlılığı olumsuz bir şekilde tanımlar ve yaşlı bireyleri kapsayan negatif stereotiplerle doludur. Özellikle kadınlar için, yaşlanma süreci ve yaşlılık, toplumsal cinsiyet kalıplarıyla daha belirgin bir şekilde ilişkilendirilir. Bu olumsuz stereotipler arasında yaşlıların fiziksel görünümlerindeki değişimlerin yanı sıra zihinsel ve duygusal yetilerinde de azalma olduğu düşüncesi yer alır. Bu düşünceye göre, yaşlılar genellikle hasta, çirkin, unutkan, faydasız, yalnız, iktidarsız, yoksul ve depresyonda olan bireyler olarak algılanır. Bu stereotipler, yaşlıların topluma katkıda bulunma potansiyelini ve değerini göz ardı eder. Ancak yaşlılıkla ilgili pozitif stereotipler de mevcuttur. Bu stereotipler yaşlıların nazik, bilge, güvenilir, özgür ve mutlu olduğunu vurgular. Bu tip stereotipler, yaşlı bireylerin deneyimlerinden ve yaşam bilgilerinden faydalanıldığında topluma önemli katkılarda bulunabilecekleri fikrini yansıtır (Öztürk Merdin, 2020: 43-44).

Bu başlık altında incelenen romanlarda geçen yaşlı karakterlerin nitelendirilmesinde kullanılan ifadeler, olumlu ve olumsuz olmak üzere iki ana kategori altında toplanmıştır. Olumlu kategoride yer alan ifadeler, yaşlı karakterleri olumlu bir şekilde tanımlar ve genellikle yaşlılığın getirdiği deneyim ve bilgelikle ilişkilendirilir. Örneğin, yaşlılar bilge, nazik, güvenilir, özgür, mutlu, deneyimli, iyi niyetli, anlayışlı ve yardımsever olarak nitelendirilebilir (Çağlar, 2019: 25). Bu ifadeler, yaşlı karakterlerin toplum içinde saygıdeğer ve değerli bireyler olduğunu vurgular (Özdemir, 2006: 115; Kalınkara ve Özkaya, 2011: 68). Diğer yandan, olumsuz kategoride yer alan ifadeler yaşlı karakterleri genellikle negatif bir yönde tanımlar. Bu ifadeler yaşlıları çirkin, unutkan, hasta, iktidarsız, yalnız, depresyonda, yoksul, kaba, hırçın ve inatçı olarak nitelendirir (Özlem ve Bilgili, 2019: 249; Aksüllü ve Doğan, 2004: 76). Bu tür ifadeler, yaşlılığın getirdiği bazı olumsuz yanları vurgulayabilir ve yaşlı karakterlerin toplumda marjinalleştiği veya değersizleştirildiği algısını pekiştirebilir. Her iki kategori de yaşlı karakterlerin çeşitli

yönlerini yansıtır ve genellikle yazarın bakış açısına, romanın temasına ve karakterlerin rolüne bağlı olarak değişir. Yaşlı karakterlerin karmaşıklığını ve derinliğini anlamak için bu ifadelerin her birinin bir bütünün parçası olarak değerlendirilmesi önemlidir.

### 1.1. Olumlu İfadeler

Her toplumda yaşlılığa ve yaşlanmaya bakış açısı değişmekle birlikte yaşlılık dönemine özgü fizyolojik, biyolojik, sosyoekonomik ve psikolojik değişmeler nedeniyle Mithat Durak tarafından belirtildiği gibi toplumda yaşlı denildiğinde zihinde; bakıma muhtaç, yürümede güçlük çeken, değişime kapalı, yalnız, mutsuz ve sosyal ilişkileri zayıflamış olan bir birey canlanmaktadır (Durak, 2004: 48). Oysa beceri, bilgi ve deneyimler temelinde düşünüldüğü zaman yaşlıların bazıları için yaşlılık dönemi "bilgelik yılları" şeklinde nitelendirilmektedir. Bu anlamda deneyim ve bilgilerinden gençlerin faydalanmalarını olanaklı kılma bakımından bilge yaşlıların önemli potansiyele sahip oldukları görülmektedir.

Giritli Aziz Efendi'nin *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* romanında Hayalî Bey'in manevi yolculuğunda karşılaştığı yaşlı karakterler arasında Pir, Padişah ve Yaşlı Kadın gibi önemli figürler bulunmaktadır. Bu karakterlerin her biri, Hayalî Bey'in yolculuğunda farklı roller üstlenir ve ona çeşitli şekillerde rehberlik etmektedir. Örneğin; Pir, Hayalî Bey'in rehberi olarak tasavvufi öğretileri ve hikmetli sözleriyle ona yol gösterir. Padişah ise Hayalî Bey'in ziyaret ettiği ülkenin bilge ve yaşlı hükümdarıdır; ona dünya hakkında derin bilgiler ve nasihatler sunmaktadır. Yaşlı Kadın ise Hayalî Bey'e ev sahipliği yapar, ona yiyecek ve barınak sağlar ve yaşam tecrübelerinden yola çıkarak ona nasihatlerde bulunmaktadır. Bu karakterlerin bir araya gelmesi, Hayalî Bey'in manevi yolculuğunda karşılaştığı farklı yaşam deneyimlerini ve hikmetleri temsil eder. Bu yolculuk, okuyucuya hem dünyevi hem manevi bir derinlik sunarak, okuyucuyu farklı perspektiflerle düşünmeye ve anlamaya teşvik etmektedir.

Misailidis'in *Temaşa-ı Dünya* romanında Alexandros Favini'nin dedesi onun hayatında kilit bir rol oynamaktadır. O, yaşlılıkla birlikte gelen bilgelik ve deneyimle donanmıştır. Alexandros'a yaşamın inceliklerini ve gerçeklerini öğretirken ona rehberlik eder. Genellikle eserin derinliklerinde bilgelik kaynağı olarak görülür ve genç kahramanın gelişiminde belirgin bir etkiye sahiptir.

Zafer Hanım'ın *Aşk-ı Vatan* romanındaki yaşlı karakter, Gülbeyaz'a hayatın derinliklerindeki gerçekleri ve doğru yolu gösterme amacıyla rehberlik eder, deneyimlerinden gelen bilgeliği ise Gülbeyaz'a aktarmaya çalışır. Yaşlı karakterin bu rehberlik rolü, onun bilgeliğinin önemli bir göstergesidir çünkü deneyimlerinden elde ettiği bilgileri aktararak genç karakterin gelişimine katkıda bulunur. Bu durum, hikâyenin ilerleyişine ve ana karakterin karakter gelişimine de önemli bir katkı sağlar. Yaşlı karakterin rehberlik etme ve bilgelik dolu tavsiyeleri, hikâyenin derinliğini artırır ve okuyucunun ana karakterin içsel yolculuğuna daha derinlemesine katılmasına olanak tanır.

Mareal Fransuva dö Korej, Emine Semiye'nin *Mükâfat-ı İlâhiye* romanında önemli bir figür olarak karşımıza çıkar. Yaşlılığının getirdiği bilgelikle hem kızları Alis ve Jülyet'in hem de okuyucunun hayatı anlama ve değerlendirme biçimini derinleştirir. Ölümü, roman boyunca karakterlerin içsel dönüşümünü yönlendirir ve onlara hayatın kaçınılmaz gerçeklerini öğretir. Madam la Baron Döveribe ise roman boyunca bilgelik ve fedakârlıkla hareket eden yaşlı bir teyze olarak betimlenir. Zorluklar karşısında sevgi ve sabrını kaybetmeyen yaşlı kadın, çocuklarına ve yeğenleri Alis'le Jülyet'e destek olur. Yaşamın karmaşıklığını anlama ve bununla başa çıkma konusunda genç karakterlere rehberlik eder. Onun karakterinde yaşam deneyiminden gelen derin bir bilgelik ve anlayış bulunur.

Namık Kemal'in *Cezmi* romanında "*Pertev soluk benizli, çini mai gözlü, az çiçek bozuğu, burnunun ucu aşağı, ağzının iki tarafı yukarı doğru meyl ile ok ve yay şekli bağlamış, boynunun kısalığı, kemiklerinin kalınlığı da vücudunda tenasüpten eser bırakmamış bir çirkin şey ise de pederi olan Mirza Ömer ala gözlü, al yanaklı, kır sakallı, mütenasübü'laza, kalbinin safveti çehresine aksetmiş gibi görünür, bir mübarek ihtiyar*" (s. 73) cümlesinde geçen "ihtiyar" kelimesi, Mirza Ömer'in yaşlı biri olduğunu belirtmek için kullanılmıştır. Ancak "ihtiyar" kelimesi burada sadece yaşlılıkla ilişkili bir anlam taşımaz; aynı zamanda Mirza Ömer'in yaşına rağmen onurlu, saygıdeğer ve bilge bir kişi olduğunu ima eder. Mirza Ömer'in yaşlılığı, onun karakterinin derinliği ve bilgelikle dolu olduğunu vurgular. Dolayısıyla, bu ifade Mirza Ömer'in yaşını ve karakter özelliklerini bir arada ifade eder.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Yeniçeriler* romanında Hakkı Efendi önemli bir karakter olarak karşımıza çıkar. Osman Çorbacı'nın babası olan Hakkı Efendi, bilge ve tecrübeli bir adamdır. Oğluna hayatla ilgili önemli konularda rehberlik eder ve ona nasihatlerde bulunur. Bu sayede, Osman'ın karakterinin şekillenmesine ve olgunlaşmasına katkıda bulunur. Romanın başlarında Hakkı Efendi'nin ölümü, Osman'ın hayatında önemli bir dönüm noktası olur. Bu durum, Hakkı Efendi'nin oğlu üzerindeki etkisinin ve öneminin altını çizer. Aynı eserde, Ayşe'nin babası da bilge ve tecrübeli bir adamdır. Kızının mutluluğunu her şeyden önce düşünen baba, Osman ile Ayşe'nin aşkına karşı çıkar. Bu durum, romanın ana çatışmalarından biri hâline gelir.

Avrupa/Batı toplumunun aktarıldığı *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında Hasan'ın evindeki çocukların eğitimi için İspanya'dan getirtilmiş olan Dona Kamelya ismindeki asil kadınla Seyyid İsmail Efendi ismindeki yaşlı bilginden; *Ahmet Metin ve Şirzat* romanında Fransız George Gusav ismindeki ihtiyarla vakit geçiren Ahmet Metin'in bu yaşlı adamla geçirdiği vaktin kıymetli olduğunu, insanın okulda öğrenemeyeceği bilgileri ondan öğrendiği belirtilir. Gusav, Ahmet için bilgisiyle bir okul niteliği kazanarak "bilge yaşlı" nitelemesine uygun görülür.

*Dürdane Hanım* romanında Mısır kökenli ve ismi belirtilmeyen bir İngiliz tabip önemli bir rol oynar. Ulviye Hanım ile bu İngiliz tabip arasındaki tanışıklık, Mısır'a dayanmaktadır. Yalıya gelen yaşlı İngiliz tabibiyle uzun sohbetler eden Ulviye Hanım, onun aracılığıyla telefonun uzak mesafeler arasında ses iletimini gerçekleştiren bir cihaz olduğunu öğrenir. Bu bilgi, romandaki olayları önemli ölçüde etkileyip yönlendirirken, telefonun da bir tür araç olarak kullanıldığını gösterir. Burada geçen "ihtiyar" kelimesi, İngiliz tabip karakterinin yaşını vurgulamak için kullanılmış gibi görülmektedir. Bu karakterin yaşlılıkla birlikte belirli bir bilgelik ve deneyime sahip olduğu izlenimi vermek için bu kelime seçilmiş olabilir. Ayrıca, "ihtiyar" kelimesinin kullanılması, karakterin yaşlılığının ve dolayısıyla muhtemel tecrübesinin önemli olduğunu vurgulayarak karakterin mevcut rolünü daha belirgin hâle getirebilir. *Bahtiyarlık* romanında aklı başında, görmüş geçirmiş ve insanlara yardım eden bir ihtiyardan bahsedilmektedir (s. 286). *Müşahedat* romanında Ahmet Mithat Efendi, Siranuş'un heyecanlı bir olay anlatması üzerine Aleksandre Dumas Fils'e gönderme yapmıştır: "*Süphanallah! Kendimi Alexandre Dumas'ın romanları içinde kaybetmiş ihtiyarlara*

*benzeteceğim geliyor*" (s. 190) cümlesinde geçen ihtiyar kelimesi, yaşına ve tecrübesine rağmen hâlâ heyecan duyan, aktif ve dinamik bir kişiyi ifade etmek için kullanılmıştır. Bu durumda, Ahmet Mithat Efendi'nin karakteri, Alexandre Dumas'ın romanlarındaki tecrübeli ve heyecanlı karakterlere benzetilmektedir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında Besime Hanım'ın hastalığının ağırlaşması sonucunda bakıma muhtaç hâle gelmesi söz konusudur. Burada küçük kız çocuğunun annesine karşı sevgisi ve onu kaybetme korkusuyla yaşadığı üzüntü hissedilmektedir. Değer olarak incelendiğinde sevginin yanı sıra komşu kadının yapmış olduğu yardımlar ve gösterdiği merhametin ön plana çıktığı görülür: "*Mazlume ve ihtiyar hatun bu geceyi uykusuz geçirdi desek doğru söylemiş oluruz. Mazlume gibi validesini âşıkane seven bir kızcağızla merhamet ve şefkati derece-i kemalde olan bir ihtiyar hatundan başka ne beklenir… Her ikisi de hücum eden uykuya galebe edebildikçe kalkarlar, kandilin ziyâ-yı hazîni altında hayal-âmiz bir surette görünen hastayı muayene ederler, bî-hud bir halde uyuduğundan itminan hasıl ettikçe yine yatarlardı*" (s. 23-24).

Türkiye'de, karşılıklı olarak duygusal bağlılığın desteklendiği yaşlılara saygı ile gençleri desteklemek gibi değerlerin önemli görüldüğü; kültürel ve tarihsel geleneğe bağlı olarak yaşlılar toplumda saygın kabul edilmektedir (Duyan ve Gelbal, 2013: 46; Boduroğlu vd., 2006: 329). Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar-Solyotlar* romanında Solyotların içki sofralarında uygulamış oldukları bazı ritüellerden bahsedilir. Kadehin ilk olarak en yaşlı kişiye verilmesi, o yaşlı kişinin de kadehi sırayla diğerlerine geçirmesi durumu yaşlıya olan saygınlığı temsil etmektedir. Nitekim yazar burada yapılan ritüeli şöyle anlatır: "*Cemiyet taama ve sazende ve hanendeler dahi fasıla başlarlar. Keçilerden birkaç lokma yenildikten sonra sofranın reisi çotranın birini yakalayıp ilk kadehi kendisinden sonra en muteber olana takdimden başlayarak idâre-i akdaha koyulur. İhtiyar erkekler kahramanlıklarını şarap içmekte göstermek için kadehleri son katresine kadar dikerler. Hem de içtikten sonra bak bir katre bırakmadım manasını işrap edecek bir tavırla halkın yüzüne bakarlar. Genç takımı yarıya kadar içip kadehi iade ederler. Çünkü karîben kendilerine başka yerden kısmet geleceğini bilirler. Bu kısmetler, kadınlar tarafından gelecektir. Zira onların en büyük nezaketlerini şarabı az içmekte gösterip kendilerine erkekler tarafından yardım edilmesine muhtaçmışlar gibi dudaklarına dokundurdukları kadehi yandaki erkeklere verirler*" (s. 57). Yaşlılara

duyulan saygının öneminin vurgulandığı başka bir eser de Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kırık Hayatlar* romanıdır. Evlenmekten ümidini tamamen kesmiş olan Bacı isimli kadının yaşadığı evde aileden biri olarak görüldüğü; yaşlılığı ve uzun yıllar verdiği emek nedeniyle de evde saygın biri olduğu aktarılır.

İncelenen romanlarda yaşlıları nitelemek için kullanılan olumlu ifadelerden biri de iffettir. Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında yaşı belirtilmeyen kahramanlardan olan Madam İlia ile ilgili olarak *"İffet timsali olan bu kadın"* (s. 79) ibaresi geçmektedir. TDK (2022) iffet kavramını *"Cinsel konularda ahlak kurallarına bağlılık, namus"* olarak ifade etmektedir. Eserde bu kadına iffet timsali denilmesinin sebebi; orta yaşlı bir kişinin ahlaki değerlerini taşıması ve ihanete sürüklenen bir kadını anlatmasıdır. Madam İlia'nın karakterinin, diğer karakterlerden farklı olarak ahlaki değerlere sıkı sıkıya bağlı olması ve ihanete karşı direnç göstermesi, onu öne çıkaran bir özelliktir. Bu yönüyle, yazarın bu karakteri "iffet timsali" olarak nitelemesi, romanın ahlaki temalarını vurgulamak ve okuyucuya karakterin iç dünyasını daha derinlemesine anlatmak amacını taşımaktadır.

İncelenen romanlarda yaşlılara farklı olumlu sıfatlarla da seslenildiği görülmektedir. Giritli Ali Aziz Efendi'nin *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* romanında *"Münevvere ki pîrezen (yaşlı) bir kadındı"* (s. 66), "*Münevvere'nin müjde getirmesi üzerine Âlemârâ'nın yaşlı kadının elini öpmesi"* (s. 67), *"Cevat baba hazretleri"* (s. 112), "*Pîr kadın"* (s. 155), *"Kır sakallı bir kalender* (s. 196); Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat* romanında Mehveş karakterinin *"Yaşlı ve olgun bir cariye"* (s. 82); Emine Semiye'nin *Sefalet* romanında "*Ak sakallı ihtiyar bir adam*" (s. 20); *Gayya Kuyusu* romanında *"Büyükanne tatlı dilli, merhametli bir kadın"* (s. 40), *"İnsanların büyükanneye bakışı "cennetlik kadın"* (s. 85); Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında "*...zararsız bir ihtiyarcağız (Hacı Baba)"* (s. 83); Namık Kemal'in *Cezmi* romanında *"...görünür mübarek bir ihtiyar"* (s. 102), "*...bir mübarek ihtiyar (Mirza Ömer)"* (s. 102); Ahmet Mithat Efendi'nin *Çengi* romanında "*…ak kaşlı ihtiyar peder*" (s. 70); *Yeryüzünde Bir Melek* romanında "*Aksaraylı Afife Hanımefendi Hazretleri"* (s. 79); *Henüz 17 Yaşında* romanında "*...âkıl bulunan bir ihtiyar*" (s. 21); *Dürdane Hanım* romanında "*Gülbeyez Kalfa orta yaşlı ve sevimli yüzlü bir kadın*" (s. 42); *Bahtiyarlık* romanında "*...hürmetli ihtiyarı davet eyledi*" (s. 29); *Esrâr-ı Cinâyât* romanında "*...ak sakallı bir*

*ihtiyar…sakalı at veya keçi kılı tabirine şayandır*" (s. 4), "*...ihtiyara kıymayınız diyorum*" (s. 18), "*...bir hürmetli ihtiyara karşı*" (s. 206), "*...ihtiyarın aklı da tecrübesi de bizden çok*" (s. 309); *Cinli Han* romanında "*...ak sakallı ihtiyarın çenesi ve elleri titriyor, gözlerinden ateş çıkıyordu*" (s. 24); *Haydut Montari* romanında "*...zeki ve cür'etli ihtiyar*" (s. 25), "*...yaşlıca adam*" (s. 258); *Müşahedat* romanında "*…vücutları kocadığı hâlde gönülleri kocamamış olan ihtiyarlar*" (s. 10), "*...genç mizaçlı ihtiyar*" (s. 11), "*Seyyit Mehmet Numan (yaşlı bilge)*" (s. 108), "*...meraklı, zeki ihtiyar*" (s. 231), "*...metin olan ihtiyar*" (s. 314); *Taaffüf* romanında "*Fazıl ihtiyar*" (s. 34); *Jön Türk* romanında "*Lâtif ihtiyar*" (s. 33) gibi farklı nitelemelerin olduğu görülmektedir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında "*...ihtiyar hatun (Rahime Hanım), aşırı merhametli bir kadın*" (s. 24); *Ferdi ve Şürekâsı* romanında "*Hürmetle "efendi" unvanıyla çağırdıkları Hasan Tahsin Efendi…altmış beş yaşındaki ihtiyar muhasebeci…İsmail Tayfur ve diğer gençler, Hasan Tahsin Efendi'ye yaşına hürmeten saygı duyar ve efendi diye hitap ederler…*" (s. 14), "*Hoca Tahsin Efendi Saygıdeğer bir ihtiyar olarak nitelenir*" (s. 29); Ebubekir Hâzım'ın *Küçük Paşa* romanında "*...beyaz sakallı ve beyaz bıyıklı zaptiyeler*" (s. 43); Halide Edip Adıvar'ın *Yeni Turan* romanında "*Küçük sarıklı bir ihtiyar (Mahalle imamı Feyzi Efendi)*" (s. 27); *Ateşten Gömlek* romanında "*Bu ihtiyar çok akıllı, bizim bilmediklerimizi biliyor, bize çocuk bozuntusu gibi bakıyor*" (s. 101); *Vurun Kahpeye* romanında "*İhtiyar Dede'nin dindar ve zarif bir huşuyla düşen zayıf ihtiyar omuzları*" (s. 57), "*Ak sakallı ihtiyarlardan üç yaşında çocuklara kadar herkes can korkusu içinde aklını kaybetti*" (s. 62); İzzet Melih'in *Tezat* romanında "*Hepimiz…Aşk'ın hakimiyetinden payımızı alırız. Yirmi yaşındaki gençler ve beyaz sakallı ihtiyarlar. Hepimiz*!" (s. 121); Halide Nusret Zorlutuna'nın *Küller* romanında "*Üç ihtiyar emektar*" (s. 79) şeklindedir. Bu nitelemeler genellikle yaşlıların bilgelik, saygınlık ve merhamet gibi olumlu özelliklerini vurgulamak üzere kullanılmış gibi görünmektedir. Örneğin, "zararsız", "saygıdeğer", "merhametli", "akıllı", "dindar" gibi sıfatlar yaşlı karakterlerin olumlu özelliklerini ifade etmek için kullanılmıştır. Bu tarz nitelemeler, romanlarda yaşlılıkla ilgili olumlu bir imajın korunmasına katkıda bulunabilir.

Yaşlıları nitelemek için kullanılan olumlu ifadeler değerlendirildiğinde ön plana çıkan davranışın saygı olduğu görülmektedir. Bu saygı ekseninde yaşlıların özellikle 'bilgelik'

yönlerinin ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte her romanın kendi içindeki kurgusuna göre çeşitlilik gösteren nitelemelerde dikkat çeken söylemin 'mübarek' sıfatı olduğu tespit edilmektedir. Genel çerçevede yaşlılar, yaşlarından ötürü saygı ve hürmet görmekte, tecrübeleri dolayısıyla bilge olarak yorumlanmakta, görünüş ve söylemleri sebebiyle de mübarek olarak nitelendirilmektedir.

### 1.2. Olumsuz İfadeler

İncelenen romanlarda yaşlıları nitelemek için kullanılan ifadeler değerlendirildiğinde daha önceki bölümlerde de ifade edilen "yaşlı ayrımcılığı" kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Yaşlı ayrımcılığı; yaşlılara yönelik cinsiyet, etnik köken gibi kavramları eyleme dönüştüren bir ayrımcılık türüdür (Çilingiroğlu ve Demirel, 2004: 228).

Yaşlıların fizyolojik durumlarından dolayı olumsuz olarak nitelendirildikleri romanların olduğu görülmektedir. Fatma Aliye Hanım'ın *Refet* romanında *"…artık köşede kıpırdayamayacak kadar ihtiyar ve felçli peder"* (s. 93) söylemi örnek olarak verilebilir. Burada ihtiyar kadın, oğlunu tek başına büyük zorluklarla büyüten ve evlendiren biridir. Buna karşın gelini onu hor görmeye başlar ve oğlu da bu duruma sesini çıkartamaz. Yetmiş yaşındaki kadın çareyi seksen yaşında ihtiyar bir adamla evlenmekte bulur. Emine Semiye'nin *Sefalet* romanında "*Zenciye, ihtiyarları bunak olarak niteler ve ona göre ihtiyarlar aç gözlüdür*" (s. 25); *Gayya Kuyusu* romanında anlatı boyunca yaşlı karakterler için *"bunak"* (s. 43) söyleminin kullanımı ve "*Bekçinin ihtiyar anası topal Hacer*" (s. 122) yaşlıları betimlemek için kullanılan olumsuz nitelemelere örnek oluşturmaktadır.

Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında "*Zavallı ihtiyarlar, geçmiş şeyleri hatırlarına getirince hüzünlenirler. Çünkü geçirmiş oldukları o mutlu günlerin geri gelmeyeceğine üzülürler. Çekmiş oldukları kederleri hatırladıklarında gönüllerinin yaraları tazelenir*" (s. 14); Namık Kemal'in *İntibah* romanında "*…kocakarı yaygaralara başladı*" (s. 117); Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında "*Mösyö Piyer (Fransızca hocası, kurnaz bir ihtiyar)*" (s. 27), "*Zavallı ihtiyar (Mösyö Piyer)…dişsiz ağzından…*" (s. 68), "*…bir dolu kadeh Bordo şarabı içince zavallı ihtiyar tıkanıverdi (Mösyö Piyer)*" (s. 193), "*…fakat zavallı ihtiyarın gücü kuvveti tükendi (Mösyö Piyer)*" (s. 249); Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında "*Atiye, annesi ve Taravetten etkilenerek ona kötü davranır ona 'pis halayık'*" (s. 24); Nabizâde

Nâzım'ın *Zehra* romanında "*Gülsün Hatun bunak koca karının birisidir*" (s. 24), "*buruşuk alınlı, uzunca ak sakallı esmer renkli kadın*" (s. 49); Ahmet Mithat Efendi'nin *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında yaşlı betimlemelerinde geçen "*kocakarı*" (s. 37) ve "*Hırslı ihtiyar*" (s. 172); *Çengi* romanında "*Canbert Bey, bıyıklarına kır serpmiş olmakla birlikte pek de ihtiyar değildi*" (s. 43), "*...karının şu hâlde kırk yaşına gelişi...*" (s. 131); *Yeryüzünde Bir Melek* romanında sürekli tekrarlanan "*zavallı ihtiyar*" (s. 105-228); *Esrâr-ı Cinâyât* romanında "*...zavallı ihtiyarcağız korkusundan bayılıvermişti*" (s. 20), "*...çingene suratlı ihtiyar bir herif*" (s. 41), "*Zati biçare ihtiyarın ne kadar ömrü kalmış?*" (s. 351); *Cellat* romanında "*...sakalı bıyığı matruş bir ihtiyar*" (s. 64), "*biçare ihtiyar*" (s. 152), "*hasta ihtiyar*" (s. 172); *Hayret* romanında "*biçare ihtiyar*" (s. 31-205); *Cinli Han* romanında "*...ak sakallı ihtiyarın çenesi ve elleri titriyor, gözlerinde ateş çıkıyordu*" (s. 24); *Gürcü Kızı Yahut İntikam* romanında "*…dayak yemiş bulunan ihtiyar*" (s. 38); *Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi* romanında "*...altmış yaşını geçmiş ve derisi buruşmaya başlamış bir ihtiyar olduğu gibi*" (s. 27); *Diplomalı Kız* romanında "*kocakarı*" (s. 77); *Müşahedat* romanında "*muhterem kocakarı*" (s. 159) ve "*pişkin ihtiyar*" (s. 304); *Mesâil-i Muğlaka* romanında "*kocakarı*" (s. 64); *Jön Türk* romanında "*kocakarı*" (s. 60) nitelemeleri kullanılmaktadır. Romanlarda sıklıkla tekrarlanan "kocakarı" söyleminin olumsuz bir niteleme olarak kullanıldığı açık bir şekilde tespit edilmektedir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Esrâr-ı Cinâyât* romanında Halil Suri isimli karakter, eşini kaybetmiş; kızı ve annesiyle yaşayan bir adamdır. Ancak karakter olarak menfaatçi, hilekâr ve düzenbaz bir kişiliğe sahiptir. Eşi sağken, rütbeli kişilerin ilgisini çekmeye çalışır ve karısını da bu ilişkilere dâhil etmeye teşvik ederek bu durumu kendi çıkarları doğrultusunda kullanır. Ahlaki değerlerden uzak olan Halil Suri, eğlenceye de düşkündür. Eşinin ölümünden sonra konağında kızı ve annesiyle yaşar ancak onlarla günlük yaşamı hakkında konuşmaz. Bunun sebebi, yasa dışı işlerle meşgul olmasıdır. Bu durum, yine dengesiz bir aile ortamıyla karşı karşıya olduğumuzu gösterir. *Karnaval* romanının bir karakteri olan Hamparson Ağa ise Ermeni Katolik bir aileden gelir ve kilise mütevelliği yapar. Genç yaşlarında zevk ve eğlenceye düşkün olan Hamparson Ağa, Avrupa'yı gezip dolaşmıştır. Yaşı ilerledikçe evlenmeyi düşünmeye başlamıştır. Alafranga yaşama tarzına önem verir çünkü bu tarzda yetişmiş ve yaşamıştır. Kıskançlık olgusunun alafrangada yer almadığına inanarak karısını kıskanmaz ve ona güvenir

ancak zaman zaman kıskançlık krizlerine kapılır. Karısıyla ayrı odalarda yatarlar ve bu durumu alafranga yaşam tarzının bir gereği olarak görürler. Ancak sonunda karısının kendisini aldattığını anlar ve onu şiddetle döverek terk eder, bir başkasıyla evlenir. Fakat bu kadın da onu aldatınca, Hamparson Ağa dayanamaz ve kalp krizi geçirerek ölür.

Fazlı Necib'in *Menfa* romanında Hüsrev Bey'den bahsedilirken "*Eski kafalı bir ihtiyar*" (s. 48) olduğunun belirtilmesi yaşlılara yöneltilen olumsuz nitelemelerdendir. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında "*Mazlume için evlilik (ruhu besleyici, aşk, saadet, muhabbet, aşk dolu atışlar) ister. Fakat karşısında eş adayı olarak bunama gelmiş bir ihtiyar bulur*" (s. 50); *Ferdi ve Şürekâsı* romanında "*…dosyaların arasına sıkışmış da kurumuş gibi buruşmuş bir ihtiyardı…*" (s.14), "*Ben kıymetli bir yadigar değil; bunamış bir ihtiyarım*" der, Hoca Tahsin Efendi (s. 19); *Mai ve Siyah* romanında "*Hüseyin Nazmi, çökmüş ve ihtiyarlamış vücudunu görünce Ahmet Cemil'e bakıp ağlamak ister*" (s. 284); *Kırık Hayatlar* romanında "*Aşk hikâyelerine düşkün bir ihtiyar asker*" (s. 154), "*İhtiyardan ziyade şu kurnaz piç (ihtiyar azgına), der Ömer Behiç*" (s. 165), "*…henüz genç adamı uzun bir hastalığın tahripleri arasından geçerek ihtiyarlamış, çöküvermiş bir hâle koyan acıları içinde geçirmişti Ömer Behiç*" (s. 387); *Nesl-i Ahîr* romanında "*Sen delisin, ahlak bozukluğu olan hasta ihtiyar bir deli*" (s. 215), "*Ben hiç sevilecek biri değilim, ihtirasına mağlup, kirli bir ihtiyarım*!" (s. 582); Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Hayal İçinde* romanında "*…otelin kanepesine yaslanmış bir ihtiyar, topallayarak ayağa kalktı*" (s. 111) söylemleri yine olumsuz nitelemelere örnek olarak verilebilir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Metres* romanında "*Dudu yavaşça dedi ki: -İşte bak, şu karşıda oturan geçende mektup okuttuğum ihtiyardır; ona gitmeyelim, pek zevzek bir heriftir*" (s. 45); *Hayattan Sayfalar* romanında Hacer karakteri kendinden yaşlı kocası hakkında şikâyetlerde bulunmaktadır. Bunu yaparken de yaşlılığı dolayısıyla biyolojik anlamda dezavantajlı duruma düşmesinden bahseder: "*-Benimkinin koca denecek nesi var artık?... Başıma kupkuru bir koçan olup kaldı… El tutmaz, ayak tutmaz. Ver yesin, ört bastır yatsın… Ağzında bir tane diş kalmadı. Ekmek içi bulamadığım akşamlar hayvanlara köftün, kepek ıslatır gibi kabukları suda yumuşatıp da öyle yediriyorum. İnsan hâli, ev hâli bu, bazı geceler kömürümüz bulunmayı verir. İhtiyarcağız döşeğinde*

*tiril tiril titrer. Gece yarıları kalkar, mezarlıklardan servi kozalakları toplar, mangal yakar, kapak ısıtır da ayaklarına korum…*" (s. 20).

Filibeli Ahmet Hilmi'nin *Âmâk-ı Hayal* romanında "serseri/dilenci/sarhoş/derviş" olarak tanımlanan ve genç Râci'ye hakikati bulmakta yol gösteren yaşlı meczubun varlığı dikkat çekicidir. Meczub, genellikle toplumda dışlanmış veya tuhaf davranışlar sergileyen, sıra dışı bir ruh hâli içinde olan kişiler için kullanılan bir terimdir. Yaşlı meczubun varlığı, Râci ve arkadaşlarının dikkatini çeker ve onların arayış yolculuğunda bir dönüm noktası oluşturur. Meczubun pejmürde kıyafetli olması, onların toplumun kabul ettiği normlardan uzak olduğunu ve belki de iç dünyalarında farklı bir gerçekliği deneyimlediklerini işaret eder. Meczubun konuşmaları, Râci'nin dikkatini çeker çünkü onların sözlerinde derin bir anlam arayarak kendi içsel yolculuğuyla ilişkilendirir. Meczubun sıra dışı davranışları ve söylemleri, Râci'nin kendi iç dünyasındaki sorgulamaları ve arayışlarına paralel olarak okunabilir: "*Gariptir ki bu iki pejmürdenin delice konuştuğu mübâhase beni öteden beri işgâl eden şeyler idi. Yaşlı deli, genç deliye diyordu ki: -Bu âlemde her ne var ise benim sıfatımdır. Ben olmasam, bir şey olmazdı. Ben hepim yahut hiçim, ben hiçim yahut hepim. Zâten hiç ile hep ayn-ı vâhid, şey-i vâhiddir! Lâkin cehl, farklı bir şeyi iki adla yâd ediyor…! Mübâhasenin âtisi de buna kıyas edilsin. Müteaccib oldum, bi-lâ-irâde söze karıştım: -Acayip! Varla yok müsavi olur mu? Mesela ben şimdi varım, yarın yok olacağım; bu iki hâl arasında fark yok mu? dedim. Deli, başını çevirdi. Kahkahayı kopardı: -Vay! Sen varsın hâ! dedi. Acaba var mısın? (...) Deli ilâve etti: -Ancak ben varım zîra ki hiçim, yokum. Vücûdum mutlaktır. Fena, mukayyede vardır. Mutlak, vücûddur. Mevcuddur. Bundan sonra deli sustu, her ne söyledimse cevap alamadım. Nihâyet suâllerimle bîzâr oldu. Arkadaşına: -Haydi gidelim, bu hayvan bizi zevkimizden alıkoydu, dedi. Kalkıp gittiler. Ne garip hâl! Mükemmel tahsil görmüş olmak davasında bulunan bir insana pejmürde bir deli, hayvan diyordu!*" (s. 32-33).

Halide Edip Adıvar tarafından yazılan romanlarda hastalıklı ihtiyar, cinnetle uluyan ihtiyar ve inmeli ihtiyar gibi yaşlıların olumsuz özelliklerinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Örneğin, *Handa*n romanında "*Selim Bey'in kardeşi hastalıklı bir ihtiyar*" (s. 55); *Yeni Turan* romanında "*Şifa ve teselli bulmaz bir acıyla, cinnetle uluyan*

*ihtiyar…*" (s. 141), "*İnmeli bir ihtiyar bakiyesi amcamı bir et külçesi gibi yatağa koyduk…*" (s. 142) söylemleri yaşlılar için kullanılan olumsuz nitelemelerdir.

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanında "*Biçare ihtiyar, ömrü boyunca bu kadar acılı ve heyecanlı manzaralar görmemişti. (Seniha'nın geçirdiği sinir krizleri)*" (s. 41), "*İhtiyar Naim Efendi, Seniha ile ilgili bir mesele olduğu zaman kalbinin âdeta durduğunu hisseder*" (s. 81), "*Zavallı ihtiyarın çenesi, elleri ve sesi titredi*" (s. 105), "*Biçare ihtiyarın bir kelime söylemeye gücü yetmedi*" (s. 111), "*Zavallı ihtiyar, sürekli gönlü ile pençeleşir*" (s. 156); Ömer Seyfettin'in *Efruz Bey* romanında "*…doksan yaşından sonra, on dört yaşında bir kızla evlenen kıskanç bir ihtiyar…*" (s. 178) söylemleri yaşlılar için kullanılan olumsuz nitelemelere örnek olarak verilebilir.

Eserlerinde yaşlı karakterleri sıklıkla kullanan Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında zaman zaman yaşlılara atfettiği olumsuz ifadelerin olduğu tespit edilir. Örneğin, *Çalıkuşu* romanında "*Hastalıklı bir ihtiyar kadının bir gün evvelki yorgunluğunu dinlendirmeden uyanması zordur*" (s. 21), "*Bu gece daha ihtiyar ve düşkün görünen Aziz Bey, "ihtiyar vaktimde yüreğimi dertli ettin", dedi*" (s. 414) söylemleri yaşlı karakterler için kullanılan olumsuz ifadeler olarak değerlendirilmektedir. Peyami Safa'nın *Şimşek* romanında "*Seneler, terütaze Pervin'i bugünkü ihtiyar deli kadına döndürdü*" (s. 286) söylemlerinde yine yaşlı karakterlerin olumsuz nitelemelerle aktarıldığı görülmektedir.

Genel bir değerlendirme yapıldığında bazı romanlarda yaşlı karakterlerin farklı nedenlerden dolayı saygı görmediği; bu nedenle de kullanılan olumsuz ifadelerle nitelendirildikleri görülmektedir. Romanın özellikle başkahramanları tarafından sığıntı olarak ve hor görülen yaşlı karakterleri bulunmaktadır. Bunların yanında fizyolojik durumları sebebiyle beli bükülmüş, bunak gibi sıfatların atfedildiği tespit edilmektedir. Burada sıkça karşılaşılan kocakarı söyleminden de bahsetmek gerekir ki bu, bazı romanlarda karakterin yaşlı bir kadın olduğunu belirtmek için bazılarında ise yaşlı karakteri küçümsemek için kullanılmaktadır. Hangi sebeple kullanılırsa kullanılsın kocakarı söyleminin olumsuz bir imaj çizdiğini söylemek mümkündür.

## 2. MEKÂN VE SOSYAL ÇEVRENİN KONUMU

Yazarlar eserlerinde, yaşlı insanların deneyimlerini aktarırken yaşadıkları yere ve etkileşimde bulundukları kişilere göre bir sınıflandırma yapmaktadır. Bu sınıflandırma, yaşlıların yaşadıkları ortam ve ilişkilerin, yaşlılık deneyimlerini nasıl etkilediği hususunda önemli bir araçtır. Farklı mekânlarda ve çeşitli kişilerle yaşayan yaşlıların benzersiz yaşlılık tecrübeleri vurgulanarak okuyucuya derin bir perspektif sunulmaktadır.

İncelenen romanlardan hareketle yaşlıların farklı yerlerde ve kişilerle yaşadıkları tespit edilmiştir. Yaşadıkları yerler dikkate alındığında köy ve kentte yaşayanlar şeklinde iki gruba ayrıldığı görülmektedir. Yaşadıkları kişiler olarak da eşiyle birlikte yaşayan yaşlılar, çocukları ve torunlarıyla birlikte yaşayan yaşlılar ve yalnız yaşayan yaşlılar olarak sınıflandırmak mümkündür. Yazarların eserlerinde, yaşlı insanları, yaşadıkları yere göre bir sınıflandırmaya tabi tutması; yaşlılık deneyimlerinin coğrafi faktörler tarafından nasıl etkilendiğini anlamak amacıyla kullanılan bir eylemdir. Bu sınıflandırma, farklı bölgelerde yaşayan yaşlıların yaşam tarzları, kültürel değerleri, toplumsal dinamikleri ve yaşlılıkla ilgili deneyimleri üzerinden derin bilgiler iletmeyi amaçlamaktadır.

Yazarlar, eserlerinde, kırsal (köyde) bölgelerde yaşayan yaşlıların doğayla yakın temas hâlinde bir yaşam sürdürdüklerini, toplumsal bağlarına önem verdiklerini ve geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı olduklarını aktarmaktadır. Diğer yandan, şehirlerde yaşayan yaşlıların daha modern bir yaşam tarzına sahip olması sebebiyle kentsel mekânlarda sosyal etkileşimlere daha fazla maruz kalması ve yaşlılıkla ilgili deneyimlerini daha farklı bir perspektiften ele alabilmesine imkân sağlamaktadır. Bu sınıflandırma, yaşlılık deneyimlerinin çeşitliliğini vurgulayarak, okuyucuya yaşlı bireylerin yaşadıkları yere bağlı olarak nasıl farklılaşabileceğini gösterdiği gibi romanlarda yaşlı karakterlerin çevreleriyle olan etkileşimlerini derinlemesine araştırması açısından da önem arz etmektedir.

### 2.1. Kırsal/Köy Ortamında Yaşlılık

Köy, ekonomik faaliyeti büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayanan ve nüfusu şehirlere göre daha az olan bir yerleşim birimdir. Bazen ormancılık, balıkçılık,

madencilik ve avcılığın ağırlıkta olduğu köyler olmakla birlikte, bu faaliyetler de kuruldukları doğal ortama göre birincil üretim olarak tarım ve hayvancılıkla aynı sınıfa girmektedir. Bu nedenle geçmişte olduğu gibi bugün de köy denildiğinde esas olarak geçimini ham madde üretiminden sağlayan insanların yaşadığı, görece küçük nüfus merkezlerinden oluşan birim ve tarım arazilerinin uygulanması için gerekli arazi alanlarının bulunduğu yer anlaşılmaktadır (Taş, 2016: 292). Bu tanım Mehmed Celâl'in kaleme aldığı *Elvâh-ı Sevâd* romanını akla getirmektedir. Burada Cemil karakteri, köyün ileri gelenleriyle konuşurken onlara nasıl geçindiklerini sorar. Yaşlılardan biri ürettikleriyle yaşadıklarını ve bir idol için fazla paraları olmadığını söyleyince Cemil; köylülere paranın insanları nasıl birbirlerine düşürdüğünü, tembelliğe nasıl alıştırdığını ve mutluluğu nasıl yok ettiğini anlatır (s. 218-219).

Nabizâde Nâzım'ın *Karabibik* romanı, kırsal yaşamın sorunlarına odaklanması açısından önemlidir. Yazar, gerçekçi bir yaklaşım benimseyerek Türk romanını ilk kez İstanbul dışındaki bir ortamda inşa ederek yenilik getirmiştir. İstanbul dışındaki bu doğal ortama adım atmak; deney ve çevreye verdiği önemi yansıtır. Böylelikle roman, Anadolu'nun köy hayatına dair gerçeklik arayışına girmiştir (Çakır, 2018: 12). Ahmet Mithat Efendi'nin *Cinli Han* romanında Josephine karakterinin yaşlı annesinin etkin olmadığı görülmekle birlikte Salperte'nin köye dönüşü örnek olarak verilebilir.

Ebubekir Hâzım'ın *Küçük Paşa* romanında vermek istediği mesaj, köy hayatının bütün olumsuzluklarına rağmen köye ve köylüye sevgi ve saygıyla yaklaşmanın önemini vurgular: "*Yurtseverlik hislerinin insanları ne kadar büyük fedakârlıklara katlandırdığını anlamak için her yerden önce köylere gitmeli, köylülerin çoluk çocuğu, genci, ihtiyarı, kadını ihtiyarı ile nasıl didiştiklerini sefalete, açlığa, zulme nasıl göğüs gerdiklerini görmelidir*" (s. 154). Romandan alıntılanan bu ifadeler, köylülerin yaşadığı zorlukları ve fedakârlıkları gözler önüne sererken, yurtseverlik duygularının insanları nasıl büyük mücadelelere ve fedakârlıklara sevk edebileceğini anlatır. Köy hayatının zorlukları, sefaleti, açlık ve zulmüne rağmen köylülerin nasıl dayandığını, mücadele ettiğini ve ayakta kalmaya çalıştığını anlamak için köylere gidilmesi gerektiği belirtilir. Köylülerin çoluk çocuğu, gençleri, yaşlıları ve kadınlarıyla nasıl mücadele ettiği, yaşadıkları zorluklara karşı nasıl direndikleri vurgulanır. Bu mesaj, köy hayatının gerçeklerine ve köylülerin yaşadığı güçlüklere dikkat çekerken aynı zamanda onların

içinde bulundukları koşullara rağmen verdikleri mücadeleye ve dayanışmaya da değer verilmesi gerektiğini ifade eder. Köy hayatı, roman boyunca toplumun temel direklerinden biri olarak işlenir ve köylülerin yaşam mücadelesi, onların toplumdaki önemini ve değerini vurgular. Romanın ikinci kısmında Salih, zor da olsa köy hayatına alışmaya başlar. Babası askere giden Küçük Paşa, üvey annesi tarafından diğer köy çocukları gibi mayıs (hayvan pisliği) toplamaya zorlanır. Romanın bu bölümünde köy çocukları, köy sefaletinin bir parçası olarak bütün çarpıcılığıyla betimlenmiştir: "*Küçük Paşa, düşünceli, üzgün görünen zayıf hayvanlar ve yoksulluk musibetleriyle şimdiden ihtiyarlamış gibi neşesiz, başları tablalı, elleri mayıslı birkaç çocuk arasında hayli dolaştığı halde elindeki tablaya bir şey koymaya muvaffak olamadı. Onun elini dokundurmaya cesaret edemediği şeyleri köy çocukları yumuşamış birer altın külçesi gibi hırs ve iştiyakla daha yere düşmeksizin havada avlayıp kapışıyorlardı*" (s. 140).

Genel anlamda değerlendirildiğinde romanlarda yerleşim yeri olarak köye yer verildiği görülmektedir. Bazı romanlarda köyde yaşayan insanların özelliklerinden bahsedilirken bazı romanlarda da köyün uzak olması ve oradaki yaşam tarzı sebebiyle bir sürgün yeri gibi kullanıldığı bilinmektedir. Köyde yaşayan insanların genelde gariban ve maddi anlamda sıkıntı yaşadıkları konusunun vurgulandığı ortak romanların olduğunu söylemek mümkündür.

### 2.2. Şehir/Kent Hayatı ve Yaşlılık

Kentler geçmişten bugüne büyük önem taşıyan nüfus merkezini oluşturmaktadır. Kentin tarihsel gelişimi dikkate alındığında insanların toplumsal yaşama geçişi, tek tip kural ve çeşitli toplumsal olguları oluşturmada önemli rol oynamaktadır. Zamanla kentsel yaşamın önemi, gelişmekte olan ülkeler için bir araştırma alanı hâline gelir. Bugün tüm dünyada olduğu gibi nüfusun çoğunluğunu içinde barındıran kentler, sosyal yaşamda ve hızlı nüfus artışında sosyal, ekonomik ve kültürel yapıda da değişikliklere neden olmaktadır (Erdoğan, 2016: 13).

Bu değişimler incelenen romanlarda da görülmektedir. Ahmet Mithat Efendi'nin *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında İstanbul'da bekâr olarak yaşayan bir karakter ön plandadır. Burada geçen "(…) *Sen onlara acımıyorsun da neden İstanbul'da barlarda, Paris'te ihtiyar bir herifin kucağında fing atan o karıya acıyorsun*?" (s. 199) söylemi kentlerin maddi tarafına vurgu yapmaktadır. *Paris'te Bir Türk* romanının

sonunda Nasuh, İstanbul'a dönmeye karar verir. Virginie, Nasuh'u çok sevdiğini ve onunla İstanbul'a gelip evlenmek istediğini söyler. *Karnaval* romanında yaşlı bir alafranga olduğu ifade edilen Mösyö Hamparson'ın yaşamının büyük bölümünü Avrupa'da, hâlâ babasından kalan mirası yiyerek geçirdiği anlatılır. *Ahmet Metin ve Şirzat* romanında Fransız George Gusav ismindeki ihtiyarın, kışı geçirebilmek için İstanbul'a geldiği aktarılır.

Bazı romanlarda yazarlar kent isimleriyle yaşlı karakterleri özdeşleştirir. Örneğin, Fazlı Necib'in *Menfa* romanında Ekrem karakteri için Konya; insanın yüreğini uyandıran, özgürlük tohumlarını ekmenin mümkün olduğu vatanın bir parçasıdır. Bazı romanlarda ise kent yaşamının zenginliğin bir vurgusu gibi aktarıldığı görülmektedir. Örneğin, *Aşk-ı Memnu* romanının önemli karakterlerinden biri olan Adnan Bey'e ait konak, İstanbul'da bulunmaktadır. *Nesl-i Ahîr* romanında Süleyman Nüzhet karakterinin İstanbul'a gelmesinin ardından Galata'da biriyle karşılaştığı anlatılır.

Genel anlamda değerlendirildiğinde, kentlerin romanlarda mekân olarak kullanılmasından ziyade karakterlerin yaşam tarzları ve maddi durumlarının altını çizmek için kullanıldığı söylenebilir. Özellikle İstanbul'un sıklıkla kullanılması, dönemin şartlarında İstanbul'un ne denli önemli olduğunu okuyucuya göstermektedir.

## 3. MEDENİ DURUM VE BİRLİKTE YAŞADIKLARI KİŞİLERE GÖRE YAŞLI SINIFLANDIRMASI

Yaşlı bireylerin medeni durumlarına göre sınıflandırılması, yaşlılık deneyimlerinin ilişki, bekârlık veya evlilik gibi medeni durum faktörleriyle nasıl etkilendiğini anlamak amacıyla kullanılan bir yaklaşımdır. Bu sınıflandırma, yaşlıların medeni durumlarının yaşam tarzlarını, sosyal ilişkilerini ve yaşlılık deneyimlerini nasıl şekillendirdiğini vurgulamayı hedefler. Romanlarda, bekâr yaşlılar, evli yaşlılar ve dul yaşlılar olmak üzere farklı medeni durumlar tespit edilir. Bekâr yaşlılar, sosyal ağları, arkadaşlık ilişkileri veya bağımsız yaşam tarzlarıyla ön plana çıkarken evli yaşlıların, eşleriyle olan ilişkileri, aile hayatları ve paylaşılan anılar üzerine daha fazla vurgu yapıldığı görülmektedir. Dul yaşlıların ise özellikle eşlerini kaybettikten sonra yaşadıkları duygusal zorluklar, yalnızlık ve yeni ilişkiler gibi konular açısından ele alındığı görülmektedir. Yaşlıların medeni durumlarına göre sınıflandırılması, yaşlı karakterlerin

medeni durumlarının yaşlanma deneyimlerini nasıl etkilediğini analiz ederek evlilik, bekârlık veya dul kalmak gibi faktörlerin yaşlılık üzerindeki etkilerini derinlemesine araştırmaktadır. Bu sınıflandırma, yaşlı bireylerin medeni durumlarına bağlı olarak karşılaştıkları zorlukları, yeni deneyimleri ve yaşamın farklı yönlerine nasıl uyum sağladıklarını okuyucuya göstermektedir.

Yaşlı bireylerin yaşadıkları kişilere göre sınıflandırılması, yaşlılık deneyimlerinin çevrelerindeki insanlar tarafından nasıl etkilendiğini anlamak amacıyla kullanılan bir yaklaşımdır. Bu sınıflandırma, yaşlıların etkileşimde bulundukları kişilerin kimlikleri, ilişkileri ve yaşam tarzları üzerine odaklanarak yaşlılık deneyimlerinin çeşitliliğini vurgulamayı hedeflemektedir. Yazarlar, eserlerinde, yaşlı bireylerin aile üyeleriyle olan ilişkilerini, arkadaş çevrelerini, komşularını veya toplumsal gruplara dâhil oldukları sosyal ağları betimleyebilir. Bu sayede, yaşlıların çevrelerindeki insanlarla olan etkileşimlerinin, destek sistemleri, bağları, çatışmaları veya sosyal izolasyon gibi faktörlerle yaşlılık deneyimlerini nasıl şekillendirebileceğini ortaya çıkarmaktadır. Yaşadıkları kişilere göre yaşlı sınıflandırması, yaşlı karakterlerin çevresiyle olan ilişkilerini ve bu ilişkilerin yaşam kalitesi üzerindeki etkilerini derinlemesine araştırarak, okuyucuya yaşlı bireylerin sosyal bağlantılarının önemini ve farklı insanlarla olan etkileşimlerinin yaşlılık deneyimini nasıl şekillendirebileceğini göstermesi açısından önemlidir.

### 3.1. Bekâr Olan ve Tek Başına Yaşayan Yaşlılar

Bekâr yaşlıların hayatları, evli yaşlılara göre daha farklı zorluklarla karşı karşıya kalabilmektedir. Yaşlılık dönemi, genellikle arkadaşların ve akrabaların kaybedildiği bir dönemdir. Bundan dolayı bu dönemin birinci sorunlarından biri sosyal izolasyondur. İncelenen romanlarda bekâr yaşlıların olduğu ve bu karakterlerin bir karşılaştırma kapsamında olay örgüsüne dâhil edildiği görülmektedir.

Örneğin, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında "*Rahime Hanım, kimsesizliği ile tanınır, eserde de hami (korucu) sıfatıyla anılır*" (s. 29); Mehmet Rauf'un *Eylül* romanında "*Necib…mahrum ve zelil hayatını ihtiyarlığa kadar böyle yalnız ve bedbaht geçeceğini düşünüyor*" (s. 29); *Genç Kız Kalbi* romanında "*Nigar'a göre o kart, kendini beğenmiş, beceriksiz, kırk yaşına kadar kocasız kalmış, kendi gibi kadınlarla ahlaksız münasebetler beslemeye alışmış, huysuz bir halayık piçinden başka bir şey değil…kırk*

*sene sığıntı gibi yaşamış kadının hanımlığı elbette bu kadar olur…*" (s. 28); Halide Edip Adıvar'ın *Son Eseri* romanında "*Hiç evlenmemiş ihtiyar kadınla, ihtiyar bekar erkek birbirine benzemez. Erkek başka bir alemdir. Onun başkalığı hususi itiyatlardan geliyor*" (s. 97) söylemlerinden de anlaşıldığı üzere bekâr yaşlı karakterlerin olduğu görülmektedir.

İncelenen romanlar kapsamında genel anlamda bir değerlendirme yapıldığında bekâr yaşlıların durumu şöyle özetlenebilir: Bekâr yaşlılar, yalnız kalmak ve sosyal izolasyon riski taşıyan bir yaşam sürdürme eğilimindedir. Bu durumun, depresyon ve anksiyete gibi psikolojik sorunlara yol açabileceği bilinmektedir. Aynı zamanda bekâr yaşlılar, yalnız başlarına ev ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak zorunda oldukları için maddi açıdan sıkıntılı bir dönem de geçirebilirler.

Sağlık konuları da bekâr yaşlılar için önemlidir. Yaşlılık döneminde sıkça ortaya çıkan sağlık sorunları nedeniyle bekâr yaşlılar, bu sorunlarla başa çıkmakta zorlanabilmektedir. Çünkü hastalıklar nedeniyle kendilerine bakamayacakları bir durumla karşı karşıya kalabilirler. Sonuç olarak, bekâr yaşlılar, evli yaşlılara göre farklı zorluklarla başa çıkmak durumundadır. Ancak toplum olarak, bekâr yaşlıların ihtiyaçlarının karşılanması; sosyal ve sağlık hizmetleri gibi kaynaklarla yaşamlarının daha iyi hâle getirilebilmesi için daha fazla çaba gösterilmelidir.

Yaşlılığın getirdiği kronik hastalıklar, fizyolojik değişiklikler, emeklilik, eş kaybından kaynaklanan sorunlar, rol kaybı, şehir hayatı, maddi kayıplar ve yardımcı madde kullanımı gibi durumlar yaşlı bireyin kendisini kabullenmesinde güçlük yaratmaktadır. Sonuç olarak da yaşlı kişinin başkalarıyla iletişimi zayıflamakta ve yalnızlık duygusu artmaktadır (Kurt, 2008: 48; Altuğ vd., 2009: 51; Erol vd., 2016: 62). Bu durumun alanyazında kendisine yer bulması çalışmada, "Tek Başına Yaşayan Yaşlılar" başlığının açılmasını gerekli kılmaktadır. İncelenen romanlara bakıldığında yalnız yaşayan yaşlı karakterlerin eserlerde varlığı dikkat çekmektedir. Örneğin, Ahmet Mithat Efendi'nin *Karnaval* romanında çok zengin, yaşlı ve tanınan biri olan Uzleti karakteri; konağından dışarıya çıkmayan hatta evinin bahçesine bile inmeyip hep evde duran, yalnızlığı seven bir adam olarak betimlenir (s. 18). Safvet Nezihi'nin *Müsebbib* romanında yaşlılık döneminde yalnız kalmanın ölümden beter olduğunu düşünen Zülfikar Efendi isimli bir karakterden bahsedilir.

Yaşlı karakterlerin yalnız kalmamayı tercih etmelerinin altında yatan sebepler arasında özellikle genç kadınlarla evlenme eğilimleri, incelenen romanlarda belirgin bir şekilde öne çıkmaktadır. Bu tespit derin anlamda incelendiğinde, yaşlı karakterlerin genç kadınlarla bir araya gelme durumları eserlerin temel dinamiklerinin nasıl etkilediğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

### 3.2. Evli Olan ve Eşiyle Yaşayan Yaşlılar

Evli yaşlılar, toplumumuzda önemli bir kesimi oluşturmaktadır. Yaşlılık dönemi, evlilik ilişkilerinin uzun yıllar boyunca devam ettiği bir dönemdir. Evli yaşlı çiftler, birbirlerine destek olarak yaşlılık döneminin zorluklarıyla daha kolay başa çıkabilmektedir. İncelenen romanlarda evli yaşlı karakterlere yer verildiği görülmektedir. Örneğin, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında "*Mazlume için evlilik (ruhu besleyici, aşk, saadet, muhabbet, aşk dolu atışlar) ister. Fakat karşısında eş adayı olarak bunama gelmiş bir ihtiyar bulur*" (s. 50); *Aşk-ı Memnu* romanında "*O ihtiyarlık bu evlilikte bir kusur meydana getirecek sanki Nihal'in intikamını alacaktı*" (s. 215); *Nesl-i Ahîr* romanındaki "*Samiye'de öyle bir çöküntü vardı ki, vaktinden pek çok önce ihtiyarlamış buruşmuş çehresinde evlilik hayatının derin tahripleri bulunuyordu…hüsrana uğramış bir ömür…*" (s. 182) söylemleri yaşlı çiftlerin olduğunu göstermektedir.

İncelenen diğer romanlardaki yaşlı evli çiftler ise aşağıdaki gibi sıralanır:

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında *"Giovanni'nin bir ihtiyar validesi ve orta yaşlı bir zevcesi"* (s. 136) vardır. *Acâib-i Âlem* romanında "*Kadıncağız otuz yaşını geçerek artık ihtiyar olduğu için kocası bir karı daha almış ve kendisini hizmetkârlığa vermiştir*" (s. 274), "*Karısı ihtiyar olduğu için hiçbir işe yaramaz*" (s. 274); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında *"İkbal Hanım, yaşlı ile evlenmiş olsa da gençlik duyguları, cinsel duyguları, hayatın tatlarına olan düşkünlüğü yok olmamıştı"* (s. 51), *"Mazlume'nin eşi olan ihtiyar, gönül tatlarından habersiz"* (s. 51) olarak nitelenir. *Mai ve Siyah* romanında "*Tevfik Efendi, yıpranmış, hareketsiz vücudu, bir yatağa serilmiş, sadece gözleri hayat belirtisi veren, karısı genç diye ve ona dokunamadığı için ona kinle bakan…*" (s. 223); Halide Edip Adıvar'ın *Vurun Kahpeye* romanında *"iki ihtiyar Gülsüm hala ve kocası"* (s. 14), "*Hacı Fettah'ın ihtiyar karısı ve yanındaki genç ortakları Aliye'nin yüzünü öptü, kutsadı*" (s. 40), "*Salim'in karısı, soğuk ihtiyar dudaklarıyla, dudaklarını öpüyor…*" (s. 62),

"*Fettah'ın ihtiyar karısı, dişsiz, çökük ağzı ile ibadete katılıyordu*" (s. 104); Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında *"sütnine ile ihtiyar kocası"* (s. 122) söylemleri yaşlı çiftlerin vurgulandığı bölümlerdir.

Genel anlamda değerlendirildiğinde evli yaşlılar için öncelikli konulardan birinin sağlık durumları olduğu görülmektedir. Çiftler, birbirlerinin sağlık durumlarına ve ihtiyaçlarına daha hızlı bir şekilde yanıt verebilmekte; ayrıca birbirlerine moral ve motivasyon sağlayarak sağlık sorunlarıyla daha iyi başa çıkabilmektedir. Aynı zamanda, evli yaşlı çiftlerin birbirlerine sosyal destek vermesi de önemlidir. Çünkü yaşlılık dönemi, sosyal izolasyon riski taşıyan bir dönem olduğundan; evli çiftler birbirlerine sosyal etkinliklerde eşlik edebilir, yeni insanlarla tanışabilir ve yeni arkadaşlıklar kurabilir. Diğer bir unsur ise, finansal konulardır. Evli çiftler, gelirlerini ve giderlerini birbirleriyle paylaşarak maddi açıdan daha güvenli bir yaşam sürdürebilmektedir. Ayrıca, emeklilik dönemlerinde birbirlerine bakım sağlayarak maddi zorluklarla daha kolay başa çıkabilmektedir. Sonuç olarak, evli yaşlı çiftlerin birbirlerine sağladıkları destek ve yardımlaşma, yaşlılık döneminin zorluklarıyla daha kolay başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, evli yaşlı çiftlerin birbirlerine daha fazla zaman ayırmaları, iletişimlerini güçlendirmeleri ve birbirlerine destek olmaları önemli bir husustur.

Romalarda yaş konusu, eş seçiminde ve evliliklerde önemli bir faktördür çünkü bireyler, birlikte yaşayan çiftler arasındaki yaş farkına odaklanarak; ilişkinin sürekliliği hususunda tahminlerde bulunmaktadır.

Yaş farkı özellikle ilk ya da genç yaştaki evlilikler konusunda ön plana çıkan bir kavramdır. Ataerkil toplum yapısının beklentisi nedeniyle yaş farkı olan evliliklerde erkeğin daha yaşlı olması öngörülmekte ve erkeğin evin sorumluluğunu taşıyacak kadar olgun olması beklenmektedir (Akkaya, 2012: 156).

Emine Semiye'nin *Gayya Kuyusu* romanında Hacı Hüseyin Efendi'nin, Cilve'yle baş edemeyeceğini anladığı için onu yaşlı bir adamla evlendirdiği görülmektedir. Burada, Cilve'nin kısa süre sonra aşığının evlenme vaadine inanarak onunla kaçtığı da anlatılmaktadır. Buna karşın aşığında umduğunu bulamayan Cilve, önce geneleve

ardından da sokağa düşerek belalısı tarafından feci bir şekilde öldürülmüştür. Âdeta o, bu feci sonu kendisi hazırlamıştır.

Ahmet Mithat Efendi *Paris'te Bir Türk* romanında evlilikten bahsederken Osmanlı toplumunda evliliklerin erken yaşlarda yapıldığı anlatılır. İslam dini, erkeklere birden fazla kadınla evlenmeyi emretmez. Ancak bazı istisnai durumlarda izin verilir. Örneğin, otuz yıl sonra erkeğin çocuk sahibi olacak kadar genç ve kadının yaşça kocasından büyük olması durumunda erkek, ilişkisi olmayan bir kadınla yeniden evlenerek doğacak çocuğu da kendi nüfusuna alabilir. Yazarın bu konudaki düşüncelerini Nasuh karakteri üzerinden aktardığı görülür: *"Pek kolay bir şey. Hazret-i Kur'an emretmiş ki eğer size bir karı kifayet etmez ise iki alabilirsiniz. O da kifayet etmez ise üç, nihayet dört alabilirsiniz. Lâkin bunlar miyanında adalet-i tâmmeye riayet edeceksiniz ve illâ bir karıdan başka karı alamazsınız! İşte cevaz şundan ibarettir. Yani mutlaka birden ziyade karı almak lâzım gelmeyecek. Lüzum ve ihtiyaç görülür ise almak dahi men olunmayacak, yani bu bapta insan hürriyet-i tâmme içinde bulunacak. Mürüvvet-i merdâne ise karılar miyanında adlin tavsiyesi oluyor. Cümlesine muamelei âdilânede bulunamayacak olan insanda mürüvvet-i âdilâne dahi olamayacağını hükümle böyle mürüvvetsiz bir şehvetperestten o hürriyeti dahi men ediyor"* (s. 150). *Müşahedat* romanında, evlenmemiş olmalarına rağmen birlikte yaşayan Refet ve Agavni ile Vartov Dudu ve Boğus Ağa, Siranuş'un manevi ailesini oluşturur. Agavni'nin annesi ve babasının evliliklerinin hikâyesi de anlatılır. Babası Antuvan Kolariyo, eşiyle sevgi dolu bir şekilde evlenmiştir ancak zamanla kadının başkalarıyla ilişkiye girmesiyle evlilikleri sona ermiştir: "*Antuvan Kolariyo bu kızı sevdikten sonra başka sevdazedelerini ürküten, korkutan hallerine ehemmiyet vermeyerek, hemen izdivacına talib olmuştu. Drahoma filan istemek şöyle dursun. tedarikatını itmam etmesi için kendi kesesinden kıza beş yüz karamiç altını vermişti. Bu muamele-i civan merdaneye ne demeli? Fakat zavallı adamcağız henüz bir haftalık, on beş günlük güveyi olarak, bir gün güzel zevcesiyle mülaabe ve nüvaziş halinde iken zevcesinin karnı nisbet-i lazimesinden ziyade büyük olduğu gözüne ilişti. Bir de yedd-i dikkatle temas eylesin baksın ki, derunundaki cenin günbür günbür oynuyor. Üç aylıktan ziyade*" (s. 105). *Taaffüf* romanında da kızların evlenme yaşıyla ilgili bilgilere yer verildiği görülmektedir. Batılı bir doktor olduğu ifade edilen Fratenberg, bir kızın, ne kadar erken yaşta evlenirse o kadar çabuk

ihtiyarlığını düşünmektedir. Osmanlı'da ise kızların, çocukluklarından itibaren gelin olma hayalleri kurarak yetiştirildiği aktarılır.

Romanlarında kadın-erkek ilişkileri meselesine detaylı yer veren Hüseyin Rahmi Gürpınar, özellikle genç kadın-yaşlı erkek evliliği üzerine odaklanır. Örneğin, *Metres* romanında, 18-19 yaşlarında olan Firuze, 75 yaşındaki Şâdi'yle evlenir. Evlilikte yaşanan yaş farkı sorunu nedeniyle Firuze'nin kocasını aldattığı görülür. Aynı romanda, Müştak'ın babası altmışlık eşinin vefatından sonra yirmi beşlerinde olan evlilik düşkünü bir kadınla evlenmiştir. *Hayattan Sayfalar* romanında, Hacer'in iki çocuğu bir de yaşlı kocasının olduğu aktarılır. Bir gün Hacer, kahveci Ali'yle dertleşirken kocasından şikâyet ederek evin bütün yükünün kendi üzerinde olduğundan yakınır. *Toraman* romanında yaşlı Şuayp Efendi'nin, Binnaz'la evlendiği ancak yaşlı adamın henüz amacına ulaşamadığı söylenir. Kocasına yabancı bir erkek gibi davranan Binnaz, her gece kocasıyla kendi arasına yastıktan bir duvar örer. Yaşlı damat, eşine aldığı hediyelerin yardımıyla altı ay sonunda amacına ulaşır. Şuayp Efendi, Binnaz'a olan aşkından karısına sormadan bir adım bile atamaz hâle gelmişken; Binnaz'ın, Şuayp Efendi'nin paralarını harcayarak günlerini geçirmesi dikkat çekicidir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanında ise yalı sahibi varlıklı Adnan Bey, genç ve güzel bir kız olan Bihter'le evlenir. Aşka hasret, sevilmeyi arzulayan genç kız rolündeki Bihter'in zamanla sevme ve sevilme arzusunu orta yaşlı kocasıyla tatmin edemediği için onu aldatma hikâyesine tanık olunur.

Kadınlar için topluluğa katılmanın tek yolunun evlilik olarak değerlendirildiği; "evde kalırlarsa" sosyal olarak dışlanacakları şeklinde bir anlayışın olduğu görülmektedir. Hiçbir erkek kendini belirli bir cinsiyet olarak tanımlamaya başlamamakla birlikte; erkek olmanın kendiliğinden geldiği ifade edilmektedir. Aslında evrensel karşılığı olan "insanlık", kadının pasifliğini kurumsallaştırmaya yardımcı olan küçük bir örnektir. Kadın "eksi kutup" olarak görüldüğü için tanımlarının her biri bir "sınırlama" içermektedir. Dilin içine yerleşmiş olan ve yetersizlik durumunu ifade eden "kadın gibi davran" ifadesi, bu "sınırlılık" durumunu kanıtlar niteliktedir. Kadının bazı vasıflardan yoksun olması nedeniyle kadın olarak nitelendirilmesi ve sadece erkeği besleyen bir rahme sahip olduğu görüşünü haklı çıkarmaktadır (Beauvoir, 1993: 16). Burada

belirtmek gerekir ki Hegel'in kadınların *"Anneler ve eşler olarak onları anlaşılır kılan bir doğası"* olduğu tezi tarihsel bir süreç içinde yaratılmış ve özünde ise hiçbir haklılığının olmadığı görülmüştür (Direk, 2017: 15).

Temelde bu başlık altında eşiyle birlikte yaşayan yaşlılar değerlendirilir. Ancak bu değerlendirme sonucunda yaşlı erkeklerin genç kadınlarla evlendiği ve onlarla yaşadıkları karmaşık ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Evliliklerin özünde, erkek karakterlerin cinsel içgüdüleri, kadınların da maddiyat beklentisinin yattığı görülür. Bundan dolayı ulaşılan saptamaları ahlak başlığı altında da değerlendirmek mümkündür.

### 3.3. Dul Olan ve Çocukları/Torunlarıyla Yaşayan Yaşlılar

Dul yaşlılar, hayatlarında eşlerini kaybetmiş olan yaşlılardır. Bu durum, sosyal ve duygusal açıdan birçok zorluklarla karşı karşıya kalmalarına neden olabilmektedir. İncelenen romanların bazılarında dul yaşlıların da olduğu görülmektedir. Örneğin, Cemil Süleyman'ın *Siyah Gözler* romanında "*...Ben sizden daha yaşlıyım… Halbuki siz, henüz pek genç ve tabii, o nispette de mesut olmaya layıksınız… Sizinle mesut olamayız… Bir kere yaş farkı buna en büyük mani… Sonra da ben bir dul kadınım. Siz, bugün istediğiniz kızı alırsınız. Hayır, ben sizi almayı arzuluyorum*" (s. 49) söylemleri dul yaşlı karakterlere yer verilen bölümlerdir. Genel anlamda değerlendirildiğinde dul yaşlıların, eşlerinin kaybı sonrasında birçok zorlukla karşı karşıya kalabildikleri görülmektedir. Ancak toplum olarak onların ihtiyaçlarına destek verilerek daha duyarlı bir hâle gelinebilir. Dul yaşlılar için daha fazla kaynak ve hizmetin sağlanması, onların yaşam kalitesinin artması açısından önem arz etmektedir.

Yaş ilerledikçe bireyin zamanla toplum ve kurumlarla olan ilişkisinin zayıfladığı bilinmektedir. Ancak yaşlı bir kişinin ailesiyle birlikte yaşaması hâlinde kurabileceği dayanışma ve iş birliğine dayalı toplumsal ilişkilerinin güçleneceği görülmektedir. Bu nedenle bireyin yaşamında ailenin önemi yaşlılıkta daha da artmaktadır (Kalaycıoğlu, 2012: 58). Yalnız kalma korkusu, çocuklarına karşı duygusal bağımlılık ve gelecekten beklentiler yaşlıların aile bireyleriyle birlikte yaşama isteklerini de arttırmaktadır (Özkul vd., 2017: 380).

Fatma Aliye Hanım'ın *Meram* romanında birlikte yaşadığı torunu Louis'in bir an önce evlenmesini isteyen yaşlı Madam Herault, torununa Helene'i uygun görür. Geçmişte Helene'in ailesinden gördüğü iyiliği unutmayan Madam Herault, Helene'yle konuyu torununun önünde gündeme getirir ve affedilmesi için torunuyla evlenmesini ister. Yaşlı kadına nezaketinden dolayı borçlu olduğunu hisseden Helene, onun teklifini kabul eder ve birbirlerini henüz kısa bir süredir tanıyan Helene ve Louis evlenir. Helene, büyükannesini gücendirmemek için bu evliliği kabul eder gibi görünse de uzun bir karar verme sürecinden geçer. Büyükannesinden etkilenerek tanıdığına inandığı ve kalbinde arzuladığı Louis'i seçer. Tanıştıktan sonra evlenen Helene ve Louis'in evlilik sorunlarını aşmalarının sebeplerinden biri de Helene'nin kendisine ve kocasına olan inancıdır. Kocasıyla tanışıp evlenen Helene, kocasının bir gün kendisine döneceğini bilmektedir. Bu yönüyle romanın, eşler arasında güven duygusunun oluşmasında evlilik öncesi yaşanan kur yapma sürecini vurguladığı söylenebilir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında Felatun Bey ailesinin ilk babası, Felatun Bey'in dedesidir. Bu ifadelerden hareketle aynı evde geniş bir ailenin bir arada yaşadığı sonucuna ulaşılır. Avrupa/Batı toplumunun anlatıldığı *Ana Kız* romanında da yaşlı Jermen ve torunu Luiz Baron, Marsel de Karnoil ismindeki asilzadenin himayesine girerek birlikte yaşamaya başlamaktadır.

Büyük ebeveyn rolü, yaşlanan bireyler arasında oldukça önemli ve ödüllendirici bir roldür. Bu sayede yaşlanan bireyler inançlarını ve kültürel değerlerini torunlarına aktararak ailenin geçmişi ve günümüz arasında bir köprü görevi kurmaktadır (McAdoo ve McWright, 1995: 28). Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanında Nedim'le dedesinin ilişkisinden söz edilmese de dedesinin torununun geldiğini düşünerek ölmeden üç tren istasyonu önce Nedim'den ayrıldığı belirtilir. Romanda bir torunu olduğunu duyunca "çocuksu" bir sevinçle dolan Sabiha Hanım'ın aksi durumunu Firdevs Hanım *Aşk-ı Memnu'*da yaşamaktadır. Nine olmayı "aşağılama ve ayıp" olarak gören ve böyle bir durumun kendisini yaşlandırdığına inanan Firdevs Hanım, ona "anneanne" yerine "anne" demenin bu durumu gizleyebileceğini düşünmekle birlikte bu durumu "affedilemez bir kabahat" olarak görmektedir.

*Nesl-i Ahîr* romanında bu ilişki, Nefise Hanım'la torunu Azra üzerinden aktarılmaktadır. Süleyman Nüzhet'in "*Ne olur, bütün genç Türk kadınlarının yanında vüsat-ı fikriyle*

*terakkiyat ü tahavvülatı takip eden, fakat lede'l-hâce parmağını kaldırarak tevakkuf emrini veren bir büyükanne olsa!.."* (s. 234-235) sözleriyle övdüğü Nefise Hanım'la Azra'nın arasında sağlıklı bir ilişki olduğu görülür. Babasından sonra en fazla büyükannesini sevdiğini belirten Azra, babası tarafından; saçları, gözleri ve yüz şekliyle büyükannesine benzetilmektedir.

Aile ve akrabalık ilişkilerinin güçlü olması yaşlılarda özellikle yaşam doyumunu artıran ve bu artışın torunları olan yaşlılarda öne çıktığının belirlendiği çalışmaların olduğu bilinmektedir (Baran vd., 2007: 11; Takahashi vd., 1997: 417). Emine Semiye'nin *Bîkes* romanındaki yaşlı karakterler, hikâyenin dokusunu zenginleştiren ve olay örgüsünü şekillendiren önemli figürlerdir. Özellikle Çiftlikli Yunusbeyzade Müstefid ve Müstakim Hicabi gibi yaşlı karakterler, genç nesillerin hayatlarında belirleyici rol oynayan otorite figürleridir. Bu yaşlı karakterler, aile bağlarının gücünü temsil ederken aynı zamanda toplumsal normların ve değerlerin bir yansımasıdır. Müstefid ve Müstakim gibi karakterler, çocuklarının evlilikleri, meslek seçimleri ve diğer önemli kararlarında etkili rol oynarlar. Yaşlılık, onlara yaşam tecrübeleri ve bilgelikleriyle birlikte otorite kazandırır ve genç nesillere rehberlik etme sorumluluğunu yükler. Bu karakterlerin hikâyedeki önemi, genellikle geçmiş deneyimleri ve yaşam bilgileri sayesinde çözülmesi gereken sorunlarda rehberlik etmelerinden gelir. Ayrıca, yaşlı karakterlerin hayatlarının son dönemlerinde, miras, aile mülkleri ve gelecek nesillere aktarılacak değerler gibi konularla ilgili aldıkları kararlar da hikâyenin ilerleyişini etkiler.

Namık Kemal'in *İntibah* romanındaki karakter Fatma Hanım, sevgi dolu ve fedakâr bir anne olarak betimlenir. Oğlu Ali Bey'i büyük bir sevgiyle bağrına basan Fatma Hanım, onun mutluluğu için her türlü fedakârlığı yapmaya hazırdır. Ali Bey'in başarılı olması ve en iyi eğitimi alması için çaba harcar, onun gelişimi ve eğitimi için elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışır. Ayrıca, Ali Bey'in hayat arkadaşı olarak en uygun eşi bulmak için çaba sarf eder, onun geleceği için en doğru seçimi yapmasına yardımcı olur. Bu şekilde, Fatma Hanım, annelik sevgisiyle dolu ve çocuğunun mutluluğu için elinden geleni yapan örnek bir karakter olarak karşımıza çıkar.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Bahtiyarlık* romanının kahramanı Senai Bey, Cihangir'deki evlerinde annesiyle birlikte yaşamaktadır. Ancak yaşam tarzları farklı olduğundan dolayı annesiyle pek anlaşamazlar. Annesi onun evlenmesini istemesine rağmen, Senai

Bey bu fikri alafrangalığa uygun bulmaz. Bunun yerine, annesinin mücevherlerini alıp eğlence mekânlarındaki kadınlara hediyeler götürür. Bu durum, anne ile oğul arasındaki farklı kültürel yapıların neden olduğu bir aile içi çatışmayı gösterir: "*Senai'nin validesi Cihangir taraflarında bir hane mübayaa ederek oğluyla beraber oturmakta ve kocası Yamalı Musa'nın hane masrafı olarak tahsis etmiş olduğu sekiz lirayla kendisini pekala geçindirmekteyse de Yamalı Musa'nın Senai'ye tahsis etmiş olduğu on lira aylık kifayet etmek şöyle dursun validesinin dizi altınları ve bilezik, küpe yüzük gibi elmasları dahi bir yandan sökülüp gitmekteydi*" (s. 17).

Bunun yanında edebiyat dünyasına en önemli yansıması Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Son Arzu* romanında görülmektedir. Nuruyezdan'ın babası, o, üç yaşındayken öldüğü için dedesi ve ninesinin himayesinde büyür. Feyzullah Efendi, geleneklerine bağlı olduğu için Avrupa eğitimli bir genç kız yetiştirmekten kaçınır. Kızının okuma yazma bilmemesi ve artık erkeklerin eğitimli kızlarla evlenmek istemesi sebebiyle torununa yaşına uygun bir eğitim vermek istemektedir. Feyzullah Efendi bu amaçla torununu çeşitli okullara gönderir. Onun bakıcısı olmadan dışarı çıkmasına izin vermez hatta hangi kitabı okuyacağına bile kendisi karar vermektedir. Yaşanabilecek felaketlerden korktuğu için torununun okul çantasını da sürekli kontrol etmeyi ihmal etmez. Nuruyezdan her sabah uyandığında dedesinin yanına uğrar, elini öper ve hayır duasını alır. Bu aktivite o kadar rutin hâle gelir ki torunu bir ara gelmeye ara verirse, dede bu duruma şaşırır ve onun hasta olduğunu düşünür. Yaşlı adamın yaşama sebebi hâline gelen torununa karşı aynı evin içerisinde dahi hasretlik çektiği anlatılmaktadır.

Yaşlı bir insanın çocuk ve torun sahibi olması onların hayatları için önemli bir husustur. Bazı romanlarda yaşlılık düşüncesini hissettirmesi gerekçesiyle torun sahibi olmayı kabullenemeyenler görülürken bazı romanlarda da çocuk ve torunlarına düşkün yaşlı karakterlere rastlanmaktadır. Akrabalık ilişkilerinin gerekliliğinin özellikle insanın yaşlılık döneminde arttığını söylemek mümkündür. Yalnız kalmaktan korkan yaşlı insanlar çocukları ve torunlarıyla birlikte yaşamayı istemektedir. Bu süreç insanın biyolojik olarak güçten düştüğü, birine muhtaç hâle gelebildiği bir dönemdir. Bu durum da yaşlı insanların birlikte yaşama isteklerini desteklemektedir.

## 4. CİNSİYETE GÖRE YAŞLI SINIFLANDIRMASI

Eserlerde, yaşlı insanların cinsiyete göre sınıflandırılması, cinsiyetin yaşlılık deneyimleri üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla kullanılan bir yaklaşımdır. Bu sınıflandırma, yaşlıların cinsiyet rolleri, toplumsal beklentiler ve yaşam deneyimleri bağlamında nasıl farklılaşabileceğini vurgulamayı hedefler. Romanlarda, yaşlı erkek ve yaşlı kadın karakterlerin deneyimleri ayrı ayrı ele alınmaktadır. Yaşlı erkeklerin genellikle toplumsal statüleri, geçmişteki kariyerleri veya aile yapıları üzerinden yaşlandığını ve belirli bir rol modeli takip ettiği aktarılmaktadır. Yaşlı kadınların ise genellikle aile ilişkileri, annelik rolleri, ev içi görevleri ve toplumsal yaşamdaki kadınlık deneyimleri gibi hususlarda daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Cinsiyete göre yaşlı sınıflandırması, yaşlılık deneyimlerinde cinsiyetin etkisini ortaya koyarak toplumsal cinsiyetin yaşlılık süreci üzerindeki rolünü analiz etmektedir. Bu sınıflandırma, yaşlı karakterlerin cinsiyet rolleri, cinsiyet beklentileri ve toplumsal konumlarına bağlı olarak yaşlanma deneyimlerinin nasıl farklılaştırabileceğini okuyucuya gösterdiği gibi yaşlı bireylerin cinsiyet bağlamında karşılaştıkları zorlukları veya fırsatları da derinlemesine incelemektedir.

### 4.1. Kadın Yaşlılar

Toplumun, tarihin ve nihayetinde kültürün ‘inşa’ edilmesi noktasında aile -özelinde de kadın- biçimlendirmelerin ve denetlemelerin temel olarak başladığı alandır. Yerleşik ideolojide yeniden üretim bazında başat öneme sahip olduğu görülen ve Max Horkheimer ve Theodor Adorno’nun aktardığı üzere: “*Bireylerin yeniden üretimini sürdürmede ve otoriteye karşı davranışları şekillendirmede toplumsal yaşamın talep ettiği en önemli güç*” olarak kabul edilen aile, kadının anneliği aracılığıyla denetim altına alınmasının meşrulaştığı ve kurumsallaştığı yer olarak hizmet vermektedir (Horkheimer ve Theodor, 2015: 146).

Tanzimat Dönemi romanlarında Türk kadınının sosyal hayatındaki değişim ve gelişmeler, kadının hak ve hürriyetleri, kadının çocuk terbiyesindeki önemi, kadının hem kendisini yetiştirerek iyi bir ev hanımı olması hem de çocuklarına terbiye vermesi gerektiği romanlarda sıklıkla ele alınan konular arasındadır. Ahmet Mithat Efendi başta olmak üzere birçok yazar; kadına haklarını öğretmeye çalışır. Bu noktada da Ahmet Mithat Efendi’nin romanlarında geleneksel anlatılarda yer alan kalıplaşmış kadın algısını ele aldığı görülmektedir. Ancak, kadının ruhsal durumunu görmezden gelmesi

veya detaylı bir biçimde incelememesi sadece yazarın cinsiyetiyle ilişkilendirilemez. Yazarın, kadın kahramanlarına odaklanmama veya onları öne çıkartmama tercihi, daha çok eserlerinin temaları, hikâye anlatım tarzı ve toplumsal normlara olan uyumuyla ilgilidir. Ahmet Mithat Efendi'nin dönemi ve yaşadığı toplumda kadın-erkek ilişkileri ve kadının rolü konusunda yaygın olan düşünceleri yansıttığını söyleyebiliriz. O dönemde genellikle kadınlar, erkeklere bağımlı olarak ele alınmış ve geleneksel toplumsal rolleriyle sınırlı tutulmuşlardır. Bu nedenle, yazarın kadın karakterleri bu tür ilişkiler bağlamında betimlemiş olabilir. Bazı eserlerinde kadın karakterler daha etkili veya güçlü bir rol oynamaktadır. Özellikle, kadın karakterlerin kendi yaşamlarını yönlendirme ve kendi kararlarını alma haklarını savunduğu görülmektedir. Bu, yazarın toplumsal cinsiyet rolleri ve kadın hakları konularına duyduğu hassasiyetin bir yansıması olarak yorumlanabilir. *Yeniçeriler* romanında yazarın, kadın özgürlüğüne verdiği önem net olarak vurgulanmaktadır. Özgürlük, kişinin kendi kararlarını vermek için davranışsal özgürlük anlamına gelmektedir. Bu, eylem olasılıklarının sınırlı olmadığı anlamına gelir. İnsan, eylemlerine bilinçli ve gönüllü olarak karar verdiği için özgürdür (Erdoğan, 1997: 135). Ahmet Mithat Efendi'ye göre kadın, çocuğunun olduğu kadar toplumun da annesidir. Toplumun gelişmesinin eğitimli kadınlar sayesinde gerçekleştiğine inanmaktadır. Ama kadın her şeyden önce bir onurdur. Osmanlı kadını, Avrupalı bir kadın kadar eğitimli ve medeni olmalı ancak Osmanlı ve İslam kimliğiyle ahlakını koruyarak toplumsal normların kendisine biçtiği rolü aşmamaya özen göstermelidir (s. 33).

Bu bakımdan kadın hakları, gelişmesi ve uygar dünyayı işgal etmesinden sonra insan hakları konusuyla ilgili en önemli konulardan biridir. Bu önem ve öncelik, insanların yarısının kadın olmasından değil, değişen bakış açısından kaynaklanmaktadır. İnsan hakları her zaman insanlığın yarısını oluşturan kadın ve erkeklere ait olduğu için bu haklar dışlanmaktadır. Bu marjinalleştirme, "feminizm" adı verilen kadın ve erkekler için eşit hakları savunan bir harekete yol açmaktadır (Kaypak ve Kahraman, 2016: 299).

Kadının insan haklarına iki temel yaklaşımı bulunmaktadır: Bunlardan biri evrenselci yaklaşımdır. Burada insan haklarının evrenselliği ön planda tutulmaktadır. İnsan hakları belgelerinde yer alan bütün haklardan herkesin yararlanması gerektiği fikri savunulur. Evrensel konuma göre, tüm kadınlar Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinde yer alan bütün

haklara sahiptir. İkinci olarak da kültürel yaklaşım gündeme gelmektedir. Tüm toplumlarda geçerli olabilecek ortak insan haklarının bulunmasının mümkün olmadığı gerçeğiyle başlar. Bu yaklaşımda kadına yönelik ayrımcılığın kültürel farklılıklar üzerinden meşrulaştırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Her kültürü kendi değerleri içinde ele almak, kültürün kadınları belli bir noktaya kadar sınırlandıran genel yaklaşımına engel değildir. Yani farklılıklar olsa bile toplumun ataerkil kastın kırılamayacağı bir noktaya gelmesi; bu çifte standardın oluşmasına neden olmaktadır (Berktay, 2000: 363). Bu iki yaklaşımın da kadının haklarının eksik kullanmasına çare bulmadığı söylenebilir.

Bu durumu fark eden önemli yazarlardan biri de Fatma Aliye Hanım'dır. Onun tarafından kadın hakları konusunun özellikle tema olarak işlendiği üç romanı bulunmaktadır: "*Refet, Udî* ve *Enîn*". *Refet* romanı hayatında maddi-manevi kayıplar yaşayan ancak mantıklı düşünen ve gururundan taviz vermeyen ana karakter Refet'in adını taşıyan farklı türden bir romandır. Bu roman kadınlar için eğitim, akılcılık, irade, gurur, çok çalışma, azim ve kariyer başarısı gibi temalar üzerine kuruludur. Romanın, özellikle kadınlar arasındaki dayanışma ruhunu savunmasıyla ilgili olarak kadın edebiyatı geleneğinde önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca kadının rasyonalitesine ve özel sektörden kamu sektörüne geçişine vurgu yapılmaktadır.

*Udî* romanı, ana karakter olan Bedia'nın zorlu hayatını konu alır. Romanın ana temaları arasında aile ve evlilik, sadakat, eğitim, iş hayatı, sanat ve yaratıcılık yer almaktadır. *Enîn* romanı, Sabahat isimli bir ana karakter üzerinden kurgulanır. Fatma Aliye Hanım'ın bu romanında güçlü, azimli, akılcı ve eğitimli bir kadın olarak sunulan Sabahat, Osmanlı kadınına rol model olabilecek bir kişidir. Aile, eş seçimi, evlilik, sadakat, gurur, eğitim ve azim gibi konuları işleyen bu roman okuyucu için önemli mesajlar içermektedir. *Meram* romanında geçen *"Paris'in en güzel kadını Madam Herault'tur"* (s. 327) söyleminde ise kadın yaşlının sosyal statüsü vurgulanmaktadır.

İncelenen romanların tümünde yaşlı kadın karakterlerin olduğu görülür. Giritli Aziz Efendi'nin *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* romanında "*Münevvere ki pîrezen (yaşlı) bir kadındı*" (s. 66), "*Münevvere'nin müjde getirmesi üzerine Âlemârâ'nın yaşlı kadının elini öpmesi*" (s. 67), "*pîr kadın"* (s. 155); Zafer Hanım'ın *Aşk-ı Vatan* romanında "*Refia Hanım, tahminen altmış-altmış beş yaşlarında çok zayıf, uzun boylu, boş çehreli,*

*tuhaf bir kadındı*" (s. 35); Emine Semiye'nin *Sefalet* romanında "*İki kötürüm ihtiyar kadın*" (s. 22), "*İki ihtiyar kadına hanece ehemmiyet verilmesi*" (s. 23), "*Yirmi günlük helecanlar zavallı kadını vakitsiz ihtiyarlattı*" (s. 121), *"...yaşlı bir kadın da değneğine dayanarak onlardan evvel yetişmeye çalışıyordu*" (s. 138); *Gayya Kuyusu* romanında "*Münime Hanım, bunak kadından (Pembe nine) kurtulduğu için mutlu olur*" (s. 24), "*Büyükanne Halime Hanım, tatlı dilli merhametli bir kadındır*" (s. 40), "*İki dindar kadın (Halime-Fitnat) yangını dualarla savuşturamayacaklarını anlarlar*" (s. 48); Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında *"...elli, elli beş yaşlarında bir kadın*" (s. 14), "*İhtiyar Şerife Kadın, oturup bir iki kıza nakış öğretiyor*" (s. 59), "*...çünkü ihtiyarladım kızım, bir yere gidemiyorum (Şerife Kadın)*" (s. 59), "*Emine Kadın'ın (yaşlı), Fitnat'a ettiği latifeler*" (s. 69), "*Şerife Kadın'ın, konakta bulunan kendisi gibi bir ihtiyar kadınla sohbeti*" (s. 81-82), "*Ah, kadın ninem!* (s. 86), "*Emine Kadın'ın (yaşlı), Fitnat'a olan düşkünlüğü*" (s. 95), "*Emine Kadın (yaşlı), Hacı Baba'ya (yaşlı) oğlum diye hitap eder*" (s. 96), "*Emine Kadın'ın, Kahya Kadın'a (Serfinaz) Fitnat'ı emanet etmesi*" (s. 104), "*Kahya Kadın'ın, Fitnat'a destek vermesi*" (s. 105-108); "*…bir iki ihtiyar kadın*" (s. 124), "*Emine Kadın'ın (yaşlı), acılara dayanamayıp vefat etmesi*" (s. 126); Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında "*Mösyö Piyer ile Bihruz arasında geçen diyalog (kadınlara duyulan aşk ve alaka üzerine sohbet ederler fakat Bihruz, hocasının "ihtiyar" olmasından dolayı aşka düşman olduğunu söyler*" (s. 62-63), "*Mösyö Piyer, Bihruz'u kadınlar konusunda bilgilendirmek ister (Hoca'ya göre kadınlar akıl ve zerafetleri ile ön plana çıkmalıdır. Fakat kadınlar çirkin bir ahlaka sahiptir)*" (s. 62-63), "*Elli yaşında kadın, bilmem daha ne kadar yaşayacak ki bu kadar paraya düşkün*" (s. 103); Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında "*Lütfiye'nin büyükannesi olan ihtiyar kadın, Dilber'i kurtarıp Allah'a kulluğunu yerine getirmek ister*" (s. 32); Nabizâde Nâzım'ın *Zehra* romanında "*Evin orta hizmetine tayin edilen bir fakir ihtiyar kadın* (s. 50), *"Sırrıcemal, hizmetçi kadını ve aşçıyı boş yere haşlar*" (s. 52) söylemleri romanlarda yaşlı kadın karakterlere yer verilen bölümlerdir.

Eserlerinde yaşlı ve özellikle yaşlı kadın karakterlere yer veren diğer bir yazar da Ahmet Mithat Efendi'dir. *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında "*Kadın dahi ihtiyar olunca alakaya şayan değildir, demek istiyorsunuz öyle mi? İhtiyar bu sözü söyleyerek…*" (s. 197), "*İhtiyar kâhya kadın*" (s. 352); *Paris'te Bir Türk* romanında "*Kırk yaşına yaklaşan bir karının yirmi yaşına varan diğer bir karıya kızım demektense,*

*hemşirem demesi daha muvafıktır. Zira böyle bir çift ana ile kız binnisbe az bulunur. Şu kadar farklı iki hemşire ise elbette ol kadar nadir değildir. Ama hesabımı Avrupa kadınlarına nispetle ediyorum. Yoksa İstanbul'da on üç yaşında kocaya varmış olan bir kız, otuz yaşına varmadan hafidini görmeye dahi muvafık olabilir*" (s. 32), "*Şarkta kırk dört yaşına gelen bir kadın burada altmış yaşına gelenler derecesinde ihtiyar olur. Kırk yedi yaşındaki erkek ise hâlâ genç kalır"* (s. 148), "*Madam Melange, altmış yaşında latif ve terbiyeli bir kadın*" (s. 175); *Süleyman Muslî* romanında "*Kadının, erkekten yaş olarak büyük olması meselesi*" (s. 33); *Yeryüzünde Bir Melek* romanında "*…bir kadın eğer kırk yaşındayken son mahsulü olan çocuğu tevellüt ederse dünyada en sağlam en mükemmel vücudun ondan ibaret olduğu tahakkuk ediyor*" (s. 27); *Henüz 17 Yaşında* romanında "*...bu kadın kırkını çoktan geçmiş ve bir ayağını elliye uzatmış…*" (s. 164), "*Kalyopi, karşısına çıkan otuz beş-kırk yaşındaki bir kadına "Anacığım" diye seslenir*" (s. 186); *Acâib-i Âlem* romanında "*Prenses kırkına gelmiş orta yaşlı bir kadın*" (s. 78), "*Prenses (orta yaşlı), genç bir kadın gibi konuşmaya başladı*" (s. 90), "*Samudyedlerin erkeklerinde sakala, bıyığa dair hiçbir şey olmadığından delikanlı olanları genç kadınlardan fark olunamadıkları gibi biraz yaşlıca olanları dahi kadınlardan fark olunamazlar*" (s. 273), "*Kadıncağız otuz yaşını geçerek artık ihtiyar olduğu için kocası bir karı daha almış ve kendisini hizmetkârlığa vermiştir*" (s. 274); *Dürdane Hanım* romanında "*Gülbeyez Kalfa orta yaşlı ve sevimli yüzlü bir kadın*" (s. 42); *Esrâr-ı Cinâyât* romanında "*Zira bir kadın kırk yaşına geldik de âdeta ihtiyar sayıldığı hâlde o yaşta bulunan bir erkek henüz pek taze, pek tüvan görülür*" (s. 28), "*Bizim memleketlerde bu yaşta (38) bulunan bir kadın henüz külliyen kocakarı adolunmadığı gibi*" (s. 28), "*Zira bir kadın büyüye büyüye ancak otuz beş yaşına kadar büyür…O yaştan daha ziyade büyümesi lazım gelir de doğrusunu söylemeye mecbur olursa altmışa atlamalıdır*" (s. 204); *Cellat* romanında "*...belki elli yaşındaki kadınlar gibi giyindiği için yaşlı gösteriyordu*" (s. 11), "*...kendisinden haber alamadığımız yaşlı kadın*" (s. 13), "*Genç, ihtiyar otuz beş kadar kadın*" (s. 43); *Müşahedat* romanında "*...kamara giymiş saçlarını bir suret-i kâmilanede (yetişkin kadınlara özgü) taramıştı*" (s. 63), "*Eski kadınlardan kalma bir adet olarak taşın toprağın çörün çöpün bile manaları vardır. Hatta bu manalar kocakarı masallarına da girmiştir*" (s. 298-299); *Gönüllü* romanında "*Bir ihtiyar Müslüman kadın*" (s. 55); *Mesâil-i Muğlaka* romanında

"*Genç ve güzel kadınlar, çirkin veya ihtiyarlardan ziyade haklı görülmeleri…*" (s. 36) söylemleri romanlarda yaşlı kadın karakterlere yer verilen bölümlerdir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında "*…ihtiyar hatun (Rahime Hanım), aşırı merhametli bir kadın*" (s. 24); *Aşk-ı Memnu* romanında "*...kadınlık emellerinden el çekmiş kadınların analıktan mahrum kalmalarının acısı kapanmayan bir yaradır…Sanki onların ruhunda boş bir beşik vardır. Bu ihtiyar kızın da ruhunda böyle boş bir beşik ve o beşiğin yanında bir ananın ağıta benzer ninnileri vardır*" (s. 55), "*İhtiyar kız, kadınlara özgü dergileri takip eder ve örgü örer*" (s. 78), "*İhtiyar kızla-genç kadın (Bihter) en başından beri sevişmiyorlardı ama aralarında zariflik vardı, hakaret yoktu.; Mürebbiye'nin, herkesi sevmek gibi bir düsturu ve zayıflığı var*" (s. 134), "*...gürültüden hoşlanmayan, düğüne taze kızlarının hatırı için gelen ihtiyar kadınlar tenha odada oturur*" (s. 155); *Kırık Hayatlar* romanında "*Andelip Bacı, aşçı Sariye Kadın*" (s. 39), "*Ah! Nine Kadın! Nine Kadın! Babasının ninesi, mini mini ninesi… (Ömer Behiç, kızı Leyla'yı hep böyle severdi)"* (s. 42), "*Sabriye Kadın'ın, ince ve kara vücudundan çıkan iri ve kalın sesi*" (s. 44), "*...böyle bir kırık oyuncakla yahut sökük dantela ile taltif olunsa vakur kadınnine hâlini takınır…*" (s. 319); Mehmet Rauf'un *Eylül* romanında "*...bütün genç kızların kadın oldukları zamana dair hülyalarını anlatarak sonra karşısında böyle otura otura, ihtiyar memurlar arasında büyüyerek ihtiyarlamış…*" (s. 14), "*…küçükten beri elinde büyüdüğü bu ellilik ihtiyar kadın (Suad'ın dadısı*)" (s. 20), "*İhtiyar kadının sabrı bitmiş gibi, "Of Necib, yeter" diye şikayet eder*" (s. 225); *Genç Kız Kalbi* romanında "*Nigar'a göre o kart, kendini beğenmiş, beceriksiz, kırk yaşına kadar kocasız kalmış, kendi gibi kadınlarla ahlaksız münasebetler beslemeye alışmış, huysuz bir halayık piçinden başka bir şey değil…kırk sene sığıntı gibi yaşamış kadının hanımlığı elbette bu kadar olur…*" (s. 28), "*…biraz modaya uygun bir kıyafetle sokağa çıkan kadınlar için her adımda küstah bir taciz muhakkaktır. Kadın, erkek, ihtiyar, genç, bey, ağa…herkes bu zavallıya lanet bakışlarla bakar*" (s. 30); Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Hayal İçinde* romanında "*...az ihtiyarca bir kadın*" (s. 67), "*...etraftaki ihtiyar, hemen hemen sakallı bazı kadınlara göz kırpıyordu*" (s. 125); Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım* romanında "*…Hicri onuncu asırdaki kadınların irfan seviyesi; kadın o zaman gençlerin eğlencesi ihtiyarların hizmetçisi idi. Sonra da bir çocuk makinesi idi…*" (s. 114), "*İhtiyar kadın; sen de dinince evlen, yabancı kız almakla o kadar geçim olmaz*" (s. 138); Peyami Safa'nın

*Şimşek* romanında "*İhtiyar kadınların çok söylediği bir cümle: "Bir bardak su verenim yok'*'" (s. 258), "*Seneler, terütaze Pervin'i bugünkü ihtiyar deli kadına döndürdü*" (s. 286); *Sözde Kızlar* romanında "*Saçları dağınık, göz kapakları şişmiş, dudakları sarkmış, bakışları öfkeli ve meraklı ihtiyar bir Hristiyan hizmetçi kadın*" (s. 11) söylemleri romanlarda yaşlı kadın karakterlere yer verilen bölümlerdir.

Halide Edip Adıvar eserlerinde yaşlı kadın karakterlere yer veren önemli yazarlardandır. *Yeni Turan* romanında "*Acaba Kaya'nın bu hareketi benim yaşımın geçkin olması mı?... Kaya için yaşın önemi yoktur emin olun. Fakat kadın tahsili konusunda muhalefeti kim yapsa affetmezdi*" (s. 104); *Son Eseri* romanında "*Yaşı kırk beşi geçen kadının piyasa merakı doğrusu çok şaşılacak bir şey…*" (s. 23), "*İhtiyar kadınla köye gitmenin manası yok…*" (s. 24), "*Güzel kadın için rahatımı bozacak yaşı geçtim yavrum (bir erkek söyler) …*" (s. 35), "*Mediha, bu orta yaşlı, güzelliği kaybolmuş, ruhu uykuda farz ettiğim kadın bana yaman bir muamma gibi geldi*" (s. 53), "*Madam Angels, sosyete kadını, iyi dost, edebiyat, Rönesans devrine saplanmış bir heveskâr*" (s. 97), "*Hiç evlenmemiş ihtiyar kadınla, ihtiyar bekar erkek birbirine benzemez. Erkek başka bir alemdir. Onun başkalığı hususi itiyatlardan geliyor*" (s. 97), "*Halamın azatlısı ihtiyar kadın*" (s. 106); *Ateşten Gömlek* romanında "*Beyaz saçlı, ihtiyar Ermeni kadın* (s. 22), "*…iki siyah kadın gözü…bunlar donuk, bunlar ihtiyar, bunlar yaşlıydı ve bana beddua ediyorlardı*" (s. 71); *Vurun Kahpeye* romanında İhtiyar kadın, Hacı Fettah'ın kutsal kıyafetine baktı: "*Allah yardımcıları olsun*", dedi (s. 49) söylemleri romanlarda yaşlı kadın karakterlere yer verilen bölümlerdir.

Cemil Süleyman'ın *Siyah Gözler* romanında "*Birkaç sene sonra ihtiyarlayacak olan bir kadınla, böyle çocuk denecek kadar genç bir delikanlı arasında kurulan münasebetler*" (s. 39), "*…Ben sizden daha yaşlıyım… Halbuki siz, henüz pek genç ve tabii, o nispette de mesut olmaya layıksınız… Sizinle mesut olamayız… Bir kere yaş farkı buna en büyük mani… Sonra da ben bir dul kadınım. Siz, bugün istediğiniz kızı alırsınız. Hayır, ben sizi almayı arzuluyorum*" (s. 49); İzzet Melih'in *Tezat* romanında "*...sevdaya ve gençliğe karşı, haset duyan yaşlı kadın ve erkekler vardı*" (s. 109); Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanında "*Selma Hanım, kendisine hürmet ettiren ağır, haşmetli ve amirane bir kadın*" (s. 32); Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında "*Hastalıklı bir ihtiyar kadının bir gün evvelki yorgunluğunu dinlendirmeden*

*uyanması zordur*" (s. 21), "*İhtiyar kadın, hafif fısıltılarla dualar okuyarak evliyanın başındaki kandile yağ koydu. Der ki:* "*Köyde birisi öleceği vakit, Azrail aleyhisselam, evvela Zeyni Baba'ya misafir olur, o vakit bu ışık kendi kendine söner*" (s. 177), "*İhtiyar kadın, biz ne gördükse, onu okutuyoruz kızım. Sizin bildiklerinizi bilmeyiz, ne yapalım, mektepli değiliz ki*" (s. 184), "*İhtiyar kadın, biz ölünce de etlerimiz çürüyecek der ve kabir azaplarını anlatmaya başlar. Âdeta uzunca ölümün tasvirine devam eder*" (s. 188) söylemleri romanlarda yaşlı kadın karakterlere yer verilen bölümlerdir.

Genel anlamda değerlendirildiğinde kadın karakterlerin; evlilik, evlenmeyi tercih etme nedenleri, aşk ve cinsellik olgularıyla romanlarda yer aldığı görülmektedir. Özellikle kadınların kendilerinden yaşlı erkeklerle maddi dayanak sağlamak amacıyla evlenmeleri ön plana çıkmaktadır. Yapılan incelemede yaşlı kadınlardan ziyade genç kadınların yaşlı erkekleri tercih etmesi dikkat çekmektedir. Bunun yanında kadın hakları temasını işleyen romanlara da rastlanmaktadır.

### 4.2. Erkek Yaşlılar

Ataerkillik kadının başarı ve gelişiminin önündeki en büyük engel olarak görülmektedir. Kontrol seviyesindeki farklılığa rağmen egemenlik erkektedir. Kadınları ikincil ve kontrollü bir unsur olarak tutan sistemi kadınların gelişimi için sistematik olarak çalışan mekanizmayı ortadan kaldırmak önemlidir (Sultana ve Altay, 2019: 417). Buna karşın incelenen bazı romanlarda erkeğin üstünlüğünü net olarak görmek mümkündür.

Örneğin, Ahmet Mithat Efendi'nin *Yeniçeriler* romanında eski bir Yeniçeri olan Mehmet Ağa, torunu Civelek Hüsnü'ye Osmanlı gelenekleri ve görenekleri hakkında bilgi verir. Bu sayede, geçmişin kültürel mirasını aktararak torununu yetiştirmeye çalışır. Geleneklere olan bağlılığı ve kültürel mirasa verdiği önemle, yaşlı bir erkek karakter olarak öne çıkar. Romanın ilerleyen bölümlerinde Mehmet Ağa'nın ölümü, Civelek Hüsnü üzerinde derin bir üzüntü yaratır. Bu durum, Mehmet Ağa'nın hem aile hem de toplum içindeki rolünün önemini vurgular. *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında Felatun Bey ailesinin ilk babası, Felatun Bey'in dedesidir. Çocukların aile içinde şekil almalarından dolayı Felatun Bey'in hikâyesinin temelinde ailesinin düşünce biçimi yatmaktadır. Mustafa Meraki Bey, gelenekçi bir babanın oğlu olduğundan alaturka yaşantıyla yetişmiş ancak aşırı derecede alafranga yaşamayı tercih etmiştir. Kendi bilgisinden hiçbir zaman emin olamayan Mustafa Meraki Efendi, oğlunun söylediklerini

kesin doğru kabul ederek tasdiklenmeyi yürekten isteyen bir babadır. Ona göre Felatun Bey, bilgi anlamında son derece donanımlıdır. Hatta yeri geldiğinde Meraki Efendi, oğlu tarafından azarlanmış ama buna tepki bile vermemiştir. Ahmet Mithat Efendi, bu aile portresinde istemediği, yanlış bulduğu ne varsa onu resmederek, bu ailenin roman kişilerini trajik komik hâllere sokarak yermeyi tercih etmiştir. *Çengi* romanında Canberd karakteri, dışarıda hovardalık yapan, her şeyi gören ve öğrenen erkeklerin evin içinde ailelerine nasıl gereksiz yere baskı yaptığını göstermektedir. *Karnaval* romanında Resmi Efendi'nin, zengin olan babasının ölümüyle, babasından kalan bütün mirası ağabeyi yemiş; sonunda alkolün etkisiyle ağabeyinin ölmesi üzerine Resmi, ihtiyar annesiyle ortada kalmıştır. *Demir Bey yahut İnkişâf-ı Esrâr* romanına ismini veren roman karakteri, çok uzun boylu ve iri kemikli, vücudu zinde bir adam olarak belirtilir. Karakter, ihtiyar olmasına karşın hâlâ demir gibi betimlenmektedir. Ciddi bir hastalığı olduğu söylenir ancak vücudunun direnç gösterdiği ve sağlam bir yüreğinin olduğu romanın bazı yerlerinde geçmektedir (s. 10, 11, 24). *Arnavutlar-Solyotlar* romanında yazar, Solyotlardaki evli kadınların kendilerini kocalarına adadıklarını aktarmaktadır. Bu taahhüt kadınların diğer erkeklerle konuşamadıkları anlamına gelmemektedir. Burada konuşma eyleminin şakalaşma şeklinde olabileceği belirtilir. Ayrıca yaşlı erkeklerin özellikle genç kadınlarla şakalaştığı vurgusu da yapılmaktadır. Ancak Solyot sakinleri bu durumu eleştirmez ya da kınamaz. Çünkü onlar için bu durumun çocuk sevgisinden hiçbir farkı yoktur.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Metres* romanında kendisinden küçük bir kadınla evlenen Şâdi Efendi, onun canlılığının ve dinçliğinin hayatına yeni heyecanlar katacağını düşünür. Yeni fikirler ve deneyimler arayan erkekler, akranlarıyla oturmak yerine daha genç bir kadın arayarak hayattaki neşelerini paylaşmak ister. *Son Arzu* romanında Feyzullah Efendi'nin geleneklerine bağlı olduğu ve kızının okuma yazma bilmemesi ve artık erkeklerin eğitimli kızlarla evlenmesi sebebiyle yaşına uygun bir eğitim vermenin gerekliliğine inandığı görülmektedir.

Ayrıca romanda, dede karakteri Feyzullah Efendi hikâyenin ilerleyişinde önemli bir rol oynar. Romanın bu bölümünde, üç kız arkadaş sevgililerinden gelen mektupları okurken Nuruyezdan'ın dedesi Feyzullah Efendi içeri girer. Kızlar, hızla mektupları saklayıp bir kitap etrafında toplanarak dedenin gelişini beklerler. Daha sonra, evin dedesi olan

Feyzullah Efendi içeri girer ve kısa bir diyalog yaşanır. Ardından, anlatıcı devreye girer ve dedenin anlatılarını okura aktarmaya başlar: "*Büyükbaba Attar ile kafiyeli iki mısraı, duraklarını belirte belirte okudu. Sonra Şeyh hakkında ucu gelmez ayrıntıları anlatmaya girişti. Hazret'in Nişabur'daki doğduğundan başladı. Tasavvufa düşkünlüğü yüzünden bir gün aktar dükkanını bırakarak çağının büyük şeyhlerinden Rüknettin'in tekkesine koştuğundan; Yüz bin beyite varan şiirlerinin çeşidinden (Mantık-üt Tayr)'ından, (Bülbülname)'sinden, (Hallaçname)'sinden, (Mazhar-ül Acaip)'inden pek çok coşkunca bahsetti. Sonunda Şeyh'in yüz bu kadar yaşında iken nasıl şehit edildiğine geldi. Bir rivayete göre, Moğollar Nişabur şehrine girdikleri sırada Şeyh Attar esir düşer… Bir kâfir bu büyük adamı öldürmeye kalkar. O sırada İslâmdan bir kişi çıkarak: 'Bu aydın gönüllü ihtiyarı öldürme; sana bin altın vereyim' der…*" (s. 74).

Kadınların eşlerini diğer kadınlardan kıskanmaları da yine erkeği yücelten bir tutum olarak değerlendirilebilir. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Tebessüm-i Elem* romanında *"Konuştukları ecnebi dilini, çoğu evdeki erkeklerden kıskandıkları için en yaşlılarından seçilmiş dişsiz bir mürebbiye ile lafazanlık etmekten başka rahatça kullanmaya imkân bulamazlar. Dil öğrenmeye verdikleri emeklerin karşılığı bazı seyir yerlerinde, orada burada rastlayabilecekleri Frenk kadınlarına hemen bir "bonjur" demek gibi bir kısırlığa mahkûm kalır. Frenk kadınlarının serbest hayatlarını görürler, zavallı 'enstruit' kadınlarımızı kara kara bir düşüncedir alır. Artık etrafa, her şeye lânet okurlar, kendi ayarlarında bir kadın bulamadıkları için kimse ile görüşmez, tanışmaz, bir şey beğenmez olurlar. Sonra bütün düşünceleri, hayatlarının emeli bir noktada toplanır. Her bir hissî ihtiyaçlarını temin edecek, okşayacak bir koca bulmak. O, yıllarla süren kuruntularıyla, hayalleriyle, istekleriyle zihinlerinde az bulunur, pek az değil de var olmayan mükemmel bir koca yaratırlar ki, dünyada değil yıldızlarda bile benzeri bulunmaz. Böyle en mükemmel bir mahlûkun bir gün çıkagelerek bütün muhit ve hayat talihsizliklerinden kendilerini kurtaracağı gibi tatlı bir ümide kalplerini bağlayarak beklerler*" (s. 207-208) aktarılır. Çünkü çevresindeki kadınlar onu erkeklerden kıskanmakta; rekabete giren erkekler de ona metreslik teklif etmektedir.

Bazı romanlarda huysuz yaşlı erkeklerden bahsedilmektedir. Örneğin, Fazlı Necib'in *Menfa* romanında Ekrem'in huysuz, yaşlı ve hastalıklı büyük babası Hüsrev Bey her yıl kaplıcalara gitmektedir: *"(…) Büyük pederim her sene bu mevsim romatizmaları için*

*Langaza Kaplıcaları'na gider, bu miyâh-ı madeniyenin havâss-ı şifaiyesini daima methedip durur. Ve güya bütün dünyanın kaplıcalarını gezmiş, gezmiş gibi de Langaza sularına muâdil dünyada hiçbir su bulunmadığını iddia eder. Hele ihtiyarın bu iddiasını reddetmeye kalkış dünyaları başına indirir… Muhakkak beni de Langaza Kaplıcaları'na götürmeye kalkışırlar*" (s. 8).

İncelenen romanlarda erkeklerin bazı sınırlandırmalarla aktarıldığını belirtmek gerekir. Örneğin, Halide Edip Adıvar'ın *Seviye Talip* romanında Cemal'in utangaç ve saygı duyulan bir sanatçı olarak aktarılmasıyla erkek karakterin iyi özellikleri ön plana çıkarılmaktadır.

Bazı romanlarda yaşlı kadın ve erkeklerin karşılaştırılmasının yapıldığı görülmektedir. Örneğin, Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk* romanında "*Kırk yedi yaşındaki erkek ise hâlâ genç kalır*" (s. 148); *Süleyman Muslî* romanında "*Kadının, erkekten yaş olarak büyük olması meselesi*" (s. 33); *Acâib-i Âlem* romanında "*Samudyedlerin erkeklerinde sakala, bıyığa dair hiçbir şey olmadığından delikanlı olanları genç kadınlardan fark olunamadıkları gibi biraz yaşlıca olanları dahi kadınlardan fark olunamazlar*" (s. 273); *Esrâr-ı Cinâyât* romanında "*Zira bir kadın kırk yaşına geldik de âdeta ihtiyar sayıldığı hâlde o yaşta bulunan bir erkek henüz pek taze, pek tüvan görülür*" (s. 28); *Haydut Montari* romanında *"…erkekler otuz yaşına kadar delikanlı, kırk yaşına kadar genç ve babayiğit…elli yaşına kadar kâmil addolunur, ondan sonra yavaş yavaş ihtiyarlık…*" (s. 11) söylemlerine yer verilir.

Benzer söylemlere Mehmet Rauf'un romanlarında da rastlanmaktadır. Örneğin, *Genç Kız Kalbi* romanında "*…kırk hatta elli yaşına kadar duran bekar erkekler vardır, halbuki biz zavallı kızlar…yirmi, yirmi iki yaşına geldik de kocaya varmadık mı çürümüş sayılırız*" (s. 50).

Halide Edip Adıvar'ın romanlarında yaşlı kadın ve erkek karşılaştırması yanında yaşlıların, yaşlarıyla ilişkili ifadelerin de yer aldığı görülmektedir. *Son Eseri* romanında "*Hiç evlenmemiş ihtiyar kadınla, ihtiyar bekar erkek birbirine benzemez. Erkek başka bir alemdir. Onun başkalığı hususi itiyatlardan geliyor*" (s. 97); *Vurun Kahpeye* romanında "*İhtiyarların, Aliye'den medet umması, "ah erkeklerimiz, ev sahiplerimiz perişan oldu, ocağımız söndü. Ev sahiplerimizi asacaklarmış, ah sen bizi kurtaracan!*"

(s. 39), "*Fettah Efendi ile Aliye arasından geçen diyalog (yaşanan felaketlerden ders al, tövbe ve istiğfar et, kapan, erkeklerle muhatap olma, der Efendi)"* (s. 104); İzzet Melih'in *Tezat* romanında "*…sevdaya ve gençliğe karşı, haset duyan yaşlı kadın ve erkekler vardı*" (s. 109) söylemleri örnek olarak verilebilir.

Genel anlamda değerlendirildiğinde romanlarda işlenen kurgu gereği kadınlar ile erkeklerin bütüncül olarak değerlendirildiği söylenebilir. Buna karşın bazı romanlarda erkeklerin ataerkil toplumdaki üstünlüğünün ön plana çıktığı görülmektedir. Kadınlara karşı ev içindeki baskıcı tutumları, dışarıda özgürlükçü tavırları dikkat çekmektedir. Bunun yanında yaşlı kadın ve erkeklerin karşılaştırılmalı olarak ele alındığı çalışmaların olduğunu da belirtmek gerekir.

## 5. EĞİTİM DURUMUNA GÖRE YAŞLI SINIFLANDIRMASI

Eğitimli ve eğitimsiz yaşlılar, romanlarda farklı karakterizasyonlara tabi tutulan yaşlı karakterlerin bir yansıması olarak ele alınmaktadır. Eğitimli yaşlılar, genellikle daha fazla eğitim ve bilgi birikimine sahip olarak betimlenirken, eğitimsiz yaşlılar bu alanda daha sınırlı deneyime sahip olan karakterler olarak sunulmaktadır. Bu farklılık, romanlarda yaşlı karakterlerin kişilikleri, davranışları ve yaşam deneyimlerinde çeşitlilik yaratmasına olanak sağlamaktadır.

Eğitimli yaşlı karakterler genellikle daha entelektüel, bilgiye açık ve deneyimli kişilikler olarak betimlenmektedir. Romanlarda, bu karakterlerin özellikle hayatla bağlantılı olan olayları, tarihî bilgileri veya derin bir anlayışı paylaşarak genç nesillere rehberlik edebilen kişiler olduğu görülmektedir. Eğitimli yaşlıların, zihinsel olarak aktif kalmayı sürdüren, kitaplara ilgi duyan ve yaşamlarının son dönemlerinde bile öğrenmeye devam eden kişiler olduğu bilinmektedir. Eğitimsiz yaşlı karakterler ise daha sınırlı eğitim ve bilgiye sahip olan kişilerdir. Romanlarda bu karakterler, daha pratik bilgilere dayanan yaşam deneyimleri ve yerel bilgelikleriyle tanımlanmaktadır. Eğitimsiz yaşlılar, hayatta kalma becerileri ve pratik bilgileriyle genellikle toplumlarında saygı duyulan ve sevilen kişilikler olarak sunulmaktadır.

Romanlar, eğitimli ve eğitimsiz yaşlı karakterler arasındaki bu farklılıkları, toplumsal sınıf, kültürel çevre, geçmiş deneyimler ve karakterlerin kişisel gelişimi gibi faktörlere bağlamaktadır. Bu farklılıklar, yaşlı karakterlerin davranışları, değerleri, iletişim tarzları

ve toplumsal etkileşimleri üzerinde etkili olmaktadır. Ancak romanlarda eğitimli ve eğitimsiz yaşlıların sınıflandırılması genellemeler içerdiği için gerçek hayatta yaşlıların deneyimlerini tam olarak yansıtmayabilir. Her yaşlı bireyin kişisel özellikleri, deneyimleri ve değerleri farklı olduğundan romanlar, yaşlılık dönemini çeşitlilik içinde ele alarak yaşlıların gerçekçi ve çok yönlü portrelerini sunmaya çalışmalıdır.

### 5.1. Eğitimli Yaşlılar

İnsanoğlunun dünya üzerinde varoluşundan bu yana var olan eğitim, bugünkü önem ve düzeyine ulaşana kadar birçok değişimden geçer. Eğitim, doğumla başlayıp ölüme kadar devam eden ve hayatın her alanında meydana gelen değişiklikleri içeren bir olgudur. Bu nedenle birbirini izleyen adımlardan oluşan bu sürecin; çok boyutlu, kapsamlı, dinamik ve süreklilik arz ettiği görülür (Özmen ve Ekiz, 2021: 2).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Tebessüm-i Elem* romanında imkânların okuma yazma bilen kızlar için uygun olmadığını söyleyen yazar, alınan eğitimin bu nedenle boşa gitmesinden yakınır. Frenk kadınlarının özgür bir hayat yaşadıklarını gören Türk kadınlarının içinde bulundukları koşullardan memnun olmayarak her şeye düşman oldukları görülür: "*Muhitimizde imkân derecesinde okuyup yazan kızların akıbetleri ne olur? Bu mesailerinin semerelerinden istifade etmek için önlerinde bir fikir beslenmesi ve inkişaf zemini bulamazlar. Hiçbir gözüküp parlayamazlar. Kadınlar için olan medenî cemiyetlerin hemen hiçbiri yok, okumalarının sonunda erebilecekleri sonuç, çıkan gazete ve mecmualara ara sıra makale göndermek, evdeki büsbütün boşluktan ibaret zamanlarını, hangi Frenk musiki ustasının meşhur parçalarını ne kadar ustalıkla çalarlarsa çalsınlar, ev halkınca baş ağrısından başka bir şey sayılmayan piyano ile meşgul olmak, birkaç sayfa kitap okumak yahut bir elişiyle vakit geçirmekten ibaret kalır. Konuştukları ecnebi dilini, çoğu evdeki erkeklerden kıskandıkları için en yaşlılarından seçilmiş dişsiz bir mürebbiye ile lafazanlık etmekten başka rahatça kullanmaya imkân bulamazlar. Dil öğrenmeye verdikleri emeklerin karşılığı bazı seyir yerlerinde, orada burada rastlayabilecekleri Frenk kadınlarına hemen bir "bonjur" demek gibi bir kısırlığa mahkûm kalır. Frenk kadınlarının serbest hayatlarını görürler, zavallı 'enstruit' kadınlarımızı kara kara bir düşüncedir alır. Artık etrafa, her şeye lânet okurlar, kendi ayarlarında bir kadın bulamadıkları için kimse ile görüşmez, tanışmaz, bir şey beğenmez olurlar. Sonra bütün düşünceleri, hayatlarının emeli bir noktada*

*toplanır. Her bir hissî ihtiyaçlarını temin edecek, okşayacak bir koca bulmak… O, yıllarla süren kuruntularıyla, hayalleriyle, istekleriyle zihinlerinde az bulunur, pek az değil de var olmayan mükemmel bir koca yaratırlar ki, dünyada değil yıldızlarda bile benzeri bulunmaz. Böyle en mükemmel bir mahlûkun bir gün çıkagelerek bütün muhit ve hayat talihsizliklerinden kendilerini kurtaracağı gibi tatlı bir ümide kalplerini bağlayarak beklerler*" (s. 207-208).

Özellikle Tanzimat Dönemi romanlarında öne çıkan temalardan biri kız çocuklarının eğitimi meselesidir. Kızların eğitimi yaşlı, iyi ahlaklı ve özel olarak tutulan hocalar sayesinde mümkün kılınmaktadır (Özdemir ve Süğümlü, 2014: 1069). Fatma Aliye Hanım tarafından sıklıkla ele alınan bu temanın dikkat çeken başka bir özelliği bulunmaktadır. Bu özellik, belirli konularda hedeflerine ulaşamayan veya başka bir mesleğe girmek isteyen kadınların yaşına bakılmaksızın eğitim almalarının sağlanmasıdır. Küçük yaşlardan ileri yaşlara kadar devam edebildiği görülen bu sistemin; kadınların eğitimdeki ilgisi ve ısrarıyla yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Ayrıca bireysel gelişimin temel yapı taşı olan eğitim teması; cinsiyetler arası eşit eğitime de vurgu yapmaktadır. Yazar, Avrupa'daki liberal feministler gibi eğitime önem veren biridir. *Enîn* romanında belirlediği kişiler, liberal feminizmle bağlantılı olarak eğitime, sanata ve eleştirel düşünmeye yatkın insanlardır. Bu kişilerin başında bilinçli olarak yaratılan Sabahat karakteri gelmektedir. O, kendi çabalarıyla Fransızcayı ve Londra'dan getirtilen Miss Mod isminde bir mürebbiyeden de İngilizceyi öğrenmiştir. Bunların yanı sıra birçok bilim ve sanat alanında da eğitim alan Sabahat'ın eğitimi konusunda eleştiri yapılabilecek tek detay kadının eğitim alanının ev olarak sınırlandırılmasıdır (Fatma Aliye, 2012: 136-137).

İncelenen romanlarda eğitimli yaşlı karakterlere yer veren bazı ifadeler aşağıdaki gibi sıralanır: Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında 65 yaşlarında ve Fransızca öğretmeni olan Mösyö Piyer karakterine yer verilir. Memleket meseleleriyle ve siyasetle ilgili haberlere önem veren bu karakterin menfaatçi ve içten pazarlıklı oluşu da vurgulanır. Ahmet Mithat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanının kahramanı Şefik'in ilk eğitimini büyük bir âlim olan yaşlı babası Hacı Hafız Mehmet Singapurî'den aldığı aktarılır. Yaşlı baba, hemen hemen bütün dünyayı dolaşmış; gittiği her yerde bilgisine bilgi katmış ve eğitimin önemine ve faydasına inanan biri olarak

betimlenir. *Dürdane Hanım* romanında *"ihtiyar İngiliz tabib"* (s.58); *Gürcü Kızı yahut İntikam* romanında *"ihtiyar tercüman"*, *"ihtiyar Binbaşı Yosof"* (s.158); *Diplomalı Kız* romanında *"ihtiyar komiser"* (s. 93); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Nemide* romanında *"Tabib Osman Bey"* (s. 170); *Ferdi ve Şürekâsı* romanında *"...ismini yaşına hürmetle 'efendi' unvanıyla çağırdıkları altmış beş yaşındaki ihtiyar muhasebeci Hasan Tahsin Efendi"* (s.14); *Mai ve Siyah* romanında *"...gözlüklü ihtiyar bir İngiliz mürebbiyesi"* (s.164), *"Edebiyat Muallimi"* (s. 202); *Aşk-ı Memnu* romanında Bülent ve Nihal'in her türlü eğitiminden sorumlu özel öğretmen olan Matmazel de Courton karakterine yer verilir. Fransa'dan gelen bu yaşlı kızın bir nevi çocukların dadısı gibi olduğu aktarılır. Halide Edip Adıvar'ın *Seviye Talip* romanında utangaç ve saygı duyulan, orta yaşlı bir sanatçı olan Cemal karakterine yer verdiği görülür. *Yeni Turan* romanında *"memleketin ihtiyar ve tecrübekâr bir asker ve siyasi sıfatıyla söylüyorum…"* (s.92); Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanındaki Naim Efendi, Abdülhamid döneminde nazırlık yapan bir karakterdir. Osmanlı terbiyesiyle yetişmiş, gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı olan Naim Efendi çağın gerisinde kalmakla eleştirilen bir karakter olarak karşımıza çıkmaktadır. Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanındaki askerî Doktor Hayrullah Bey, ilgi çekici kişiliğiyle hikâyede yer almaktadır. Sözünü esirgemeyen, argo konuşmayı seven doktorla ilk kez karşılaşan Feride'nin bakışıyla yaşlı adam şöyle betimlenir: *"Kalın kaputlu, kocaman çizmeli, şişman bir askerî doktor, merdiven basamağına oturmuş, bir şeyler yazıyor, avluda yüzü seçilmeyen birkaç kişi ile konuşuyordu. Çehresini yandan görüyordum. Dolgun beyaz bıyıkları, kalın kaşları, canlı ve sevimli bir yüzü vardı. Fakat, yarabbi, bu adam konuşurken ne kadar kaba, hatta ayıp kelimeler kullanıyordu"* (s.179); Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* romanında ise *"Doktor, ihtiyar bir adamdı…"* (s. 183) ifadeleri örnek olarak verilebilir.

### 5.2. Eğitimsiz Yaşlılar

Eğitim fırsatına sahip olamayan veya yaşamları boyunca eğitimden yararlanamayan bireyler, birçok açıdan olumsuz durumla karşılaşabilmektedir. Öncelikle, eğitimsiz yaşlılar genellikle iş gücü piyasasında rekabet edemeyen kişiler olarak ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle, yaşlılık döneminde gelir seviyelerinin düşük olması maddi açıdan zorluklar yaşamalarına sebebiyet vermektedir. Ayrıca, sağlık hizmetlerine sınırlı erişimleri sağlık durumlarında kötü bir etkiye yol açabilmektedir. Eğitimsiz yaşlılar,

sosyal hayat açısından da okuma-yazma bilmemeleri nedeniyle, sosyal etkileşimlerinde zorluklar yaşayabilmektedir. Bu bilgilerden hareketle incelenen romanlarda eğitimsiz yaşlı karakterlerin varlığı tespit edilir.

Örneğin, Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat* romanında *"Fevkıye'nin sütninesi"* (s. 30), *"yaşlı ve olgun cariye Mehveş"* (s. 82); Emine Semiye'nin *Gayya Kuyusu* romanında *"Pembe ninenin ahiretle ilgili korkunç hikâyeler anlatması"* (s. 20), *"Halime ve Fitnat isimli iki dindar kadın, yangını dualarla savuşturamayacaklarını anlarlar"* (s. 48); Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında *"Talat'ın dadısı"* (s. 14), *"Talat'ın dadısı, nefesi kuvvetli bir hoca'ya inanır*" (s. 15), *"Talat'ın annesi, 'hoca'ya biz inanırız, şimdiki gençler inanmaz'*, der (s. 15); Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında *"hizmetli Arap halayık Taravet"* (s. 21); Nabizâde Nâzım'ın *Zehra* romanında *"ihtiyar dadı Nazikter"* (s. 25), *"evin orta hizmetine tayin edilen fakir bir ihtiyar kadın"* (s. 50); Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk* romanında *"ihtiyar uşak"* (s. 126); *Çengi* romanında *"dadı Dilferah"* (s. 27); *Acâyib-i Âlem* romanında *"süt valide"* (s. 156); *Haydut Montari* romanında *"kocakarı Gabrielle, gençlik hikâyelerini söyleye söyleye bitiremez"* (s. 139); *Gürcü Kızı yahut İntikam* romanında *"Prens Danyal'ın ihtiyar kahyası"* (s. 27); *Müşahedat* romanında *"Numan, ihtiyar kalfasıyla işlerini hallediyor"* (s. 182), *"...kocakarı masallarında ve eski romanlarda âşık/maşuk ilişkisi genelde aynı tasvir olunur* (s. 298), *"Eski kadınlardan kalma bir adet olarak taşın ve toprağın çörün ve çöpün bile manaları vardır. Hatta bu manalar kocakarı masallarına da girmiştir"* (s. 299); *Jön Türk* romanında *"kocakarıların tabirince..."* (s. 106); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Nemide* romanında *"ihtiyar hizmetkâr"* (s. 41), *"ihtiyar bekçi"* (s. 43); Mehmet Rauf'un *Eylül* romanında *"...dadı, biriken hikâyelerini anlatırken geveze oluyor* (s. 110); Halide Edip Adıvar'ın *Handan* romanında *"...teyze hanım, erkeklerin olduğu yere girmemeye çalışır* (s. 44); *Ateşten Gömlek* romanında *"...iki siyah kadın gözü...bunlar donuk, bunlar ihtiyar, bunlar yaşlıydı ve bana beddua ediyorlardı"* (s. 71); *Vurun Kahpeye* romanında orta yaşlı Hatice Hanım birçok kötü özelliği olan ve *"çocuklara kör olası piçler"* (s. 16) diye bağıran cahil bir kadındır. Ömer Seyfettin'in *Efruz Bey* romanında *"odacı Arapgirli saf bir ihtiyar"* (s. 25); *"kesik kır bıyıklı ihtiyarca bir uşak"* (s. 117); Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* romanında ise *"Hristiyan hizmetçi kadın"* (s.11), *"koltuk değnekli, iki*

*büklüm, beyaz sakallı, gözleri çapaklı bir ihtiyar dilenci"* (s. 209) ifadeleri örnek olarak verilebilir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında "*İhtiyar kadın, biz ne gördükse, onu okutuyoruz kızım. Sizin bildiklerinizi bilmeyiz, ne yapalım, mektepli değiliz ki*" (s. 184) söylemlerinin eğitimsiz yaşlılara işaret ettiği görülür. Roman, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki toplumsal değişimleri ve çatışmaları ele alırken, bu tür bir karakterizasyonla köyden gelen yaşlı kadınların genellikle klasik eğitimden yoksun olduklarını ve modernleşme sürecinde geri kaldıklarını gösterir. Bu cümledeki "mektepli değiliz ki" ifadesi, bu karakterin eğitimsizliğini vurgularken aynı zamanda modern eğitim almış kişilere göre bilgi ve anlayış eksikliğini yansıtır. Bu, romanın genelindeki modernleşme, eğitim ve toplumsal yapı üzerine yapılan eleştirilerden biridir.

## 6. MADDİ DURUM VE MESLEKİ KONUMUNA GÖRE YAŞLI SINIFLANDIRMASI

Üzerinde yaşanılan dünya, insanlığın temel ihtiyaçlarını karşılamaya yetecek kadar kaynağa sahiptir. Ancak bu kaynakların işleyişi, adil bir şekilde nasıl paylaştırıldığı ve dağıtıldığı konusunda ciddi sorunlar vardır. Yoksulluk veya fakirlik bu adaletsiz dağılımın büyük bir sonucudur. Ayrıca bu sorun insanların temel hakkı olan yaşama hakkını da tehdit etmektedir (Bozan, 2017: 389). Dünyada zengin ve fakir insanların olması dolayısıyla bunun hayatın bir parçası olduğu gerçeği diğer alanları etkilediği gibi yazarları da etkilemektedir. Bu anlamda incelenen romanlarda da fakir ve zengin yaşlıların olduğu tespit edilir.

Yaşlı bireylerin maddi durumlarına göre sınıflandırılması, yaşlılık deneyimlerinin ekonomik koşulların etkisi altında nasıl şekillendiğini anlamak amacıyla kullanılan bir yaklaşımdır. Bu sınıflandırma, yaşlıların gelir düzeyi, emeklilik durumu, varlık ve kaynaklara erişimleri gibi faktörlerin yaşlılık deneyimlerini nasıl etkilediğini vurgulamayı hedeflemektedir. İncelenen romanlarda, yaşlı bireylerin farklı ekonomik durumlara sahip olduğu görülmektedir. Bazı yaşlılar refah içinde bir emeklilik dönemi yaşarken bazılarının da ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldığı bilinmektedir. Yaşlıların maddi durumlarından kaynaklanan yaşam tarzı farklılıkları, sosyal sınıflar

arasındaki ayrımı ve ekonomik adaletsizliği yansıtması açısından önemlidir. Maddi duruma göre yaşlı sınıflandırması, yaşlı karakterlerin gelir düzeyleri ve ekonomik durumlarına bağlı olarak yaşlanma deneyimlerini analiz ederek, ekonomik faktörlerin yaşlılık üzerindeki etkilerini incelemektedir. Bu sınıflandırma, yaşlı bireylerin ekonomik güvencesizlik, geçim sıkıntısı veya maddi kaynaklara erişimdeki zorluklar gibi konularla nasıl başa çıktığını ve bu durumların yaşlılık deneyimini nasıl şekillendirdiğini derinlemesine araştırmaktadır.

### 6.1. Fakirlik ve Yaşlılık

Fakirlik veya yoksulluk genel anlamda, normal koşullarda bile yaşamını sürdürecek kadar yiyecek ve giyecek bulmakta güçlük çeken ve bu nedenlerle ölüm riski taşıyan kişileri anlatmaktadır (Dixon ve Macarov, 1998: 1-2). Buna karşın bu genel tanımın her kesim için uygun olmadığını belirtmek gerekir.

Nabizâde Nâzım'n *Zehra* romanında *"evin orta hizmetine tayin edilen bir fakir ihtiyar kadın"* (s. 50) fakir yaşlı karakterlere örnek olarak verilebilir. Bu karakterler, genellikle ekonomik zorluklarla mücadele ederken ve yaşamlarını sürdürmeye çalışırken gösterilirler. Romanlarda bu karakterlerin varlığı, toplumun alt kesimlerindeki insanların yaşadığı zorlukları, adaletsizliği ve sosyal dengesizliği eleştiren bir araç olarak kullanılabilir. Bu karakterler aynı zamanda genç nesiller için birer örnek teşkil edebilir, onlarla empati kurmalarını ve sosyal adalet konusunda duyarlı olmalarını sağlayabilir.

Ahmet Mithat Efendi'nin Osmanlı/Doğu toplumunda fakir bir adamın oğlu olan Memduh Bey'in hikâyesi *Firkat*'ın ana temasını oluşturur. Memduh Bey'in babası fakir olmasına rağmen felsefi düşünceleriyle çevresinde bulunanların dikkatini çekmeyi başarmış yaşlı bir adamdır. Gece geç saatlere kadar ekmek parası için koşturan adamın eve döndüğünde dünyayı unuttuğu görülür. Ayrıca her gün kazandığı parayı evine harcayan ve bu durumdan da mutluluk duyan biridir. Burada yazarın, cahillerden hoşlanmadığını ancak bu tip cahillere sempati duyduğu anlaşılmaktadır. Yazarın, fakir olarak betimlediği başka bir karakter de Kâmile Hanım'dır. *Felsefe-i Zenan* hikâyesinde adı geçen bu karakter, yaşlı ve fakir bir kadındır. *Diplomalı Kız* romanına konu olan ailenin de zamanla yoksulluğa sürüklendiği belirtilir. Depres ailesi, yoksulluk nedeniyle oldukça bakımsızdır. Aslında eserin temel mahiyeti; birbirini seven ve hayata dair farklı

görüşlerle mücadele eden küçük bir aileyle en yozlaşmış durumda olmasına rağmen kızının eğitiminden vazgeçmeyen bir babanın hikâyesidir. Polini, kızının kolay ve rahat bir hayat geçirmesini istese de kocasının ve kendisinin yaşlılığını da düşünmektedir. Evlilikleri sırasında parasızlık nedeniyle zorluklar yaşayan çiftin, mükemmel bir kız çocuğu yetiştirmeyi başardıkları görülmektedir.

Fakir hayatın öne çıkarıldığı eserlerden biri de Mehmed Celâl'in *Elvâh-ı Sevâd* romanıdır. Burada Cemil karakteri, köyün ileri gelenleriyle konuşurken onlara nasıl geçindiklerini sorar. Yaşlılardan biri ürettikleriyle yaşadıklarını ve bir idol için fazla paraları olmadığını söyleyince Cemil'in köylülere paranın insanları nasıl birbirlerine düşürdüğünü, tembelliğe nasıl alıştırdığını, mutluluğu nasıl yok ettiğini anlattığı görülür (s. 218-219).

Yaşam standartlarının konu alındığı başka bir eser de Halit Ziya Uşaklıgil'in *Nemide* romanıdır. Şevket Bey, çok sevdiği ve büyük bir aşkla evlendiği eşi Naime'yi kızı dünyaya geldiğinde kaybeder. Bu olay üzerine İstanbul'dan ayrılıp Suriye'ye iki yıllık bir yolculuğa çıkan fakir bir adamın, iç dünyasının durumundan masum bir bebeği sorumlu tutması anlatılır.

Ahmet Rasim'in *İlk Sevgi* romanının üçüncü bölümünün başında bulunan Nedim karakteri yaşlı bir dilencidir. Bu durumun nasıl aktarıldığı önem arz etmektedir: "*Eylül evailine müsadif olan gecelerin birinde devr-i ebvab ederek kazandığı ekmek, torbasıyla sırtında pâ-yı lengine müttekâ ittihaz ettiği değnek elinde olduğu halde avaz-ı niyazıyla bağırarak, celb-i merhamet için söylediği dualarla sokakları velveleye boğarak giden bir dilenci, Yedikule Suru"na kadar geldi. (...) Bu adamın çehresi zaif, soluk, kaşları hem gür hem mukavves, burnu irice ve basık, dudaklarının üzerine yapışan bıyıkları, uçlarına doğru gayr-ı muntazam bir sakal ile müntehi, gözünün biri sağlam ise de diğeri patlak vasfına seza bir derecede fırlak ve nazar-ı sade erbabını tefcie müstaid bir derecede hüzün engiz olup çeşm-i diğeri enzar-ı harisane ile şule-dardı. Başına giydiği keç[e] külahın arasından fırlayıp kaçan, fırça kılı gibi iri saçları, şakaklarını, kulaklarını örtmüş olduğundan yüzünde yanak denilen mahalden mâada bir açıklık görünmüyordu. Buraya da dikkatlice bakılsa birtakım ince, kalın kıllarla mestur olduğu görülür. Lakin eşkâl-i umumiyesi o kadar mahuf, müstekreh bir tezat teşkil etmiş ki insan merkumu beyaban-ı vahşet-perverdesi zanneder. Göğsü, elbisesinin vücuduna*

*âdem-i mutabakatından açık kalmış ve gerdanının bittiği mahal ile sadrın bitiştiği yerde ceviz sığacak kadar bir çukur peyda olmuştu*" (s. 75-77). Bu durum Ahmet Rasim'in karakter seçiminde acziyetini fakirlikten alan kahramanları kullandığı ve bu tema etrafında şekil aldığı söylenebilir.

Eserlerde fakir yaşlıların genel anlamda maddi anlamda zorluk yaşamalarından ziyade bilge yanlarıyla ön plana çıktıkları söylenebilir. Bunun yanında para kazanmak için mekân değiştiren karakterlerden mesleğiyle dikkat çeken yaşlıların romanlara konu olduğu görülmektedir. Yaşlı karakterlerin maddi imkânsızlıklarının vurgulanması durumunun mesleki olarak dilencilikle özdeşleştirilmesi de dikkat çekmektedir.

### 6.2. Zenginlik ve Yaşlılık

Toplumsal bir tip olarak "zengin", tarihsel ve toplumsal bir gerçekliği temsil etmektedir. Bu "zengin"ler iyi kurgulanmış roman karakterleri değildir. Yeni kurulan rejimin aydınları olan romancılar, zenginleri kötü, yozlaşmış, kalleş, bencil, millet duygusundan yoksun kişiler olarak nitelemektedir. Serpil Opperman tarafından belirtildiği gibi yeni tarihselci yaklaşıma göre, "zengin"i bir toplumsal tip olarak inşa eden erken Cumhuriyet Dönemi aydınlarından dönemin zihniyetine dair bir şeyler öğrenmek mümkündür (Opperman, 2006: 76).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk* romanında sınıf çatışmasını anlatan olaylar çemberi, fakir bir kız olan Matmazel Virginie Alcola'yla para için birlikte olmayı teklif eden zengin yaşlı bir adam anlatılır. Nasuh'a yaşadığı macerayı anlatan Virginie'nin yaşlı adamın senyör ünvanına vurgu yapması dikkat çekmektedir. Sevgili Andre, Virginie'ye yapılan bu hakarete sessiz kalamayıp düello teklifini kabul eder. İki düello tabancasının biri intihap olunmak üzere ortaya koyulduğu zaman kontun "*Benim gibi bir asilzade senin gibi bir kunduracı parçasıyla işte böyle düello eder*" (s. 510) sözleri önemlidir. Andre'ye, ateş edip onu orada öldüren katilin; olaydan sonra yakalanması söz konusu değildir. Bu olay, beraberinde sınıf çatışmasının daha belirgin hissedilmesine sebebiyet vermektedir. Virginie, elinden geldiğince çektiği yoksulluğu dile getirerek kendisi gibi insanların da temsil edilmesi için onların kurguya katılımını sağlamaktadır. Yazarın *Karnaval* romanında Zekayi Bey'in babası Uzleti Efendi, parayı seven yaşlı bir adamdır. Tek oğlunun yetiştirilmesi ve eğitimiyle meşgul olan Zekayi Bey, yazarın temelde en çok eleştirdiği tarzda yetişmektedir. Yirmi beş yaşında olmasına rağmen

yalnız kalamayan gencin, çifte lala ile belli bir saate kadar dışarı çıkabilmesi detayı şaşırtıcıdır.

Zengin tipinin 1923-1938 dönemi romanlarında iki şekilde işlendiği görülür: "Harp zengini/vurguncu ve komprador burjuva". Bu iki biçimin dönemsel anlamda ayrışması farklı ekonomik, siyasal ve toplumsal arka planların ürünleri olduklarını düşündürür. Harp zengini/vurguncu tipin ilk olarak 1917 yılında, İttihat ve Terakkinin millî iktisat politikası sonucu olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Bu politikanın sürdürüldüğü 1930'lu yıllara kadar, edebiyatta harp zengini/vurguncu tipinin olduğu belirtilmektedir. 1930 sonrasında ise devletçi ekonomiye geçişle birlikte romanların zengin, komprador burjuva niteliği kazanmaya başladığı bilinmektedir (Hof, 2010: 82).

Hükûmetin, bütün tedbirlere karşın kontrol altına alınamayan spekülasyon ve istifçilikle ilgili ifadeleri dikkat çekmektedir: "*Pazar için üretimde bulunan orta ve büyük köylü, malı pazara sevk eden tüccar, dağıtımı sağlayan perakendeci esnaf giderek güçlendi. Osmanlı toplumunda 'yeni zengin' ya da 'harp zengini' bir orta sınıf doğdu*" (Toprak, 1995: 156). Bu sınıfın kökeni, genellikle esnaf ve zanaatkâr loncalarına dayanmaktadır. Avrupa'nın ekonomik sızmasına karşı devletin himayesi aranmakta, geçmişin hayaliyle yaşanmakta ve statükonun sürdürülebilmesi tercih edilmektedir: "*İttihatçılar, bu tür kişileri kendi burjuvazilerinin bir unsuru olarak kullanmak zorunda kaldı"* (Ahmad, 2011: 26).

Zenginlik olgusunun vurgulanarak; benzer zengin tiplerine yer verilen başka romanların da olduğu görülmektedir. Örneğin, Emine Semiye'nin *Muallime* romanında Meşhude karakteri, Kevser'in Semmur Ferhat'la ilk evliliğinden doğan ve tıpkı babası gibi ruhunda pek çok ahlaksızlık taşıyan bir kahramandır. Kıskanç üvey kardeş, Bihbude ondan daha iyi evlilik yaptığı için onu kıskanmaktadır: "*Murtaza Efendi'nin insaniyetinden istifade ederek Bihbude'yi güzellikle sevmiş olduğu gibi şimdi de zevcinin ihsan ettiği birkaç parça eşyayı kıskanıp çok görmeye başladı. Bihbude'yi kıskanmak için daha bir sebep vardı. Aziz Bey zengin ise de yaşlı bir adam. Süheyl genç güzel bahusus sözü ve tavrı daha nazik ve pek işveli… Kendisi niçin böyle yeni çıkma bir malumatlı bey bulamamış da Bihbude gibi çirkin ve donuk bir kıza nasip olmuş. Bu efkâr-ı muhrike Meşhude'yi yiyip bitirmekteydi*" (s. 260-261). Burada Aziz Bey'in yaşlı olduğu ancak zenginliği sebebiyle ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Gulyabani* romanında ismi sıkça belirtilmese de Muhsine'nin çalıştığı köşkün yaşlı ve zengin hanımı önemli bir karakterdir. Deli olduğu söylenen bu kadın, gulyabani inancıyla saplantılı hâle gelmiştir. Gulyabani'nin var olduğuna inanmakta ve onunla iletişim kurmaya çalışmaktadır. Romanın sonunda gulyabani maskesinin düşmesiyle aklını da toparlar. Yaşlı ve zengin hanım hem köşkün hem de hikâyenin gidişatında önemli bir rol oynamaktadır.

İttihat ve Terakki hükûmetinin savaş içerisinde spekülatif faaliyetleri genellikle kurumlar ve yasalar yoluyla önlemek istediği görülse de bu şekilde zenginleşen Müslüman-Türk tüccarına göz yumduğu bilinen bir gerçektir: *"Azınlıklar aleyhine, bunlar lehine yapılan ayrımcılık, ne yazık ki, savaş zengini, toplumsal ahlakı çökerten bir sınıfın ortaya çıkmasıyla sonuçlandı. Oysa İttihat ve Terakki'nin amacı üretime dönük bir orta sınıf yaratmaktı. Mütareke yıllarının İstanbul'u "milli burjuva" yetiştirme amacının yararları yanında nasıl yoz bir savaş zengini sınıf da yarattığını ortaya koymuştu"* (Kazgan, 2004: 54).

Zenginlik olgusunu başka bir boyutta ele alan Fazlı Necib *Menfa* romanında Ekrem karakterinin entelektüel olarak kendini zenginleştirdiğini aktarmaktadır. Ekrem'in, yaşanan sürgünler arasında ismi ayrıca anılmayan fakat eski vatan diye nitelendirilen bir adamla açıktan açığa görüşmeye başladığı görülür. Sürgün edilmesinden dolayı beş parasız ortada kalan yaşlı adamın, vatan hasretiyle tutuşarak Avrupa'ya gidişi ve dönüşünde yine perişan bir hâlde hayatına devam etmeye çalıştığını söylemektedir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in de farklı olarak *Ferdi ve Şürekâsı* romanında sosyolojik analizler yaptığı görülmektedir. Yazar, dedesi Hacı Ali Efendi'yle babası Hacı Halil Efendi'nin iş yerlerinden edindiği izlenimlerini romanına aktararak, parayı daha da çok seven Ferdi Efendi üzerinden, ahlaklı iş adamlarının ticaret yapmadığı zamanlarda ortaya çıkan aykırılıklarını ele almaktadır. Romanda iş veren ve iş adamı olarak çalışan Ferdi Efendi, günden güne zenginleşirken işçilerinin yoksullaşması üzerine eleştiri almaktadır: "*O gururuna, kibrine çelikten bir dayanak gibi arkasında duran kasanın içindeki parada benim kanımdan, benim hayatımdan bir parça olduğunu unutuyor. Otuz beş senelik bir memuru, altmış yaşında bir ihtiyarı, babasının bütün hayatına ortak olmuş, onu zengin etmek için saçlarını ağartmış, onun milyonlarını hesap etmek için gözlerinin ferini kaybetmiş bir zavallıyı huzuruna çağırmış da azarlıyor. Senin o üzerindeki milyonluk bir*

*altın kürsü gibi kurularak oturduğun sandalyeye o kuvveti vermek için biz ne olduk bilir misin? Kuruduk*!" (s. 16).

Zengin yaşlılar genel anlamda değerlendirildiğinde dönemsel olarak farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Dönemin koşullarına göre şekillenen zengin tipi, bazen meslekleriyle ön plana çıkarken bazen de sahip oldukları parayla yaptıkları eylemler vurgulanmaktadır. Burada en dikkat çeken durum ise ahlaksızlığın giderek belirgin hâle gelmiş olmasıdır. Özellikle genç kızların evlenmek için kendilerine zengin ve yaşlı tipleri bularak; yaşamlarının parayla daha iyi bir duruma geleceğini düşünmeleridir.

### 6.3. Meslek Sahibi Olma Durumu ve Yaşlılık

Toplumsal cinsiyet rolleriyle belirlenmiş olan dış yaşamı kontrol etme görevi erkeğin işidir. Böyle bir durumda, para kazanma işlevinin esas olarak erkek cinsiyetine tabi olduğu görülmektedir.

Para kazanmak güçlü bir olgudur. Bu noktada eril roller üzerinden aktarılan güç kriterinden de bahsetmek gerekir. Gelir sağlamak, kişinin toplum içindeki prestijini artırır ve tanınmasını sağlar. Bu, bir aile yaratmanın ön koşullarından biri olarak kabul edilir. Fiziksel ve sosyal açıdan güçlü kabul edilen erkeklerin mali açıdan da güçlü olması gerekir. Bu durumların beklentiye dönüşmesine neden olan olaylar; Sanayi Devrimi ve kapitalizm sürecidir. Ekonomik aklın kurallarıyla iş yapmak, sanayileşmenin ürünü ve sonucudur. Modern toplumlarda iş kavramı, bireyin kimlik kazanmasında ve sosyalleşmesinde etkin bir rol oynamaktadır (Aksungur, 2019: 5).

Artan sanayileşme, emeğin yerini makineleşmenin alması ve kentleşme gibi gelişmeler paraya ve zihinsel güce değer verilmesini sağlamaktadır. Sermayenin önemi arttıkça erkeklerin bu süreci kontrol etme gücüne sahip olduğu cinsiyet rollerinin geliştiği görülmektedir. Endüstriyel kapitalist iş örgütlenmesinin temeli, bir yanda imalat makinesine entegre olan ve üretim sürecine eklenen erkek işçinin kas gücü, diğer yanda ona sahip olan erkeğin aklıdır. İki ayrı güç olan akıl ve para üzerindeki erkek denetimi, iktidar yapısının da erkek temelleri üzerinde şekillendiğini en açık biçimde göstermektedir. İş hayatı bireye ekonomik, sosyal ve kültürel alanları içeren çok yönlü bir sürecin kapılarını aralamaktadır. Erkeklikten beklenenler ise bu sürece dâhil olup;

sistemin bir parçası olarak kalmalarıdır. Çünkü endüstriyel kapitalizm çağında modern erkeklik değerlerinin yerleştiği en önemli yerlerden biri iş hayatıdır.

Erkekliğin önemli bir kısmı işte kurulur (Sancar, 2009: 58). Nitekim incelenen romanlarda meslek sahibi karakterler genellikle erkeklerdir. Bu çıkarım, meslek sahibi kadın karakter olmadığı anlamına gelmemektedir. Ancak özellikle yaşlı erkek karakterlerde öne çıkan tüccarlık ve iş adamlığı olgusu; eserlerde âdeta zenginliğe karşılık gelecek şekilde işlenir. Örneğin, Fatma Aliye Hanım'ın *Udî* romanında Bedia, annesi ve ağabeyi Şem'i'nin isteklerine rağmen altmış yaşındaki iş adamıyla evlenmeyi reddeder. Onun için evlilikte mutluluğunun ölçütü para değildir. Bedia, evleneceği kişiyi seçme konusunda "özgürlükten" yanadır ve bu konuda da kararlı bir duruş sergilemektedir. Bu nedenle ailesinin istediği tüccarı değil Mail'i eş olarak seçer fakat evlendikten sonra tanıdığını sandığı eşinin kötü alışkanlıkları yüzünden mutsuz olur. Ahmet Mithat Efendi'nin *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş* romanındaki Veysel Efendi, hikâye boyunca varlıklı, itibarlı yaşlı bir tüccar olarak betimlenir. Tüccarlık mesleğini sürdürerek bu alanda önemli bir konuma gelmiştir. Geçmişten gelen mirasa ve toplumsal normlara olan bağlılığını vurgulamak amacıyla geleneksel değerlere bağlı bir karakter olarak tanımlanır. Ayrıca, modern fikirlere karşı bir tutum sergilediği görülen karakter, oğlunun bu yöndeki düşüncelerine pek sıcak bakmaz. *Müşahedat* romanında yazar, Refet karakterini ticaretle uğraşan zengin bir kişi olarak tanıtır ve daha sonra ticaret ile memuriyet arasında bir karşılaştırma yapar. Yazar, Refet'in ticaretle uğraşan biri olarak kolayca zengin olabileceğini belirtirken aynı zamanda memurların zengin olmalarının daha zor olduğunu ifade eder: "*Öyle değil mi ya? Devlet memura az bir gelir sağlamıştır. Maaştan artırıp zengin olabilmek memurlar için düşünülemez. İhtiyarlıkları ve ölümleri halinde bile çocuklarının hep belli ölçülerde geçimleri karşılanmıştır. Bu yüzden memur nasıl zengin olacak?*" (s. 168). Memurların devletten aldıkları maaşın, onları zengin yapmaktan uzak olduğunu ve genellikle çocuklarının geçimini sağlamaya yettiğini vurgular. Bu durumda, yazar ticaretin, memuriyetten daha hızlı ve etkili bir şekilde zenginlik sağlayabileceğini öne sürer. Bu sözlerle, yazar, ticaretin ekonomik açıdan daha avantajlı ve kazançlı bir yol olduğunu vurgulamış olur.

İncelenen romanlarda ön plana çıkan başka bir meslek de bakkallıktır. Bakkallık, edebî eserlerde sıklıkla ön plana çıkan ve toplumun küçük ama önemli bir parçası olarak betimlenen bir meslektir. Eski zamanlardan günümüze kadar bakkallar, köylerin ve mahallelerin vazgeçilmez bir parçası olmuşlardır. Bu küçük dükkânlar, sadece temel ihtiyaç ve gıda maddelerini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda mahalle sakinlerinin sosyal hayatında da merkezî bir rol oynarlar. Edebî eserlerde bakkallar genellikle mahalledeki olayların merkezinde yer alır ve karakterlerin günlük yaşamlarında önemli bir rol oynarlar. Ahmet Mithat Efendi'nin *Vah* romanında yazar, mahalle bakkalının ihtiyar olduğunu belirtirken şu cümleleri kurmaktadır: "*Mahalle bakkalı ihtiyar Karamanlı idi ki alışveriş için dükkânına gelen bazı çocuklara 'Anana selam söyle' yahut 'Baban daha uykudan kalkmadı mı?' gibi senli benli bazı davranışlarda bulunduğuna bakarak ihtiyarın pek çok vakitten beri orada mahalle bakkallığı ettiği anlaşılırdı*" (s. 15).

İncelenen romanlarda doktorluk mesleği de görülmektedir. Doktor, tıp eğitimi almış, diploma sahibi veya tıbbi uzmanlık alanı olan bir kişidir. Hastaların tıbbi durumlarını değerlendiren doktorun; tanı koymak, tedavi planları oluşturmak ve tedavileri yönetmek gibi çeşitli görevleri bulunmaktadır. Edebî eserlerde doktor karakterleri genellikle kahramanlar veya önemli yan karakterler olarak karşımıza çıkar ve hikâyenin gidişatında belirleyici bir rol oynarlar. Doktorlar mesleklerinin yanı sıra insan doğasını, toplumsal dinamikleri ve yaşamın karmaşıklıklarını da ele aldıkları için, onların hikâyeleri sıklıkla derinlikli ve etkileyici bir içerik sunar. Örneğin, Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* romanında ihtiyar bir doktordan bahsedildiği görülür: *"Kapı açıldı, doktor önden, elinde ilaç şişeleriyle, Mebrure arkadan içeri girdiler: Doktor, ihtiyar bir adamdı. Mebruke'nin şikâyetli gözlerine bakılırsa, bu ihtiyara vazifesini çabuk yaptırmak için pek zahmet çektiği anlaşılıyordu"* (s. 201), *Doktor, yaşı gereği oldukça yavaş hareket ederken, Belma'nın, zehri yanında içtiği Mebrure oldukça telaşlıdır. Yaşlı doktor, Belma'nın sublime içtiğini öğrenince onun az sonra öleceğini de bilir, hasta karşısındaki tavrı da bu nedenle oldukça sakindir. "İhtiyatsız doktor, bu manzaradan hemen ümitsizleşerek Nadir'e Fransızca, Sefini…bitti demişti, bu kelimelerden sonra, hastanın hiç kımıldamayan gözbebekleri, birdenbire Nadir'e doğru kaydı, dudakları biraz titreyerek açıldı, dili içeride oynadı, damağına vurdu*" (s. 203).

Romanlarda işlenen yaşlı karakterlerin meslekleri genellikle hikâyenin gidişatına ve temalarına önemli katkılarda bulunur. Öğretmenlik mesleği ise bu karakterler arasında sıkça karşımıza çıkar ve çeşitli önemli işlevler üstlenir. Birçok romanda, yaşlı karakterler öğretmenlik mesleğini icra ederken, bilgeliklerini, deneyimlerini ve yaşam derslerini genç nesillere aktarırlar. Öğretmenlik, romanlarda genellikle karakterin kişiliğini, değerlerini ve bakış açısını şekillendiren bir unsur olarak işlenir. Yaşlı bir öğretmen figürü, genç karakterlere rehberlik ederken onlara hayatın karmaşıklıklarını anlamaları için yardımcı olur. Bu karakterler, sadece akademik bilgiyi değil, aynı zamanda yaşamın inceliklerini, değerleri ve önemli dersleri de öğrencilere aktarırlar. Öğretmenlik mesleğinin romanlardaki önemi, genellikle karakterler arasındaki ilişkiler üzerinden vurgulanır. Öğretmenler, öğrencileriyle kurdukları ilişkilerde hem öğrenen hem de öğreten konumdadırlar. Yaşlı bir öğretmen figürü, genç karakterlerin gelişimine, karakter oluşumlarına ve hikâyenin ilerleyişine derinlik katar. Aynı zamanda, romanın temasına uygun olarak yaşlı öğretmenler genellikle bilgelik, sabır, fedakârlık gibi değerleri simgelerler.

İncelenen romanlarda öğretmenlik mesleğini icra eden karakterlere sıklıkla rastlanmaktadır. Örneğin, Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında "*Mösyö Piyer (Fransızca hocası, kurnaz bir ihtiyar)*" (s. 27), "*Mösyö Piyer ile Bihruz arasında geçen diyalog (kadınlara duyulan aşk ve alaka üzerine sohbet ederler fakat Bihruz, hocasının "ihtiyar" olmasından dolayı aşka düşman olduğunu söyler*" (s. 62-63), "*Mösyö Piyer, Bihruz'u kadınlar konusunda bilgilendirmek ister (Hoca'ya göre kadınlar akıl ve zerafetleri ile ön plana çıkmalıdır. Fakat kadınlar çirkin bir ahlaka sahiptir)*" (s. 62-63), "*Bihruz, hocasını ahlaksızlıkla suçlar*" (s. 63), "*Bihruz, hocasına saygı-sevgi göstermekle birlikte genellikle münasebetsiz, Bihruz, kabahatlerini anlayabilen biri değildir. Aksine hocasının münasebetsiz ve sinirli olduğunu düşünmektedir*" (s. 66) söylemlerine yer verilmektedir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Jön Türk* romanında farklı bir meslek grubuna dikkat çektiği görülmektedir. Burada, Ahdiye Hanım karakterinin sıbyan mektebinden sonra eğitimine evde özel hocalarla devam ettiği anlatılır: *"İlkokuldan çıktıktan sonra pek de uzak olmayan komşulardan Hoca Abdüllatif Efendi adında bir zat bulundu. Zaten büyücek bir okulun Arapça ve Farsça hocası olan bu ihtiyar adam fazlasıyla da iyi hal sahibi*

*olduğundan epeyce hatırı sayılır bir ücret karşılığında haftada üç gün iki kıza ders vermeye tayin edildi. Belirli gecelerde gelir, başları örtülü olan çocuklara Arapçadan ve Farsçadan birer ders verirdi. İşte Ahdiye'nin dilce olduğu gibi fikirce de ilerlemesini sağlayan ders alma ve öğrenme bu olmuştur*" (s. 20).

Halide Edip Adıvar *Vurun Kahpeye* romanında Ayşe'nin sürekli olarak hocası Ali Bey tarafından himaye edilmesi onu mutlu etmektedir. Öğretmeninin, Ayşe'nin zekâsını ve yeteneğini keşfetmesi Ayşe'ye çok ilgi duymasına neden olur. Fakat Ayşe, öğretmeni Ali Bey'le aynı mahallede oturduğu için onu hor görmektedir. Bir gün kendisinin ünlü ve zengin bir lise öğretmeni, Ali Bey'in ise eski, emekli bir öğretmen olacağını, bayram günlerinde ondan şeker alıp kalbini kazanacağını; bir vefa ve fazilet örneği sergileyerek kurduğu hayaline ulaşacaktı: "*Evet, öyle bir zaman gelirse roller değişecek, Ayşe, koruyucu, "lütufkâr" yüzüne gülünecek bir dost vaziyetine girecek ve Ali Bey'e "merhaba ihtiyar hoca" derken ona belli etmeden azıcık yukarıdan bakacaktı*" (s. 152).

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında Feride'nin yakın zamanda atandığı Zeyniler köyündeki hocası Hatice Hanım, yetmiş yaşlarında, cıvıl cıvıl, iri yüzlü köyün yaşlı bir muallimesidir. Hatice Hanım hem öğretmen hem de kapıcıdır. O, Feride'nin tren arkadaşı olan yaşlı, gözlüklü bir öğretmendir. Yaşlı öğretmen, onu tren yolculuğundaki bir kız öğrenciye benzettiğini ancak görünüşe göre Fransız olduğunu ve bu durumun da herkesi güldürdüğünü söyler. Feride, yeni okulunda tanıdık öğretmenlerle karşılaşır. Yaşlı öğretmen, trendeki kızın Feride olmasına rağmen onu tanıyamaz. Öğretmenliği, trendeki davranışlarıyla bağdaştıramayan yaşlı öğretmen; Fransızca bilgisine dayanarak Feride'nin Fransız olduğunu düşünür. Burada, kadının, trende sergilenen davranışlara göre birinin öğretmen olamayacağını düşünmesi Feride'ye ön yargıyla yaklaştığını gözler önüne sermektedir. Ayrıca "*Mektebin en büyüğü Sör Söperiyör…En ihtiyar hocalara kadar herkes onu Allah gibi sayardı*" (s. 23) söylemlerinden anlaşıldığı üzere romanlarda yaşlı öğretmen karakterlerine sıklıkla yer verildiği görülmektedir.

Şair, şiir yazan ve şiirin güzelliklerini, estetiğini ve duygusal gücünü kullanarak duygularını, düşüncelerini veya hayallerini ifade eden kişidir. Mehmed Celâl'in *Venüs* romanında Şair'in hocası gibi yaşlı karakterler, genellikle deneyim ve hikmet dolu figürler olarak betimlenir. Bu karakterler, genç nesillere rehberlik eder, yaşamlarında

önemli dersler verir ve onların gelişimine katkıda bulunurlar. Şair'in hocası da bu türden bir karakterdir. Şair'in hocası, tecrübeli bir şair olarak bilinir ve Şair'e şiir ve aşk konusunda önemli tavsiyelerde bulunur. Bu tavsiyeler, Şair'in sanatını ve duygusal deneyimlerini zenginleştirmesine yardımcı olur. Ayrıca, Şair'in hocası, Şair'in Venüs'e olan aşkını destekler, ona bu konuda da rehberlik eder. Dolayısıyla, yaşlı karakterlerin genellikle bilgelik ve deneyimle dolu olduğu ve genç karakterlerin gelişimine önemli katkılarda bulunduğu görülür. Bu, romanın temalarından biri olan kuşaklar arası ilişkilerin ve öğrenmenin önemini vurgular. *Orora* romanının başka bir kişisi olan Paul, hiçbir sebep yokken şairlik hevesinde olan bir karakterdir. Orora'nın babası ise yaşlı, eski bir şairdir. Paul'a şiirlerini göstererek akıl veren Orora'nın babası; onun hevesini kırmamak için kusurlarını yüzüne vurmamaktadır. Halide Edip Adıvar'ın *Seviye Talip* romanının sonunda Macide karakterinin haftada iki defa utangaç ve saygı duyulan bir sanatçı olan Cemal'den ders almasına karar verilmektedir.

Müftü, İslam dininin hükümlerini yorumlayan ve topluma İslam inancını öğreten din adamlarından biridir. Genellikle devlet tarafından atanır ve İslam hukukuna göre yetkilendirilir. Müftüler, camilerde vaazlar verir; dinî törenleri yönetir ve halka İslam dininin hükümleri hakkında açıklamalarda bulunur. İmam, İslam dini için dua eden, namaz kıldıran, vaaz veren ve topluluğu yöneten dinî bir liderdir. Genellikle camilerde görev yapar ve cemaatle birlikte namaz kılar. İmam, Müslümanların dinî sorularına İslam dininin hükümleri aracılığıyla cevap verir; toplumda ahlaki ve dinî değerleri desteklemek için çalışır. Bu kapsamda incelenen romanlarda müftü, hoca ve imam olarak karakterize edilen yaşlılara sıklıkla rastlanmaktadır. Çeşitli edebî türlerde din adamı karakteri sıkça işlenerek; onların yaşamları, çatışmaları ve iç dünyaları okuyucular tarafından derinlemesine incelenir. Din adamlarının varoluşsal sorgulamaları, inançları ve toplumsal etkileşimleri, hikâyeye derinlik katan önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında "*Dadı, nefesi kuvvetli bir Hoca'ya inanır*" (s. 15), "*Talat'ın annesi, "Hoca'ya biz inanırız, şimdiki gençler inanmaz" der dadıya*" (s. 15) söylemlerine rastlanmaktadır.

Nabizâde Nâzım'ın *Karabibik* romanında Koca İmam, köyün imamı ve muhtarı olarak tanıtılan yaşlı bir karakterdir. İmam olarak, dinî liderlik rolünü üstlenir ve köylüler

arasında saygı gören bir figürdür. Betimlenirken, otoriterlik ve itibar sahibi olma özellikleri vurgulanır. Köylüler arasında önemli bir figür olarak kabul edilir ve toplumun dinî ve sosyal meselelerinde etkili bir rol oynar. Önemli kararların alınmasında söz sahibi olması, onun toplumda liderlik konumunu güçlendirir. Bu şekilde, Koca İmam karakteri, yaşlılıkla birlikte gelen bilgelik ve otoriteyi temsil eder, aynı zamanda toplumun dinî ve sosyal düzenini sağlamak için önemli bir rol üstlenir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Dünyaya İkinci Geliş yahut İstanbul'da Neler Olmuş* romanındaki Şeyhülislam Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'nun en yüksek dinî otoritesi olarak ön plana çıkar. Din adamlığına vurgu yaparak, dinî liderlik rolünü ve etkisini gösterir. Roman boyunca hikmetli sözleri ve derin bilgisiyle Osman Bey'i etkiler. Bu karakter, dinin toplumdaki önemine ve dinî otoritenin gücüne işaret eder. Ayrıca, romanın içerisinde dinî değerlerin ve inançların Osmanlı toplumundaki yerine dair bir anlayış sunar. Bu şekilde, Şeyhülislam Efendi karakteri, din adamlarının toplumdaki etkisini ve önemini vurgulayan bir figür olarak karşımıza çıkar.

Dadılar, edebî eserlerde önemli bir rol oynayan ve genellikle zengin ailelerin çocuklarına bakmakla görevli olan karakterlerdir. Çocuklara bakmak, büyütmek ve eğitmekle sorumlu olan dadılar hikâyelerde merkezi bir konuma sahiptirler. Ailenin iç dinamikleri üzerinde etkili oldukları görülen dadılar bazen de ana karakterlerle derin duygusal ilişkiler geliştirirler.

Bir dadı veya çocuk bakıcısı, bir ailedeki çocukların günlük bakımını üstlenen kişidir. Görevleri, çocukların yemeklerini hazırlamak, giyindirmek, banyo yapmalarını sağlamak, oyun oynamak, eğitim aktivitelerini planlamak ve çocukları uyutmak gibi çeşitli aktiviteleri içerebilir. Ahmet Mithat Efendi'nin romanlarında genellikle yaşlı meslekler için dadılardan bahsedildiği tespit edilir. *Hüseyin Fellâh* romanında Ali Bey'in yanındaki ihtiyar Arap cariyenin ve uşak olarak hizmet eden ihtiyar Boşnak'ın ölümünden bahsedilir. *Felatun Bey ile Rakım Efendi* romanında Felatun ailesinin ikinci babası olan Mustafa Meraki Efendi'nin eşini küçük yaşta kaybetmesi sebebiyle on üç yaşında olan oğlu Felatun Bey'in sorumluluğunu üstlenip bir daha da evlenmediği bilinir. Bu şartlarda İstanbul'da bekâr olarak yaşayabilmeyi başaran kahramanın; evin işleyişi ve düzeni için bir dadı ve yaşlı bir Rum adamı işe alarak kendi düzenini kurduğu görülmektedir. *Çengi* romanında ise dadılık ve aşçılık mesleklerinin geçtiği görülür:

"*Kızına dadılık etmek için yaşı geçkince bir kadın aldı. O kadın çocuklara bakar, ihtiyarca bir Rum karısı yukarı hizmetini görür, bir de Ermeni karısı aşçılık ederdi"* (s. 12) ve *"Dadı Dilferah"* (s. 27). Yazarın anne tarafının Kafkas göçmeni olması ve anne/dadı figürlerine Çerkez kökenli kişileri tercih etmesi doğal karşılanmaktadır: *"Koca Fedayi dadı halk mutfaklarında kül kömür olarak hanımının kendisine emanet bırakmış olduğu nur parçasını hor ve hakir bırakmak şöyle dursun, âdeta hali vakti yolunda bir adam evladı gibi geçindirmeye başarılı oldu*" (s. 23).

İncelenen romanlarda yaşlı dadı veya hizmetçi karakterine yer veren bazı ifadeler aşağıdaki gibi sıralanır: Giritli Aziz Efendi'nin *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* romanında "*Âlemârâ'nın, dadısı ve dâyesi*" (s. 64); Fatma Aliye Hanım'ın *Enîn* romanında "*Sütninenin odasına, dadının nezaretine verip*" (s. 46), "*İhtiyar bir lala*" (s. 162); Emine Semiye'nin *Sefalet* romanında "*Dadı Kalfa, bunakların odasına giderek onlarla çene yarıştırır*" (s. 39); Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında "*Talat'ın dadısı*" (s. 14), "*Dadı, nefesi kuvvetli bir Hoca'ya inanır"* (s. 15), "*Talat'ın annesi, "Hoca'ya biz inanırız, şimdiki gençler inanmaz" der dadıya"* (s. 15), "*Dadı, elli yaşını, mezarını ve sorgu meleklerini unutup söze başlar*" (s. 19), *"Dadı'nın Saliha'ya olan sevgisi ve sohbetleri…"* (s. 26-27); Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında "*Dadı kalfa*" (s. 70); Nabizâde Nâzım'ın *Zehra* romanında "*İhtiyar dadı Nazikter*" (s. 25), "*Zehra, genellikle dadısı ile gezmeye gider*" (s. 25-26); Mehmet Rauf'un *Eylül* romanında *"...küçükten beri elinde büyüdüğü bu ellilik ihtiyar kadın (Suad'ın dadısı)"* (s. 20), "*Suad'ın dadısı Behice, özellikle gençlere karşı anlayışlı bir tavra sahip*" (s. 76), "*Behice dadı, sigara içen biri* (s. 78), *"Dadı, biriken hikâyelerini anlatırken geveze oluyor"* (s. 110); Halide Edip Adıvar'ın *Heyula* romanında "*Dadı*" (s. 67) söylemlerinden de anlaşıldığı gibi romanlarda geçen "dadı" ifadesi yaşlı karakterlerin icra ettiği önemli meslekler arasında yer almaktadır.

Emeklilik, romanlarda sıklıkla karşılaşılan bir tema olarak dikkat çeker. Birçok romanda, karakterlerin yaşlanma süreci ve emeklilik sonrası yaşamları detaylı bir şekilde ele alınır. Bu karakterler genellikle çalışma hayatlarını geride bırakmış, emekli olmuş kişiler olarak betimlenir. Romanlarda genellikle herhangi bir mesleği icra etmeyen, sadece emekli olarak kurmacada yer alan karakterlerdir. Bu karakterler, yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde genellikle emeklilikle birlikte yaşlılıkla mücadele

ederken, geçmişteki deneyimlerini hatırlar ve geleceğe dair düşüncelere dalabilirler. Bu şekilde, emeklilik romanlarda sadece bir yaşam evresi değil, aynı zamanda karakter gelişimi ve içsel dönüşüm için bir zemin olabilir. Giritli Ali Aziz Efendi'nin *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* romanında *"İhtiyar bir bahçıvan"* (s. 12); Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında "*Emine Kadın'ın, Kahya Kadın'a (Serfinaz) Fitnat'ı emanet etmesi*" (s. 104), "*Kahya Kadın'ın, Fitnat'a destek vermesi*" (s. 105-108); Ahmet Mithat Efendi'nin *Gürcü Kızı yahut İntikam* romanında "*Prens Danyalın kahyası ihtiyar*" (s. 27) söylemlerinde görüldüğü gibi kahya, bahçıvan gibi yaşlıların icra ettiği başka mesleklere de rastlanmaktadır.

## 7. YAŞA GÖRE YAŞLILIK KONUMU VE SINIFLANDIRMA

Kişiden kişiye farklılık gösteren yaşlanma sürecinde, tüm canlıların bir dizi değişime uğradığı görülür. Bu sürecin son aşamasına da yaşlılık adı verilmektedir. Yaşlılığın başlangıcı yıllar içinde toplumlar arasında ve hatta aynı toplum içerisinde cinsiyete, eğitim düzeyine, ekonomik koşullara, fizyolojik ve psikolojik yaşa göre bireysel farklılıklar göstermektedir. Kronolojik yaşlanma, bir kişinin doğumdan itibaren yaşını belirler. Takvim yaşı büyük olanlar diğerlerinden daha yaşlı kabul edilir (Aslan ve Hocaoğlu, 2017: 53). Bu bilgilerden hareketle çalışmanın bu başlığı altında romanlarda geçen kronolojik yaş sınıflandırması yapılır. İnceleme sonucunda yaşlıların orta yaşlılar ve ileri yaşlılar olarak sınıflandırılması mümkün olur. Ayrıca yaşı belirtilmeyen fakat yaşlı olarak ifade edilen karakterler de ileri yaşlılar başlığı altında değerlendirilir.

### 7.1. Orta Yaşlılık

İncelenen romanlarda orta yaşlı karakterlere sıklıkla yer verildiği görülmektedir. Örneğin, Zafer Hanım'ın *Aşk-ı Vatan* romanında Refia Hanım'ın altmış-altmış beş yaşlarında tanıtılması, karakterin yaşlılık kategorisine girdiğini ve zengin bir yaşam deneyimine sahip olabileceğini işaret eder. Bu yaş, karakterin kişiliğinin derinliği ve hikâyenin ilerleyişi üzerindeki etkisi açısından önemlidir. Refia Hanım'ın yaşının vurgulanması, karakterizasyon sürecinde dikkate alınması gereken bir husustur çünkü yaşlılık, karakterin yaşamında edindiği bilgelik ve deneyimlerin izlerini taşıdığını gösterir. Ayrıca, yaşlı karakterlerin genellikle hikâyenin ilerleyişi ve ana karakterlerle etkileşimleri üzerinde belirgin bir etkisi vardır. Bu nedenle, yaşlı karakterler genellikle hikâyenin olay örgüsünde önemli roller üstlenir ve ana karakterlerin gelişimine katkıda

bulunur. Refia Hanım gibi yaşlı bir karakter, hikâyenin gidişatını etkileyen sırları açığa çıkarabilir veya ana karakterin gelişimine dair önemli bilgiler sunabilir.

Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında "*...elli, elli beş yaşında bir kadın*"dan (s. 52); Ahmet Mithat Efendi'nin *Esrâr-ı Cinâyât* romanında "*kendisi otuz beşini atlamış ve artık orta yaşlı unvanına ulaşmış*" (s. 98); *Cellat* romanında "*belki elli yaşındaki kadınlar gibi giyindiği için*" (s. 11); *Müşahedat* romanında "*kırk beş elli yaşına gelmiş*" (s. 137), "*orta yaşlı, yaşı geçmiş*" (s. 156) söylemlerine yer verilmektedir.

Fazlı Necib'in *Menfa* romanında İkbal'e kızan Ekrem sokakta avare dolaşırken orada oynayan çocukları ve onlara sahip çıkan kadını, sokaktaki hayatı, anlatıcının "katarlamak" fiilini kullanarak aktardığı görülür: "*Siyah ferâceli, yaşmağını başına atmış orta yaşlı, ihtiyarlığa daha karîb, belki de kesret-i tevlitten ihtiyarlamış bir kadın oraya gelip de çocuklardan ikisini tekdirlerle, ta'zirlerle oyundan ayırarak önüne katarladığı ve bu suretle cemiyetleri, eğlenceleri bozulan diğer çocukların da yine lakayd, bifütûr tavırlarıyla söyleşerek gülüşerek dağılmaya hazırlandıkları sırada Ekrem'de oradan tebaüd etti (...)*" (s. 58). Bu söylemde orta yaşlılığın ve ihtiyar bir kadının sergilediği eylemin ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında Beyazıt Camii'nin avlusunda uzun süre aç ve yırtık elbiseleriyle dolaşan Mazlume'nin karşısına ona yardım eden Mihriban Hanım çıkar. Bu kadın romanda kırk beşli yaşlarında betimlenmektedir. Genç kızı kendisine eşlik ettirmeye çalıştıktan sonra amacına ulaşır. Bilinçaltının verdiği mücadeleye teslim olan genç kız ise orta yaşlı bir kadına gitmekte tereddüt ederken geleceğin neler getireceğini de anlatır. Bir sonraki yaşamını feda etmek zorunda olma duygusu yaşayan kızın başka bir yolunun olmadığı anlaşılır: "*Garip bir hiss-i tehlike (tehlike hissi) kendisine tevdi olunan (verilen) saadeti ayağıyla itmesini tavsiye ediyordu. Bir sada-yı deruni (içinden bir ses) 'İhtiraz et!' nidasını etmekteydi (sakın diye bağırmaktaydı)*" (s. 16). *Nemide* romanında Şevket Bey, çok sevdiği ve büyük bir aşkla evlendiği eşi Naime'yi kızı dünyaya geldiğinde kaybeder. İstanbul'dan ayrılıp Suriye'ye iki yıllık bir yolculuğa çıkan fakir bir adamın, iç dünyasının durumundan masum bir bebeği sorumlu tuttuğu görülmektedir. İstanbul'dan ayrılacağı gün kendine kundaktaki evladını getiren Osman Bey'e şu sözleri söyler: "─ *Bedbaht çocuk!.. Kendisinin ne kadar acı bir*

*felaketin hediyesi olduğunu bilse!*" (s. 40). Nemide'ye isim koyan orta yaşlı adamın bu hissiz tavırları, onun kızıyla uzlaşmaz karşıtlığını ortaya koyar.

*Ferdi ve Şürekâsı* romanının kahramanlarından biri olan Hasan Tahsin Efendi'nin betimlendiği görülür: "*Altmış beş yaşında, kısa boylu, küçük yapılı, ufak başlı, beyaz saçları dökülmüş, yazıhanesinin üzerindeki iri defterin arasına sıkışmış da kurumuş gibi solmuş, buruşmuş bir ihtiyar*" (s. 15). *Nesl-i Ahîr* romanında kendisini sürekli bir cendereye sıkıştırılmış gibi hisseden Süleyman Nüzhet, İstanbul'a gelmesinin ardından Galata'da bulunan Fransız Postanesine gider. Kendine gelen mektup ve evrakı alıp ayrılacağı sırada yanına yaklaşan biri ona mesleğini sorar. İstibdat yönetiminin herkesin özel yaşamına müdahale etmesinden nefret ettiği bilinen orta yaşlı adamın, mesleğini soran kişiye casus diye bağırarak cevap verdiği ve oradan hızla ayrıldığı görülmektedir (s. 71).

Halide Edip Adıvar'ın *Seviye Talip* romanının sonunda Macide karakterinin haftada iki defa Cemal'den ders almasına karar verdiği görülür. Cemal utangaç ve saygı duyulan orta yaşlı bir sanatçıdır. Macide, Cemal'den ders alırken eşi Fahir de Cemal'i incelemektedir. Batı kültürü ile yetişmiş, dirayetli bir kadın olarak betimlenen Seviyye; Talip Bey'le evli olmasına rağmen içten içe Cemal'e âşıktır. Fahir, Talip Bey'i Cemal'e benzetir. Ancak fiziksel anlamda Talip Bey üstün görünmesine rağmen Fahir, Cemal'in gözlerinde "*anlaşılmamış bir üstünlük ve anlamlı bir şiir*" bulmaktadır (s. 53).

Reşat Nuri Güntekin'in romanlarında orta yaşlı kadınlardan fazlaca bahsedildiği görülmektedir. *Çalıkuşu* romanında Feride'nin, Ayşe teyzesinin komşularının yaşı, kırkı geçmiştir. Feride'yle vilayetteki Merkez Rüştiyesine aynı anda getirilen Huriye Hanım da "*Kırk beş yaşlarında ufak tefek bir kadın*"dır (s. 62). Feride'nin otelde Hacı Kalfa dışında bulunan bir arkadaşının da "*otuz beş, kırk yaşlarında Manastırlı bir kadın*" (s. 79) olduğu görülür. Munise'nin annesi "*otuz, otuz beş yaşlarında, uzun boylu, narin yapılı*" (s. 79) biri olarak betimlenir. Darülmuallimatı'ndaki Şehnaze Hanım'ın da "*Orta yaşlı*" (s. 16) olduğu görülür. Şeyh Yusuf Efendi'nin kız kardeşinin, ağabeyinden sadece üç yaş küçük yani "*Orta yaşlı*" (s. 86), Kuşadası Mektebi'ndeki başmuallimin "*...elli yaşlarında bitkin bir kadın*" (s. 96) olduğu bilinmektedir.

### 7.2. İleri Yaşlılık

İncelenen romanlarda çok yaşlı karakterlere de yer verildiği görülmektedir. Örneğin, Giritli Ali Aziz Efendi'nin *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* romanında "*Seksen yaşında, iki kat kambur… Kambur satan çingene avradı*" (s. 104); Ahmet Mithat Efendi'nin *Ana Kız* romanında çok yaşlı kadın olan Jermen'in, Valide'nin yoksulluğuna rağmen çalışarak torunu Luiz'e bakmaya gayret ettiği söylenir. Yine Ahmet Mithat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında "*…yetmiş-seksen-yüz yaşına*" (s. 52); *Hayret* romanında "*…zira seksen beş yaşında olan bir adam*" (s. 26), "*İhtiyar Prens ile kızı…doksanlık bir adam olduğum hâlde…*" (s. 134); *Gürcü Kızı Yahut İntikam* romanında yaşlı adamın yaşanan bir olaya karşılık verirken sanki şiddete uğruyormuş gibi feryat figanla bağırdığı aktarılır.

Yazar, bu dövme komedyasını aktarırken Gürcü ihtiyarların bizim ihtiyarlarımızla kıyaslanamayacak kadar genç ve dinç oldukları durumunu betimlemektedir: "*Dayağı atan bizzat Prens Danyal'dır. Dayak yiyen dahi yetmişlik mi diyeyim, seksenlik mi diyeyim, hatta doksanlık bile desem lâyık olacak bir ihtiyardır. Vakıa buraların ihtiyarlarında öyle bizim ihtiyarlar gibi bir şeyhûhet-i rezîle görülemez. Yüz yaşında Gürcü bulunur ki hâlâ vücudu zinde olup bunaklık gibi, titreklik gibi meâyib ve rezâil-i şeyhûhetten azadedirler. Dişleri bile düşmeyip gençlik zamanlarındaki parlaklığını, kuvvetini muhafaza ederler. Onların doksanlık adamları bizim altmışlık ancak kıyas kabul edebilirler ise de insan bu yerlerin ahvalini öğrendiği zaman bizim memleketler ahalisine kıyasen ancak altmışlık diye tahmin edebileceği ihtiyarlara yirmi otuz yaş daha zammiyle büyük bir hata etmemiş olacağına emniyet hâsıl eyleyebilir*" (s. 431-432).

*Müşahedat* romanında Refet'in ve Agavni'nin annesinin ölümü anlatılır. Bu ölüm olgusu üzerinden bir annenin ölümünün yaş gruplarına göre çocukları üzerinde bıraktığı etki sınıflandırılmaktadır. Küçük çocukların ölümü anlayamadığı ancak anne varlığının değerini yirmi beş yaşından sonra anladıkları; büyük çocukların ise çok fazla etkilenmedikleri görülmektedir. *Taaffüf* romanında ise "*…sinni altmış, yetmişi bulmuş…*" (s. 80) karakterlerin varlığı tespit edilmektedir.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Vah* romanında, doksan yaşında olan Hoca Kutbettin Efendi, beylere ve efendilere Arapça ve Farsça dersleri verir. Beyler de Hoca

Kutbettin'in hanesinin masraflarına yardımcı olur: "*Yok yok! Öylelerinden değil. Bu doksan yaşında ihtiyar bir adam olup birkaç beyler, efendiler sabahları gelerek ders okurlar. Arabiyat mı, Farisiyat mı diyorlar ne diyorlar? İşte onları okurlar. Hatta hanesinin masrafını da onlar görürler. Bugün bakarsın birisi hoca efendinin yağ çömleğini getirmiş beş okka sibir yağı alır. Yarın bir diğeri hoca efendinin kışlık kömürünü mubayaa etmiştir. Kendisinin dahi bilmem hangi kapıdan birkaç yüz kuruş aylığı var ki onu da aylık çıktıkça Saka Memiş Ağa gider alır getirir*" (s. 20).

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında Feride'nin yatılı mektebindeki en yaşlı öğretmeni Sör Süperiyör'dur. Köşkün bütün dikişlerini diken terzi matmazel, altmış yaşında gözlüklü biridir. Zeyniler Mektebindeki Hatice Hanım, yetmiş yaşlarında bir ihtiyardır. Hatice Hanım; koca yüzlü, iri yapılı, bembeyaz dişli, sert ve esmer yüzlü ihtiyar bir kadındır. Doktor Hayrullah Bey'in evindeki sütannesi, seksen yaşlarındadır. Kuşadası Mektebindeki iki muallim de yaşlıdır.

## 8. YAŞLILARDA SOYUT/SOMUT OLGULAR

Yaşlıların değerleri, farklı yaşlı bireyler arasında çeşitlilik gösterdiği için bu hususta genelleme yapmak zordur. Ancak bazı yaşlı bireyler için belirli değerler ve konular daha ön planda olabilmektedir. İncelenen romanlarda, bazı değerlerin yaşlılar arasında nasıl bir etki gösterdiği dikkat çekmektedir. Bu saptamadan hareketle aşağıdaki gibi bir sınıflandırma yapmak mümkündür:

- **Otorite:** Bazı yaşlı bireylerin otoriteye saygı duyma ve hiyerarşik yapıları koruma eğiliminde olduğu bilinmektedir. Toplumsal normlara ve kurallara uymayı önemsedikleri gibi otorite figürlerine de saygı gösterdikleri görülmektedir.

- **Para:** Yaşlı bireylerin maddi değerlerinin öncelikleri yaşamlarının farklı evrelerine bağlı olarak değişebilmektedir. Bazıları için ekonomik güvenlik ve istikrarın önemli olduğu görülürken bazıları için de maddi birikimlerin miras olarak bırakılması ve hayırseverlik yapılması gibi değerlerin öncelikli olduğu bilinmektedir.

- **Kadın:** Yaşlı erkeklerin genç kadınlara olan düşkünlüğü, kadınlık rolleri ve cinsiyet eşitliği konularında farklı perspektiflere sahip olabilmektedir. Bazıları

toplumsal cinsiyet normlarının korunması ve kadın haklarının savunulması üzerinde dururken bazıları da özgürlük ve eşitlik için mücadele eden bir neslin parçası olmaktadır.

- **Aşk:** Yaşlı bireyler için aşk, romantik ilişkiler, arkadaşlık ve aile bağları gibi sosyal ilişkilerin temel bir değeri olarak algılanmaktadır. Yaşlılıkta da aşkın, sevginin ve bağlılığın yaşamın anlamını ve kalitesini artırabileceği düşünülmektedir.

- **Cinsellik:** Yaşlılık döneminde cinsellik algısı ve deneyimi kişiden kişiye değişebilen bir olgudur. Bazı yaşlı bireyler için cinsellik hâlâ önemli bir değer olarak görülürken bazıları için de bu alan daha az öncelikli hâle gelmektedir. Cinselliğin, yaşa ve sağlık durumuna bağlı olarak farklılıklar barındırdığını da unutmamak gerekir.

Değerler ve önceliklerin, yaşlı bireyler arasında büyük bir çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bu nedenle, bireysel tercih ve deneyimlerin, yaşlıların bu değerler üzerindeki perspektiflerini şekillendirdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

### 8.1. Din Algısı ve Dindarlık

İnsancıl yaklaşımın önemli isimlerinden olan Abraham Maslow ihtiyaçlar hiyerarşisini geliştirerek; maneviyatın kendisini gerçekleştirmeyle ilişkili olduğunu belirtmektedir (Powers, 2005: 225). John Swinton'ın: "*Bütün insanların bir manevi boyutu vardır*" önermesinden yola çıkarak maneviyatın evrensel ve özgül bir boyutunu gündeme getirir (Swinton, 2001: 11-27). Maneviyatın, insanların içsel süreçlerinden biri olduğu gerçeğinden hareketle, bu durumun tarihsel varoluşunun temeli olarak görmek mümkündür. Evren sahnesinde insanın varlık sebebini araması, maneviyatı her zaman gündemde tutmasına neden olmaktadır (Mehmedoğlu ve Mehmedoğlu, 2012, 147-166).

Misailidis'in eserlerinde dinî ögelerin önemli bir yer tuttuğu görülmüştür. Ancak dinî hikâyeleri anlatırken, olağanüstü olayları doğrudan mucizevi veya mistik açıklamalarla bağlamak yerine, pozitivist bir yaklaşımla ele alır. Bu, olağanüstü olayların ardındaki gerçek dünyadaki olası nedenleri ve açıklamaları vurgular. Örneğin, *Temaşa-ı Dünya* romanında, ağlayan ve terleyen Meryem Ana ikonasının arkasındaki düzenek (s. 53) veya hortlağın ölü insan bedeninden çıkan bir maddeyle açıklanması gibi (s. 185)

durumlarda Misailidis, bu olayları dinî bir mucize olarak değil, daha rasyonel ve gerçekçi bir bakış açısıyla ele alır. Bu yaklaşım, dinî ögelerin hikâyelerdeki rolünü vurgularken, aynı zamanda olayların muğlaklığını ortadan kaldırarak, dinî unsurların gerçek dünya ile nasıl ilişkilendirilebileceğini gösterir. Bu şekilde, dinî ögeler, eserlerin ana temasını güçlendirirken aynı zamanda okuyucunun daha somut ve anlaşılabilir bir deneyim yaşamasına olanak tanır.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım* romanında Tolun'un, Erden Su şehrinde bulundukları esnada yaşlı bir Budist rahiple görüştüğü görülür. Çok uzaktan, Türkiye'den ata yurdunu görmeye geldiği ve arkadaşlarının da kendine eşlik ettiği belirtilir. Yaşlı rahip: "*Arkadaşlarınız kimdir?*" (s. 27) diye sorduğunda "*İkisi Tatar biri Macar'dır*" (s. 27) cevabını almaktadır. Rahip, Tolun'a, tapınağa ve kütüphaneye gitmek isterlerse arkadaşlarını davet edebileceğini söyler. Birlikte en önemli tapınakları gezmeye başlayan dört arkadaş, bu büyüleyici tarihî mekânları birlikte keşfeder.

Genel olarak, din ve maneviyat arasındaki ilişkiye üç farklı yaklaşımın sunulduğu tespit edilir. Bazıları maneviyatı daha büyük bir yapının parçası olarak görmekteyken; başka bir görüş, dinin maneviyatın küçük bir alanını temsil ettiği düşüncesindedir. Olaya daha geniş bir perspektiften yaklaşan üçüncü yaklaşım ise; bireylerin subjektif deneyim ve davranışlarını din veya maneviyat olarak tanımlayabileceklerini belirtmektedir. Dini, maneviyatın bir parçası olarak gören yaklaşım; dinin kurumsal yapısının sorgulandığı ve geri planda tutulduğu köhne bir yaklaşım olarak değerlendirilebilen, tarihsel gelişim içinde tartışılan dinsel temelden türetilen bir yaklaşımdır. Popüler bir yaklaşım, maneviyatın dini içerdiği ve inancın onun en içteki katmanı olduğu fikridir. Yaklaşım doğrultusunda bakıldığında kuşatıcı bir güç olan maneviyatın en üstte yer alarak dini de içine aldığı görülmektedir. Bu durumda dinî olan her şeyin aynı zamanda manevi olduğu sonucuna ulaşılabilir. Ancak manevi meseleler din ile sınırlı değildir. Maneviyat subjektif olduğundan ve içsel deneyime dayandığından dinin kurumsal yapılarıyla sınırlandırılamaz. Dinin yanı sıra manevi olguların varlığı; manevi niteliği olan şeylerin dinî olması gerekmediği görüşünü ortaya çıkarmaktadır (Hull, 2003: 10-124).

Dindarlık, bir dine mensup, inancı aşan, dinî düşünce, tutum ve davranışlara sahip kişiler olarak tanımlanmaktadır. Öte yandan, din ve maneviyat gibi dindarlık, kişinin bakış açısına göre geniş ve farklı tanımlanabilir. Mensubu olduğu dinin gereklerini

yerine getirmemesine karşın Tanrı'ya inancından ya da Tanrı'yla arasındaki içsel bağlar sebebiyle kendisini dindar addeden insanların olduğu görülmekle birlikte dinin gerektirdiklerini eksiksiz yapmaya çalışan bireyler kendilerini fazla dindar görmemektedir (Horozcu, 2010: 209-240).

Emine Semiye'nin *Sefalet* romanında İhtiyare karakterinin sabah namazı için abdest almaya gitmesi dindar bir kişilik olarak yorumlanabilir (s. 218). *Gayya Kuyusu* romanında Rezin'in kayınvalidesinin tutucu bir dindar olduğu belirtilmekle birlikte baskıcı ve zorlayıcı olduğunun da altı çizilir (s. 38-40).

Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında Hacı Ömer'in betimlemesi yapılır: "*Hacı Ömer isminde bir esirciydi ki, insan ticaretinin kalb-i bî-ruhuna verdiği merhametsizlik, kalbinin o büyük yuvarlak gözlerine aksettirdiği bir nevi vahşilik âsârında olarak, bakışı kaplana benzer, mâna-yı şümulü ile kendisinin de dâhil olduğu insaniyetin menfaat-i şahsiyesinden başka bir kısmına gelen felaketten müteessir olmaz; bir hanendenin sesiyle bir kızın ağlamasını, bir sazın sedasıyla bir hüsn-i bî-bahanın istirhamını tefrik etmezdi*" (s. 3). Hacı Ömer'in betimlemesinde, onun dinî inançlarının ve insanlık algısının sorgulanabilir olduğu belirtilmekle birlikte; onun, insanların acılarına duyarsızlaşmasına ve çıkarlarından başka bir şeye önem vermemesine neden olmuş gibi görünmektedir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk* romanın sonunda Nasuh'un, İstanbul'a dönmeye karar verdiği görülür. Virginie, Nasuh'u çok sevdiğini ve onunla İstanbul'a gelip evlenmek istediğini söyler. Nasuh ise Müslüman olmadığı için Virginie'le evlenmek istemez. İslam'ın bir Hristiyan'la evlenmesine izin verdiğini söyleyen Nasuh, bazı arkadaşlarının Hristiyan kadınlarla evlendiğini ancak arkadaşlarının henüz yaşlanmadığını ve bu nedenle de deneyiminin mükemmel olmadığını söyler: "*Orası öyle, ama ben tezevvüç edeceğim karının kendi dinimden olmasını isterim. Vakıa ahbabımdan pek çokları vardır ki Avrupalı karılarla izdivaç etmişlerdir. Karıları Hristiyan olduğu halde güzel güzel yaşarlar. Ancak bunlar henüz ihtiyar olmadılar ki tecrübem tejmil olsun. İhtiyarlık icabınca vücuda ölüm soğukluğu geldiği ve âlem-i ukba yaklaştığı zaman bakalım o hüsn-i zindegani devam edecek mi?*" (s. 523). *Süleyman Muslî* romanında Hristiyan kızı Maria'nın sadece Süleyman Muslî'ye bütün kalbiyle âşık olması sebebiyle ona yardım etmesi anlatılır. Maria, Süleyman Muslî'nin

bir Arap olduğunu ve Hristiyanlığa karşı olanca gücüyle savaştığını bilmemektedir. Sonuçta Maria'ya verilen recm cezası, yargılama sırasında orada bulunan bazı kişileri rahatsız eder. Hatta ihtiyar bir papazın Maria'ya verilen bu dehşet verici ceza karşısında kendisini tutamadığı görülür: "*...Ben bu kızın ettiği harekete cinayet diyemem. Sehv ü hata derim. Zira âlemde hiçbir Hristiyan evlâdı tasavvur edemem ki Hristiyanlığın mahvı emrinde yüreği bir Arap yüreğiyle ittifak ve ittihad edebilsin. Bakılsa kusur Maria Konstanse'de değil, bizde olmuştur. Arab'ın gösterdiği sadâkate biz inanmamalıydık. Biz ise o kadar kuvvetle inandık ki, hatta mükâfâtı olmak üzere kızı kendisine vereceğimizi dahi vaad eyledik. Ben Allah'tan korkarım ve korktuğum için işte aklıma gelen sureti kemâl-i serbestî ile söylüyorum...*" (s. 420). *Çingene* romanında Şems Hikmet Bey, Mısırlı iş adamı Nimetullah Efendi'nin oğludur. Babası çok küçük yaşta ölünce annesi Ferazende Hanım, oğlu ve kızı Fatma Münevver'in eğitimini hiç ihmal etmez ve kocasından kalan mirası da çok iyi idare eder. Çocukları okula göndermek yerine öğretmenleri eve davet eden Ferazende Hanım, oğlu Şems Hikmet'in çingene kızı Ziba tarafından yetiştirildiğini öğrenince; bu kızla evlenmesinden korktuğu için oğlunu evlendirmek ve bu durumdan kurtulmak ister. Bu nedenle oğluna sürekli evlilik konusundan bahsetmeye başlar. Annesinin ısrarcı tavrı üzerine, onu en büyük dostu saymakla birlikte Şems: "*Anacığım! Şu dünyada insan için en ciddi bir hak tasavvur olunabilirse de o da hakk-ı teehhüldür. Teehhül denilen şey ne anadan doğmaya benzer ne de ölmeye! Bunlar insanın ihtiyarı haricinde şeyler oldukları halde teehhül doğrudan doğruya insanın kendi yedd-i ihtiyarına verilmiş bir haktır. O haktan niçin şöyle istifade etmiyorsun, böyle yapıyorsun diye kimse kimseyi, tazyik edemez*". *Gönüllü* romanında Yankos, kızının henüz Recep'le evlenmek için reşit olmadığını söyleyerek evliliği ve din değiştirmeyi ertelemektedir. Bundan dolayı kızını Aghia Kalaba'daki Triadha Manastırına kaçırdığı görülür. Kız oraya vardığında yaşlı Bayan Despino onu takip eder ve oğlu Petros da kafesi sökmekle görevlidir. Despino, oğlunun hayallerini paylaşan ve onun kararlarını kabul eden, kendine ait hiçbir fikri olmayan bir kadındır. Petros ise zaman zaman çok para harcasa da hayallerini öldürmeyen ve kaçacak yeri kalmayınca bir manastıra sığınan bir karakterdir. Avrupa/Batı toplumunda alafranga düzen içerisinde oğullarını yetiştirmeye çalışan bir babanın hikâyesini anlatan *Letaif-i Rivayat* ile *İki Hud'akâr* hikâyelerinin de benzer konuları ele aldığı görülür. Anlatıcının düşüncesine göre; evlilik, ölüm ve vaftiz törenleri dışında kiliseye gitmeye

gerek yoktur. Eğer gidilecekse hemen gidilip gelinmelidir. Ayrıca kilise, kibar insanlar için değil; hayırseverliğe ihtiyacı olanlar içindir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanında İslam dini konusunda hiçbir durumdan bahsedilmemesine rağmen, Mlle de Courton'un bir pazar sabahında Hristiyanların kilisede yaptığı sabah duasına katılacağı ifade edilmektedir. Burada karakterin romandaki dinî kimliğinin ortaya konulduğu görülmektedir: "*Bu pazar, ihtiyar kız sabah duasında bulunmak için erkenden Beyoğlu'na ineceğini bir gün evvel Nihal'e haber vermiş idi*" (s. 331). Azınlıkların ve yabancıların yoğun olarak yaşadığı İstanbul'da farklı dinlere ait ibadethanelerin bulunması dikkat çekmektedir. Örnekte görüldüğü gibi Müslüman bir ülkede yaşamasına rağmen dinî duygularını kaybetmeyen Mlle de Courton'un, inancının gerektirdiği davranışları sergileyerek dindar kimliğiyle sunulması önemli bir ayrıntıdır.

Dinlerin zamanla hem tahrif edilmelerinde hem korunmasında din adamlarının büyük bir rolü vardır. Dinlerin tarihsel seyri ve kaderinin din adamlarının konumu ve görevleriyle çok yakından ilgili olduğu görülmektedir. Aynı zamanda dinî geleneğin oluşumunun öncüleri olduğu bilinen eğitim ve öğretimin; gelecek nesiller için de dinî fikri birikimin taşıyıcıları olması önemli bir husustur (Mülayimov, 2015: 217-218).

Eserlerinde din adamlarına sıklıkla yer veren Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Sevda Peşinde* romanında ismi geçen Rum bir rahibin, Samenur Hanım'a öğütler verdiği görülür. Aynur Hanım'ın onun ruh hâlini izlediğini hayal etmeye çalışarak ona yalvarır. Bu olay Aynur Hanım'ın ağzından şöyle anlatılır: "*Hemen ihtiyarın önüne oturdum. Rahip sağ elinin üç parmağını bir araya toplayarak alnıma dokundurdu. Beyaz bıyık ve sakallı arasında pek esmer duran dudakları harekete başladı. Cübbesinin burnuma çok yaklaşmış olan geniş kolu günlük kokuyordu. Bu çok yaşlı din adamından medet umarcasına gözlerimi yumdum. Anlayamadığım bir dilden olan mırıltılar arasında yüzüme üç defa "Püf" diye ılık bir nefes dokundu. Sonra rahip eliyle okşar gibi omuzuma dokunarak: - Haydi kızım kalk gezin, dedi*" (s. 19).

*Hakka Sığındık* romanında Hacı Ferhat Efendi ve Hafız İshak Efendi, mahallede zenginlikleriyle tanınır ancak bu zenginliğin meşru olmadığına dair şüpheler vardır. Bu iki karakter, sırayla Abdal Veli isminde keramet sahibi olduğuna inanılan birinden para isteyen ve istekleri reddedilirse evlerine İspanyol gribinin bulaşacağı, hanelerinden ölü

çıkacağı tehditlerini içeren mektuplar alırlar. "*Bu kafiyeli uyarma mektubunun yazılış sebebi odur ki: Abdal Veli Hazretlerinin, Himmetlerine her kim ki talip olur. İlletten, marazdan kurtulur. Hele o İspanyol nezlesi, illetlerin en kepazesi… Kaçar, duramaz Hazretin nefesinden, ne kadar hastalar kurtardık zalim elinden. Ey Hafız İshak! Gözlüğünü tak, Bu satırlara iyi bak, Hazreti Abdal Veli, Himmetine layık gördü seni, Dün gece birdenbire, Malum oldu Ulu Pîre, Ki İspanyol nezlesi, işte geldi deyip sırası, Sizin eve dalacak, çok canlara kıyacak. Gelinin Sadiye, Kerimesi Hadiye, mahdumun Enver. Ölecekler birer birer. Hiç durma birader. Hemen üç yüz lira gönder*" (s. 21-22).

Hacı ve hafız gibi dinî ve toplumsal konumları yüksek olan karakterlerin bu tür uğursuz ve karanlık faaliyetler içinde olması, yazarın, toplumsal eleştirisini ortaya koymasına hizmet eder. Bu karakterlerin bu şekilde hareket etmeleri, toplumdaki değerlerin çürüdüğünü, dinî kisveler altında yapılan hile ve dolandırıcılığın yaygınlaştığını gösterir.

Aynı roman hem Fuzuli'nin divanından parçaları okurla paylaşmak hem de halkın fal bakma geleneklerini işlemektedir. Hafız İshak Efendi ve Hacı Ferhat Efendi, Abdal Veli'ye para götürecek kişinin ismini Fuzuli'nin divanından fal açarak bulmaya çalışırlar. Hacı, besmeleyle divanı açar ve sağdan elli sayfa çıkarır. Ardından, çıkan sayfadaki kelimeleri değiştirerek yeniden yazar ve âdeta bir fal bakma ritüeli gerçekleştirerek okumaya başlar: "*Zulmet-i hayrette zikrindir bana vird-i zeban Tulûyem güya yemem şeker yerim Hindistan İhtilât-ı halktan çektim taallûk damenin Kaf-ı uzlette bana sibûrg nisbet âşiyan Cife-i dünyaya çok meyletmezsem herkes gibi Ben hüma tab'ım gaza beştir bana bir üstühvan Yüz fasahat tuti-i tab'ımızda muammardir veli Kim döner âyine kim izhar edem râz-i nihan Sakimin bir yerekim yok itibarım zerrece Ruşen-i re'yi visali himetem Hurşid san…*" (s. 43).

Faruk Karaca'nın inanan insanın, inandığı dinin ölüm olgusunu yorumlamasına dayanarak ona inancına göre bir mana vermesi söylemini akla getirmektedir (Karaca, 2000: 265). Dindar insanların, ölüm konusunu ve ölümle ilgili anılarını bilinçlerinde daha canlı tuttukları; ölüm konusunda daha duygusal olmaları ve onun hakkında daha rahat düşünmelerine neden olduğu bilinmektedir. Müslümanların bu sorunu ahirete daha fazla önem vererek ve odaklanarak çözmeye çalıştıkları görülmektedir. Müslümanlar, ölümü Allah'ın doğaya koyduğu kanunlardan biri olarak kabul etmektedir. Dinî ve

dünyevi hayatlarını şekillendirmek için ona bir değer olgusu niteliğinde yaklaşmaları ise dikkat çekmektedir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında Hatice Hanım'ın, geleneksel dinî söylemleri ve rivayetleri eğitim için kullandığı görülmektedir. Bu durum da çocuklarda din olgusunun; korku, ölüm ve ahiret temasıyla kodlanmasına sebebiyet vermektedir. Böyle bir eğitimden geçen çocukların dünya görüşü ve hatta oyunları bile ölüm, tabut, teneşir kokmaktadır: "*Bu mihnet çekmiş, yaşlı başlı insanlara benzeyen yorgun çehreli, donuk gözlü kız çocuklarının en büyük eğlenceleri, bahçenin bir köşesine toplanıp ölüm, tabut, teneşir, zebani, kabir gibi korkunç kelimelerle dolu ilahiler okumaktan ibaret. Hele bir tanesi var ki tüyler ürperiyor. Onlar seslerini titrete titrete hep bir ağızdan: "Haramiler gibi soyarlar seni, Bir kuru tabuta koyarlar seni, Zalim ölüm sana çare bulunmaz*" (s. 306).

Dinî inanç ve uygulamalar hayatta kalma sürecinde pratik avantajlar sağlamaktadır. Çünkü din, insanların çeşitli ihtiyaçlarına cevap vermekte; gerçekler değiştirilemediğinde bile algıları değiştirerek, gerçeğin acısını kabullenmede ve sabırlı olmada etkili bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda dinî başa çıkma, zor zamanların olumsuz duygusal sonuçlarını önleyerek hafifletmek, anlamı korumak ya da dönüştürmek ve problem çözmeyi kolaylaştırmak için dinin kullanılmasıdır (Ayten, 2012: 12).

Peyami Safa *Sözde Kızlar* romanının sonunda bir imam babanın kızı olması ve dindar bir Müslüman aileden gelmesi sebebiyle Belma'yı "sözde kız" olmaktan kurtarır. Belma'nın, Mebrure'ye gerçeği itiraf etme hadisesiyle benliğine döndüğü görülür. Bu varlığa dönüş, Belma isminden vazgeçilip orijinal ismi olan Hatice'nin geri alınmasıyla da ifade edilebilir. Belma, özünden kopuşunu: "*İsmimden başlayarak kendime ait, eski her şeyi bıraktım: Hatice'ydim Belma oldum. Cerrahpaşa kızıydım, Beyoğlu kadını oldum. Eskilerin yapma dedikleri, ihtiyarların çirkin buldukları, hocaların günah saydıkları ne varsa merakla ve zevkle yaptım*" sözleriyle ifade eder (s. 181). Daha sonra, özüne geri dönüş ise yine Belma tarafından: "*Bana artık Belma deme… Ben Hatice'yim, Hatice… Bu ismi çok… Çok seviyorum. Çünkü, tam, Müslüman, Türk kızı ismi…*" şeklinde ifade edilmektedir (s. 195).

İncelenen romanlarda din olgusunu vurgulayan diğer örnekler aşağıdaki gibi sıralanır:

Emine Semiye'nin *Gayya Kuyusu* romanında "*İki dindar kadının (Halime-Fitnat) yangına dualar etmeleri (ancak yangını dualarla savuşturamayacaklarını anlamaları)*" (s. 48), "*İmam efendi*" (s. 110), "*Pir kadın*" (s. 155), "*Hacı efendi*" (s. 231); Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında "*Lütfiye'nin büyükannesi olan ihtiyar kadın Dilberi kurtarıp Allah'a kulluğunu yerine getirmesini ister*" (s. 32); Ahmet Mithat Efendi'nin *Müşahedat* romanında "*Hacı İzzet*" (s. 89) gibi söylemlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

### 8.2. Otorite

Otoriteye göre sınıflandırılan birinci grup ana ailesinde, akraba ilişkileri ana soyundan gelmekte; otoritenin de annenin erkek kardeşinde yani dayıda olduğu görülmektedir. Üç farklı model üzerine kurulu olan baba ailesinde ise durum farklıdır. İlk model olan baba ailesinde, akrabalık hem baba hem anne tarafından gelir ve anne baba çocukları üzerinde eşit haklara sahiptir. İkinci model olan bölünmez asabada, akrabalık baba tarafından geçer. Bu modelde ailedeki bütün fertler eşit olsa da ebeveynlerin çocukları üzerinde hiçbir hakkı yoktur çünkü çocuklar asabanın malı olarak görülür. Otorite en yaşlı babada veya en yaşlı annededir. Baba ailesinin son modeli olan ataerkil ailede, otoritesini dinden alan baba sonsuz ve mutlak bir otoriteye sahiptir (Gökçe, 1991: 215-217). Bu açıklamaların yansımalarını incelenen romanlarda görmek mümkündür.

Fatma Aliye ve Ahmet Mithat Efendi'nin *Hayal ve Hakikat* romanının ikinci bölümünde yaşlı babanın rolü, geleneksel toplum yapısının ve aile otoritesinin vurgulanması açısından oldukça belirgindir. Romanın bu kısmında, Vefa'nın mektubu aracılığıyla babasının evlilik kararını almasının önemi vurgulanır. Geleneksel bir toplumda yaşanan evlilik süreçlerinin işleyişi, aile reisinin otoritesi ve karar alma sürecindeki etkisi üzerinde odaklanır. Yaşlı baba, kızı Vefa'nın hayatındaki önemli kararlardan biri olan evlilik konusunda belirleyici bir rol oynamıştır. Vefa'nın kendi isteğinin göz ardı edilerek, babasının tercihine boyun eğmesi, dönemin toplumsal normlarına uygun bir davranış olarak değerlendirilir. Babanın bu kararı alırken, kızının geleceğini ve mutluluğunu göz önünde bulundurduğu düşünülür. Yaşlı babanın karar almadaki otoritesi, aile yapısındaki hiyerarşiyi ve aile reisinin rolünü yansıtır. Bu durum, geleneksel toplumlarda aile içindeki güç dinamiklerini ve aile reisinin sorumluluklarını aktarır. Babanın karar alma sürecindeki belirleyici rolü, romanın karakterlerinin ve olay

örgüsünün gelişiminde önemli bir etkiye sahiptir. Bu şekilde, yaşlı babanın otoritesi, romanın sosyal ve kültürel bağlamını derinleştirir ve karakterlerin davranışlarını anlamak için önemli bir referans noktası oluşturur.

Fatma Aliye'nin *Muhadarat* romanında her karakter, kendine özgü vasıflarıyla diğer karakterlere otorite kurmaya çalışan insanlar olarak kurgulanmıştır. Bu karakterler, çeşitli yöntemlerle güç ve kontrol arayışında olup, kendi amaçları doğrultusunda diğerlerini etkilemeye çalışırlar. Örneğin, yaşlı karakter Sâî Efendi'nin eşi Câlibe'nin etkisi altında olduğu ve Câlibe'nin gücüyle otorite altına alındığı görülmektedir. Sâî Efendi'nin Câlibe'ye duyduğu muhtaçlık duygusu, dul bir erkek olarak onun Câlibe'ye bağımlılığını gösterir. Câlibe'nin güzelliği ve etkileyici kişiliği, Sâî Efendi'nin onun otoritesi altına girmesine neden olur. Câlibe'nin gücü, sadece Sâî Efendi üzerinde değil, aynı zamanda diğer erkek karakterler üzerinde de belirleyici bir rol oynar. Mukaddem ve Remzi gibi karakterler de Câlibe'nin etkisi altına girer ve onun isteklerine boyun eğerler. Câlibe, güzelliği ve çekiciliği ile erkekleri etkileyerek onları kendi otoritesi altına alır ve kendi isteklerine uymaya zorlar.

Selma Rıza'nın *Uhuvvet* romanında Dilber Hanım gibi yaşlı karakterlerin aile içindeki otoritesini kullanarak genç karakterlerin hayatlarını etkilediği birçok örnek bulunmaktadır. Dilber Hanım'ın Adil'in ilişkisine müdahalesi, aile içindeki otoritesinin bir yansımasıdır ve bu durum, genç karakterlerin hayatları üzerinde belirleyici bir rol oynar. Dilber Hanım gibi yaşlı karakterler, toplumda saygı ve itibar gören kişiler olarak görülürler ve bu durum, aile içinde de bir tür otorite konumunu beraberinde getirir. Yaşlılık, deneyim ve yaşam tecrübesiyle birlikte gelen bir otorite hissini yansıtabilir. Dolayısıyla, Dilber Hanım gibi yaşlı karakterler, aile içindeki otoritelerini kullanarak genç karakterlerin hayatlarına müdahale edebilirler. Bu tür müdahaleler genellikle genç karakterlerin kişisel ilişkileri, evlilikleri, meslek seçimleri gibi hayati kararlarını etkileyebilir. Yaşlı karakterlerin bu tür müdahaleleri, geleneksel aile yapılarına ve toplumsal normlara uygunluk beklentilerine dayanabilir. Bu durum, eserde yaşlılık ve otoritenin genç nesiller üzerindeki etkilerini ve aile içindeki ilişkilerin dinamiklerini anlamamızı sağlar.

Emine Semiye'nin *Sefalet* romanındaki yaşlı karakter Hacı Dursun Bey, ailedeki otorite figürünü temsil eder. Geleneksel değerlere ve toplumsal normlara bağlılığıyla bilinen bir

karakterdir. O, ailenin başı olarak aile fertlerinin yaşamlarını yönlendiren ve kararlarına etki eden bir otoritedir. Oğlu Emrullah'ın evlilik kararına başlangıçta karşı çıkmakla birlikte, oğlunun isteğine saygı gösterir ve sonunda evliliğe onay verir. Hacı Dursun Bey'in kararları ve tutumları, aile içindeki otoritesini ve saygınlığını yansıtır. Geleneksel düşünce yapısına bağlılığı, ailenin ve toplumun istikrarını korumak amacıyla hareket ettiğini gösterir. Bu bağlamda, Hacı Dursun Bey'in yaşlılık döneminde bile otorite figürü olarak rol alması, geleneksel aile hiyerarşisinin bir parçası olduğunu vurgular.

Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında Genç Fitnat'ın üvey babası Hacı Baba, aşırı korumacı bir tutumla kızının evden dışarı çıkmasına izin vermez. Hacı Baba, kızını dış dünyanın potansiyel tehlikelerinden korumak amacıyla evde tutarak terbiyesini korumaya çalışır. Kendi gözlemleri ve toplumsal normlardan yola çıkarak, genç erkeklerin seyir yerlerindeki genç kızlara kur yaptığını düşünen Hacı Baba, kızının bu tür bir aşağılanmaya maruz kalmasını kesinlikle istemez: "*Ben kızımı çıkarıp bir seyre göndersem. Kız güzel. Herkes arabanın arkasına düşecek. Kimi yüzüne bakıp bıyık buracak kimi sigara atacak. Kimi bilmem ne halt edecek. Benim gayretim. Namusum böyle rezaletleri tahammül edemez. Bizde şimdi edep kalmadı. Namus kalmadı. Senin seyir yerleri dediğin yerler rezalet yerleridir. Edepsizler. Irzsızlar mahalleridir. Öyle yerlere kız gönderilir mi?... Ben erkeğim. İhtiyarım da yine öyle yerlere gitmeden ictinab ederim. Çünkü bilirim ki namusuma muzırdır. Irzımı muhildir. Nerede kaldı ki on beş yaşında bir kız öyle yerlere gitsin*" (s. 51).

Bu durum, Hacı Baba'nın aile içindeki otorite konumunu vurgular. Hacı Baba, kızının koruyucusu ve karar vericisi olarak aile içinde otoriter bir tutum sergiler. Onun, kızının dış dünyayla ilişkisini kısıtlaması ve onun hareketlerini denetlemesi, aile içindeki otoritesini güçlendirmeye yöneliktir. Ancak bu otoriter tutum, zaman zaman kızının özgürlüğünü sınırlayarak onun kendi kararlarını verme yetisini engelleyebilir. Dolayısıyla, Hacı Baba'nın otoritesi ile kızının kişisel özgürlüğü arasında bir çatışma ortaya çıkar. Bu çatışma, aile ilişkileri ve toplumsal normlar üzerine derinlemesine bir analiz sunarak okuyucuya otorite ile bireysel özgürlük arasındaki gerilimi gösterir.

Nabizâde Nâzım'ın *Karabibik* romanında yaşlı bir karakter olan Koca İmam önemli bir otorite figürü olarak betimlenir. Köyün imamı ve muhtarı olmasından dolayı toplum

içinde saygın bir konuma sahiptir. Otoriter bir kişiliği vardır ve köylüler arasında itibar sahibidir. Bu nedenle, köyde önemli kararların alınmasında etkili bir rol oynar ve genellikle söz sahibi olur. Koca İmam'ın yaşlılığı, deneyimi ve toplumsal konumu, onun otorite ve liderlik vasfını güçlendirir, bu da onu çevresindeki kişiler üzerinde belirleyici bir etkiye sahip kılar. Bu şekilde, Koca İmam'ın otoritesi, yaşlı bir karakter olarak tanımlanmasında belirleyici bir özelliktir.

*Zehra* romanında mahalle muhtarı, saygın ve otoriter bir figür olarak tanıtılır. Mahalle sakinlerinin güvenini kazanmış olan karakter, toplumda önemli bir rolü olan muhtarlık makamını temsil eder. Zehra ve Suphi Bey arasındaki anlaşmazlıkta ara buluculuk yapmaya çalışması, onun toplumdaki etkin rolünü gösterir. Ayrıca, Zehra'ya akıl verip danışmanlık yapması mahalle muhtarının hem yaşlılıkla birlikte gelen bilgelikten yararlanması hem de toplum içindeki etkisini kullanarak insanlara rehberlik etmesi anlamına gelir. Bu bağlamda, mahalle muhtarı yaşlılıkla birlikte gelen otoriteyi temsil eder ve toplumsal dengeyi sağlamak için önemli bir role sahiptir.

### 8.3. Para

Para insan hayatının bir parçası olmakla birlikte her geçen gün önemi artan bir unsur olarak karşımıza çıkar. Öte yandan paranın her şey anlamına gelmediği ve anlamının bireyin paraya verdiği değer kadar olduğu bilinmektedir. . İş hayatında başarı, iş tatmini, siyasi yönelim paraya karşı tutumun sosyal hayatı etkilediği alanlardan bazılarıdır (Süer vd., 2017: 527). Paranın insan hayatını baştan sona etkilediği gerçeğinden hareketle incelenen romanlarda paranın amaç olarak kullanıldığı gözlemlenmektedir.

Selma Rıza'nın *Uhuvvet* romanında Ahmet Elganim'in yaşlılığı ve aile varlığının geleceğiyle ilişkilendirilmiş kararlarının öne çıktığına dair yapılan vurgu, eserdeki karakter gelişimini ve temalarını anlamak için önemli bir bakış açısı sunar. Yaşlılık, Ahmet Elganim gibi karakterlerin finansal ve kişisel konularda daha derin düşüncelere dalmalarına neden olabilir. Bu durum, yaşlı karakterlerin sahip oldukları varlıkların ve mirasın geleceğini planlama ve güvence altına alma ihtiyacını artırır. Ahmet Elganim'in oğlu Kasım'ın tutuklanması ve ölümüyle ilgili haberleri takip ederken aile mal varlığının geleceğini düşünmesi ve buna göre vasiyetname hazırlaması, para ve yaşlılık arasındaki ilişkiyi somutlaştırır. Yaşlılık döneminde alınan finansal kararların, genç nesillerin hayatlarını ve geleceklerini nasıl etkileyebileceği üzerine düşünmek, eserin

temel temalarından birini oluşturur. Bu bağlamda, Ahmet Elganim'in yaşlılığının ve finansal kararlarının vurgulanması, eserin toplumsal ve kişisel değerlerle ilişkili derinlemesine bir analizini sunar. Yaşlı karakterlerin finansal planlama ve miras konularındaki rolleri, genç nesillerin geleceği üzerindeki etkilerini ve aile içi ilişkilerin dinamiklerini anlamak için önemlidir. Bu açıdan, eserdeki yaşlı karakterlerin kararları ve yaşamları, genel hikâye gelişimi ve karakterler arasındaki ilişkilerin anlaşılmasına katkıda bulunur.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Ferdi ve Şürekâsı* romanında 19. yüzyılın sonlarında toplumun değişen değerlerine ne kadar dikkat edildiğine tanık olunmaktadır. Hacer'le parası için evlenmesi gerektiğini söyleyen İsmail Tayfur'dan olumsuz bir yanıt alınca Hasan Tahsin Efendi önce kendini soylu olarak gösterir ama çok geçmeden bu yaşlı adamın parayı değerlere tercih ettiği anlaşılır. Hasan Tahsin'e göre yüz bin liralık serveti reddetmek, asla burun kıvrılacak ve başkaca delikanlılıklar yapılabilecek bir davranış değildir. Hacer'le evlenmek istemediğini söylemesinin ardından Tayfur'un yaşlı iş arkadaşının bilinçaltından geçenlere tanık olunur: "*Hasan Tahsin Efendi, dünyada işittiği havarık-ı efkârın enfes-i âsârını (hayranlık uyandıran düşüncelerin en değerlisini) görüyormuş gibi hayretle memlû (şaşkınlıkla dolu) gözlerini açtı; bir müddet sâkit (sessiz), hayran, İsmail Tayfur'a baktı; bir şey söylemek için dudakları titredi, sonra aklına başka bir şey gelmiş gibi silkerek dedi ki: - Seni temin ederim, Hacer'i alacaksın*" (s. 47).

Tahsin Efendi'nin evlilik meselesine önem verirken bile servetten bahsetmekten geri durmadığı görülür: "*[…] Bugün sana her türlü meziyât-ı nisvaniyeden (şehevi arzulardan) başka büyük bir servete malik bir kız veriyorlar; bu kız sana şayeste (uygun) olmasaydı, o kızı yalnız serveti için kabul etmek lazım geleydi, o vakit bir izdivaç (evlenme) değil, bir iş (ticaret) yapmış olurdun*" (s. 105). Paranın her şeyi satın aldığı ve taçsız krallar yarattığı düşüncesi, her fırsatta İsmail Tayfur'u ikna etmeye çalışan yaşlı adamın kurduğu cümlelerdendir. Nefretle dolan Ferdi Efendi'nin servetini bir kaşık suda boğma arzusu, geleneksel düşüncelerini kökten değiştirdiği gerçeğini ortaya koymaktadır.

*Aşkı Memnu* romanında kocasının ölümü üzerine Firdevs Hanım'ın, zengin ve yaşına yakın Adnan Bey'in Bihter'e gözlerini ayırmadan baktığını öğrenmesiyle hayalleri yıkılır. Daha önce sadece hayatını kısıtlamak ve yaşlılığını hatırlatmak için olumsuz bir

tavır sergilediği kızları artık ona rakip oldukları için düşman olmaktadır: "*Bu iki kız onun nazarında birer rakibe, onu böyle elinden ümitlerini ala ala öldürecek birer düşman idi*" (s. 26). Kendisi gibi kırk beş-elli yaşlarında iki çocuklu dul Adnan Bey'in parasını gönül rahatlığıyla kullanmayı umarken; Bihter'in kendisine rakip olması onu çılgına çevirir. Firdevs'in ilk damadından rahatsızlık duyması ve zengin olmadığı gerekçesiyle onu sürekli eleştirdiği görülür. Nihat Bey'in kendi hayat felsefesiyle çelişen sade yaşam tarzı konusunda sürekli tartışır. Onu babaanne yaparak yaşlılığını hatırlatan bu adama önce düşmanlık eder. Uzlaşılamayan bir muhalefet içinde olduğu Nihat Bey'e tahammül edemeyen ve ondan intikam almak için mücadele eden Firdevs Hanım'ın sonunda para kapısı olarak nitelediği Adnan Bey'in konağına yerleştiği görülmektedir.

Yaşlı erkeklerdeki servet, statü, ün gibi faktörler onların genç kızlarca tercih edilmelerinin bir nedeni olarak görülmektedir. Toplum içinde belli bir yeri olan erkek, insanların hakkında ne düşündüğüyle çok fazla ilgilenmez. İstediğini elde etmek bakımından kendine yeterince güvenir. Erkeklerin gözünde genç kızların daha cazip oldukları da tartışılmaz bir gerçektir (Dimdik, 2014: 93).

Bir erkeğin zevke düşkünlüğü ve aşırı güveni, sonunu düşünmeden kendisinden çok daha genç kızlarla evlenmesine neden olabilir. Parayla her şeyi elde edebileceğini sanan yaşlılar, ileride doğabilecek olası sorunları düşünmeden arzularının kölesi olmaktadır. Kadınları sadece ekonomik açıdan elde tutmanın mümkün olmadığını anladıklarında ise bir eksiklik duygusuna kapılarak kıskançlık ve küskünlük hâliyle karşı karşıya kalındığı görülür. Genç kızlarla birlikte olan yaşlı erkekler, cinsel çekime kapılmadan evlilik planları yapmalı, niteliklerini sınamalıdır. Bu ayrıntılar dikkate alınmadan yapılan evlilikler her iki tarafta da onarılmaz yaralar açabilmektedir (Dimdik, 2014: 94).

Genç erkekleri dul ya da yaşlı evli kadınlarla olmaya zorlayan sebebin maddi imkânları olduğu belirtilir. Ayrıca bu kadınlarda bekâret kavramının olmayışı erkeklerin kendilerini daha özgür hissetmelerine ve sorumluluk duygusu beslememelerine sebebiyet verdiği görülmektedir.

Para için yapılan evliliklerin Fatma Aliye Hanım tarafından onaylanmadığı görülmektedir. *Meram* romanında Diana, Sir James'le parası için evlenir. Mösyö Lereboulley'le de yine zengin olduğu için görüşmektedir. Onun bu tavrı *Muhadarat*

romanında Calibe karakteri üzerinden vurgulanır. Calibe yaşlı Sai Efendi'yle parası için evlenir. Romanda Remzi'nin ikinci karısının da onunla parası için evlendiği bilinir. Nabi de tıpkı diğerleri gibi Fevkiye'yle zengin kızı olduğu için evlenir ve karısının parasını gece hayatında tüketir. Buna benzer bir durum *Udî* romanında da göze çarpar. Her ne kadar Mail'in Bedia'yla varlığı için evlendiği belirtilmese de Mail'in evlendikten bir süre sonra çalışmaması, gece hayatına dalması ve karısının tüm varlığını tüketmesi bu düşünceyi doğrular niteliktedir.

Ahmet Rasim'in *Meyl-i Dil* romanında Dilber'in Nısfışeb isminde ihtiyar zenciyesinin de paraya düşkün biri olduğu görülür. Zenciye, Dilber'in güzelliğinin karşısında bir *"tezad-ı mükemmel*" (s. 85) teşkil etmektedir. Şâdi'den ömründe görmediği iltifatları alınca, Dilber'in tüm tembihlerini unutarak para karşılığında gerçekleri anlatır. Zenciye'nin bu davranışı kişilerin kaderini ve anlatının aksiyonunu değiştirdiği için kurgu bakımından önemli bir kişi olarak nitelenebilir. Şâdi, Dilber'le ilgili bilgi almayı ümit ettiği için kadının *"çehre-i bî-letâfetini"* (s. 89) sever, *"mor dudaklarının"* (s. 90) hareketine intizar eder. Kadın daha çok para almak amacıyla her şeyi anlatır ancak sonrasında pot kırdığını, Şâdi'nin kendisini aldattığını anlayarak pişman olur. Anlatıda, Şâdi'yle Dilber'in buluşmalarına aracılık eden "*orta boylu, sarı bıyıklı, şehla gözlü oldukça güzel giyinmiş, kuşanmış bir erkek*", "*harîrî gömlekli, beyaz şalvarlı, üstü başı temiz*" bir sandalcıdan ve Şâdi'nin hizmetçilerinden bahsedilir (s. 92).

Ahmet İhsan Tokgöz'ün *Ülfet* romanında genç Ülfet, evine gelen bir esircinin tuzak kurması sonucu yaşlı Ramiz ile evlendirilir. Ancak bu evlilikten mutlu değildir ve tek çare olarak Ramiz'in ölmesini ve ardından onun servetini ele geçirerek istediği kişiyle evlenmeyi hayal eder. Ramiz'in kardeşi Habibe Hanım ise eşini kaybettikten sonra iki çocuğuyla birlikte Ramiz'in yanına sığınır. Ülfet'in yaşadığı zor evlilik ve hayal kırıklığı, onun içinde bulunduğu çıkmazı ve geleceğe dair umutlarını ortaya koymaktadır. Habibe Hanım'ın Ramiz'in yanına sığınması ise, aile bağlarının önemini ve kardeşlik ilişkilerinin gücünü vurgulamaktadır: "*Bir de ömrünü fakr u zarûret içinde geçirmiş kızın nigâh-ı iffetini istikbâlde göreceği âlâyiş-i servet ve refah bürüyordu. Kız müzehheb bir istikbâl-i saâdet gördü, o istikbâli ufacık bir levha-i kizb arkasında, tatlı hayâller arasında buldu. Birkaç müddet icrâ-yı hükmeden fikr-i sâfî te'sîrâtı zâil oldu*" (s. 32). Nail ve Akil'in eve gelişi ise, Ülfet ve Habibe Hanım arasındaki endişeyi ve değişen dinamikleri temsil etmektedir. Bu şekilde, romandaki karakterlerin arasındaki

ilişkilerin karmaşıklığı ve gelişimi, okuyucuya insan ilişkilerinin ve toplumsal normların karmaşıklığını göstermektedir: "*Çocuklar dahi Ramiz Efendi'ye baba nazarıyla bakar idiler, bundan dolayı Ülfet'i Nail ile Akil'den kaçırmak fikri Ramiz Efendi'yi işgal etmedi. İhtiyarlık hasebiyle tabındaki kıskançlık vakıa evvelemirde kendine şu akilane nasihati ettiyse de bu yolda hareketle hemşiresini de gücendireceğini derpiş edip çabukça fariğ oldu. Zaten Ülfet'ten emin idi. Akil ile Nail ise çocuktur, evlâdımdır diyordu*" (s. 41).

İncelenen romanlarda insan hayatında paranın ne kadar önemli olduğu net bir şekilde görülmektedir. Bazen bir gönüle açılan kapı, istediğini elde etmek için kullanılan bir araç, ulaşılmak istenen amaç bazen de duyulmak istenen saygıya sebep olarak ele alınmaktır. Genellikle paranın insan hayatındaki öneminin gönül işlerinde ön plana çıktığı tespit edilir. Bu nedenle kadın figüründen de bahsetmek gereklidir.

### 8.4. Kadın

Genç kadınların güçleri nedeniyle yaşlı erkeklere ilgi duyduğu söylenebilir. Finansal imkânlar, statü ve itibar gibi olgular genç kadınların yaşlı erkekleri tercih etme nedenleri arasında sayılabilir. Yaşlı erkeğin her zaman veren, genç kadının ise her zaman alıcı olduğu bir ilişkide, maddi ve duygusal ihtiyaçları karşılanan kadın, tıpkı ebeveyn-çocuk ilişkisindeki gibi kendini özel hissetmektedir. Genellikle genç kadınlar barınağa, yiyeceğe, güvenliğe ve sevgiye ihtiyacı olan yaşlı erkeklerle birlikte yaşamaktadır. Konu gerçekçi bir tutumla ele alındığında yaşlı bir adamla genç bir kadının birlikteliğinde istenilen manevi doyumun yaşanması mümkün değildir. En basit anlamda kuşak farkı bile ilişkilerde bir sorun yaratabilmektedir. Çünkü erkekler, geçmiş hesaplarla uğraşırken kadınların genellikle geleceğe dair hazırlıklar yaptığı bilinmektedir. Bu da doğal olarak ilişkinin sağlıklı yürümesini engellemektedir. Böyle bir ilişkide yaşlı bir erkeğin genç bir kadının duygusal ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığı da bir gerçektir. Manevi tatmin olmadığı için birlikteliklerin çok uzun sürmediği ve bu nedenle genç kadınların sıklıkla ayrılmak istediği görülmektedir. Bazı durumlarda bunun tersinin de yaşanması mümkündür (Dimdik, 2014: 87).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında Mehmet Hulusi Bey, yaşamayan iki çocuktan sonra dünyaya gelen Raziye'nin doğumuyla mutlu olur. Kızının eğitimini Singapur'a bırakarak oğlu Şefik'le bir kardeş gibi büyüdüğünü görür. Mehmet

Hulusi Bey, kızının birisiyle iyi anlaşacağını düşünerek onu uygun gördüğü İskender Bey'e verir. Bu sebeple "*Bahusus ki iki karıyı mezara gömmüş olmak ve biraz da yaşlıca bulunmak, üçüncü karıyı sevmemek değil bilakis evvelkilerden daha ziyade sevmeyi mucip olacağından İskender Bey kızımın kadrini takdiren tebcil eyledikçe, Raziye dahi memnun olup kendisini sever*" (s. 41) diyerek kızını evlendirir. Romanın kırılma noktası Mehmet Hulusi Bey'in evlilik kararı alırken kızının Şefik'i sevdiğini bilmemesidir.

Emine Semiye'nin *Sefalet* romanında kadın olgusunun yapıtın tümüne yayıldığı görülmektedir. Romanın en güçlü motifinin sefaletine bir milat olarak bakacak olursak kadın karakterin hem zenginlik hem yoksulluk anında ön planda olduğu söylenebilir. Kadınlar ve arkadaşlıkları, olayları geliştiren anahtardır. Bu hayırsever, kibar kadınlara sadece zengin ve iyi huylu ailelerin kadınları değil; dadıların, cariyelerin ve hizmetçilerin de nezaket ve bağlılıkları dikkat çekicidir. Savite yoksulluk sınırına geldiğinde bakıcısı Gayret onunla ilgilenir. Çalışkan, evini eski "meslektaşları" olan iki yaşlı kızla paylaşmaktadır.

Burada Müceddit'in kendinden yaşlı, alafranga Hidayet Bey'le evliliği ve ardından kocasının yeğenine âşık olma hadisesi Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanında Bihter'in kendinden yaşlı Adnan Bey'le evliliği ve ardından kocasının yeğeni Behlül'e âşık olmasının birbiriyle benzer kurgular olduğu görülmektedir. Romanda Bihter ve Behlül arasında yaşanan yasak aşkın Bihter'in Adnan Bey'den soğumasına ve bunun Adnan Bey tarafından hissedilmesine sebep olduğu aktarılır. Adnan Bey, bir süre sonra bu evliliğin bir hata olduğunu kabul eder. Bihter'le arasındaki yaş farkı artık sorun olmaya başlayınca da Bihter'in kendisine karşı ilgisizliğine dayanamayacak hâle gelir. Bu bölümlerde aşk duygusunun bazen öfke ve kıskançlık gibi olumsuz duygulara yol açtığını görmek mümkündür: "*Bu buselerde öyle bir yalan soğuklukları vardı ki Bihter'i omuzlarından silkmek, bileklerinden tutmak, sarsmak, vahşi bir kıskançlıkla büsbütün kendisinin olamayan bu kadını hırpalamak arzuları duyardı. Onu kıskanıyordu, fakat kimseden değil, kendisinden, kendisinin ihtiyarlığından; onun güzelliğinden ve gençliğinden, nihayet ona tamamıyla tasarruf edememekten müthiş bir kıskançlık hissediyordu*" (s. 296). Romanda Adnan Bey'in konakları ve Melih Bey takımının dışında olayların geçtiği tek açık mekân Firdevs Hanım'ın tanıdıklarının düğün evidir. Burada iki kadın öne çıkarak Nihal'in dikkatini çeker ve onu kızdırır. Bunlardan biri de

kocasını iki çocuğu varken aldatıp bir memura âşık olan ve evlendikten sonra yalnız kalan şişman bir kadındır. Diğer kadın ise genç kızlara koca bulan yaşlı bir kadındır. Yalı dışındaki akranlarının günlük yaşamlarına burada vâkıf olan Nihal, sohbet ettiği gelinin Adnan Bey'i evlendiği genç hanıma göre yaşlı bulması yorumundan ötürü gizli bir haz duyar: "*Nihal, babasının ihtiyarlığından bahseden bu kıza karşı hafi bir infial (gizli gücenme) hissetmekle beraber, pek iyi tayin edemeksizin bir de memnuniyete benzer bir şey duyuyordu. O ihtiyarlık bu izdivaçta bir nakısa (eksiklik) teşkil ederek güya Nihal'in intikamını alıyordu*" (s. 299). Babasının eleştirilmesine içten içe memnun olan genç kızın giderek ona karşı gizli bir düşmanlık geliştirdiği açıkça görülmektedir.

Yazar, asıl olumsuz kadın tipini *Aşk-ı Memnu*'daki Firdevs'le kızı Bihter'in kişiliklerinde ortaya koymaktadır. Firdevs'in özellikle üzerinde durulması gereken kadın tipi olduğu görülür. Utanç verici davranışlarından sonra kocası ölür fakat o, yine gereksiz davranışlar sergilemeye devam eder. Hatta kızlarını kıskandığı ve anneanne olmaktan korktuğu için onların evlenmelerine engel olmaya çalışır. Bu nedenle yaşlı olarak görünmekten ve bazı kötü ilişkilerini sürdüremeyeceğinden korkmaktadır. Ayakta duramayacak kadar yaşlandığı günlerde bile bu davranışı devam etmektedir (Uyguner, 1992: 52). Aile kavramına çok önem veren yazarın, bilinçli olarak Firdevs Hanım'ı sorunlu bir kişilik hâline getirdiği net olarak anlaşılmaktadır.

*Sefile* romanında kendi yaşında bir adamla evlenip sevgi ve şefkat dolu bir yuvaya sahip olmanın hayalini kuran İkbal, annesinin araya girmesiyle o hayale veda eder. Kendisinden yaşça büyük bir adamla evlenen genç bir kadın, kocasının içten sevgisine olumlu karşılık veremez. Mazlume'ye anlattıklarından genç kadının kocasının aslında karısını seven ve iyi sayılabilecek bir adam olduğu anlatılır. Ancak bu iyi huylu kadın, yaşamak istediği duygulardan uzaklaşınca kocasına düşman olmaktadır: "*Biçare bana çılgıncasına meftundu (deli gibi tutkundu) bense ona ifritane (canavar gibi) düşmandım*" (s. 52).

Genç kadının bu düşmanlığı, duygu boyutunu aşarak eşini aldatma eylemine dönüşür: "*Kalbimde garip bir arzu-yı intikam hâsıl olmuştu. Benim için bir azab-ı elîm (çok acı veren bir işkence) olmaktan başka bir şeye yaramayan hayattan onu telvis ederek (kirleterek) ahz-ı intikam etmeye (intikam almaya) karar verdim*" (s. 52). Annesinin ahlaksız hayatına tanık olarak büyüyen genç kadının intikam aracı anne olmaktadır.

Kırk beş yaşında ve zengin bir tüccar olmasına rağmen İkbal'le sırf aşk için evlenen Ali Efendi, düşmüş bir kadının kızı olması riskini göze alarak; ana-kız düşmanlığının kurbanı olsa da aşkına kavuşur. Başka bir açıdan bakıldığında orta yaşlı kocanın; Sefile'nin yeni erkek kurbanlarından biri olduğu fikri ileri sürülebilir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar *Toraman* romanında yaşlı erkeklerle evlendirilen genç kızların fizyolojik ve ruhsal çırpınmalarını, ev içi veya dışındaki kendi yaşıtları delikanlılarla gayrimeşru münasebetlerini, türlü maceralarını ve neticede tam anlamıyla ahlaki düşüşlerini sergileyen bir anlatım sunar. Yazar, bu eserinde toplumsal eleştiriyi ön planda tutarak genç kızların zorla evlendirilmelerinin yarattığı trajedilere dikkat çeker.

### 8.5. Aşk

Aşk temasının tarihin her döneminde edebiyata konu olduğu ve farklı kalemlerde hayat bulduğu bilinmektedir. Âdeta ortak bir dil gibi yazının çeşitli türlerinde var olan "aşk"ın incelenen romanlarda da kendisine fazlasıyla yer bulduğu tespit edilir (Kumlu, 2012: 10). Örneğin, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Toraman* romanı bu duruma güzel bir örnektir. Birbirlerini çok seven Aziz ile Binnaz, Şuayp Efendi'nin yanında anne-oğul gibi davranmaktadır. Binnaz'ın rolünü çok iyi oynaması nedeniyle ihtiyar hiçbir şeyi fark etmemektedir. Hatasının büyüklüğünü bilen Aziz'in farklı davranma yeteneğini sergileyemediği görülmektedir. Binnaz'a olan aşkı çok büyük olan Aziz, babasının karısıyla olan ilişkisinde vicdan azabı çekmektedir. Bundan dolayı bu durumu, uygunsuz davranışı için hafifletici bir sebep olarak görür. Binnaz, Şuayp Efendi evde yokken adamları içeri alır. Karısının davranışlarından şüphelenen Şuayp Efendi, karısını ve sevgilisini yakalamak için bahçede pusuya yatmış olarak bekler. Amacı ikisini de öldürmektir. Binnaz'ı görmek için gizlice evinin bahçesine giren Aziz, Şuayp Efendi'ye yakalansa da durumu idare etmeyi başarır. Baba ve oğul, ikisi birlikte eve bir hırsız gibi girer. Binnaz'ın yatağında ise genç bir erkek vardır. Genç kadın, yakalanmamak için köpeği Liberdad'ı salonda bekçi olarak bırakır. Köpeğin öfkeli havlaması Binnaz'ı sinirlendirir. Bahçede iki silüet gören kadın, çıplak sevgilisini uyandırır ve ona evden sağ salim çıkmak için karşı odada giyinebileceğini söyler. Aziz, Binnaz'ın sevgilisi Ziya'yı evin koridorunda yakalar. Kadın, o sahneyi görünce Aziz'den Ziya'yı bırakmasını ister. Bu sırada Şuayp Efendi, olup biteni anlamak için eşi ve oğlunun

yanına gider. Yaşlı adam karısıyla oğlunu ağız ağıza, beden bedene görünce dayanamayıp orada ölür.

Bazı romanlarda üvey annesine âşık olan gençlerle karşılaşılmaktadır. Buradaki temel amacın evlilikteki yaş farkının yaratabileceği olumsuzlukları anlatmak olduğu söylenebilir. Uygun olmayan eşler arasındaki evlilik, aldatmaya yol açabilmektedir. Maddi ihtiyaçların ötesinde genç bir kadının beklentilerini karşılayamayan yaşlı erkekler, eşlerini başkalarıyla paylaşmak zorunda kalabilmektedir. Bazılarının bu durumu normal karşıladığı bazılarının da sindiremediği için mücadele ettiği görülmektedir.

İncelenen diğer romanlarda geçen "yaşlı ile aşk" arasındaki söylemler değerlendirildiğinde "aşk" kelimesinin analizinin aşağıdaki gibi olduğu görülür:

Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında "*Aşk doğal bir hâldir ki…Gencinde ihtiyarında, fakirde zenginde ortaya çıkar*" (s. 26-27); Namık Kemal'in *Cezmi* romanında "*Şeyh Galib, Hüsn ü Aşk'ına ziynet veren ninnisinin bendini Adil Giray'ın dâyesi lisanından söyler*" (s. 28); Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında "*Mösyö Piyer ile Bihruz arasında geçen diyalog (kadınlara duyulan aşk ve alaka üzerine sohbet ederler fakat Bihruz, hocasının "ihtiyar" olmasından dolayı aşka düşman olduğunu söyler*" (s. 62-63); Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında "*Celal'in, annesinin bu aşka gösterdiği tepki*" (s. 74); Ahmet Mithat Efendi'nin *Çengi* romanında "*İhtiyarın, kızına olan aşk ve muhabbeti artık cinnet derecesine yaklaşmış*" (s. 75); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında "*Mazlume için evlilik (ruhu besleyici, aşk, saadet, muhabbet, aşk dolu atışlar) ister. Fakat karşısında eş adayı olarak bunama gelmiş bir ihtiyar bulur*" (s. 50); *Ferdi ve Şürekâsı* romanında "*Aşk'ın genç ve yaşlılara tarif ettirilmesi…gençlerin dudakları titreyerek, kalpleri çarparak, gözleri yanarak söyledikleri kelime, o, gençlerin ruhsal bir hastalığından, beynin gelip geçici bir ateşli hastalığından başka şey midir? Gençler, bu kelimeyi söylerken zihinlerinde yüce, ilahi, meleklere özgü bir kuvvet hayal ederler…Yaşlılara göre aşk, büyülü bir rüyadır. Aşkın bitiminde bizi bekleyen şey üzüntüden başka bir şey değildir*" (s. 83); *Kırık Hayatlar* romanında "*Aşk hikâyelerine düşkün bir ihtiyar asker*" (s. 154); *Nesl-i Ahîr* romanında "*…kırk beş yaşının içinde -aşk hikâyelerinin tecrübeli sayfalarını- okumak mümkün olan bu adam*" (s. 188) söylemlerinde aşk konusunun işlendiği görülür.

Halide Edip Adıvar'ın *Yeni Turan* romanında "*Amcamdaki hisler muhtelif ve mütenevviydi. Muhalefetin ve fırkasının muvaffakiyet ve aczine göre Kaya'ya karşı hadid hatta zulümkar, bazen de politika haricinde kendi kalbinin derin aşkına tutularak aciz, zebun ve niyazkar bir ihtiyar oluyordu*" (s. 102); İzzet Melih'in *Tezat* romanında "*Hepimiz…Aşk'ın hakimiyetinden payımızı alırız. Yirmi yaşındaki gençler ve beyaz sakallı ihtiyarlar. Hepimiz*!" (s. 121), "*…aşksız, cazibesiz, miskin bir izdivaca tercih ediyorum ihtiyar kız kalmayı*" (s. 155); Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanında "*Naim Efendi, Seniha ve Cemil için yalnız büyükbaba değil, bir nine, bir birader ve bir hemşireydi. Hele Seniha'yı çoşkunlukla, aşkla seviyordu*" (s. 36) ifadeleri yine aşk söylemelerine yer verilen bölümleridir.

Peyami Safa'nın *Gençliğimiz* romanında "*İhtiyarlar da gençliğe hürmet ederek ellerinde birer mandolinle şatonun pençeleri önünde iki gencin saadeti şerefine aşk türküleri söylüyorlar*" (s. 64); *Şimşek* romanında Pervin'in, Sacid'in konağına giden kadınlardan farklı olduğu aktarılır: "*Her şeyden önce o en genç, ondan ünlü bir macera yoktur. Üstelik kadınlığını başkalarına teslim etmemiş olmanın keyfini çıkarmaktadır*" (s. 23). Henüz on sekiz yaşındayken yaşlı bir doktorla nişanlanır ve onu kendine aşık ettikten sonra onunla evlenmekten vazgeçtiği bilinir. Pervin, doktorun ikna edici teşhisine göre "isterik"tir. Bir dakika veya bir saat içinde neşeden hüzne, kahkahadan gözyaşına geçiş yapabilmektedir. Bazen uykusunda zengin bir tılsımla konuşur bazen de uykusunda ses çıkarmadığı görülür: "*Müfid'le Pervin arasında, tahassüs tarzlarının birkaç köşeden iştirakiyle, bir nevi kuvvetli tecazüp hasıl oldu. Bu, aşk mıydı? Cidden seviştiler mi? Pek anlaşılmadı. Müfid, hakiki duygusunu herkesten ve Pervin'den gizliyordu. Pervin de kendi mütelevvin ruhunu tahlilden âciz olduğu için sevip sevmediğini anlamıyor, kimseye bir şey söylemiyordu*" (s. 23).

Peyami Safa'nın, bilinçli olarak Batı'ya özenen kızların vahim sonlarını eserlerinde anlattığını ve onları bilinçlendirmeye çalıştığını belirtmek gerekir. Yazar, yeni nesil kızları "sözde kızlar" ifadesiyle tanımlayarak; onlar gibi olunması hâlinde neler olabileceğini aktarmaktadır: "*Sözde kızlardan bahsediyorsunuz, sözde kızlardan... Bunlara verilecek en iyi isim bu: Sözde kızlar! Serbest kaldıkları zaman gördüğünüz şeyleri çekinmeden yapan bu mahlûklar, koca aramaya başlayınca sıkılgan, utangaç, tecrübesiz, saf görünmesini de pek iyi bilirler. Mebrure Hanım, ben bu kızları eksiksiz tanırım. Bunlar çokturlar Mebrure Hanım, yazın Ada'da, Moda'da, kışın Beyoğlu'nda,*

*Şişli'de, kendilerine rahat, âsude yuvalar yaparlar. Hiçbir gün yerlerinde durmazlar. Her hamlelerinde gayelerine vâsıl olmak için daimî hareket içinde bulunurlar; gayeleri iki şeydir: Âşık ve koca bulmak... Âşıklarını, tahayyül ettikleri gençler arasından seçerler, onlara fedakârlık etmeye de katlanırlar, kendilerine bir damla fazla teheyyüç veren genci kızgın bir et aşkıyla severler... Koca için düşündükleri tamamıyla aksidir: Zeki bir adamla evlenmeye hiç razı değildirler. Yaşlı simsarları, bunamış tüccarları, gizli fikirler ve hareketler keşfetmek hassasından mahrum ihtiyar zenginleri ararlar. Ne isterseniz? Bu zavallı bunakların her gençten fazla servetleri ve her gençten az akılları vardır. "Aklı az, parası çok" tabirini hatırlayınız. Sözde kızların en çok andıkları darbımesel budur. Ben bu matahlardan birkaçını tanırım. Zevcelerini deliresiye severler, en hasisleri bile karılarına karşı cömert ve fedakârdırlar, kendilerine ihanet edildiğine hiç inanmazlar, ebedî geceye kadar aldanır giderler*" (Safa, 1999: 98-99).

Yazarın, *Sözde Kızlar* romanının bilinçli olarak en son verilmesinin sebebi; bu başlık altında incelenen birçok romanın özeti niteliğinde olmasıdır. Kadın, yaşlı erkekler için cinsel bir meta; zengin yaşlı erkekler de kadınlar için paraya açılan bir kapı gibidir. Bu noktada da cinsellik olgusunun gündeme geldiği görülmektedir.

### 8.6. Cinsellik

Osmanlı toplumunda yaşlı bir adamla genç bir kadın arasındaki evlilik örneklerinin görülmesine rağmen, kolektif bilinçaltı bu tür birlikteliklerin sağlıklı olmadığına inanmaktadır. Yaşlı bir erkeğin genç bir kadının cinsel ihtiyaçlarını karşılayamayacağı fikri de ilişki hakkında şüphe uyandırmaktadır. Bazı kadınların yaşlı erkekleri tercih etme nedenlerinin ise sadece para olduğu bilinmektedir.

Bir erkekle parası için evlenen bir kadın, onu gerçekten sevemez. Erkek, evlendiği kadından manevi doyum alamadığı takdirde onu cinsellik için kullanılan bir nesneye indirgemektedir. Bu şekilde çıkar alışverişine dönüşen evliliklerde, verenin istekleri, alıcıyı daha da bağımlı hâle getirir ve bu durumda net bir duygusal tepkinin ortaya çıkmadığı görülür. Kadın sevgi hissetmediği için tepkili ve ısrarcı olurken erkek de duygusal ve cinsel bir beklenti içerisinde hareket ettiği için sürekli talep eden durumunda kalmaktadır (Dimdik, 2014: 87).

Emine Semiye'nin *Muallime* romanında Meşhude ve Saadet de düşmüş kadınlar kategorisindedir. Romanda Süheyl ile Saadet arasında yasak bir aşk yaşanmaktadır. Meşhude, yaşlı kocası Aziz Bey'i genç ve yakışıklı ağabeyi Süheyl'le aldatmaktadır. Meşhude'nin daha sonra zengin bir hayat sürmesi için dikkatini Mahsul Bey'e çevirdiği görülür. O da eşi Saadet Hanım'ı Mahsul Bey'den korumak için Süheyl'i kullanır. Süheyl'le Saadet arasındaki boşluğu kendisi doldurur. Cilve'nin masum olan Yekta'yı kandırması gibi Meşhude de Saadet'i kandırır. Romanın sonunda her iki kahraman da tıpkı Cilve ve Yekta gibi ölmektedir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk* romanında Nasuh'un ilk tanıştığı insanlardan olduğu görülen Madam De la Chaisne'in, Monsieur De La Chaisne'yle tanışıp onun servetine aldanarak kocasını bıraktığı anlatılmaktadır. Yaşlı asilzade, kadını kilisede kendi kızı gibi tasdik ettirir. Dışarıdan bakan gözler bu ikiliyi baba kız zannederken kapalı kapılar ardında bir metres ilişkisi yaşanmaktadır. *Çengi* romanında ise Canberd Bey'in dışarıya kapalı yaşamının tek yoldaşı evdeki yaşlı cariye olan Hesna'dır. Yılda bir iki kez alışveriş için dışarı çıkan Canberd Bey'in bunun dışında dışarı hiç çıkmadığı görülür. Canberd Bey'in karakteri, dışarıda hovardalık yapan, her şeyi gören ve öğrenen erkeklerin evin içinde ailelerine nasıl gereksiz yere baskı yaptığını göstermektedir. Cariye Hesna'nın görevi, yemek yapmak, çamaşır yıkamak ve adamın odalığını yapmaktır. Fakat nazlanması ve süslenmesi kesinlikle yasaktır.

*Süleyman Muslî* romanında aralarında yaş farkı bulunan Mariya ile Baptistin'in evlenmesini uygun görmez. Kadın ve erkek arasında evliliklerde yaş faktörünün önemli olduğunu şu cümlelerle aktarır: "*Kırk beş elli yaşında bulunan bir ihtiyarın on sekiz yaşında bir kız ile izdivac eylediği pek çok defalar görülür. Bunların arasında bulunan yirmi beş otuz sene tefâvüt karılığı kocalığı mâni olmadığı hâlde bizim aramızdaki üç dört sene farkın ne zararı olabilir? Ama bu fark evvelkinin makûsuymuş. Ben karıyı kocadan ve kocayı karıdan başka bir şey addetmem. Zaten şerîat-ı İseviyye 'de dahi böyle değil midir? Karı ile koca bir nısf olup ikisinin ictimâından bir tam adam çıkmaz mı? Ekseriya erkek tesmiye olunan nısfı kaç yaş büyük olduğu halde varsın bazı kere de karı denilen nısfı birkaç yaş büyük oluversin*" (s. 19).

*Karnaval* romanında, Hamparson Ağa ile Madam Hamparson arasındaki neredeyse otuz yaş farkı dikkat çeker. Hamparson Ağa gençliğinde alafranga yaşamı benimsemiş ve

eğlenceye önem vermiştir. Yaşlanmaya başladığında ise genç ve güzel bir kadın olan Madam Hamparson ile evlenmiştir. Madam Hamparson zeki, güzel ve alafranga yaşamı seven bir kadındır ancak bazı erkeklerin ilgisinden rahatsız olur. Hamparson Ağa, eşiyle yeterince ilgilenmemekte ve kıskançlık duygusunu alafranga yaşam tarzının bir gereği olarak görmektedir. Bu durum, aralarındaki soğuk aile ilişkisinin sona ermesine yol açar. Madam Hamparson, Hamparson Ağa'dan uzaklaşıp Resmi Efendi ile gizlice ilişki yaşamaya başlar. Hamparson Ağa şüpheler duysa da inanmak istemez ve karısının sadakatini sorgular. Ancak sonunda, soğuk bir aile ilişkisinin hüsranla sonuçlandığı görülür: *"Madame Küpeliyan koştu yetişti ama Hamparson Ağa'nın elinden bastonu almak mümkün mü? "Bu baston kimin? Sahibi nerede?" diye hemen yapıştırdı. Bastonun ucu kadının vücudu üzerinde kırılarak püskül gibi olmuş. Herifte hala merhamet yok. Merhamet etmemekte dahi yerden göğe kadar hakkı var! Derken Resmi'nin fesi, saati potinleri dahi orada bulunmaz mı? Artık inkara mahal mi var? Hamparson Ağa "Eşyası burada kendisi nerede?" diye kudurdukça kudurur. Durmadan bastonu yapıştırır. Madam Hamparson'un vücudundan çıkan kanlar beyaz gömleği çubuk çubuk kızartmaya başladı. Küpeliyan sopayı kavramak için birkaç defa hücum eyledi ise de o dahi birkaç baston yiyerekric'ata mecbur oldu*" (s. 238).

Aynı eserde genç ve güzel Madam Hamparson, serbest bir tavırla yaşamını sürdüren bir karakterdir. En sevdiği etkinliklerden biri baloya gitmektir ve bu etkinliği genellikle yaşlı kocası yerine genç Resmi Efendi ile maskeli bir şekilde tercih eder. Romanda, evli bir kadının başka bir erkekle eşinden gizli bir ilişkiye girmesi, yazar tarafından olumsuz bir şekilde ele alınır. Bu durum, gayrimüslim olmasıyla ilgili değil, daha çok ahlaki değerlerin ve toplumsal normların ihlali olarak sunulur. Resmi ile Madam Hamparson'un dans ettikleri sahne, yazarın tavrını yansıtan önemli bir bölümdür ve bu sahne, karakterlerin ilişkisini ve çatışmasını derinleştirir: "*Vals edilirken kıran kırana, göğüs göğüse, buru buruna sarmaş dolaş olanların hallerine dikkat ettiğiniz var mıdır? Bu gece Resmi'ye dikkat etmiş olsaydınız alafranganın bu adetine kocalardan başka herkesin menfüat-i şehvaniyyesine pek muvafık bulurdunuz. Hakikat insan hükmetmek ister ki biraz üstü açıkça olarak oynanan valsler mutlaka kıskançlığı tayip eyleyen frenklerin dahi içlerini bulandıracak bir şeydir*" (s. 210).

Dönemin roman yazarları genellikle genç erkeklerin cinsel arzularını daha açık ve rahat bir şekilde işlerken genç kızların cinsel arzularını yansıtmaktan kaçınırlar. Bu nedenle,

genç kızların cinsel arzularına dair belirtilere nadiren rastlanır ancak bu durumun istisnai örneklerinden biri *Sefile* romanıdır. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında, ana karakter İkbal Hanım gibi genç kızlar, müsrif, hoppa ve eğlenceye düşkün annelerin terbiyesi altında büyütülürler. Mihriban Hanım gibi anneler, kocasından kalan serveti kısa sürede eğlence hayatında tükettiğinden maddi zorluklarla karşılaşırlar. Bu zorlukların üstesinden gelmek için genç İkbal, on beş yaşlarında iken kırk beş yaşında yaşlı ve çirkin bir adamla evlendirilir. Ancak İkbal, bu yaşlı adamla her cinsel ilişkiye girdiğinde kendisinden nefret eder ve iğrenir. İkbal, bu evlilikle büyük bir yıkım yaşar çünkü o zamana kadar genç ve güzel bir erkekle evlenmeyi hayal etmiştir. Ancak yaşlı ve çirkin adamla sağlıklı bir cinsel ilişki yaşayamaz ve bundan kaynaklanan cinsel yoksunluğun acısını derinden hisseder. Bu eserin çizdiği cinsel duyguların açıkça görüldüğü kadın portresi, cinsel arzularına teslim olan ve bazen bu arzuları hastalık noktasına kadar yaşayan, cinsel açıdan bir dayanışma duygusu içermektedir: "*Ben fecî muaşakalar (trajik aşklar), şairane muhabbetler (şiirli sevgiler), tasavvur (hayal) ederdim. Fakat heyhat!.. Bir ihtiyara, lezaiz-i kalbiyeden bîhaber (gönül tatlarından habersiz) bir zevce müsadif olmuştum (karşılaşmıştım). Şu son sözler Mazlume'yi hayrette bıraktı. Zeki kız anlamıştı ki İkbal Hanım vücudunu müsin (yaşlı), bir zevcin aguşuna (kucağına), attığı zaman, hükmettiği (zannettiği) gibi hissiyat-ı şübbanesi (gençlik duyguları) müstevlî-i zulmet olmuş (karanlıklar içinde kalmış) değildi. Bilakis bu kadında hissiyat-ı şehvaniyeye (cinsel duygulara), lezaiz-i hayata (hayatın tatlarına) şiddetli bir arzu, meftunane bir inhimak (aşırı bir düşkünlük) vardı*" (s. 51).

*Aşk-ı Memnu* romanının manevi kimliğinin en bariz hâli, Bihter'in dürüst kalma mücadelesidir. Gerçek bir annenin duygularını paylaşmayan ve ahlaksız davranışlarla Firdevs Hanım gibi olmaktan korkan Bihter, bu davranışı genetik bir miras olarak görmekte ve tekrar etmesinden korkmaktadır. Tanzimat romanında sadece dışsal bir çatışma vardır. Örneğin, birbirini seven iki insanın birlikteliğini engelleyen dış güçlere (anne, baba, gelenekler, toplumdaki yerleşik inançlar vb.) karşı aşıklar arasındaki çatışma *Aşk-ı Memnu*'da farklı bir iç çatışma şeklinde yaşanmaktadır. En büyük korkusu annesine benzemek olduğu için dürüst bir hayat sürmek isteyen Bihter, evlilik kazasında aşka susamış ve yasak bir ilişkinin içine düştüğünde, bu manevi çatışma onda kendisiyle bir mücadele ve direniş olarak vücut bulmuştur (Moran, 2007: 75). Bihter, iç

dünyasının tüm savunma mekanizmalarına rağmen bu alanda oldukça tecrübeli olan Behlül'ün ahlaksız macerasına girmekten de kendini alıkoyamamıştır.

*Kırık Hayatlar* romanında Vedide'nin babası Mansur Bey, yaşlı ve felçli olmasına rağmen çapkınlıklarına devam etmektedir. Ömer Behiç, Mansur'un bu hâlini gülünç bulsa da Mansur Bey'in atölyesinde kapıcıyı eğlendirdiğini görünce fikrini değiştirir. Bu durumu gülünç bulmasına rağmen aynı zamanda da "iğrenç" olarak nitelendirir: "*Eve gelen giden kadınlardan, komşulardan, hususuyla hizmetçilerden başlayarak sokakta tesadüf olunan simalara kadar onun öyle yılışık ve sırıtkan bir sevda arz edişi vardı ki, bunu fark etmemek mümkün olmazdı, lakin ihtiyar hastanın coşmak isteyen bu gençlik ihtiyacı insanı kızdırmaktan ziyade eğlendirirdi. Hatta Salime Hanım'da bile, alışkanlıktan mı, usançtan mı, mahiyeti pek malum olmayan bir hâl vardı ki, kocasının bu sahada günahlarını hoş görmeye benzerdi. Belki hiç öyle değildi, belki aralarında hep devam eden bir cenk vardı; fakat eğer bu vâki ise her halde harice aks eden bir alametine kimse şahit olmamıştı*" (s. 162).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanlarında, olgun kadınlar ile genç erkekler arasındaki ilişki daha çok maddiyat ve cinsellik açısından ele alındığından bu tür ilişkilere karşı olumsuz bir tutum sergilenir. Örneğin, *Metres* romanında Firuze, kendisine mektup yazan Reyhan'ın aşkını kabul eder ve onunla yaşamaya başlar. Ancak bu ilişkide gencin amacı maddi çıkar sağlamaktır. *Toraman* romanında Şuayp Efendi'nin Binnaz'la evlendiği ancak amacına henüz ulaşamadığı anlatılır. Binnaz ona bir yabancı gibi davranır. Her gece kocasıyla arasına yastıklardan bir duvar örer. Yaşlı damat, eşine aldığı hediyeler sayesinde yarım yılda amacına ulaşır. Binnaz'ın aşkı yüzünden vicdanını ve aklına göre hareket etme yeteneğini âdeta yitiren Şuayp Efendi, eşine sormadan tek bir adım bile atamamaktadır. Binnaz ise günlerini Şuayp Efendi'nin parasını harcayarak geçirmektedir.

Evlilik beklentileri karşılanamayan kadınsa sinirlenir ve saldırganlaşmaya başlar. Karısına saygı duymadığı, cinsel ve duygusal paylaşımlardan zevk alamadığı için kadın tiksinti duyar. Geleneksel inanç ve davranışların çok önemli olduğuna inanmaya programlanmış kadınların olduğu dikkat çekmektedir. Fakat gerçekte, kadın ve erkek arasındaki ilişki zaman içinde önemli ölçüde değişir. Bir ilişkinin yürümesi ve başarılı

olması için insana dayatılan şeyleri değil, içinde yaşanılan koşulları düşünmek daha doğru bir söylemdir (Niven, 2007: 34).

Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* romanının sonunda kötü ya da cezayla sonuçlanan bir durumla karşılaşılmaktadır. Anlatıcı, iki kadın arasındaki ilişkiyi sürdüren kişi olarak Siyret'ten ayrılır. Hikâyede açıkça belirtilmese de Belma'nın ağzından çıkan ifadeler dolaylı olarak Siyret'in de frengi hastası olabileceğinden bahsetmektedir: "*Berbat bir adam… Mebrure… ona… ötekilere… çünkü ötekiler de öyledir: Nevin de… Nazmiye de... benim gibi hastalar. Hep fena adamlar, hep ahlaksızlar… Ah sus, ben neler bilirim neler…*" (s. 197).

Belma'nın kardeşi olan Salih, romanda kumar oynayan ve yaşlı kadınlarla ilişkisi olan biri olarak aktarılır. Romanda kendi hataları ve kurduğu sahte dostluklar nedeniyle kötülükle karşılaşır. Bu kötülüğün bedelini hem kendisi hem de kardeşi ödemektedir. Ancak her ikisinin de bu kötülükle karşılaşmalarının sebebi hür iradeleridir. Anlatıcı, ailesini, çevresini ve hatta kendisini sevmeyen kahramanların bu özelliklerini maddi unsurlarla nasıl örtmeye çalıştıklarını gösterir. Kahraman, ahlaki yollardan bağımsız olarak maddi arzularına ulaşmaya çalışır. Sonuç olarak anlatıcı, kendisi ve değerleriyle hesaplaşamayan bir kişinin sonunda kazanacağı hiçbir şeyin olmadığını göstermek için romanı kötü bir sonla bitirir. Kahramanın seçimlerini yeni bir kötülükle sonlandıran anlatıcı, yaşanan bu durumların Salih'in akli dengesini kaybetmesine neden olduğunu söyleyerek hikâyesine nokta koymaktadır.

### 8.7. Hastalık ve Ölüm

Yaşlılarda hastalık ve ölüm konusu sıklıkla ele alınmaktadır. Bu konu, yaşlı bireylerin yaşamının doğal bir parçası olan sağlık sorunları, hastalıklar ve ölümle ilişkili deneyimleri yansıtmayı amaçlamaktadır. Yaşlılık dönemi genellikle sağlık sorunlarıyla birlikte gelir ve bu durum, eserlerde yaşlı karakterlerin üzerinde durulan bir tema hâlindedir. Yaşlılarda hastalık ve ölüm konusu, eserlerde yaşlı karakterlerin fiziksel ve zihinsel sağlık durumlarının yanı sıra, bunların etkilediği ilişkiler, yaşam kalitesi, kendi benlik algısı ve ölümle yüzleşme gibi konuları kapsadığı görülmektedir. Hastalık ve ölüm, yaşlı karakterlerin hayatlarındaki değişimi, mücadeleleri, kabulleri ve anlam arayışlarına odaklanırken, aynı zamanda okuyuculara yaşlanma sürecinin evrensel bir gerçek olduğunu da hatırlatması bakımından önemlidir.

Eserler, hastalık ve ölüm konusunu ele alarak yaşlı bireylerin deneyimlerini ve duygusal karmaşıklığını geniş bir perspektiften araştırabilmektedir. Yaşlı karakterlerin hastalıklarla mücadeleleri, yaşamın değerini yeniden keşfetme çabaları, geçmişle hesaplaşma ve yaşamın anlamı üzerine düşünceler gibi hususlar hakkında okuyucuya yaşlılık dönemine ilişkin derin bir içgörü sunabilmektedir. Hastalık ve ölüm konusu, yaşlıların hayatının gerçekçi bir yönünü yansıtırken aynı zamanda insanlığın ortak kaderi olan yaşlanma ve ölüm temasına da değinir. Romanlar, bu konuyu duygusal, düşünsel ve bazen hayatın ironik yönlerini vurgulayarak işler. Böylece okuyucular, yaşlı bireylerin sağlık sorunları ve ölümle nasıl başa çıktığını anlamaya, empati kurmaya teşvik edilir.

Yaşlılıkta hastalıkların görülme sıklığı, genellikle yaşlanmanın doğal bir sonucu olarak artmaktadır. Yaşlı insanların çeşitli sağlık sorunları yaşamaya yatkın olmaları nedeniyle daha fazla sağlık sorunuyla karşı karşıya kalma olasılıkları da yüksektir. Bundan dolayı, yaşlıların sağlıklı kalmaları için düzenli olarak sağlık kontrolü yaptırmaları, sağlıklı bir yaşam sürdürmeleri ve uygun tedavileri alarak hastalıklarını yönetmeleri hayati bir öneme sahiptir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında zor bir dönemden geçen Mazlume ve annesini yalnız bırakmayan komşuların gösterdiği tavır, bir merhamet ve şefkat örneğidir. Henüz genç bir kız olduğu görülen Mazlume, annesi hastalanıp yatağa düşünce onlara destek verecek birilerini bulamaz. Yoksul bir hayat yaşayan anne-kızın imdadınaysa komşuları yetişir. Yaşlı kadının hasta yatağında Besime Hanım'a duyduğu taziye şu şekilde aktarılır: "*Mazlume validesinin bağteten duçar olduğu hâli görünce şaşırdı, ürktü. 'Anne!.. Anne!.. Ne oldun?' sualini titrek bir sesle irad edip de cevap alamayınca feryat ederek hane sahibini çağırdı. İhtiyar hatun, kızcağızın acı acı avazını işitir işitmez telâşla indi. Rahime Hanım merhametin ifrat derecesine malik bir kadıncağız olduğu için kızı gibi sevdiği Besime Hanım'ın hâlini görür görmez fena hâlde bir telâşa düştü*" (s. 22). Mazlume ve annesi ihtiyar bir kadın olan Rehime Hanım'ın evinde bir odada yaşamaya başlar. Babasını hiç görmeden büyüyen Mazlume'nin annesiyse bir gün dikiş dikerken aniden hastalanır ve o gece hayata gözlerini yumar.

*Nemide* romanında "*Şevket Bey'in, Nemide'nin hastalığını öğrendiğinde yıkılması*" (s. 62-63); *Mai ve Siyah* romanında "*…matbaa müdürü Tevfik Efendi…hasta, yazın kürk*

*giyer, odasından mangal mayıs ortasında kalkar bir ihtiyar…*" (s. 79), "*Bu yaşta genç bir kızla evlenenin neticesi budur. Şu söz ihtiyarın hastalığındaki mahiyeti izah etmiş olur*" (s. 168), "*…ihtiyarın hastalığı üzerine ona acımış, ona karşı en iyi hisleri uyanmıştı"* (s. 232).

*Aşkı Memnu* romanında Firdevs Hanım'ın yaşlılık belirtisi olarak görmek istemediği romatizma ağrılarının onu saklanmaya zorladığı anlatılır. Kendi evinde yaşayan ve başkasının bakımına muhtaç olan Firdevs Hanım, uçuk sarı köşkteki rutubet yüzünden Adnan Bey'in konağına taşınmak zorunda kalır. İstenmeyen biri olarak evinden atılan Firdevs Hanım, tekerlekli sandalyesinde pencere önünde dışarı bakarak vakit geçirmektedir: "*Firdevs Hanım'a Mlle de Courton'un odasını vermişlerdi; onu oradan, tekerlekli uzun sandalyesinin içine koyarak, sofaya çıkarıyorlar, sandalyeyi pencerenin yanına kadar itiyorlar; Boğaziçi'nin bu fersude çiçeğini Kanlıca tepelerinin altında sayelenen yeşil sulara karşı, sanki bir hayatın mezarı kenarında, sabahtan akşama kadar hemen her vakit yalnız bırakıyorlardı*" (s. 394).

*Kırık Hayatlar* romanında "*…ihtiyar hastanın coşmak isteyen bu gençlik ihtiyacı insanı kızdırmaz, eğlendirirdi*" (s. 154), "*…henüz genç adamı uzun bir hastalığın tahripleri arasından geçerek ihtiyarlamış, çöküvermiş bir hâle koyan acıları içinde geçirmişti Ömer Behiç*" (s. 387); *Nesl-i Ahîr* romanında "*Sen delisin, ahlak bozukluğu olan hasta ihtiyar bir deli*" (s. 215).

İncelenen diğer romanlara bakıldığında hasta yaşlı karakterlere sıklıkla yer verildiği söylenebilir. Birçok eserde yaşlıların hastalıklarına dair ayrıntıya yer verilmeyip sadece "hasta yaşlı" ve "hasta ihtiyar" şeklinde bir betimlemeyle olay örgüsüne dâhil edildiği görülür.

Fatma Aliye Hanım'ın *Meram* romanında "*Helene'nin hasta olması üzerine Madam Herault'un onunla ilgilenmesi*" (s. 287); Ahmet Mithat Efendi'nin *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında "*Alonzo, "insanı Allah hasta eder" diye bir görüşe sahip*" (s. 56); *Cellat* romanında "*Hasta ihtiyar*" (s. 172); Safveti Ziya'nın *Salon Köşelerinde* romanında "*Ya müsrif, havai bir eşin intikamını almaya yahut ihtiyar, hasta bir kocanın vazifesindeki noksanları, ihmalleri karşılamaya alet olmayı adi, pek adi buluyordum*" (s. 19); Halide Edip Adıvar'ın *Handan* romanında "*Selim Bey'in kardeşi hastalıklı bir ihtiyar*" (s. 55); Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak*

romanında "*İhtiyar adam, üzüntüsünden ağır hasta oldu*" (s. 114); Halide Nusret Zorlutuna'nın *Küller* romanında "*O genç doktor, ihtiyar bir hasta bakıcı şefkat ve sükunetiyle tedavi etti*" (s. 36) söylemleri hasta yaşlı karakterlerin vurgulandığı bölümlerdir.

Reşat Nuri Güntekin'in eserlerinde hasta yaşlı karakterlere sıkça rastlanır. *Çalıkuşu* romanında geçen ifade, yaşlılığın getirdiği zorluklara ve hastalıklara vurgu yapar. Yaşlı bir kadının bir gün önceki yorgunluğunu dinlendirmeden uyanmasının zorluğu, yaşlılık döneminde bedensel güç kaybının ve sağlık sorunlarının ne kadar zorlayıcı olabileceğini göstermektedir: "*Hastalıklı bir ihtiyar kadının bir gün evvelki yorgunluğunu dinlendirmeden uyanması zordur*" (s. 21). Yazarın, eserlerindeki hasta yaşlı karakterler genellikle yaşamın son dönemlerindeki kırılganlığı ve hastalıkları temsil ederler. Bu karakterler, genellikle toplumsal değerler üzerine düşündüren ve okuyucuları yaşlıların yaşadığı zorluklar hakkında düşünmeye sevk eden bir rol oynarlar. Aynı zamanda bu tür karakterler, toplumun yaşlılara ve onların ihtiyaçlarına nasıl yaklaşması gerektiği konusunda da bir mesaj iletebilir.

Yaşlılık dönemi, vücudun yaşlanması ve işlevselliğinde azalmaların görülmesi nedeniyle çeşitli sağlık sorunlarına yol açabilir. Bu kapsamda incelenen romanlarda da hasta yaşlı karakterlere yer verildiği ve bazı eserlerde hastalıklardan bahsedildiği tespit edilir.

İncelenen romanların bazılarında yaşlılığın belirtileri arasında sayılan bunamanın yaşlılarla özdeşleştirildiği görülmektedir. Örneğin, Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında "*Mazlume için evlilik (ruhu besleyici, aşk, saadet, muhabbet, aşk dolu atışlar) ister. Fakat karşısında eş adayı olarak bunama gelmiş bir ihtiyar bulur*" (s. 50) söylemlerinde yaşlıların bunama sıkıntısı yaşayabildiği anlaşılmaktadır.

Romanlarda öne çıkan yaşlı hastalıklarından biri sakatlık durumudur. Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* romanında "*…hiçbir âşıkın gönlü ihtiyar, sakat, çirkin bir kıza meyl etmez*" (s. 136).

Romanlarda sıtma, sara, basur memesi, çiçek, felç ve verem yaşlıların yaşadığı hastalıklar arasında sayılmaktadır. Fatma Aliye Hanım'ın *Refet* romanında "*...Artık köşeden kımıldayamaz kadar ihtiyar ve felçli bir peder*" (s. 93); Ahmet Mithat

Efendi'nin *Esrâr-ı Cinâyât* romanında "*Biçare elli yaşından sonra çiçek çıkarıp iki gözleri birden patladı*" (s. 232); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanında "*İhtiyarın bütün sol tarafıyla dili tutulmuştu. Yalnız sağ elini oynatarak meramını anlatmaya çalışıyor*" (s. 172) ifadeleri görülür.

Yaşlıların yaşadığı rahatsızlıklar arasında kör, kötürüm, yatalak, düşkün, kambur, çökmüş gibi hastalıkların da ifade edildiği görülür. Giritli Aziz Efendi'nin *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* romanında "*Seksen yaşında, iki kat kambur, kalbur satan çingene avradı*" (s. 104); Emine Semiye'nin *Sefalet* romanında "*İki kötürüm ihtiyar kadın*" (s. 22); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanında "*Beşir, hastalığından ezilmiş, ihtiyar olmuş zannettiren bir düşkünlükle çıktı*" (s. 312); Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında "*Bu gece daha ihtiyar ve düşkün görünen Aziz Bey, "ihtiyar vaktimde yüreğimi dertli ettin", dedi*" (s. 414) söylemleri örnek olarak verilebilir.

İncelenen romanlarda yaşlı karakterlerin yaşadığı diğer hastalıklar ise aşağıdaki gibi sıralanır: Emine Semiye'nin *Sefalet* romanında "*Ellerini silmeyen ihtiyarların bitlenmesi*" (s. 25); Ahmet Mithat Efendi'nin *Çengi* romanında "*İhtiyarın, kızına olan aşk ve muhabbeti artık cinnet derecesine yaklaşmış*" (s. 75); *Esrâr-ı Cinâyât* romanında "*İhtiyar Prens'in, ak sakalının setrettiği çenesi ve kurumuş sararmış elleri titremekteydi*" (s. 134); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Ferdi ve Şürekâsı* romanında "*İsmail Tayfur'un, ihtiyar babasının kan kusarak ölüme karşı savaş vermesi*" (s. 57); Halide Edip Adıvar'ın *Yeni Turan* romanında "*Şifa ve teselli bulmaz bir acıyla, cinnetle uluyan ihtiyar…*" (s. 141) söylemleri yaşlı karakterlerin hastalık durumlarına örnek olarak verilebilir. Ayrıca bazı yaşlı karakterlerin de hantal olduklarından bahsedilmektedir.

Ölüme direnme, insanların yaşamlarını sonuna kadar sürdürme arzusu ve ölümle mücadele etme çabası şeklinde tanımlanır. Eserlerde, ölüme direnme tematiği bazen yaşlı karakterlerin yaşlanma süreci ve ölümle yüzleşmesi üzerinden işlenmektedir. Yaşlı karakterler, hastalıklar ve fiziksel zorluklarla karşılaşsalar bile, bazen ölüme direnmek için güçlü bir iç motivasyona sahip olabilmektedir. Bu durum, yaşamdan kopmama, kendilerini aktif tutma, yaşam sevincini koruma ve kendi varlıklarının anlamını sürdürme arzusu olarak da ifade edilebilir. Ölüme direnme, yaşlı karakterlerin yaşama olan bağlılıklarını, içsel güçlerini ve dayanıklılıklarını ortaya koymaktadır. Eserler, bu olguyu ele alarak yaşlı karakterlerin direnme hikâyelerini ve yaşama tutunma çabalarını

anlatmaktadır. Ayrıca yaşlıların hayat değerleri vurgulanırken aynı zamanda da yaşlılık döneminin ölümle yüzleşme sürecine odaklandığı görülmektedir.

İncelenen romanlarda yaşlı karakterlerin ölüme karşı direnç göstermeleri dikkat çekmektedir. Halit Ziya Uşaklıgil'in *Ferdi ve Şürekâsı* romanında "*İsmail Tayfur'un, ihtiyar babasının kan kusarak ölüme karşı savaş vermesi*" (s. 57); İzzet Melih'in *Tezat* romanında "*...her şeyden bıkmış, her şeyden ümidini kesmiş bir ihtiyar gibi ölümün şifasını istiyordum*" (s. 194) söylemleri örnek olarak verilebilir.

Yaşlı karakterlerin ölüme direnme hikâyeleri, okuyuculara yaşamın değerini, insanın içsel gücünü ve yaşlılık döneminin potansiyelini hatırlatmaktadır. Bu temalar aracılığıyla romanlar, yaşlı bireylerin yaşamın son aşamalarında bile anlamlı deneyimler yaşayabileceklerini ve kendi benliklerini keşfedebileceklerini vurgulamaktadır. Ancak ölüme direnme, yaşlı karakterlerin sağlık durumlarına veya yaşam koşullarına bağlı olarak değişebilmektedir. Her bireyin ölümle yüzleşme ve direnme şekli farklı olabilmektedir. Romanlar, bu çeşitliliği yansıtırken okuyuculara farklı yaşlı karakterlerin hikâyeleri aracılığıyla ölüme direnmenin değişik yönlerini göstermektedir.

Ölüm ve ölüm döşeği kavramları, romanlarda sıkça işlenen derin ve evrensel temalardandır. Ölüm, insan hayatının kaçınılmaz bir sonucu olduğu için romanlar genellikle bu gerçeği ele alarak karakterlerin ölümle yüzleşme süreçlerini ve ölüm döşeğinde geçen deneyimlerini aktarır. Ölüm, romanlarda birçok farklı şekilde ele alınmaktadır. Bazı romanlar, ölümün doğal bir döngü olduğunu ve yaşamın bir parçası olarak kabul edilmesi gerekliliğini vurgularken bazıları da ölümün trajik, acı verici ve anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Ölüm döşeği ise, bir kişinin son anlarını geçirdiği, yaşamın son safhasında olduğu zaman dilimini ifade etmektedir. Romanlarda ölüm ve ölüm döşeği, karakterlerin hayatlarının anlamını sorgulamalarına, ilişkilerini gözden geçirmelerine, pişmanlıklarıyla yüzleşmelerine ve son kez anlamlı deneyimler yaşamalarına olanak tanımaktadır. Bu süreçte karakterler, ölüme hazırlanma, kabullenme veya direnme gibi farklı tepkiler verebilmektedir. Ayrıca ölüm döşeği, karakterlerin kendilerine veya sevdiklerine veda etme fırsatı buldukları bir zaman dilimi olarak da tanımlanabilir.

Romanlar, ölüm ve ölüm döşeği konularını ele alarak okuyuculara hayatın geçici doğasını hatırlatarak insanlığın ortak kaderi olan ölümle yüzleşmeyi ve yaşamın anlam

arayışını anlatmaktadır. Bu temalar aracılığıyla romanlar, insanın kırılganlığını, varoluşsal düşüncelerini ve insan ilişkilerinin derinliğini keşfetmektedir. Ayrıca romanlarda, ölüm ve ölüm döşeği temalarının derin bir duygu ve düşünsel zeminle sunulduğu görülmektedir. Bu konuların işlendiği romanlar, okuyuculara yaşamın kıymetini hatırlatırken aynı zamanda ölümün de bir yaşam gerçeği olduğunu kabul etmeye çağırmaktadır.

Yaşlılığın, gelecek perspektifin son noktası; bitişi, bir nihayete erme olgusunu temsil ettiği söylenebilir. Biyolojik varoluşun ve onun sınırlılıklarına dair farkındalıkla da ilgili olan yaşlılık olgusunda; ölüm ve yaşlanmanın birbirlerine eşitlenmesi söz konusudur.

Tarihsel anlamda incelendiğinde "*Antiklerden modernlere kadar "ölüm bilinci" insanın kendi varoluşu, yaşamın anlamı, bu anlam ufku dâhilinde kişinin etik tavrı, bireysel ve politik yaşantısı vb. üzerinde düşünmesini sağlayan bir imkân olsa da her dönemin insan algısına dayalı olarak "ölüm" kavramının da yeniden içeriklendirildiği*" görülmektedir (Kaya, 2020: 1503).

Halide Edip Adıvar'ın *Yeni Turan* romanında "*Turan çocuğunun ölürken ruhundan kopan son dua… (Tabi benim ruhum bu duanın aksini, Yeni Osmanlı esaslarının muvaffakiyetini Allah'tan istirham ediyordu)*" (s. 74) söylemlerinden yaşlı karakterlerin ölüm döşeğinde oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca romanda Turan yolunu arayan erkek, kadın ve çocuklardan bahsedilir: "*İhtiyarlar yolda düşüp ölüyorlar, fakat çocuklar gidiyorlar, gençler gidiyorlardı. Ama nihâyetsiz, uzun yolda senelerce kalacaklarını, gözleri hasretten sulanacağını, kalpleri zayıflayacağını hissederek gidiyorlardı. Fakat yolu, bu sarp, bu sulak olmayan yolu çok seviyorlardı. O, nihayet onları yurtlarının sulak illerine, yeşil ma'murelerine, sönmez ocaklarına götürüyordu. Sonra yolda yürürken tembel durmuyorlardı. İki tarafa ağaçlar dikerek, yolları temizleyerek, çiçek ve çimen tohumları atarak ketum, siyah kayalarını açıp yüreğindeki billur suları bu yola dökerek gidiyorlardı. Onlar hâlâ gidiyorlar, seneler var ki gidiyorlar ve gidecekler. Fakat geçtikleri yol, Turan yolu, şimdi artık sarp, susuz bir kayalık değil; çimenli, çiçekli ve billur ırmaklar akan yeşil gölgeli bir ma'mur yol*!" (s. 153-154). *Ateşten Gömlek* romanında "*Dudakları sarkmış, gözleri sönmüş, burnunun etrafında ihtiyar çizgiler…ölü sessizliğiyle oturuyordu*" (s. 34).

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında "*İhtiyar kadın, biz ölünce de etlerimiz çürüyecek der ve kabir azaplarını anlatmaya başlar. Âdeta uzunca ölümün tasvirine devam eder*" (s. 188) söylemlerinde de görüldüğü gibi ölüm döşeğinde olan yaşlı karakterlere yer verilmektedir. Romanda geçen bu söylemde olduğu gibi, yaşlı karakterler genellikle ölümle yüzleşme ve yaşamın sonuna yaklaşma sürecini temsil ederler. Ölüm döşeğindeki yaşlı karakterlerin betimlemeleri, insan hayatının doğal bir parçası olan ölümün kaçınılmazlığı ve insanın bu gerçekle yüzleşme biçimini ele alır.

İncelenen diğer romanlarda da ölüm döşeğinde olan veya ölen karakterlere yer verildiği görülmektedir. Örneğin, Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk* romanında "*İhtiyarlık icabınca vücuda ölüm soğukluğu geldiği ve âlem-i ukba yaklaştığı zaman bakalım o hüsn-i zindegânî devam edecek mi?*" (s. 523); *Yeryüzünde Bir Melek* romanında "*…yetmiş-seksen-yüz yaşına gelip de artık hayat denilen şeyde rezaletten başka bir şey kalmayınca ölüm insanı o rezaletten kurtarır*" (s. 52); *Acâib-i Âlem* romanında "*...bazı adamlar benim kadar da yaşamayıp genç yaşta ölürler*" (s. 42); *Esrâr-ı Cinâyât* romanında "*…mutlaka ölümü ihtiyar suretinde olacak*" (s. 476); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Mai ve Siyah* romanında "*Kardeşinin ölümünden sonra, o günden beri hayatından bir yarım asır geçmiş gibi çökmüş, ihtiyarlamış, saatlerce dalgın, düşünme yetisini kaybetmiş, söyleneni boş gözlerle dinleyen Ahmet Cemil…*" (s. 273); *Kırık Hayatlar* romanında "*Birden hayalinde Neyyir'in karşısında çenesi titreyen, gözleri bulanan, üstüne ölümün yeşil gölgesi düşmüş, alnını soğuk ter damlaları ıslatan bir ihtiyar…*" (s. 221); Müfide Ferit Tek'in *Aydemir* romanında "*Evvela ihtiyarlık zamanını ve ölüm hâlini düşünmek…*" (s. 98) söylemleri örnek olarak verilebilir.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Cadı* romanında, Naşit Efendi'nin ilk eşi Binnaz Hanım vefat eder. Ancak Binnaz Hanım'ın ruhu Naşit Efendi'yi rahat bırakmaz. Naşit Efendi'nin sonraki eşlerinden biri, Binnaz Hanım'ı karşısında görünce ölür; diğeri ise yine Binnaz Hanım'ı görünce evi terk eder. Bu gizemli olayları kimse anlamlandıramaz ve yaşanan olayları duyan bütün kadınlar Naşit Efendi'den kaçar. Romanın sonunda, Naşit Efendi oğlundan bir mektup alır ve geriye dönüş başlar. Bu mektupta, Binnaz Hanım'ın daha hayattayken annesiyle iş birliği yaptığı ortaya çıkar. Annesi, Binnaz Hanım'ın bir maskesini çıkarıp kıyafetlerini saklamış ve bunları giyip insanlara görünmüştür. Böylece, romanda merak konusu olan gizem çözülmüştür: "*Yıllar geçtikçe zavallı Naşit Nefi Efendi hakkında tuhaf söylentilere daha yakası açılmadık ne şaşılacak*

*şeyler ekleniyor; bu cadı olayı ne derece tellendirilip pullandırılıyordu… Naşit Efendi'nin annesi öldü. Necip'le Ragıbe büyüdü. İkisinin de düğünleri yapıldı. Kendisi evlenme mutluluğundan sonuna dek yoksun kalan zavallı adam, çocuklarının sevinçli günlerini görmekle avundu. (…) Yalı harap oldu. Yıkıcılara verildi. Nefi Efendi, oğlundan, kızından ayrı ufak bir evde yaşlı bir zenci kadın hizmetçiyle oturuyordu. Cadı, birçok yıllardan beri artık görünmez olmuştu. Şaşılacak şeylerin arkası kesildi*" (s. 165-166).

Bu durum, yaşlı karakterlerin ve zenginliğin vurgulanmasıyla birlikte değerlendirildiğinde, özellikle Binnaz Hanım'ın annesinin rolü önemlidir. Yaşlı anne karakteri, gizemli olayların merkezinde yer alır ve kurnazca planlarıyla olayların seyrini değiştirir. Binnaz Hanım'ın annesi, yaşlı olmasına rağmen zekâsı ve planlarıyla öne çıkarak gençler üzerinde etkili olabileceğini gösterir. Aynı zamanda, bu yaşlı karakterin maddi ve manevi zenginliği, hikâyenin gelişimine büyük katkı sağlar. Binnaz Hanım'ın annesinin bu planı hem aile bağlarının ne kadar güçlü ve karmaşık olabileceğini hem de yaşlı karakterlerin sahip olabileceği etkiyi gözler önüne serer. Onun manipülasyon yeteneği ve stratejik düşünce tarzı, yaşlı karakterlerin hikâyede ne kadar önemli roller üstlenebileceğini ve olayların akışını nasıl etkileyebileceğini gösterir. Bu şekilde, roman, yaşlı karakterlerin zenginliğini ve önemini vurgulayan bir anlatı sunar.

Yaşlılığın bir çöküş ve bir düşüş şeklinde tasarlanması neticesinde, bütün insanların; kadın veya erkek, zengin veya fakir kısaca varoluş şartları ne olursa olsun kültürel aidiyet ve kimliklerinden bağımsız olarak ortak bir kaderde eşitlendikleri görülür. İncelenen romanlarda ise genellikle hastalık ve ölüm olgularının yaşlılıkta eşitlendiği vurgusu yapılmaktadır.

## 9. KUŞAK ÇATIŞMASI

Romanlar, gençlik ve yaşlılık arasındaki çatışmayı sıklıkla ele alarak farklı kuşakların değerlerini, bakış açılarını ve yaşam tarzlarını gösterir. Bu çatışmalar, genç karakterlerin yenilikçi ve isyankâr tutumlarıyla yaşlı karakterlerin geleneksel ve deneyimli yaklaşımları arasında ortaya çıkabilir. Bu şekilde, romanlar genellikle gençlik ve yaşlılık arasındaki karşılaştırmayı, karakterlerin deneyimlerini ve kuşaklar arası iletişim eksikliklerini vurgulayarak işler.

Yaşlı karakterlerde geçmiş ve şimdi kıyaslaması, romanlarda sıklıkla kullanılan bir temadır. Bu kıyaslama, yaşlı karakterlerin gençliklerini ve geçmiş deneyimlerini şimdiki yaşamlarıyla karşılaştırma, retrospektif düşüncelere dalma ve yaşamlarının anlamını sorgulama sürecini yansıtmaktadır. Geçmiş/şimdi kıyaslaması, yaşlı karakterlerin yaşadıkları dönemleri, geçmişteki olayları, ilişkileri, tercihleri hatırlama ve değerlendirme süreçlerini içermektedir. Karakterlere geçmişteki seçimleri, başarıları, pişmanlıkları ve hayal kırıklıklarını gözden geçirme fırsatı sağlamaktadır. Aynı zamanda, yaşlı karakterlerin şimdiki yaşamları, mevcut ilişkileri, sağlık durumları ve toplumsal rolü de ele alınmaktadır. Romanlarda geçmiş/şimdi kıyaslaması, yaşlı karakterlerin gençliklerinde yaşadıkları dönemleri nostaljiyle hatırlayarak şimdiki yaşamlarında neyi kaybettiklerini veya neyin değerli olduğunu fark etmelerine yardımcı olmaktadır. Ayrıca yaşlı karakterler, gençliklerindeki enerjiyi, idealizmi ve hayallerini şimdiki yaşamlarıyla karşılaştırarak zamanın geçişi, yaşlılık ve yaşamın anlamı gibi evrensel temalara da atıf yapılmaktadır.

Nabizâde Nâzım'ın *Karabibik* romanında "*Deli Ali'nin, gençleri görünce geçmişi anması ve kendi gençliğini hayal etmesi*" (s. 19); Ahmet Mithat Efendi'nin *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında "*Numan Hanım, seksenlik bir hanım olup…, sık sık gençliğine geri dönüş hülyalarına dala*r" (s. 123); *Haydut Montari* romanında "*Kocakarı Gabrielle, gençlik hikâyelerini söyleye söyleye bitiremez*" (s. 139); *Müşahedat* romanında "…*genç mizaçlı ihtiyar*" (s. 11); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Ferdi ve Şürekâsı* romanında İsmail Tayfur'la babasının arkadaşı olan Hasan Tahsin Efendi arasındaki bağ zamanla arkadaşlığa dönüşür. Hasan Tahsin Efendi, bir arkadaşının vefatından sonra aileye yardım etmek ister. İsmail Tayfur'u yalnız bırakmaz ve onu uzun yıllar çalıştığı Ferdi ve Şürekâsı Ticarethanesinde işe alır. İki yakın arkadaş, yaşlılığın deneyimleriyle gençliğin enerjisini birleştirerek yaş farkını kendi lehlerine çevirir: "*Bu iki arkadaş birbirinin yanında bulunmaktan aldıkları hazzı, hiçbir şeyden duymazlardı; Hasan Tahsin Efendi, farkına varmaksızın gençliğini geçirmiş bir ihtiyar olduğu için İsmail Tayfur'un refakatinden bir şebab rayihası alır, bundan telezzüz ederdi; İsmail Tayfur için Hasan Tahsin Efendi'nin altmış beş senesi kendisinin gençlik baharına zıt olmak üzere telakki edilmezdi, o da ihtiyar bir adam demek değil miydi? Böyle; birbirinin ihtiyarlığını, gençliğini paylaşarak iki arkadaş saatlerce düşünürler, saatlerce söylerlerdi*" (s. 37).

Halide Edip Adıvar'ın *Son Eseri* romanında "*...Buraya geleli ne kadar gençleştin Mediha… Fakat saçlarım ne kadar ağardı, yüzüm ne kadar buruştu. Erkekler ne olsa ihtiyarlamazlar*" (s. 65) söylemlerinde geçmiş ve şimdi kıyaslamasının yapıldığı görülmektedir. Mediha'nın "*Buraya geleli ne kadar gençleştin*" şeklindeki ifadesi, geçmişteki gençlik dönemine olan özlemi ve bu dönemdeki enerji ve canlılığın hatırlanmasını ifade eder. Ancak onun "*Fakat saçlarım ne kadar ağardı, yüzüm ne kadar buruştu"* (s. 67) şeklindeki sözleri, yaşlanma sürecinin etkilerini ve zamanın geçişini gösterir. Bu ifadeler arasındaki çatışma, gençlik dönemindeki hayal ile yaşlılık döneminin gerçekliği arasındaki farkı vurgular. Son olarak, "*Erkekler ne olsa ihtiyarlamazlar*" (s. 68) şeklindeki ifade, toplumsal cinsiyet rollerine ve yaşlanma sürecinin cinsiyet üzerindeki etkilerine işaret eder.

Geçmiş/şimdi kıyaslaması, yaşlı karakterlerin öz değerlendirme süreçlerine işaret etmektedir. Karakterler, geçmişteki hatalarından ders çıkararak yaşamın anlamını yeniden keşfeder ve şimdiki hayatlarında daha anlamlı deneyimler yaşamaya yönelirler. Aynı zamanda, bu kıyaslama yaşlı karakterlerin kendilerini kabullenme, yaşlanma sürecini onurlandırma ve yaşamın son dönemlerinde hâlâ değerli olduklarını hissetme sürecini de etkilemektedir. Geçmiş/şimdi kıyaslaması, romanlarda yaşlı karakterlerin içsel yolculuklarını ve yaşamın anlamı arayışlarını anlatırken okuyuculara geçmiş ve şimdiki zaman arasında bir denge kurma fırsatı da sunmaktadır. Bu temalar, yaşlılık döneminin derinliğini, yaşamın kırılganlığını ve yaşamın her aşamasında anlam arayışını vurgulaması açısından dikkate değerdir.

Kuşak çatışması, farklı yaş grupları arasında ortaya çıkan ideolojik, kültürel ve değerlerle ilgili çatışmaları ifade etmektedir (Tezcan, 1982: 22). Romanlarda kuşak çatışması, farklı nesillerden gelen karakterler arasındaki anlayış, iletişim ve çatışma dinamiklerini ele almaktadır. Kuşak çatışması genellikle gençlik ile yaşlılık arasında belirginleşir. Genç karakterler, yeni fikirler, değişim ve yenilik arayışı içindeyken yaşlı karakterlerin genellikle geleneksel değerlere, deneyimlere ve sürdürülebilirliğe önem verdikleri görülmektedir. Bu çatışma, farklı yaş gruplarının yaşam deneyimleri, kültürel bağlamları ve beklentileri arasındaki çatışmalardan da kaynaklanabilmektedir.

Romanlarda kuşak çatışması, farklı karakterlerin çatışan görüşleri, iletişim problemleri, anlaşmazlıklar ve öğrenme süreçleri üzerine odaklanır. Genç karakterlerin, kendi

düşüncelerini ifade etme ve değişim taleplerini savunma eğiliminde oldukları görülürken yaşlı karakterlerin genellikle deneyimlerinden ve geçmişin bilgeliklerinden yararlanarak duruşlarını sürdürmeye çalıştıkları bilinmektedir.

Kuşak çatışması, romanlarda genellikle karakterlerin büyüme, anlayış ve uzlaşma süreçlerine işaret etmektedir. Bu çatışma, yaşlı karakterlerin genç nesillerle uyum sağlama ve değişen dünyaya ayak uydurma çabalarını, aynı zamanda genç karakterlerin yaşlıların deneyimlerini anlama ve saygı gösterme süreçlerini yansıtmaktadır. Romanlar, kuşak çatışmasını ele alarak toplumsal değişimleri, kültürel evrimi ve insan ilişkilerindeki karmaşıklığı ortaya koymaktadır. Kuşaklar arası anlayış, empati ve iletişim kurma becerileri vurgulanarak okuyuculara yaşamın çeşitliliği ve farklı bakış açıları arasında bir denge kurulması fırsatı sunulmaktadır. Örneğin, Mehmed Celâl'in *Venüs* romanında yaşlı karakterler, romandaki kuşak çatışmasının önemli bir temsilcisidir. Venüs'ün babası gibi geleneksel görüşe sahip olan karakterler, Batılılaşma akımına kapılan Venüs ve Şair'le karşı karşıya gelir. Bu çatışma da romanın ana temalarından biri hâline gelir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanında Firdevs Hanım; yıllara ve yaşlılığa karşı meydan okuyan kişiliğiyle ön plana çıkmaktadır. Gençliğinin son günlerine kadar güzelliğini kullanmaktan zevk alan, mümkünse estetik olarak henüz dünyadan kopmadığını vurgulayan bir kadın imgesidir: "*Bir müddetten beri artık daha ziyade ihtiyarlayan, daha ziyade çöken bu kadın bugün, sanki tamamıyla sönmeden evvel letafetinin son bir şaşaa halesi içinde görünmek isteyerek büsbütün değişmiş, on sene evvele avdet etmiş idi*" (s. 283). Bir anne olarak Firdevs'in Bihter'e karşı olan hislerinin intikam ve kıskançlık yüklü olduğu görülür: "*Bihter otuz yaşında, altı çocuktan sonra benden daha ihtiyar olacak*" (s. 399). Firdevs, Bihter'in yaşlanıp çirkinleşmesinden belirli bir memnuniyet duyar. Bu kıskançlık, anne-kız arasındaki nefreti daha da körükler: "*Nefret etmek, duyduğumuzu şimdiki zamanda da içimizde canlı tutar*" (Cloud, 2002: 78). Bihter de annesinden nefret ederek bu duyguyu sürekli kılar. Zaman, yaşamı gözeneklerinde saklar. Bu sürenin gözenekleri dolduğunda deneyim artar. Yeterince değerlendirilmemiş zaman izole ve boş kalır. Bedeni güçsüz düşmüş ancak ruhu derin bir zenginliğe sahip olan Firdevs, sonsuz gençlik ve yaşlılık deneyimini yaşamaya başlar. Ruhu gençlik mücadelesi verirken bedeni bu ruh savaşından yorulur

ve bir anda çöker. Ancak Firdevs'in düşüşü sadece maddi bir yıpranma olabilir çünkü zaman onun ebedî gençlik arzularını asla yakalayamaz (Şen, 2010: 49).

İncelenen diğer romanlarda tespit edilen kuşak çatışması örnekleri aşağıdaki gibi sıralanır: Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanında "*Talat'ın annesi, "Hoca'ya biz inanırız, şimdiki gençler inanmaz", der*" (s. 15); Ahmet Mithat Efendi'nin *Acâib-i Âlem* romanında "*Samudyedlerin erkeklerinde sakala, bıyığa dair hiçbir şey olmadığından delikanlı olanları genç kadınlardan fark olunamadıkları gibi biraz yaşlıca olanları dahi kadınlardan fark olunamazlar*" (s. 273); Müfide Ferit Tek'in *Aydemir* romanında "*Gençler şakalaşarak, ihtiyarlar uyuklayarak Demir'in gelmesini beklerlerdi*" (s. 91) örneklerde görüldüğü gibi, kuşak çatışması genellikle toplumsal değişim ve dönüşüm süreçlerinin bir yansıması olarak farklı yaş grupları arasındaki değerler, inançlar, davranışlar ve beklentiler açısından ortaya çıkmaktadır.

Yaşlı karakterlerin genç nesilleri anlama, rehberlik etme, eleştirme veya hayal kırıklığına uğrama şekilleri farklılık göstermektedir. Bazı yaşlı karakterlerin, gençlere büyük bir anlayış ve sevgiyle yaklaştığı görülmektedir. Romanlarda, yaşlıların genç nesillerde potansiyel görme, onları ilham verici bir şekilde yönlendirme veya deneyimlerini aktararak onlara rehberlik etme gibi rolleri vurgulanır. Bu karakterlerin, gençlerin enerjisine, tutkularına ve yenilikçi fikirlerine saygı duyarak onları desteklemek adına ellerinden gelen mücadeleyi verdikleri bilinir. Diğer yaşlı karakterler ise daha eleştirel bir tutum sergilemektedir. Bu karakterler, gençlerin tecrübesizliğini veya değişen değerlerini eleştirir, onları uyarmaya çalışır ve kendi deneyimlerine dayanarak geleneksel yaklaşımları savunur. Bu tutum, kuşaklar arasındaki çatışma ve anlaşmazlıkların temel kaynağı olarak görülmektedir. Bazı yaşlı karakterler, gençlerin potansiyeline ve yaşam heyecanlarına kapılarak âdeta gençliklerini yeniden yaşar. Bu karakterler, gençlere ilham verir, onlara umut aşılar ve gençliklerinde yaptıkları hatalardan ders çıkarmalarını sağlar. Bu şekilde, yaşlı karakterler gençlere yaşam deneyimlerinden öğütler sunarak onların büyüme ve gelişmelerine katkıda bulunur.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Bir Ölünün Defteri* romanında genç bir adam, bir kızı mutlu edebilecek saf ve ciddi aşktan başka bir şeye sahip değildir. Hasan Tahsin Efendi, Hacer'le evlenme ihtimalinden bahsederken; İsmail Tayfur mutluluğun servete bırakılamayacağını savunur. Ancak yaşlı bir adam için gençlik hain duyguların

zamanıdır. Ona göre gençlik her şeyi inandırıcı kılmaktadır. Onun için aşk bir ateştir, sadece bedeni etkileyen bir hastalıktan başka bir şey değildir. Aşk sadece bir mutluluk rüyası gösterir. Bu rüyadan geriye kalan tek şey ise yeşilliktir. Hasan Tahsin Efendi, İsmail Tayfur'a umutsuzluğa çare olarak hakikati hayale kurban etmemesini öğütler. Birkaç yıl sonra bu olumlu süreç hüzünlü bir sona ulaşır. Geriye kalan sadece mutsuz bir evlilik, ümitsizlik, parasızlık ve büyük bir mahrumiyettir: "*İnsan sevmek istediğini sever. Kalbimizdeki hisler, yine bizden gördükleri müsaade üzerine hasıl olmuşlar, vücut bulmuşlar, tevessü etmişlerdir; her arzumuzu kendimiz icat ettiğimiz gibi aşkımızı da kendimiz icat ederiz. Yarın sevdiğiniz şeyi sevmemek isteyiniz, nefrete şayan bir nokta icat ediniz, müsaade ediniz o nefret, kuvvetini tezyit etsin, yavaş yavaş kalbinizdeki perestiş duygusuna tesir eylesin, sevdiğiniz şeyi son derece sevmediğinizi anlarsınız*" (s. 87).

Yaşlıların gençlere bakışı konusunun incelenen romanlara yansıması aşağıdaki gibidir:

Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında "*...yaşlı ağaçların, kararsız gençlere benzetilmesi*" (s. 22); Nabizâde Nâzım'ın *Zehra* romanında "…*İhtiyarlar, gençlere manidar tebessümlerle selam vererek geçerler*" (s. 25); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında "*İkbal Hanım, yaşlı ile evlenmiş olsa da gençlik duyguları, cinsel duyguları, hayatın tatlarına olan düşkünlüğü yok olmamıştı*" (s. 51); Peyami Safa'nın *Gençliğimiz* romanında "*İhtiyarlar da gençliğe hürmet ederek ellerinde birer mandolinle şatonun pençeleri önünde iki gencin saadeti şerefine aşk türküleri söylüyorlar*" (s. 64) şeklinde yansıtılır.

Yaşlanmanın getirdiği önemli niteliklerden birinin de edinilen tecrübe ve deneyimler olduğu görülmektedir. Özellikle romanlarda yaşlıların kendi yaşadıkları iç dünyayı aktarmak için kullandıkları dilde sıklıkla gençlik dönemi örneklemeleri yapmaları bu durumun açık bir ifadesidir. Romanlarda yaşlıların gençlere bakışı, genellikle kişisel deneyimler, kültürel arka planlar ve karakterlerin kişilik özelliklerine bağlı olarak çeşitlilik gösterir. Yaşlı karakterlerin gençlere bakış açıları, romanlarda kuşaklar arası etkileşimlerin, iletişim sorunlarının ve anlayış eksikliklerinin de bir yansıması olarak sunulur. Yaşlıların gençlere bakışı, romanlarda yaşamın farklı aşamalarının birbirini tamamlaması ve etkileşim yoluyla öğrenmenin ön plana çıkarıldığını göstermektedir. Bu

durum, yaşlıların deneyim ve bilgilerini genç nesillerle paylaşarak kuşaklar arasında karşılıklı anlayışı ve iletişimi artırma fırsatı sunmaktadır.

Gençlerin yaşlılara bakışı toplumdan topluma ve bireyden bireye farklılık gösterebilir. Ancak genel olarak, toplumumuzda gençlerin yaşlılara saygı ve sevgi göstermesi önemli bir değerdir. Bununla birlikte, bazı gençler yaşlıları gereksiz ve zamanlarını boşa harcayan bir yük olarak görebilmektedir. Bu bakış açısı, genellikle yaşlıların teknolojik yenilikleri ve modern yaşam tarzlarını takip edememelerinden kaynaklanmaktadır. Buna karşın, yaşlılara büyük saygı gösteren ve onların hayat tecrübelerinden yararlanmak isteyen gençler de vardır. Ayrıca, yaşlıları korumak ve onlara yardımcı olmak amacıyla gönüllü çalışmalar yürüten gençler de dikkat çekmektedir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Karnaval* romanında Hamparsun'un evinde Madam Hamparsun, Avrupalı misafirleri ve Resmi Efendi arasında kıskanma konusu tartışılır. Avrupalılar arasında, eşlerini veya sevgililerini kıskanan erkeklerin geri kafalı olduğu düşünülür. Kıskanç kocalara "aptal adam" gibi lakaplar takılarak genç ve yaşlı erkekler arasında karşılaştırmalar yapılır: "*Gençler için türlü türlü, kuvvetli kuvvetli tesliyetler vardır. Bir genç erkek sevdiği bir kadının hayatından dolayı nar-ı hasetle yanmaya başlamış. Ne olmuş sanki? Yanar tutuşur. Nihayet söner. Zira onda büyük bir ümit vardır. Bu güzel olmaz ise başka bir güzeli kendisine yine ram edebilir. Gençlik bu! Gençlikte hıyanet görmemiş ve binaenaleyh birçok kadınlar değiştirmemiş hangi aşık vardır? Kadın dahi böyledir. Bu herif kendisinden soğursa bir diğerini ısındırabilir. Lakin ihtiyarlar için bu ümit mümkün olur mu? Onlar nasılsa bir kere elde bulundurmuş oldukları cananı bir kere elden çıkaracak olurlarsa yerine bir diğerini koyabilmek muhal derecesinde müşkül olduğunu görerek yeisin son derecelerine varırlar*" (s. 258-259).

Burada, gençlerle yaşlıların ilişki deneyimleri ve kıskançlık konusundaki farklı bakış açılarına değinilmektedir. Gençler arasında kıskançlık duygusunun belirli dönemlerde yoğunlaşıp zamanla söndüğü, yeni bir ilişki ile telafi edilebileceği düşünülürken, yaşlılar için durumun böyle olmadığı ifade edilmektedir. Yaşlılar için yeni bir ilişki kurmanın gençlere göre daha zor olduğu vurgulanmaktadır. Osmanlı toplumunu simgeleyen Resmi Efendi karakterinin, yaşlılar arasında kıskançlığın da önemli bir duygu olduğuna dair görüşüne yer verilmektedir. Ona göre, sevmenin temel gereği

kıskanmak olup, bu duygunun aşırıya gitmeyip ölçülü olduğu sürece genç aşıklar için değerli olduğu ifade edilmektedir. Bu söylem, yaşlıların ilişki deneyimlerinin gençlerinkinden farklı olduğunu ve kıskançlık duygusunun yaşlılar için de önemli olduğu görüşünü ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca, yaşlılar arasında da sağlıklı bir ilişki yaşamak ve kıskanmak gibi duyguların varlığına değinilmektedir.

Gençlerin yaşlılara bakışını konu alan çeşitli söylemler, incelenen romanlarda dikkat çeken ve toplumsal algıları yansıtan önemli bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Vartan Paşa'nın *Akabi Hikâyesi* romanında "*Ne boş şey…Karı koca arasında ihtiyarlık gençlik hepsi bir*" (s. 93); Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk* romanında "*Kırk yedi yaşındaki erkek ise hâlâ genç kalır*" (s. 148), "*…vücutça pek ihtiyar fakat yürekçe pek genç olan o koca şair*" (s. 178), "*…gençliğin bakiyesi eldeyken hovardalık hakkını istifa etmez ise yarın elli yaşına geldiği zaman bu hakkını istifaya kıyam eder*" (s. 406), "*Tembellik ile uykuculuk gençlerin zihnini bile, elli yaşındaki ihtiyardan daha beter bir hâle koyar*" (s. 434); *Haydut Montari* romanında "*…erkekler otuz yaşına kadar delikanlı, kırk yaşına kadar genç ve babayiğit…elli yaşına kadar kâmil addolunur, ondan sonra yavaş yavaş ihtiyarlık…*" (s. 11); *Mesâil-i Muğlâka* romanında "*Genç ve güzel kadınlar, çirkin veya ihtiyarlardan ziyade haklı görülmeleri…*" (s. 36); Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar* romanında genç, evinin sofasını yaşlı bir insanın yüzüne benzetir ve o insanın duygularıyla aktarır. Romanda yaşlı bir yüzle gence ait hislerin verilmesinin nedeni çok açıktır. Gencin çektiği hastalığın acılarının psikolojik travmaları subjektif bir mekânla romana yansıtılmaktadır: "*Bu sofa yaşlı bir insan yüzü gibidir: Evimizin bütün ruhu, kederleri ve neş'esi orada görünür, her günün hâdiseleri tavana, duvarlara döşemeye bir leke, bir çizgi, bir buruşuk ve bazan da ancak bizim görebileceğimiz gizli bir işaret ilave eder. Bu sofa canlıdır: Bizimle beraber kımıldar, değişir, bizimle birlikte dağılır, toplanır, bizimle beraber uyur uyanır; bu sofa aramızda üçüncü bir simadır ve güldüğü, ağladığı bile olur*" (s. 16).

Bazı alıntılar, gençlerin yaşlılara yönelik bakış açısını yansıtan çeşitli söylemleri içermektedir. İncelenen romanlarda genellikle yaşlılığın olumsuz bir şekilde algılandığı görülmektedir. Bazı ifadelerde, yaşlılıkla gençlik ve güzellik arasında karşılaştırmalar yapılarak genç ve güzel kişilerin çirkin veya yaşlı kişilerden daha haklı görüldüğü belirtilmektedir. Bazılarında ise yaşlılığın olumlu bir bakış açısıyla ele alındığı görülmektedir. Örneğin, yaşlı bir erkeğin hâlâ genç kalabileceği vurgulanmakta ve

yaşlılığın sadece fiziksel bir durum olmadığı, ruhsal olarak da genç kalabileceği ifade edilmektedir. Benzer şekilde, yaşlılığın tembellik ve uykuculuk gibi kötü alışkanlıklardan etkilenmemiş olabileceği üzerinde durulmaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, gençlerin yaşlılara bakış açısının çeşitliliğini ve yaşlılığın sadece fiziksel bir durum olmadığını, aynı zamanda ruhsal ve zihinsel bir boyutu olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşlılığın olumlu veya olumsuz algılanmasının kişisel deneyimlere, toplumsal normlara ve değerlere göre değişebileceği vurgulanmaktadır.

Gençliğe imrenme, her yaş grubunda insanların hissedebileceği bir duygu olabilmektedir. Ancak genellikle yaşlıların veya orta yaşlıların gençlere imrenmesi daha yaygındır. Gençliğe imrenme, gençlerin hayatlarının enerjik, özgür ve heyecan dolu olduğu düşüncesine dayanır. Bu nedenle, gençlerin hayatı tam anlamıyla yaşadıkları ve fırsatları en iyi şekilde değerlendirdikleri düşünülür.

Bununla birlikte, her yaşın kendine özgü zorlukları ve avantajları vardır. Yaşlılar, gençliğin enerjisine ve heyecanına imrense de sahip oldukları hayat tecrübeleri, bilgileri sayesinde daha olgun ve anlayışlıdır. Yaşlıların hayatta daha az kaygı duydukları ve daha özgür oldukları düşüncesi de yanlış olabilir. Çünkü yaşlılar, hayatlarının farklı dönemlerinde çeşitli sorumluluklarla karşı karşıya kalarak geniş bir deneyim perspektifine sahip olmaktadır.

İzzet Melih'in *Tezat* romanında "*...sevdaya ve gençliğe karşı, haset duyan yaşlı kadın ve erkekler vardı*" (s. 109); Peyami Safa'nın *Gençliğimiz* romanında "*Ah! Gençlik, bir gün burada olmayacaksınız…Siz, hayalleriniz, giryeleriniz, handeleriniz ve gülleriniz!*" (s. 64) ifadeleri gençlikle yaşlılık arasındaki çatışmayı ve bu iki yaşam döneminin farklılıklarını vurgular. Gençlikteki hayaller, umutlar ve enerji yaşlılıkta yaşanan özlemler ve hayal kırıklıklarıyla karşılaşır. Bu çatışma, insanın yaşam sürecindeki değişimleri ve bu değişimlerin getirdiği duygusal ve düşünsel zorlukları ele alır.

İncelenen romanlardan elde edilen sonuçlara göre, her yaşın kendine özgü zorlukları ve avantajları bulunmaktadır. Bu nedenle hayatın her dönemini değerlendirmek ve yaşamdan en iyi şekilde yararlanmak önem taşımaktadır. Yaşlılar, gençlerin heyecanından ve enerjisinden faydalanabilirken, gençler de yaşlıların hayat tecrübeleri ve bilgeliğinden yararlanabilirler. Romanlarda da vurgulandığı gibi, her yaşta hayatın güzelliklerini keşfetmek ve değerli anılar biriktirmek mümkündür.

## 10. DİL VE KÜLTÜRE AİT YAŞLILIK SÖYLEMİ

Farklı toplumlarda olduğu gibi aynı toplum içerisinde yaşayan bireylerin arasında da çeşitli din, dil, etnik köken ve kültürel alanda düşünce farklılıkların olması normal karşılanmaktadır. Bu farklılıklar, modern toplum olmanın bir gereği olarak kabul edilmektedir: "*Toplumda hâkim olan etnisitenin azınlık durumundakileri baskı altına alması, kendi gibi olmaya zorlaması ya da şiddet kullanması, yani ötekinin varlığını yok etmeye çalışması, farklılıkların bir arada yaşamasını zorlaştırıcı en önemli biri olarak görülebilir*" (Akçay ve Aslan, 2012: 361).

Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanı Türk edebiyatında ilk realist roman örneği olarak kabul edilir. Yazarın betimlemeleriyle, okuyucuya farklı cephelerden o dönemdeki İstanbul hayatından kesitler sunulur (Naci, 1990: 45). Romanda, yazar, Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâtun Bey ile Râkım Efendi* romanındaki Felâtun Bey'e benzer Bihruz isimli bir züppe tip yaratarak yanlış Batılılaşmayı bu yolla eleştirir. *Araba Sevdası*'yla olay ve karakterlerin betimlemelerinde realizme son derecede sadık kalındığını ve Türk romanında 1880'li yılların ardından yer almaya başlayan realist eğilime başarılı bir örnek kazandırıldığı aktarılır (Akyüz, 2016: 80). Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*'nda yaşadığı dönemin toplumsal gerçekliği içerisinden seçtiği bir konuyu işler. Eserin konusu mirasyedi, yanlış yetiştirilmiş ve yanlış Batılılaşmış bir kişi olan Bihruz Bey'in, servetini sakınmadan tüketmesi ve yanlış bir aşkın peşinden sürüklenmesidir: "*... Batı'dan gelen objelerin moda olduğu, Batı'yı taklidin ve özentinin "alafranga" tipler ortaya çıkardığı bir dönemde, Bihruz Bey dönemin özelliklerini kendinde taşır. Batılı tarzda eşyaların satıldığı ünlü mağazalardan aldığı markalı eşyaları gösteriş için kullanır. Batılılaşmayı yanlış anlamıştır*" (Kuşçu, 2014: 778). Ayrıca eserde hem Doğu hem Batı'ya dair bilgilerin de verildiği görülmektedir: "*Çorbadan sonra bir dolu kadeh Bordo şarabını da içince zavallı ihtiyar tıkanıyordu. Hâlbuki bu akşam yemekler pek seçkin, pek nefisti. Kısaca Nemse böreği, yerli kalkan balığı tavası, mayonezli tavuk söğüş, piliç etiyle güveçte pişmiş taze bamya, bezelyeli kuzu külbastısı, kremalı çikolata geri çevrilir şeylerden değildi. Mösyö Piyer, ister istemez bu yemeklerden tabağına alır; hepsinden birer parça yemeye mecbur olurdu*" (s. 199).

Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında Kafkasya'dan İstanbul'a esir cariye olarak getirilen genç bir kızın maceraları anlatılmaktadır. Eser, romantizmden realizme geçişin birçok özelliğini ortaya koyması açısından önemlidir. Romanda, Doğu ve Batı'ya ait olan iç ve dış mekân isimlerinin betimlendiği görülür. Yazar, Batı'da kaleme alınan edebiyat eserleriyle bestelenmiş müzik yapıtlarının isimleri aracılığıyla; esirlik-halayıklık-cariyelikle ilgili görüşlerine yer vermektedir: "*Evde Asaf Paşa (Celal Bey'in babası) Batı'ya ait bir davranışla hanımıyla kâğıt oynar. Asaf Paşa'nın kızı da piyano çalar. Yine Celal Bey ihtiyar Fransız mürebbiyesiyle beraber resimli gazeteleri karıştır, bir yanda da piyano dinler...*" (s. 46). Bu davranışlar, Batı-Doğu tarzı düzenlenmiş bir evde Batı tarzı davranışların sergilendiğine örnek olarak gösterilebilir.

Mehmed Celâl'in *Venüs* romanında, Venüs'ün babasının karakteri üzerinden Batılılaşma konusuna vurgu yapılmaktadır. Babanın katı ve geleneksel tutumu, kızının Batılılaşma akımına kapılmasını ve modernleşmeyi benimsemesini onaylamamasıyla ortaya çıkar. Batılılaşma, genellikle geleneksel değerlerle, kültürle ve yaşam tarzıyla çatışan bir süreç olarak betimlenir. Venüs'ün babasının tutumu, onun kızının tercih ettiği modernizasyon sürecine direnmesiyle belirginleşir. Bu durum, Venüs'le babası arasında gerginliklere ve çatışmalara neden olur. Bu çatışma, eserin ana temasından biri olan gelenekselle modern arasındaki çatışmayı vurgulayarak okuyucuya toplumsal değişim ve uyum süreçlerinin karmaşıklığını anlatır.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Metres* romanının girişi diyalogla başlar ve olaylar Şâdi Efendi Köşkü'nde gelişir. Köşkün gelini Saffet Hanım, kendine dikkat etmeyen, oldukça kilolu ve dönemin salon kadınları gibi süslenmeyi bilmeyen bir kadındır. Buna karşın, kocası Hami Bey ve kaynanası Firuze Hanım oldukça süslü, aynaların başından ayrılmayan, tuvaletlerini hazırlamaya saatler ayıran kişilerdir. Hami Bey, Fransa'da eğitim almış ve döndükten sonra eşini beğenmemeye, hatta onu aşağılamaya başlamıştır. Hami Bey'in gösteriş düşkünlüğü ve yanlış Batılılaşma anlayışı romanın temelini oluşturur. Bu Batılılaşma eleştirisi, Hami Bey'in Fransa'daki eğitimi ve dönüşünden sonra yaşadığı kültürel çatışmalarla belirginleşir. Eşine karşı duyduğu hoşnutsuzluk ve aşağılayıcı tavırlar, Batılılaşmanın yüzeysel ve yanlış anlaşılması üzerinden işlenir. Karısı Saffet Hanım, kocasına kendini beğendirmek için eve bir modist çağırır ve kaynanası Firuze Hanım ile kocasının gösterişine ayak uydurmak ister. Ayrıca, yaşlı karakter Firuze Hanım, süslenmeye olan düşkünlüğü ve tuvaletlerini

hazırlamaya saatler harcamasıyla dikkat çeker. Firuze Hanım'ın bu davranışları, toplumun bazı kesimlerinde Batılılaşmanın ne kadar yüzeysel ve yanlış anlaşıldığını gösterir. Eserin giriş bölümünde Saffet Hanım'la modistin diyalogları olaylara yön verirken, daha sonra geriye dönüş tekniğiyle geçmişe gidilerek bu karakterlerin derinlikleri ve Batılılaşmanın etkileri daha detaylı bir şekilde ele alınır.

*Nimetşinas* romanında, roman kahramanı Neriman, evlatlık olarak gittiği evde yaşlı hanımefendiye masal anlatır. Hanımefendi, söylenen masalların hepsini bilmektedir, ancak en sonunda Neriman ona *Üç Dullar* masalını anlatır: "*Vaktiyle üç dul varmış. Kimseleri olmadığı için bir mahallede ortaklaşa tek odalı mini mini bir ev tutmuşlar. Bekâr dikişi dikerler, peynir ekmek yiyerek şöyle böyle geçinip giderlermiş. Üç gün böyle, beş gün öyle bu zavallılar peynir ekmek yemekten bıkmışlar. Bizim kısmetimiz ne yandan çıkacak diye düşünürlerken bir gün kapılarının önünden: "Fal bakar!" diye bağıra bağıra, torbası arkasında bir Çingene karısı geçiyormuş… Birbirlerine: "A kardeş, şu karıyı çağıralım da falımıza baktıralım" demişler: "Hu falcı, falcı!" diye pencereden çağırmışlar. Kapıyı açmışlar; karıyı içeri almışlar… Karı: "Avucuma birer onluk koyunuz fallarınızı söyleyeyim" demiş. Dulların o gün ekmekleri varmış; katıkları yokmuş. Zavallılar katık paralarını karının avucuna koymuşlar*" (s. 56).

Masalı, yaşlı hanımefendiye anlatma durumu ise yaşlıların hem bilgi hem de hikâye paylaşımı yoluyla kültürel bağlarını sürdürdüklerini gösterir. Yaşlı hanımefendinin tüm masalları bilmesi, onun zengin bir kültürel birikime sahip olduğunu ve bu birikimin kuşaklar arası aktarımda önemli bir rol oynadığı belirtilir.

İnsanların yaşlanma süreci, yüzyıllardır edebiyat dünyasında merak uyandıran ve derinlemesine incelenen bir konudur. Bu konu, incelenen romanlarda özellikle etnik köken temelli bir yaklaşımla ele alınarak yaşlılığın farklı etkilerini ve deneyimlerini yansıtmaktadır. İncelenen romanlarda Ermeni ihtiyarlara yer verildiği tespit edilmiştir. Vartan Paşa'nın *Akabi Hikâyesi* romanında "*Bu kılıktaki ihtiyarlara ben Ermeni Kum Kapu Samatia tarafında rast gelirim. Beyaz sakallı, fesinin üzerine mavi yemeni bağlamış*" (s. 92); Ahmet Mithat Efendi'nin *Karnaval* romanında Ermeni Katolik bir aileden gelen Hamparson Ağa, Kilise mütevelliği yapar. Aynı romanda Madam Küpeliyan karakteri de Ermeni Katoliklerindendir. Madam Hamparson'un akrabası ve en yakın dostudur.

*Gürcü Kızı Yahut İntikam* romanı, Rusların Gürcistan'ı hakimiyeti altına alma süreci ve Gürcülerin bu işgale karşı gösterdiği direnişi ele alır. Eser, 18. yüzyıl sonları ile 19. yüzyıl başlarında geçer ve bu dönemdeki tarihî olayları, Gürcistan'ın yaşadığı zorlukları ve direnişini yansıtır. Romanın merkezinde, Alman gezgin Gilliom Sanc'ın anıları ve yaşadığı deneyimler bulunmaktadır. Gilliom Sanc'ın anlatıları, eserin temelini oluşturur ve bu anlatılar sayesinde okuyucu, Gürcistan'ın tarihine ve yaşanan olaylara tanıklık eder. Ahmet Mithat Efendi, Gilliom Sanc'ın hikâyelerinden etkilenir ve onun anlatılarına dayanarak romanını şekillendirir. Gürcistan tarihini inceleyerek ve araştırarak romanını tamamlar. Romanda, özellikle Gilliom tarafından betimlenen Gürcü kadın imgesi oldukça çarpıcıdır. Bu betimlemelerde, Gürcü kadınlarının fiziksel güzellikleri detaylı bir şekilde aktarılırken aynı zamanda karakter ve terbiyelerine de vurgu yapılmaktadır. Prenses Danyal gibi karakterler, sadece dış görünüşleriyle değil, aynı zamanda zarif hareketleri ve terbiyeleriyle de ön plana çıkarılır. Bu bağlamda, Avrupalı kadınlarla yapılan karşılaştırmalarla, Gürcü kadınların doğal zarafetlerinin ve asaletlerinin vurgulanması dikkat çeker. Romanda, Doğu ve Batı kültürleri arasında bir karşılaştırma yapılır. Gürcüler, Doğu toplumlarının temsilcileri olarak olumlu bir ışık altında gösterilirler. Cesaretleri ve mertlikleriyle yüceltilen Gürcüler, düşmanlarının oyunlarına karşı zaman zaman aldanabilirler. Ancak genel olarak, Doğulu toplumun temsilcileri olarak olumlu özelliklerle imgelenirler. Ayrıca, Gürcü erkeklerin genel özelliklerine de değinilir. Gilliom Sanc'ın anlatımlarına göre, Gürcü erkekler cesur olmalarının yanı sıra yumuşak, sakin, iyi huylu, halim selim ve mütevazı kişiliklere sahiptirler. Bu özellikler, Gürcü kültürünün ve toplumunun incelikleriyle özdeşleşmiş olarak sunulur. *Gönüllü* romanında ise "*Gayet ihtiyar bir bunak Ermeni'den başka erbabını bulamadık*" (s. 15) söylemine yer verilir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında İkbal, öz annesinin erkeklerle düşüp kalkan bir kadın olarak kutsallığını kendi nazarında kaybetmesinden etkilenir. Anne Mihriban Hanım, servetini tükettikten sonra genç kızına kırk beş yaşlarında orta boylu, ticaretle uğraşan çirkin bir adamı, Ali Efendi'yi, koca adayı olarak bulur. Görücü usulüyle evlenen İkbal, düğün gecesi kocasını görünce hayal kırıklığına uğrar. Bu olay onun için tam anlamıyla bir dönüm noktasıdır. Genç kadın, evlendiği günün sabahında kendisini istemediği bir adamla evlendiren annesine fiziksel şiddet uygular. Bu davranış biraz da anneliğin kutsallığını, namusunu çiğneyerek yok eden bu kadına duyulan düşmanlığın

somutlaşmış bir biçimidir. Evleninceye kadar aşk ve sevdaya duyarlı olarak yaşıtı olan romantik bir erkekle mutlu bir evlilik hayal eden İkbal "*Şebabının (gençliğinin) en revnaklı zamanında (parlak zamanında) lezaiz-i şebabın (gençlik zevklerinin) matemini tutarak*" (s. 52) yaşlı kocasından hesap sormak adına namusunu kirletmeye karar vererek onun işe gittiği zamanlarda yabancı erkekleri evine almaya başlar. Bu durumu sürekli hâle getiren genç kadın, evin alt katında annesi hasta yatarken bile "*icra-yı fuhuş"*a (s. 54) devam eder. Halide Edip Adıvar'ın *Ateşten Gömlek* romanında ise "*Beyaz saçlı, ihtiyar Ermeni kadın*"dan (s. 22) bahsedildiği görülür.

Dil ve kültürü oluşturan temel faktörler arasında yer alan bir diğer unsur da lisandır. Lisan kelimesi, Arapça kökenli bir kelime olup "dil" anlamına gelmektedir. Türkçede "lisan" kelimesi daha çok edebiyat ve tarihî metinlerde kullanılmaktadır. Ancak günlük konuşma dilinde "lisan" yerine "dil" kelimesinin daha yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Romanlarda, farklı bölgelerden gelen yaşlı karakterlerin genellikle bölgesel şive veya aksan kullandıkları görülmektedir. Bu şive, karakterlerin kökenlerini, kültürel kimliklerini ve yerel bağlantılarını ön plana çıkarmaktadır. Aynı zamanda, bölgesel şive kullanımı, yaşlı karakterlere özgü bir kişilik özelliği olarak da kullanılmaktadır. Yaşlı karakterlerin, romanlarda geçmiş dönemlere ait dil ve hitap şekillerini kullandıkları tespit edilir. Bu dil, karakterlerin yaşadıkları döneme ve deneyimlerine gönderme yapmaktadır. Örneğin, eski deyimler, atasözleri veya özel hitap şekilleri kullanan yaşlı karakterler aracılığıyla kültürel ve dil bilgisel bir aidiyet vurgulanmaktadır. Romanlarda, yaşlı karakterlerin yabancı bir dil veya akıcı olmayan bir dil kullanmaları da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, karakterlerin kültürel arka planlarına, göç hikâyelerine ve yaşam deneyimlerine atıfta bulunmaktadır. Aynı zamanda, dil bariyeri; karakterlerin iletişim zorluklarına, yalnızlık hissine ve dışlanmışlık hissine neden olabilmektedir. Bu tür karakterler, dil ve şive farklılıklarının yaşlılık deneyimini nasıl etkilediğini ve karakterlerin kimliklerini nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Romanlarda yer alan farklı dil ve şiveler; yaşlılar arasındaki iletişim, aidiyet ve kültürel bağlantının nasıl etkilendiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Örneğin, Ahmet Mithat Efendi'nin *Henüz 17 Yaşında* romanında genelev patroniçesi Maryanko'nun yanında çalışan Agavni isminde bir Ermeni'den söz edilir. Türkçeyi bir Türk kadar temiz konuşabilen Agavni'nin bu meziyeti, genelev müşterilerinin "kalburüstü" takımından

olmasına bağlanmıştır. Ayrıca, Agavni'nin yaşlı babası Rum Yorgaki'nin de Türkçeyi güzel konuşmasına vurgu yapılmıştır. *Esrâr-ı Cinâyât* romanında kimliği ve geçmişi hakkında fazla bilgi verilmeyen ihtiyar Rum tüccarın, kırık bir Türkçe konuştuğu ve uzun yıllar İstanbul'da yaşadığı bilinmektedir (s. 39). Romandaki diğer karakterlerle yakın ilişkileri olmayan ihtiyarın gizemli bir aura taşıdığı aktarılır.

Safveti Ziya'nın *Salon Köşelerinde* romanında adı belirtilmeyen bir Rum kızının fuhuş yaptığı aktarılır. Roman kahramanı Şekip'e sunulan on üç yaşındaki bu yetim kız çocuğu, yarım yamalak Türkçesiyle, bu işi hastahanede yatan kardeşinin tedavi masraflarını karşılamak amacıyla yaptığını ifade eder. Düzgün bir Türkçeyle konuşan yaşlı anne ise çocuğunu erkeklere sunmaktan rahatsızlık duymamaktadır. Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Metres* romanında, Şâdi Efendi'nin konağında çalışan orta yaşlı bir hizmetçi olan Meryem Dudu, Türkçeyi tam telaffuz edememektedir. Yaşadığı bu problemin yanı sıra başka yanlış kelime telaffuzları, vurguya dayalı eksiz soru cümleleri kullanma ve şimdiki zaman ekinin yanlış kullanımı gibi durumlar onun bozuk Türkçesinin bazı özellikleridir. *Şıpsevdi* romanının girişinde yazar, yaşlı zenci kalfa ile Rum biletçiyi kendi şiveleriyle konuşturduğu bir bölüme yer verir. *Tebessüm-i Elem* romanında ise, Islahat Fermanı'ndan sonra gayrimüslimlerin kazandığı hakların istismarlarına temas edilmiştir. Küçük çapta yaşanan Müslüman-gayrimüslim kavgaları sırasında, Şirin'in kendisine "Ekmeklerin boğazında kalsın" diyen yaşlı Ekmekçi Yanko'ya Arapça küfrettiği aktarılır. Çünkü Yanko da ona Rumca küfür etmiştir. Son olarak Peyami Safa'nın *Gençliğimiz* romanında "*Gözleri yaşaran ihtiyar, selis, fasih, düzgün bir lisanla anlatıyordu*" (s. 68) ifadeleriyle akıcı, açık ve düzgün bir konuşma yeteneğine sahip olan ihtiyarın konuşma özelliklerinden bahsedildiği görülür.

## 11. KILIK/KIYAFET VE FİZİKSEL GÖRÜNÜM

Yaşlıların kılık-kıyafet ve fiziksel görüntüsü, romanlarda karakterlerin yaşlarını ve deneyimlerini yansıtan bir unsur olarak ele alınmaktadır. Emine Semiye'nin *Sefalet* romanında da "*Ak sakallı ihtiyar bir adam* (s. 20), "*Sefile ile ihtiyar arasında geçen diyalog (yaşlı adam, ak sakalına karşılık insanların zariflik etmesini bekler)"* (s. 21) örnekleri sakaldan bahsetmektedir. Ayrıca romanda sefalet olgusunun mekân-insan

ilişkileri kurulmak suretiyle verildiği görülmektedir. Yazar, kahramanı Sabite'nin sefil hayat yaşadığını mekân içinde değerlendirirken ihtiyar bir kadının kötürüm olduğunu da aktarır: "*Sefile'nin girdiği odanın döşemesi, oturduğu oda gibi bir eski sandalyeden ibaret değildi. Otları fırlayarak çirkin bir şekil almış, iki minder karşı karşıya vazolunmuş, üzerlerinde de birer kötürüm ihtiyar kadın oturmuştu*" (s. 22).

Emine Semiye'nin anlattığı ifadeler önem arz etmektedir: "*Asıl güzelliği, sıhhatin verdiği tabii renklerde, muntazam ve çabuk azada aramalıdır. Yoksa kimyevi yollardan, sıkıcı korselerden hele dar ve yüksek ayakkabılarından istiane edilen güzellik iğretidir. Vaktinden evvel ihtiyarlamak, akciğer hastalıklarını ve siyatit illetini celp etmek ve daha birçok fenalıklara sebep olmak neticesini verir*!" (s. 985).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Müşahedat* romanında anlatıcının, Agavni ve Siranuş karakterlerini ilk gördüğünde onları Avrupaî bir tavırla selamladığı görülür: "*Genç kadınlar Avrupai tarzda giyindikleri için selamlanmaları gerekirdi. Başımı salladım, ancak onları Avrupalı bir şekilde tanımıyorduk. Yanlarındaki yaşlı kadının büyük siyah yün bir kemeri vardı ve başına siyah bir fular bağlamıştır*" (s. 32).

Fazlı Necib'in *Menfa* romanında Ekrem karakterinin gelişimiyle ilgili olaylar anlatılır. Ekrem, üvey annesinin hırslı ve kıskanç yapısı sonucunda ihbar edilerek sürgüne uğrayan bir genç olarak betimlenir. Ekrem'in hapishanenin kötü fiziksel koşulları içerisinde diğer mahkûmlarla birlikte yaşadıkları ve politika suçlularının diğer suçlulardan daha ağır sorgulanmaları durumu ayrıntılı olarak aktarılır. Bir Jön Türk romanı olan *Menfa*'daki bu tutum istibdat yönetimine karşı alınan bir tavırdır. Her ne kadar anlatıcının ve romandaki şahısların ağzından II. Abdülhamit aleyhinde bir ifade çıkmasa da o dönemin hükûmet görevlilerinin ve memurların durumları hakkında söyledikleri hiç de iç açıcı değildir: "*Bâb-ı Zaptiye'nin, o mâtemi, meşûm, harâp binânın mülevves merdivenlerinden yukarı çıktılar. Jandarma aşağıda kalmıştı. Polisler kendisini bir odaya götürdüler. Orada her hâli ihtiyârlığını gösterdiği hâlde saç ve sakallarının kirli bir siyah oluşu boyalı bulunduğuna delâlet eden uzun paltolu, mütâzım ve küstâh tavırlı bir efendi üzeri bin türlü lekelerle mülevves çuha örtülü masa başında oturuyordu. Divit kalem ve kâğıtlarla dolu olan masa üzerinde bir kenârda da simsiyah bir tepsi içerisinde henüz yenmiş bir yemek bakîyesi olarak kirli iki tabak, bir çatal ve bir ekmek parçası duruyordu. Manzara bir mehâbet-i hükümet arz etmez,*

*mülevves, çirkin, kirli, müstekre, perişân bir istibdât kokardı*" (s. 109-110). Burada kahramanın olumsuz yansıtılması, yazarın amacıyla yakından ilişkilidir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Ferdi ve Şürekâsı* romanında giyim-kuşam konusundaki etkiyi kahramanların fiziksel betimlemeleri aracılığıyla aktardığı görülmektedir. Avrupaî tarzda bir kıyafet olan ve o dönemde samur ya da sansar derisinden faydalanarak yapılan samur kürkün kışlık bir giysi olmanın yanında kadınlar üzerinde bir zenginlik göstergesi olduğu aktarılır: "*Ferdi, o otuz beş sene evvel soluk hırkasının içinde yuvarlanan Ferdi, bugün bu ihtiyarı karşısına çağırıyor da samur kürkünün kıllarını toplayarak – Hasan Tahsin Efendi naklederken bir tavr-ı mudhik (gülünç bir biçimde) taklit ediyordu- kıllarını toplayarak bana, 'Sen ihtiyarladıkça ne tuhaf oluyorsun!' diyor*" (s. 21). Romandaki, Avrupaî tarzdaki giyim-kuşam göstergelerinden bir diğeri de Hacer'in, İsmail Tayfur'un ailesiyle tanışma merasiminde giyidiği elbisedir. Oldukça gösterişli olan elbise şöyle betimlenmektedir: "*Hacer, beyaz tüllerle karıştırılmış mavi ipekten ince bir elbise giymişti. Gerdanı, göğsünün latif bir tedererrüc ile (kabarmasıyla) tedevvür etmeye (yuvarlaklaşmaya) başlayan kısmına kadar açık bırakılmış, burada kumaş, iğnelerin bir ihmal-i mültezimini (gerekli bir savmasını) gösterecek ve setr ettiği (örttüğü) esrar-ı latifeyi (güzel sırrı) ifşaya (açığa çıkarmaya) hazır olduğunu imâ edecek bir gevşeklik ile büzülmüş, sırtından dolaşarak bu vücudı narini (ince yapılı vücudu) der-âguş eder (kucaklayan) iki kol gibi inen tüller içinde nimten (mintan) yavaş yavaş darlaşarak Hacer'in vücudundaki nahafet-i latifeyi (hoş zayıflığı) izhar etmiş (belirtmiş)...*" (s. 162).

*Mai ve Siyah* romanında "*Hüseyin Nazmi (genç), fes ve baston kullanır*" (s. 176) söylemi de örnek olarak verilebilir. *Aşk-ı Memnu* romanında ise Firdevs Hanım'ın kızlarına olan nefretini pekiştiren bir diğer gerçek de modada rakip olmalarıdır. Taksim ile Tünel arasındaki pahalı alışveriş merkezlerindeki üç tanınmış isimden biri olan Firdevs Hanım, sürekli yaşına uygun giyinmemeyi tercih ettiği için her zaman alay konusu olmaktadır. Böylece kızlarıyla olan ilişkisinin de bir anne-kız ilişkisinden ziyade iki düşman taraf arasındaki rekabete dönüştüğü görülür.

Mehmet Rauf'un *Serap* romanında karısının güzelliğindeki bozulma ve yaşlılık belirtilerine karşın erkek karakter üzerinde bir acıma duygusu ve merhamet hissi uyandığı anlatılır. Karısındaki fiziki değişimleri "*âsâr-ı harabî*" (s. 237) şeklinde

niteleyen ve özelde karısından yola çıkarak genelde Osmanlı kadınlarının başına gelen bu durumun sebebini toplumsal yapıda kadının tüm zamanını ev içinde geçirmesine bağlamaktadır: "*Halbuki bu kadın ancak otuz yaşında bir kadın idi; o zaman, hayatımızı, hayatımızın hıfz-ı sıhhat ve takayyüdât-ı cildiyeye ne kadar mugayir, bahusus kadınlarımızın günlerce evlerde kapalı kalmaktan, havasız, güneşsiz geçen hayatlarında, âdât-ı seyyiemizin semeresi olmak üzere zengin ailelerde bile tegaddisizlikten ne tahribat mümkün olduğunu, elhâsıl, bütün milletin hayatının nasıl yalnız cehl ü gafletin kurban-ı seyyiatı kaldığını düşünerek tasdike mecbur oluyor idi*" (s. 238).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Şıpsevdi* romanında bütün kahramanlar fiziksel özellikleri verilerek anlatıcı tarafından okura tanıtılır. Romanda, anlatıcının genellikle kendi yorumunu katarak kişileri betimlediği görülür. Anlatıcının, evin hizmetlisi Zarafet'i betimlediği aktarılır: "*Arabın burun kanı al hırkası, tenteneli kolları, yakası, kumru göğsü yanardöner çarşafından dışarıya taşıp dökülüyordu. Haspa o kadar gür, uzun saçı olmayacak, hemen bir noluk karpuz büyüklüğünde, başının tepesine kondurduğu guguruk eğrelti saçlardan, belki siyah yünden, kırpıntılardan yapma olmak şüphesi ile dikkati çekiyordu. Hele bu süsün, tuvaletin en tuhaf, gülünç kısmı ellerde acayip acayip göze çarpıyordu. Arap yıpranmış, avuç içleri artık akçıllaşmış, parmak araları sökük siyah güderi eldivenler giymiş, sağ elinin serçe parmağına da kocaman bir akik yüzük takmıştı*" (s. 37).

Bu betimlemede, Zarafet'in giyimi ve süslenme tarzı üzerinden fiziksel özellikleri ve yaşanmışlıkları gözler önüne serilirken anlatıcının ironik ve eleştirel tonu da belirginleşir. Anlatıcı, Zarafet'in giyim tarzını ve fiziksel görünümlerini betimlerken, karakterin yaşlanmış, yıpranmış ve zamanın etkilerine maruz kalmış olduğunu vurgular. Böylelikle, karakterin yaşlılığı ve yaşanmışlıkları okuyucuya detaylı bir şekilde sunulmuş olur.

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında yabancı bir kolejde okuyan ve aynı zamanda öğretmenlik yapan Feride'nin topluma ayak uydurmaya çalıştığı anlatılır. Ancak Feride'nin, insanları romandaki görünüşlerine göre yargıladığı görülür. Feride, Nazmiye'nin nişanlısı olan Feridun'un teyzesiyle tanıştığında sarı saçları ve takma benleri olan yaşlı kadından hoşlanmaz.

İncelenen diğer romanlarda yaşlıların giydiği kılık kıyafet örnekleri aşağıdaki gibidir:

Giritli Aziz Efendi'nin *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* romanında "*Kır sakallı bir kalender*" (s. 196); Vartan Paşa'nın *Akabi Hikâyesi* romanında "*beyaz sakallı kısa boylu, entari ile cübbe giyinmiş ihtiyar*" (s. 30), "*Bu kılıktaki ihtiyarlara ben Ermeni Kum Kapu Samatia tarafında rast gelirim. Beyaz sakallı, fesinin üzerine mavi yemeni bağlamış*" (s. 92); Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında "*Bihruz Bey, baston kullanır*" (s. 90); Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanında "*…kırk beş ile elli yaşları arasında olduğunu gösteren ve siyahtan ziyade kirli bir renge çalan kır sakalı…çehresinde bir iki kaba buruşukluğu… (Hacı Ömer)*" (s. 16); Nabizâde Nâzım'ın *Karabibik* romanında "*Sakalı ağardı fakat gönlü kocamadı Deli Ali'nin*" (s. 19); *Zehra* romanında "*Buruşuk alınlı, uzunca ak sakallı, esmer renkli…(Hakkı Bey'in fırçasından çıkan Kadri'nin tablosu)…Kadri'nin siması ahmak olarak değerlendirilir*" (s. 49); Ahmet Mithat Efendi'nin *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında "*Ali Abbasî Bey, köse sakallı, ihtiyar ve ihtiyarlığı sıkletini artırmış bir adam*" (s. 373); *Paris'te Bir Türk* romanında "*Kırk beşini mütecaviz, kısa boylu, kuru yüzlü, kır sakallı…*" (s. 5); *Kafkas* romanında "*…sakalının, bıyığının, kaşlarının lekesiz aklığı*" (s. 74), "*…pamuk saçlı, ak sakallı Semmûrkaş Bey*" (s. 127); *Acâib-i Âlem* romanında "*Samudyedlerin erkeklerinde sakala, bıyığa dair hiçbir şey olmadığından delikanlı olanları genç kadınlardan fark olunamadıkları gibi biraz yaşlıca olanları dahi kadınlardan fark olunamazlar*" (s. 273); *Esrâr-ı Cinâyât* romanında "*…ak sakallı bir ihtiyar…sakalı at veya keçi kılı tabirine şayandır*" (s. 4), "*Ak sakallı koca bir Prens*" (s. 29), "*…başka bir kocakarı vasıtasıyla…, kendi kocakarılığını setreylerdi*" (s. 104), "*İhtiyar Prens'in, ak sakalının setrettiği çenesi ve kurumuş sararmış elleri titremekteydi*" (s. 134), "*İhtiyar Prens'in, ak sakalının setrettiği çenesi ve kurumuş sararmış elleri titremekteydi*" (s. 134); *Cellat* romanında "*…sakalı bıyığı matruş bir ihtiyar*" (s. 64); *Cinli Han* romanında "*…ak sakallı ihtiyarın çenesi ve elleri titriyor, gözlerinden ateş çıkıyordu*" (s. 24); *Haydut Montari* romanında "*kır saçlı kadın*" (s. 59); *Müşahedat* romanında "*İhtiyar olmasına rağmen sakalında beyazı az, kayış gibi vücut, hareketli, çevik ve zinde*" (s. 180), "*…kırk yaşında kuva-yı bedeniyesi yerinde, bu sinniyle beraber henüz sakalında bir kıl ağarmamış olan bir adamın bu gibi hususat-ı nazikede yetmiş seksen yaşında bir pir kesilmesine ihtimal bile veremiyor. Merhum sağ olmalıydı da şimdi o adam elli yaşında görerek hala sakalındaki beyazların pek madut*

*olduğuna şaşmakla beraber hal ve şanı seksenlik, doksanlık pirlerde görülen saffete mümasil olduğuna şaşsın da kalsın*" (s. 283); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Kırık Hayatlar* romanında "*Sivri beyaz sakalı, gözlüğü, Avrupa'da yaptırdığı elbisesi, fildişi baston…bu ihtiyar adamı İstanbul'un en şık simalarından biri hükmüne getirdi*" (s. 271); Mehmet Rauf'un *Ferda-yı Garam* romanında "*…kır sakalıyla çevrili çenesinde üst sıradan bir tek bir dişi dışarı fırlamış yaşlı bir adam*" (s. 68); Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Hayal İçinde* romanında "*…etraftaki ihtiyar, hemen hemen sakallı bazı kadınlara göz kırpıyordu*" (s. 125); Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım* romanında "*…bu çocukların çoğu on sekiz-yirmi yaş arasında. Hatta içlerinde ağarmış-kırarmış sakallılar bile var*" (s. 46); Halide Edip Adıvar'ın *Heyula* romanında "*Kır sakallı bir adam*" (s. 29), "*İhtiyar bir ağa setresinin düğmelerini ilikliyordu…*" (s. 37); *Handan* romanında "*İhtiyar bir adam robdöşambrıyla sigara içiyordu…Hele bir çarşaflı kızın huzuru onu büsbütün sıktı*" (s. 55), "*Cemal Bey'i her görüşümde beli daha bükük, sakalını daha beyaz görüyordum*" (s. 212); *Yeni Turan* romanında "*Küçük sarıklı bir ihtiyar (Mahalle imamı Feyzi Efendi)*" (s. 27); *Son Eseri* romanında "*Madam Angels, şapkasına ve bastonunu garsona verirken yirmi yaşında bir aşık gibi titrer*" (s. 131); *Ateşten Gömlek* romanında "*İpekli bol çarşafları içinde buruşuk yanaklarına yaşlar akarak nineler geliyor*" (s. 37); *Vurun Kahpeye* romanında "*Ömer Efendi, abani sarıklı, temiz yüzlü, kır sakallı, taşranın bazen insanın canını gören, görmüş geçirmiş, hüzünlü, siyah gözleriyle insana bakan bir yüzü var*" (s. 12) ifadeleri yer alır.

## 12. SEVGİ, SAYGI VE HÜRMET GÖRME

Hürmet etmek, saygı göstermek, itibar etmek, bir kişiye veya bir şeye karşı saygı ve takdir duymak anlamlarına gelmektedir. Bu terim genellikle birine karşı saygılı ve nazik davranmayı ifade eder. Ayrıca hürmet etmek, saygı göstermek, değer vermek ve takdir etmek ifadeleri birçok farklı şekilde tanımlanabilmektedir. İncelenen romanlardan hareketle bu kavramların özellikle sosyal ilişkilerde, yaşlılara veya otorite figürlerine karşı sıklıkla kullanıldığı tespit edilmektedir.

Toplumun kültürel değerlerini yansıtan yaşlı karakterlere gösterilen sevgi, saygı ve hürmet ifadeleri, edebî eserlerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Giritli Aziz Efendi'nin *Muhayyelât-ı Aziz Efendi* romanında "*Kamercan, Münevvere'ye saygı gösterir*" (s. 68); Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında "*Bihruz, hocasına saygı-sevgi*

*göstermekle birlikte genellikle münasebetsiz, hazmedilemeyecek kabalıklarda bulunur*" (s. 66); Ahmet Mithat Efendi'nin *Esrâr-ı Cinâyât* romanında "*…bir hürmetli ihtiyara karşı*" (s. 206); *Bahtiyarlık* romanında "*...hürmetli ihtiyarı davet eyledi*" (s. 29); *Müşahedat* romanında "*...babasının ihtiyarlığına hürmeten*" (s. 310); Fatma Aliye Hanım ve Ahmet Mithat Efendi tarafından kaleme alınan *Hayal ve Hakikat* romanında "*Büyük Valideye gösterilen saygı*" (s. 24); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Ferdi ve Şürekâsı* romanında "*...dosyaların arasına sıkışmış da kurumuş gibi buruşmuş bir ihtiyardı…ismini yaşıma hürmetle "efendi" unvanıyla çağırdıkları Hasan Tahsin Efendi…altmış beş yaşındaki ihtiyar muhasebeci…İsmail Tayfur ve diğer gençler, Hasan Tahsin Efendi'ye yaşına hürmeten saygı duyar ve efendi diye hitap ederler…*" (s. 14), "*Hoca Tahsin Efendi saygıdeğer bir ihtiyar olarak nitelenir*" (s. 29); Halide Edip Adıvar'ın *Handan* romanında "*İçimden bu sevgili ihtiyarları memnun etmek için öyle samimi bir arzu kabarıyor ki…Onlara yapılacak şey musikiden sonra konuşmak…İhtiyar dostlarım memnuniyetleriyle sarhoş beni dinliyorlardı*" (s. 56); *Ateşten Gömlek* romanında "*yaşlı başlı saygıdeğer bir hanım*" (s. 28); Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanında "*Selma Hanım, kendisine hürmet ettiren ağır, haşmetli ve amirane bir kadın*" (s. 32) örnek ifadeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

## 13. KÖTÜ MUAMELEYE MARUZ KALMA

En savunmasız gruplardan biri olan yaşlıların sıklıkla karşı karşıya kaldıkları bir durum yaşlı istismarıdır. İhmal ve istismar, gelişmişlik düzeyi ne olursa olsun birçok ülkede görülen küresel bir sorundur. Yaşlı ihmal ve istismarının dünya çapında yaygın olduğunu görmek; bu durumun toplumsal değerlerle veya ülkelerin gelişmişlik düzeyiyle ilgili olmadığını, evrensel bir sorun olduğunu kanıtlamaktadır (Lök, 2015: 150). Kötü muameleye maruz kalan yaşlılar, fiziksel, duygusal, psikolojik istismar, ihmalkârlık, ayrımcılık gibi kötü davranışlara maruz kalan yaşlı bireyleri temsil etmektedir. Romanlarda kötü muameleye maruz kalan yaşlılar genellikle savunmasız ve güçsüz bir konumda bulunmaktadır. Bu tür karakterler, yaşadıkları kötü muamele sonucunda acı çekmektedir. Romanlar, yaşlıların yaşadıkları zorlukları ve kötü muameleyi ele alarak toplumsal farkındalık yaratmayı, yaşlı haklarını vurgulamayı ve yaşlılara yönelik istismarın sonuçlarını göstermeyi amaçlamaktadır. Kötü muameleye maruz kalan yaşlı karakterlerin hikâyeleri, adalet arayışını, mücadeleyi ve toplumun bu

konudaki sorumluluklarını hatırlatmaktadır. Bu konuyu ele alan romanlar, yaşlı haklarının korunması, onların desteklenmesi ve yaşlı istismarının önlenmesi çağrısını da yapmaktadır. Aynı zamanda, kötü muameleye maruz kalan yaşlıların güçlenme süreçleri, hayatta kalma mücadeleleri ve içsel güçleri de yansıtılmalıdır.

Bu durumdan hareketle incelenen romanlarda kötü muameleye maruz kalan yaşlıların ele alınması uygun görülür. Ahmet Mithat Efendi *Gürcü Kızı yahut İntikam* romanında Gilliom Sanc'ın, Peşav'da, Danyal Bey'in yaşlı adam Tigran'ı sabah akşam döver gibi yapmasının dikkatini çekmesiyle ortaya bir intikam romanı çıkarır. Danyal Bey küçüklüğünde, babası Prens Gadilla'nın bu adamı dövdüğünü görünce duramayıp babasına itiraz eder ve ondan okkalı bir tokat yer. Prens Gadilla ölmek üzere olduğu zamanlarda da oğluna: "*Evladım müddet-i ömrümde ale'l devam naşıma tükürtebilecek fakat yüzüme tükürtmemek gayretinde bulundum*" (s. 41) vasiyetinde bulunur.

Öte yandan tüm sorumluluğu kadınlara yükleyen, kadınlara şiddete ve olumsuz davranışlara müsamaha gösterilmesini tavsiye eden bir yazar, engelli bir dünya görüşü ortaya koymaktadır. Yazar, yetim olarak amcasının evine sığınan genç bir kızın kendi isteği ve iradesi dışında amcasının oğluyla evlenmeye zorlandığı, sevmediği bir adamla birlikte yaşamak durumunda bırakıldığı ve bir sevdiğinin olduğunu da görmezden gelmektedir. Bu olumsuz yaptırımlar nedeniyle eserin, evrensel ve insani boyutlara ulaşamadığını söylemek mümkündür.

## 14. YAŞLILIK VE ZAMAN ALGISI

Yaşlılar için zaman kavramı, gençlere göre farklılık göstermektedir. Yaşlılar, zamanın daha hızlı geçtiği ve hayatın daha kısa olduğu hissine kapılmaktadır. Bu hissiyat, yaşam süresinin sınırlı olduğu bilinciyle birlikte, yaşlıların günlük rutinlerindeki yavaşlamaları ve bazı aktiviteleri yapmakta zorlanmaları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Buna karşılık, yaşlılar zamanın daha yavaş aktığını da hissedebilmektedir. Genellikle bu durum, yaşlanmanın insanların hayat tecrübelerini artırması ve daha az zaman kaygısı duymaları nedeniyle ortaya çıkabilir. Yaşlılar, gençlere göre daha fazla zaman ayırarak günlük aktivitelerini daha yavaş bir tempoda yapabilmektedir. Ayrıca yaşlılar için zaman kavramı; yaşlı bireylerin kendilerini zaman içinde değişen toplumsal yapı ve teknolojik gelişmeler karşısında nasıl konumlandırdıklarıyla da yakından ilgilidir.

Yaşlıların zamanla ilgili düşünceleri, algıları ve saat eksenli olay örgülerine dâhil edilen durumlar, edebî eserlerde sıkça işlenen ve derinlemesine incelenen konulardır. Emine Semiye'nin *Sefalet* romanında "*Yirmi günlük helecanlar zavallı kadını vakitsiz ihtiyarlattı*" (s. 121); Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk* romanında "*...gençliğin bakiyesi eldeyken hovardalık hakkını istifa etmez ise yarın elli yaşına geldiği zaman bu hakkını istifaya kıyam eder*" (s. 406), "*İhtiyarlık icabınca vücuda ölüm soğukluğu geldiği ve âlem-i ukba yaklaştığı zaman bakalım o hüsn-i zindegânî devam edecek mi?*" (s. 523); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Nemide* romanında "*Şevket Bey ve Ömer Ağa…birisi cismen, diğeri manen ihtiyar olan bu iki adam…Yemek sonrası klasik rutinleri…Ömer Ağa, dolaşmak ve iki dost görmek üzere sokağa çıkar. Şevket Bey, bahçede biraz dolaşır, kütüphanesine çıkıp okuma yapar ve pencerenin önüne geçerek saatlerce geçmiş zamanın hatıralarını anardı*" (s. 55); *Mai ve Siyah* romanında "*Kardeşinin ölümünden sonra, o günden beri hayatından bir yarım asır geçmiş gibi çökmüş, ihtiyarlamış, saatlerce dalgın, düşünme yetisini kaybetmiş, söyleneni boş gözlerle dinleyen Ahmet Cemil…*" (s. 273); *Aşk-ı Memnu* romanında "*...ihtiyar kız, hiçbir vakit göğsünden eksik olmayan saatine bakardı*" (s. 61); *Nesl-i Ahîr* romanında "*Azra, büyükannesinin zamanına ait olan bu simalardan, bu asıl Türk hayat-ı kibaranesinin eski hanımlarından pek haz ederdi*" (s. 173); Mehmet Rauf'un *Eylül* romanında " *...her gün böyle geçe geçe artık bir gün zaman kâmilen geçmiş bulunacak, ihtiyarlık onu çürütecekti. Lakin buna tahammül etmek için insan ne olmalıydı? Bu hezimeti sükûn ve tahammül ile beklemek çok acı veriyordu ona…*" (s. 106); Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanında "*Eğlenceli meclisleri, ahbap sohbetlerini ve misafire verilen ziyafetleri severdi. Yeni sazdan, yeni şarkıdan, son zamanlarda yazılan ve konuşulan Türkçeyi de anlayamıyordu*" (s. 12), "*Naim Efendi ve Kasım Paşa iyi dostlar, eski zaman sohbetleri ederler*" (s. 22); Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında "*Köyde birisi öleceği vakit, Azrail aleyhisselam, evvela Zeyni Baba'ya misafir olur, o vakit bu ışık kendi kendine söner"* (s. 177); Müfide Ferit Tek'in *Aydemir* romanında *"Evvela ihtiyarlık zamanını ve ölüm hâlini düşünmek…*" (s. 98) ifadeleri eserlerdeki örnekler arasındadır.

## 15. AKRAN/EMSAL DAYANIŞMASI VE YARDIMLAŞMA

Yaşlıların dostluk, yarenlik ve akran dayanışmaları, yaşlılık döneminde sosyal destek ve bağlantıları vurgulamaktadır. Yaşlılar için dostluk ve sosyal bağlantılar hayati bir önem taşımaktadır. Yaşlı insanlar, çeşitli sosyal etkinliklere katılarak benzer yaşta olan insanlarla tanışma ve iletişim kurma fırsatı bulabilmektedir. Bu dostluklar, yaşlıların sosyal destek, paylaşım ve anlayışa sahip olmalarını sağlar. Yaşlı insanlar arasında yarenlik (yaşıt arkadaşlık) kavramı yaygındır. Yaşlılar, benzer yaşlardaki insanlarla bağlantı kurarak deneyimlerini paylaşır ve birbirlerine destek olur. Bu tür yarenlik ilişkileri, yaşlıların ruhsal ve sosyal refahını artırmaktadır. Yaşlıların birbirlerine dayanışma göstermeleri, zorluklarla başa çıkma hususunda önem arz etmektedir. Örneğin, hastalıkla mücadele eden bir yaşlı, benzer bir deneyimi olan akranıyla paylaşım yaparak empati kurabilir. Akran dayanışması, yaşlıların birbirlerine yardım etmelerini, bilgi ve deneyimleri paylaşmalarını sağlar. Birçok toplumda, yaşlılar için özel etkinlikler ve organizasyonlar düzenlenmektedir. Bu etkinlikler, yaşlıların bir araya gelerek etkileşimde bulunmasını, uğraş alanlarını paylaşmasını ve yeni dostluklar kurmasını sağlar. Yaşlıların dostluk, yarenlik ve akran dayanışmaları, yaşam kalitelerini artıran ve yaşlılık sürecini daha olumlu hâle getiren önemli unsurlar olarak sayılmaktadır. Bu bağlantılar, sosyal izolasyonun önüne geçerek yaşlıların desteklenmesine ve topluma aktif bir şekilde katılımlarına yardımcı olmaktadır.

Bu başlık altında incelenen romanlardan elde edilen verilerden hareketle, yaşlılıkta öne çıkan dostluk, yarenlik ve akran dayanışması örnekleri aşağıdaki gibidir:

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Ferdi ve Şürekâsı* romanında İsmail Tayfur'la babasının arkadaşı olan Hasan Tahsin Efendi arasındaki bağ zamanla arkadaşlığa dönüşür. Hasan Tahsin Efendi, bir arkadaşının vefatından sonra aileye yardım etmek ister. İsmail Tayfur'u yalnız bırakmaz ve onu uzun yıllar çalıştığı Ferdi ve Şürekâsı Ticarethanesinde işe alır. İki yakın arkadaş, yaşlılığın deneyimleriyle gençliğin enerjisini birleştirerek yaş farkını kendi lehlerine çevirir. *Aşk-ı Memnu* romanında Mlle de Courton'la Nihal'in arasında güçlü bir bağ olduğu aktarılır. Annesinin ölümünün ardından Nihal, bu ihtiyar kadını hem anne hem dostu gibi sahiplenir. Evde duygularını rahatlıkla paylaşabildiği tek insanın o olduğu görülür.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu'nun *Gönül Hanım* romanında Tolun'un, Erden Su şehrinde bulundukları esnada yaşlı bir Budist rahiple görüştüğü bilinir. Çok uzaktan, Türkiye'den ata yurdunu görmeye geldiği, arkadaşlarının kendine eşlik ettiği belirtilir. Yaşlı rahip: "*Arkadaşlarınız kimdir?*" (s. 27) diye sorduğunda "*İkisi Tatar biri Macar'dır*" (s. 27) cevabını alır. Rahip, Tolun'a, tapınağa ve kütüphaneye gitmek isterlerse arkadaşlarını davet edebileceğini söyler. Birlikte en önemli tapınakları gezmeye başlayan dört arkadaş; bu büyüleyici tarihî mekânları birlikte keşfeder.

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında yakın zamanda Zeyniler'e atanan Feride'nin hocası olan Hatice Hanım'ın yetmiş yaşlarında, cıvıl cıvıl, iri yüzlü, yaşlı bir köy muallimesi olduğu aktarılır. Feride'nin tren arkadaşının yaşlı ve gözlüklü bir öğretmen olduğu görülür. Aynı romanda Nazmi Bey, eski mabeyincinin kızı, amcasının malikâne komşularından ve Şükran'ın eski bir arkadaşı olan Nazan'dan hoşlanır ve Nazan'ın da onu sevdiği belirtilir.

## 16. YAŞLILIKTA UĞRAŞ ALANLARI

Yaşlılar için boş zamanların daha kaliteli geçebilmesi için onların ilgilendikleri uğraş alanlarına özgü aktiviteler yapılması önemlidir. Yaşlılar, emekli olduktan sonra daha fazla boş zamana sahip oldukları için yeni uğraş alanları keşfetmek ve keyifli zaman geçirmek amacıyla birçok fırsata rahatlıkla erişebilmektedir. Yaşlıların boş zaman aktiviteleri, fiziksel aktivite, zihinsel uyarım ve sosyal etkileşim gibi çeşitli faydalar sağlamaktadır. Bunlar arasında el sanatları, bahçecilik, resim yapma, kitap okuma, müzik dinleme, enstrüman çalma, yürüyüş yapma, seyahat etme ve örgü örme gibi aktiviteler sıralanabilir. Yaşlılar için boş zaman aktiviteleri; zihinsel sağlığı korumak, stresi azaltmak ve yaşam kalitesini artırmak açısından da önemlidir. Bu nedenle, yaşlıların ilgi alanlarına uygun uğraş ve aktiviteleri keşfetmeleri ve düzenli olarak yapmaları önerilmektedir. İncelenen romanlarda yaşlıların uğraş ya da boş zaman değerlendirmeleriyle ilgili başlıklar aşağıdaki gibi sıralanır:

Fatma Aliye Hanım'ın *Udî* romanında "*...namında gayet müsin (yaşlı), sanatı da sinni ile beraber…bir usta tayin edildi*" (s. 25). Sanata olan ilgisinden bahsedilen bu karakter; sanatı, yaşının getirdiği deneyim ve bilgelikle birleştirerek kendisini bir usta tayin etmiştir. Halide Edip Adıvar'ın *Son Eseri* romanında "*İhtiyar kız mutlak romantiktir, onların romantikliği sanat aleminin yarattığı süslü facialarıtercih eder*" (s. 98).

Romanda, ihtiyar bir kadının romantiklik algısı, sanat aleminin süslü yüzeylerine yöneliktir. Bu karakterin romantik tercihleri, onun yaşlılığında bile sanatın etkisi altında olduğunu göstermektedir. Sanatın yaratıcı ve duygusal boyutları, onun tercihlerini şekillendirmede önemli bir etkendir. *Vurun Kahpeye* romanında "*İhtiyar Dede'nin sesinde Mevlevi kültürünün ince duyarlılığı, büyük bir sanatın dinginlik ve yalınlık çerçevesinden çıkan bir heyecanı vardı*" (s. 57). Bu romanda ise ihtiyar bir dedenin sesinde, Mevlevi kültürünün incelikli duyarlılığı ve büyük bir sanatın dinginlik ve yalınlığına işaret edilir. Bu karakterin sesindeki sanat, onun yaşlılığında bile sanatın derin etkilerini taşıdığını ve bu etkilerin hayatının bir parçası hâline geldiğini göstermektedir.

İncelenen romanlarda yaşlı karakterlerin farklı alanlara olan ilgileri dikkate değerdir. Edebiyatla ilgilenen yaşlı karakterler, kültürel ve sanatsal değerlere derin bir bağlılık sergilerken politikayla ilgilenenlerse toplumsal meselelere ve güç dinamiklerine olan duyarlılıklarını ortaya koyarlar. Halide Edip Adıvar'ın *Son Eseri* romanındaki Madam Angels, "*Madam Angels, sosyete kadını, iyi dost, edebiyat, Rönesans devrine saplanmış bir heveskâr*" (s. 97) edebiyat ve sanata olan derin bağlılığıyla öne çıkar. *Yeni Turan* romanında ise betimlenen politik figürler "*Amcamdaki hisler muhtelif ve mütenevviydi. Muhalefetin ve fırkasının muvaffakiyet ve aczine göre Kaya'ya karşı hadid hatta zulümkar, bazen de politika haricinde kendi kalbinin derin aşkına tutularak aciz, zebun ve niyazkar bir ihtiyar oluyordu*" (s. 102) ifadeleriyle muhalefetin ve fırkaların başarısına veya başarısızlığına göre farklı duygusal tepkiler vererek politik sahneye bakışlarını yansıtırlar. Bu bağlamda, yaşlılık döneminde edebiyat ve politika gibi alanlara olan ilgilerini koruyan karakterler, kişiliklerinin çeşitliliğini ve zenginliğini sergilerler. Edebiyat ve politika, bu karakterlerin hayatlarında önemli bir rol oynayarak onların yaşlılık dönemlerinde dahi ilgi alanlarını ve tutkularını şekillendirir.

İncelenen romanlarda musiki, şarkı, türkü ve nağmeyle ilgilenen yaşlı karakterlere rastlanır. Örneğin, Halide Edip Adıvar'ın *Handan* romanında "*İçimden bu sevgili ihtiyarları memnun etmek için öyle samimi bir arzu kabarıyor ki…Onlara yapılacak şey musikiden sonra konuşmak…İhtiyar dostlarım memnuniyetleriyle sarhoş beni dinliyorlardı*" (s. 56); Peyami Safa'nın *Gençliğimiz* romanında "*İhtiyarlar da gençliğe hürmet ederek ellerinde birer mandolinle şatonun pençeleri önünde iki gencin saadeti*

*şerefine aşk türküleri söylüyorlar*" (s. 64); *Sözde Kızlar* romanında "*İhtiyar bir adam, titrek sesli, hep sabahîden ezan okur, garip nağmeleri var*" (s. 121).

İncelenen romanlarda bahçe işleriyle ilgilenen yaşlı karakterler, genellikle doğayla iç içe olan, huzurlu ve sakin bir yaşam tarzını benimseyen kişiler olarak betimlenirler. Bahçe işleriyle uğraşmak, onların hayatında önemli bir yer tutar ve genellikle bu aktiviteyi keyifle yaparlar. Fatma Aliye Hanım'ın *Meram* romanındaki Madam Herault'un çiçek sevgisi ve çiçek yetiştirmesi, onun doğaya duyduğu sevginin bir yansıması olarak karşımıza çıkar: "*Madam Herault'un çiçek sevgisi ve çiçek yetiştirmesi*" (s. 224). Bahçe işleri, onun için hem bir uğraş alanı hem de bir tutku hâline gelir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Nemide* romanındaki Bey ve Şevket Bey karakterleri de bahçe işleriyle ilgilenen yaşlı karakterlerdir. Bey'in bahçede dolaşıp geçmiş zamanın hatıralarını anması, onun için bir tür ruhsal dinginlik ve huzur kaynağıdır. Şevket Bey ise gündüzleri bahçe ve gül yetiştirme işleriyle meşgul olurken, geceleyin düşüncelere dalarak zaman geçirir. Bahçe işleri, onların yaşamlarında bir nevi terapi etkisi yapar ve ruhsal olarak rahatlamalarını sağlar: "*Bey, bahçede biraz dolaşır, kütüphanesine çıkıp okuma yapar ve pencerenin önüne geçerek saatlerce geçmiş zamanın hatıralarını anardı*" (s. 55), "*Şevket Bey'in gündüz meşguliyeti, bahçe ve gül yetiştirme, gece meşguliyeti ise, mütalaa*" (s. 96); Filibeli Ahmet Hilmi'nin *A'mâk-ı Hayal* romanındaki yaşlı karakter, iri ağaçların gölgesinde yürüyerek doğayla iç içe olmayı tercih eder. Bahçenin huzurlu atmosferi, onun için yaşamın karmaşasından uzaklaşma ve içsel bir dinginlik bulma fırsatı sunar: "*Birkaç yüz yaşında iri ağaçların gölgesi altında yürümek…*" (s. 10).

İncelenen romanlarda nakış ve örgü işleriyle ilgilenen yaşlı karakterler, genellikle toplumlarına ve çevrelerine yardım etmek, geleneksel el sanatlarını sürdürmek veya genç kuşaklara bu becerileri öğretmek amacıyla bu tür aktivitelerle meşgul olurlar. Nakış ve örgü işleri, onların hayatlarında önemli bir yer tutar ve genellikle bu faaliyetleri keyifle yaparlar. Fatma Aliye Hanım'ın *Meram* romanındaki Madam Herault karakteri, fakirlere gömlek ve çorap örmesiyle anlatılır. Bu, onun yardımsever bir karakter olduğunu ve el becerilerini kullanarak ihtiyaç sahiplerine destek olduğunu gösterir. Aynı zamanda, bu aktiviteler onun toplumsal duyarlılığını ve yardımseverliğini

vurgular: "*Madam Herault'un fakirlere gömlek örmesi*" (s. 270) ve "*Madam Herault'un çorap örmesi*" (s. 346).

Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat* romanındaki İhtiyar Şerife Kadın karakteri ise genç kızlara nakış öğretmektedir. Bu, yaşlı karakterin genç kuşaklara bilgi ve beceri aktarmak için çaba gösterdiğini ve geleneksel el sanatlarının sürdürülmesine katkıda bulunduğunu gösterir. Ayrıca, bu faaliyetler yaşlı karakterin toplumsal rolünü ve değerini vurgular: "*İhtiyar Şerife Kadın, oturup bir iki kıza nakış öğretiyor*" (s. 59). Bu yaşlı karakterlerin nakış ve örgü işleriyle ilgilenmeleri hem geleneksel el sanatlarının yaşatılmasına hem de toplumlarına yardım etmelerine ve toplumsal bağlarını güçlendirmelerine katkı sağlar. Aynı zamanda, bu aktiviteler onların ruhsal olarak da beslenmelerini ve zamanlarını verimli bir şekilde değerlendirmelerine olanak tanır.

Romanlarda, kahvehanede vakit geçiren yaşlı karakterler, genellikle sosyal bir ortamda bulunmayı tercih eden ve çevreleriyle etkileşimde olan kişiler olarak betimlenirler. Kahvehane, toplumsal ilişkilerin kurulduğu, sohbetlerin edildiği ve günlük yaşamın izlendiği bir mekândır. Bu bağlamda, yaşlı karakterlerin kahvehanede vakit geçirmesi, onların toplumsal ilişkilerini sürdürmelerini ve çevreleriyle bağlarını güçlendirmelerini sağlar. Ayrıca, kahvehane ortamı genellikle geleneksel bir toplumsal yapıyı yansıttığından, yaşlı karakterler bu ortamda geçmişe dair anıları paylaşabilir ve toplumsal deneyimlerini aktarabilirler. Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında "*Kahvede, genç ve ihtiyar yedi-sekiz adam vardı*" (s. 378) ifadeleri örnek olarak gösterilebilir.

Seyahat etmeyi seven yaşlı karakterler, maceraperest ruhlarıyla dikkat çekerler. Seyahat etmek, yeni yerler keşfetmek ve farklı kültürleri deneyimlemek, yaşlı karakterlerin hayatlarını zenginleştiren ve onlara yeni perspektifler kazandıran bir aktivitedir. Nabizâde Nâzım'ın *Zehra* romanında "*Zehra, genellikle dadısı ile gezmeye gider*" (s. 25-26); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Nemide* romanında "*Şevket Bey, iki sene süren seyahatinden döndükten sonra, on sene geçirmiş gibi ihtiyarlamıştı*" (s. 43); Halide Edip Adıvar'ın *Handan* romanında "*Çapkın, ihtiyarların gecelikle mi gezmesini istiyor? Hem kim ihtiyar, herhalde ben değil, yüz yaşıma gelsem ben değil!... Vücudu yaştan çürüse Salim Bey'in nazarlarında gençlik yine kalacaktı. Ruhunda gençlik kabiliyet-i tahassüsü kalmamıştı…alil vücuduna rağmen pek çok genç ruha sahip*" (s. 56). Bu

karakterler genellikle gençliklerindeki enerji ve heyecanı koruyarak yaşamlarının son dönemlerinde bile keşfetme arzusuyla hareket ederler. Seyahat etmek, onların hayatlarını daha anlamlı ve dolu dolu yaşamalarını sağlar. Aynı zamanda yeni insanlarla tanışma ve farklı deneyimler yaşama fırsatı sunar. Bu da yaşlı karakterlerin ruhsal ve zihinsel olarak aktif kalmasına katkıda bulunur.

## 17. MİZAÇ VE KARAKTER ÖZELLİĞİ

Mizaç ve karakter özellikleri, romanlarda yaşlılık ve yaşlıların portrelerinin çizilmesinde kilit bir role sahiptir. Yaşlı karakterlerin ahlaki değerleri, kabulleri, mizacı, huy ve kötü alışkanlıkları, yazarların bu karakterleri derinlemesine ve gerçekçi bir şekilde betimlemesine olanak tanır. Bu unsurlar, okuyuculara yaşlı karakterlerin iç dünyalarını anlamaları ve empati kurmaları için zengin bir zemin sunar. Ahlaki değerler, karakterin etik ve moral kodlarına dayanan davranışlarını belirlerken kabuller yaşlıların yaşamla ve değişimle olan ilişkisini yansıtır. Mizacı ve huylarıyla, yaşlı karakterlerin nasıl tepkiler verdiği ve ilişkilere yaklaştığı anlaşılırken kötü alışkanlıklar onların iç çatışmalarını ve zorluklarını gösterir. Tüm bu unsurlar bir araya geldiğinde, yaşlılık döneminin karmaşıklığı ve zenginliği daha derin bir şekilde keşfedilir, böylece okuyucular yaşlı karakterlerin hayat deneyimlerini daha kapsamlı bir şekilde anlama fırsatı bulur.

İncelenen romanlarda yaşlı karakterler genellikle belirgin kişilik özelliklerine sahiptir. Çevrelerinde bulunan sevdiği kişilere yardım eden iyiliksever ve şefkatli yaşlı karakterler bulunmaktadır. Örneğin, Fatma Aliye Hanım'ın *Meram* romanında "*Madam Herault'un kaderci bakış açısı*" (s. 120), "*Louis'in, büyüknenesi ve zevcesi ile olan şakalaşması ve iltifatları*" (s. 251), "*Madam Herault'un, torunu Louis'e sürekli iyilik yapması*" (s. 389). Kaderci bir bakış açısına sahip olduğu vurgulanan Madam Herault'un, torunu Louis'e sürekli iyilik yaptığı aktarılır. Aynı zamanda büyükannenin tecrübe ve bilgeliğiyle ön plana çıkarılması da dikkat çeken bir husustur. *Udî* romanında "*namında gayet müsin (yaşlı), sanatı da sinni ile beraber…bir usta tayin edildi*" (s. 25) ifadeleriyle yaşının ve tecrübesinin getirmiş olduğu birikimle yaşlı karakterin bir sanat ustası olarak tayin edilmesi durumu söz konusudur. Ancak bazı yaşlıların baskıcı ve zorlayıcı oldukları görülür. Örneğin, *Meram* romanında Rezin'in kayınvalidesi, kısıtlayıcı ve eleştirel bir tutum sergilemektedir.

Bunun yanı sıra, sakin-geçimsiz veya sakin-rahat yaşlılar da mevcuttur. Emine Semiye'nin *Sefalet* romanında "*Sefile ile ihtiyar arasında geçen diyalog (yaşlı adam, ak sakalına karşılık insanların zariflik etmesini bekler)*" (s. 21), "*Zenciye, ihtiyarları bunak olarak niteler ve ona göre ihtiyarlar aç gözlüdür*" (s. 25), "*Yaşlandıkça geçimsiz oluyorsun*!" (s. 137), "*Nazife, bunakların saçma sapan sözlerinden ve bıktıran isteklerinden sıkılır ve onlara kötü cevaplar verir*" (s. 199). Romanındaki yaşlı adam, insanların kendisine zarif davranmasını beklerken Nazife'nin bunakların isteklerinden sıkıldığı aktarılır. *Gayya Kuyusu* romanında "*Pembe nine, bilgiç bir tavra sahiptir*" (s. 20), "*Büyükanne, yemek pişirmeyi sever, yemekleri enfes olur, iftarlığı bizzat hazırlar*" (s. 39), "*Büyükanne Halime Hanım, tatlı dilli merhametli bir kadındır*" (s. 40), "*Rezin'in, baskıcı, zorlayıcı, tutucu ve dindar kayınvalidesi*" (s. 40), "*Kaynana Fitnat zehirli bir dile sahip*" (s. 84); Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanında "*İhtiyarlığın en sakin ve en rahat günlerini bu yalıda geçirdiği için yalıyı satmak istemez*" (s. 82) söylemiyle; sakin ve rahat bir yaşam tarzını tercih eden yaşlı karakterin değişikliklere karşı direnç gösterdiği ifade edilir. Bu sınıflandırmalar, yaşlı karakterlerin çeşitli kişilik özelliklerine ve davranış kalıplarına sahip olabileceklerini vurgulamaktadır.

İncelenen romanlarda, yaşlı karakterlerin "iyimser" ve "kötümser" olarak sınıflandırıldığı tespit edilmektedir. Ancak bu sınıflandırma, genelleme yapmak yerine, belirli bir hikâye veya karakter analizi çerçevesinde kullanılabilir. Her yaşlı karakterin kişiliği, davranışı ve motivasyonu farklı olduğu için bu durum onları net bir şekilde "iyimser" veya "kötümser" olarak nitelemeyi zorlaştırmaktadır. Bazı eserlerde, yaşlı karakterlerin pozitif özellikleri ve değerleri vurgulanırken bazılarında da olumsuz özelliklere ve kötü niyetli olan yaşlı karakterlere odaklanıldığı görülmektedir. Bu, hikâyenin gerekliliklerine, karakterlerin arka planlarına ve yazarın amacına göre değişkenlik gösteren bir durumdur. Yaşlı karakterlerin karmaşık ve çok yönlü olabileceği unutulmamalıdır çünkü bir karakterin genel olarak "iyimser" veya "kötümser" olarak sınıflandırılması hikâyenin anlatısal gerekliliklerinden kaynaklanabilmektedir. Eserlerde yaşlı karakterlerin sınıflandırılması, çoğunlukla yaşlılıkla ilgili temaları ve deneyimleri vurgulamak için kullanılmaktadır. Yaşlı karakterlerin, yaşlanma süreciyle nasıl başa çıktığı, geçmiş deneyimlerinin nasıl

şekillendiği, gençlere aktardıkları bilgelik ve toplumsal etkileri gibi unsurların da dikkate alınması gerekmektedir.

Sonuç olarak, "iyimser" ve "kötümser" yaşlı sınıflandırması; romanlarda yaşlı karakterlerin anlatısal amaçlar doğrultusunda betimlenmesinde kullanılan bir yaklaşımdır. Ancak bu sınıflandırmanın, yaşlı insanların gerçek yaşamlarında ve toplumda genelleme yapmak için uygun bir yol olmadığı bilinmektedir. Her yaşlı bireyin kişiliği, davranışı ve değerleri farklı olduğu için tek bir kategoriye indirgenmesi uygun değildir.

Bu başlık altında incelenen romanlarda geçen "kötümser" yaşlı tipler ele alınmaktadır. Gerek karakter, tavır ve davranışları gerekse ilişkilerdeki fikir ve görüşleri açısından iyi ve kötü ayrımına gidilmektedir. İyilik ve kötülüğün görece farklılaştığını belirtmek gerekir. Ancak romanlarda bilerek yapılan iyilik ve kötülüklerin sonuçta yaşananlar bakımından bir değerlendirmeye tabi tutulması bu ayrımı kendiliğinden ortaya çıkarmaktadır.

Kötü bir imaj çizen karakterlerin genellikle kötülüklerini önce kendilerine sonra da çevresindeki insanlara bile isteye yaptıkları görülmektedir. Örneğin, Fatma Aliye Hanım'ın *Muhadarat* romanında bir üvey annenin, ailenin yaşantısını nasıl olumsuz etkilediği anlatılır. Tanzimat romanından izler taşıdığı görülen eser, bir kadının bakış açısıyla aile kurumunu ilgilendiren sorunlara değinmektedir. Romanın kötü kahramanı Fazıla'nın üvey annesi Calibe'dir. Romanın başkahramanı, iyi olan kişisi ise Fazıla'dır. Avrupa tarzı eğitim alan ve Osmanlı terbiyesiyle büyütüldüğü bilinen Fazıla'nın yaşlı, kaba, çapkın bir adamla zorla evlendirildiği görülmektedir.

Ayrıca romanda, Sâî Efendi gibi yaşlı bir karakterin, toplumda kadınların maruz kaldığı cinsiyetçi normların ve şiddetin temsilcisi olduğu görülmektedir. Sâî Efendi, kızı Fâzıla'yı darp etmekte ve bu davranışını normal görmektedir. Bu, erkek egemen toplum yapısının bir yansıması olarak kabul edilebilir. Sâî Efendi'nin kızına yönelik şiddet uygulaması, onun erkek üyeler olarak kadınlar üzerindeki egemenliklerini ve güçlerini koruma çabası olarak yorumlanabilir. Ayrıca, Fâzıla'nın babasının otoritesi altında eğitim alması, onun özgürlük ve bağımsızlık alanını kısıtlayan bir faktör olarak ön plana çıkar. Bu durum, yaşlı karakterin, geleneksel toplum yapısının ve cinsiyet rollerinin korunması adına güç ve kontrolü elinde bulundurduğunu gösterir. Yazarın bu eserinde

yaşlı karakterin rolü, toplumdaki cinsiyetçi normların ve şiddetin meşrulaştırılmasında bir araç olarak işlev görür. Aynı zamanda, yaşlı karakterin tutumları, yazarın kadınların daha özgür ve bağımsız olması gerektiği vurgusunu daha da güçlendirir. Bu şekilde, yaşlı karakter, eserin ana temasını ve toplumsal eleştirisini destekleyen önemli bir araç olarak kullanılır.

Yosturoğlu, Nabizâde Nâzım'ın *Karabibik* romanında kötü bir karakter olarak aktarılır. Hikâyede, Karabibik'in rakibi olarak karşımıza çıkar ve çeşitli kötü niyetli planlarla ona zarar vermeye çalışır. Açgözlü ve hırslı bir karakter olarak betimlenir; kendi çıkarları için Karabibik'in tarlasını ele geçirmeye çalışır. Bu amacına ulaşmak için Karabibik'e karşı entrikalar düzenler ve çeşitli komplolar kurar. Yosturoğlu'nun Karabibik'e karşı duyduğu kin ve rekabet, onu kötü niyetli ve düşmanca bir karakter olarak okuyucuya tanıtır. Bu şekilde, Yosturoğlu roman boyunca kötü bir karakter olarak belirginleşir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Yeniçeriler* romanındaki karakterizasyon, baba figürünün gururlu ve kibirli bir portresini sunar. Hasan Pehlivan'ın babası, geçmişte yeniçeri olan bir adam olarak tanımlanır ve bu geçmişten gelen gururu ve kibriyle dikkat çeker. Oğlu Hasan Pehlivan gibi gururlu ve rekabetçi bir kişiliğe sahiptir. Ayrıca, babanın, Osman ile Hasan Pehlivan arasındaki rekabeti körüklediği vurgulanır. Bu, aile içindeki dinamiklerin ve ilişkilerin karmaşıklığını ve çatışmalarını gösterirken aynı zamanda karakterlerin motivasyonlarını ve davranışlarını etkileyen faktörleri de yansıtır.

*Karnaval* romanında Resmi Efendi'nin zengin babasının ölümüyle bütün mirası ağabeyi yemiş; sonunda da alkolün etkisiyle ölünce Resmi, ihtiyar annesiyle ortada kalmıştır. Annesi, o zamanlar on üç yaşlarında olan Resmi'yi kendi üzerinde kalan evi satarak büyütmeye gayret etmiş ve satıştan gelen paranın sorumluluğunu ise oğluna vermiştir. Kadın, evin parası tükenene kadar Resmi'nin büyüyeceğini hesap etmiş; oğluna karşı bilinçli bir anne olarak destek olmaya çalışmıştır. Akıllı davranan anne, kendi ölümünden sonrasını düşünerek Hasna'yı eve almış ve kızın sorumluluğunu Resmi'ye vererek oğlunun yalnız kalmamasının önlemini de almıştır.

Fazlı Necib'in *Menfa* romanında Ekrem'i pek sevmeyen Hüsrev Bey'in konak için bir bela olduğu görülmektedir. İkisi de birbirinin konaktaki varlıklarından rahatsız olmaktadır. Hüsrev Bey eski kafalı bir ihtiyardır. Hüsrev Bey'in, kızını kendi seçtiği bir damatla evlendirmesiyle ilgili Ekrem'in yaptığı yorumda bu durum şöyle ifade edilir:

"*Bizim eski ihtiyarların hâli malûm ya; kızlarını evlendirecekleri vakit biraz da onun meşrebini, tarz-ı hayatını, istidâdını, tedkîk ederek onun imtizâc edebileceği ve mesut olacağı bir zevc intihâbına katiyen ehemmiyet vermezler. Kızlarına refik-i ebedi-i hayat, koca aramaktan ziyâde kendi meşreplerine muvâfık gelecek damat intihâp ederler. İşte bizim büyük peder de bu usulü takip etmiş*" (s. 7).

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Tesadüf* romanında yaşlı bir kadının, Şöhret'i kandırarak fuhuşa sürüklediği anlatılır: "*O esnalarda Macuncu taraflarındaki mahut kâr-gehin madrabazlarından, çığırtkanlarından orta yaşlı bir karı, Şöhret'in destan-ı hüsnünü, bahusus uğradığı kazayı haber alarak hakikati anlamak üzere oralarda gezinmeye, kolaçana başlar. Nihayet kızla görüşmeye muvaffak olur. Güzelliğini edilen methin fevkinde bulur. Bir gün hafiyyen konuşulurken Şöhrete der ki: A yavrum sen böyle kulübe gibi evlere, Uzun çarşılı bıçkınlara değil beylere, efendilere layık bir kadınsın! Sen ağırlığınca altına değersin… Haydi, seni bir konağa götüreyim. Orada sade tavukla, kıymayla beslenirsin. En son moda ipekli kumaşlarla giyinirsin. Başına, bileğine, gerdanına pırıl pırıl elmasları takınır, salınırsın. Haydi, bu kümeste oturma. Haydi… kelimatı iğfaliyesiyle kızın avucuna beş on altın sıkıştırır. Söz birliği ederler, iki gün sonra gelir, alır götürür. Ekl ettiği karpuzun üzerine kızın yediği bu halt, yeisten kızın pederinin menzulen vefatına sebep olur*" (s. 293-294).

Patronun daha önce Sahire'nin çalışma arkadaşı olan Lemiye'ye de saldırdığı bilinmektedir. Lemiye adamın elinden kaçmaya çalışırken göğsündeki iğneyle müdürün suratını yırtar. Zamanla bu tacizlere alışan genç kızların, bu çirkin durumu kanıksamaları ise hayret vericidir. Hatta Lemiye'nin nişanlısı Seyfi'nin, ihtiyarın ara sıra sarılıp kız arkadaşını öptüğü gerçeğini bildiği hâlde para kazanmak uğruna buna göz yumması kabul edilebilir değildir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında Huriye Hanım, Okul Müdüresi ve Maarif Müdürüyle iş birliği yaparak bir oyunla Feride'yi Zeyniler köyüne yollar. Kuşadası'ndaki mektepte ise yaşlı iki muallim Feride'yi kıskanarak Doktor Hayrullah Bey'le adını çıkarır. Öyle ki bu muallimlerin çıkardığı korkunç dedikodu Maarif'e kadar gitmektedir: "*Bu melun iftira, evvela mektepten çıkmış. Arkadaşların ötede beride aleyhimize olmayacak şeyler söylemeye başlamışlar… Yüzsüzlüğü o derece ileri vardırmışız ki, bir memleketin örf ve âdeti, ırz ve iffetiyle alay etmişiz…*" (s. 467-468).

İncelenen romanlarda iyi yaşlılara örnek olarak Sami Paşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* romanındaki Dilber'e yardım eden yaşlı karakter gösterilebilir. Dilber karakteri, eziyet gördüğü Mustafa Efendi'nin evinden bir gece yarısı kaçarak ihtiyar bir kadının evine sığınır. İhtiyar kadın, Dilber'in çektiği eziyetleri öğrenince küçük kızı satın almak ister. Mustafa Efendi'nin ihtiyar kadına olan tavrı nedeniyle yazar Mustafa Efendi'yi: "*İhtiyara saygı, kadınlara hürmet, çocukları koruma, insanlığın ve medeniyetin vicdana yüklediği mukaddes bir vazife olduğunu bilmeyen bu murdar, vahşi…*" (s. 29) olarak tanımlar. Bu anlamda yazarın, evrensel bir durum olarak da değerlendirilebilecek olan Doğu'ya özgü saygı, sevgi ve koruma duygularını romanda konu edindiği görülür.

Eserde, Dilber'in kaçarken bayılması üzerine onu bir kadının bulduğu anlatılır. Ancak hikâyede sadece ihtiyar olarak adlandırılan bu kadına bir isim verilmemesi dikkat çekicidir. Yazar ihtiyar kadını şöyle betimlemektedir: "*Karşısında, zamanın geçerken bıraktığı izlerle buruşmuş bir ihtiyar çehre, bir ihtiyar kadın, kendi nuru bitmeyen fakat ruhun hafif ziyası aksetmeye başlamış tatlılık ve şefkatle dolu gözlerini çocuğa dikmiş, titreyen elleriyle ilaç veriyordu. Hiç şüphe yok ki, o merhametli bakış, bu küçüğe, ilaçtan ziyade dertli kalbine bir deva idi. Siyah olduğu günlerde sevgi, beyazlandığı vakit rikkat uyandıran saçları, yatağın içinde Dilber'in üzerine döküldüğü zaman pek yakışmıştı. O muztarip ve uyuyan ruhun yorganının da böyle nurani olması lazım gelirdi*" (s. 16). Dilber'e sahip çıkan yaşlı kadın iyi bir insan olmakla birlikte; şefkatli kalbi Dilber'in yaşadığı zulümlere katlanamaz ve onun kurtulması için elinden geleni yapar.

Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* romanında Mazlume henüz genç bir kızdır. Annesi hastalanıp yatağa düşünce onlara yardım edecek kimseleri bulunmamaktadır. Zor bir dönemde olan Mazlume ve annesini yalnız bırakmayan komşularının tavrıysa bir merhamet ve şefkat örneğidir. Çünkü yoksul bir hayat yaşayan anne-kızın imdadına komşuları yetişmektedir. Ayrıca iyi yaşlı karakterlerin genellikle çıkmazda olan kişilere ve ne yapacağını bilemeyen diğer kahramanlara yol göstericilik yaparak onlara yardım ettikleri de görülmektedir.

Yaşlı karakterler genellikle romanlarda ahlaki değerlerin önemli temsilcileri olarak görülmektedir. Yaşlılar, deneyimlerinden dolayı yaşamları boyunca kazandıkları bilgelik ve ahlaki ilkeleri genç nesillere aktarmaktadır. İyilik ya da kötülüğün ahlaki bir niteleme

olması ahlaki olgunun iyi ya da kötü olarak nitelendirilmesi; doğal olguya göre akla daha yatkın bir tanım olarak değerlendirilmektedir. Burada iyilik ya da kötülük, davranışı dolayısıyla insana yüklenen bir niteliktir (Uysal, 2003: 53). Ahlak, temelde bir toplumun davranış, tutum ve inançları üzerinde etkili olan değerlerin bir bütünüdür (Akbaba, 2019: 264). Bu tanımdan hareketle aşağıda incelenen romanlardaki ahlak/ahlaksızlık davranışlarına örnekler verilmektedir.

Misailidis'in *Temaşa-ı Dünya* romanında erkek kahramanlardan biri, bazen genç, bazen de yaşlı, azılı bir kadının işlettiği batakhaneye düşmüştür. Bu bağlamda, batakhanenin işletilmesi ve genç kahramanın bu mekânda yaşadığı tehlikeler, hikâyenin derinliklerine ve temel mesajlarına yönelik önemli bir zemin oluşturur. Yaşlı kadın karakteri, bu süreçte genç kahramanın karşısına çıkan bir tür engel veya antagonistleşmiş[29] bir figür olarak belirir. Onun varlığı, genç kahramanın mücadele ettiği zorlukların merkezinde yer alır ve bu çatışmanın hikâyenin ilerleyişi üzerinde büyük bir etkisi vardır. Ancak hikâyenin ilerleyen safhalarında adaletin sağlanmasıyla birlikte yaşlı kadın karakteri, eylemlerinin sonuçlarını yaşar ve cezasını çeker. Bu durum, hikâyenin temel mesajlarından biri olan iyilik ve kötülüğün sonuçlarına dair derinlemesine bir anlatıyı yansıtır. Böylelikle, hikâyenin genel yapısı içerisinde yaşlı kadın karakteri, bir karakter arketipi olarak kritik bir rol üstlenir ve hikâyenin temel mesajlarının işlenmesine katkıda bulunur.

Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın *Tesadüf* romanında, karısının ve kızının kıymetini bilmeyen, onlardan sıkılan ve başka kadınlara kucak açan Mail'in on sekiz yıl sonraki hâli okurla paylaşılır. Romanın on ikinci bölümü *On Sekiz Yıl Sonra* başlığıyla Mail'in hayatında zamansal olarak ileriye gidilir ve onun yaşlılığına vurgu yapılır. Mail, gençliğinde ailesinin değerini anlamayan ve sürekli başka kadınların peşinden koşan bir adamken on sekiz yıl sonra artık yaşlanmış, enerjisini ve cazibesini büyük ölçüde kaybetmiştir. Bu bölümde, Mail'in gençliğindeki hatalarının ve sorumsuzluklarının sonuçlarıyla yüzleşmesi ve yaşlılığın getirdiği pişmanlıklar öne çıkar. Roman, Mail'in yaşlılık dönemindeki yalnızlığını ve içsel çatışmalarını derinlemesine işler, böylece okuyucuyu yaşlanmanın kaçınılmazlığı ve geçmişte yapılan hataların ağırlığı hakkında

[29] Bir hikâye, roman veya filmde, genellikle ana karakter veya kahramanın karşısına çıkan bir düşman veya rakip karakteri ifade eder.

düşündürür: "*(...) Bu adam, kışın son zamanını o hastanede geçirmiş ve o gün çıkmasına izin verilmiş bir kimsesizdi. Ağır adımlarla sokağa çıktı. Kale tarafına doğru yola düştü. Dermansızlıktan beş on dakikada bir durarak kâh elindeki değneğe dayanarak kâh omuzunu bir duvara dayayarak rahatça birkaç nefes alıyor, sonra yine yoluna koyuluyordu. (...) Cebini karıştırdı, bir onluk buldu. Çocuğu sevindirmek için parayı verdi. Onluğun sevinciyle kız yanağını bu cömert insanın zayıf, renksiz dudaklarına bir an uzattı. Hemen kaçtı. Çocuk kaçarken o zat arkasından bakarak: — Kaçma yavrum… Benim de senin gibi bir kızım vardı. Vaktiyle kıymetini bilemediğim için şimdi hep çocuklar benden nefret ediyorlar sanıyorum, dedi*" (s. 236-237).

Kötü alışkanlıklar insanların sağlığına, yaşamlarına ve ilişkilerine zarar veren davranışlardır. İncelenen romanlarda yaşlı karakterlerin bazılarının sigara içmek, alkol tüketimi ve uyuşturucu kullanımı gibi kötü alışkanlıklara sahip olduğu görülmektedir. Fatma Aliye Hanım'ın *Meram* romanında "*Madam Herault'un evin içinde sigara içilmesine izin vermesi*" (s. 148), "*Madam Herault'un, arkadaşları ile bezik oyunu oynaması*" (s. 157) kötü alışkanlıklara örnek olarak verilebilir. Emine Semiye'nin *Mükâfat-ı İlâhiye* romanında Alber'in mizaç ve karakter özellikleri, içki ve kumar bağımlılığına dayanan bir zayıflık ve iç hesaplaşmayla şekillenir. Başlangıçta güçlü bir karakter olarak tanıtılsa da zamanla bu kötü alışkanlıklarının etkisiyle güçsüzleşir ve yaşlanırken hırçınlaşır. İçinde bulunduğu zorluklarla başa çıkmak yerine, sorunlara sığınıp kendini kurtarmaya çalışır, bu da aile içinde gerilime yol açar. Sekondin ve Briye, yaşlılık çağında soğuk ve bencil bir mizaç sergilerler. Kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederler ve Alis'in yaşadığı zorluklarla ilgilenmezler. Özellikle Sekondin, Alis'in hayatını zorlaştırmak için manipülatif taktikler kullanır ve aile içindeki çatışmalara katkıda bulunur. Madam la Baron Döveribe ise yaşlı teyze olarak, bilge ve fedakâr bir karakterle betimlenir. Yaşamın zorluklarına rağmen, Alis'in ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamak için elinden geleni yapar. Onun karakter özellikleri arasında sabır, sevgi ve anlayış bulunur. Deneyim ve bilgelik doludur ve bu özellikleriyle Alis'e rehberlik eder ve destek olur.

Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında "*Mösyö Piyer, kendi sıhhatine içen, yemeyi seven ve sigara içme keyfi olan biridir*" (s. 68), "*İhtiyar bir madam*" (s. 69); Ahmet Mithat Efendi'nin *Paris'te Bir Türk* romanında "*...gençliğin bakiyesi eldeyken hovardalık hakkını istifa etmez ise yarın elli yaşına geldiği zaman bu hakkını*

*istifaya kıyam eder*" (s. 406); Mehmet Rauf'un *Eylül* romanında "*Behice dadı, sigara içen biri*" (s. 78); Halide Edip Adıvar'ın *Handan* romanında "*İhtiyar bir adam robdöşambrıyla sigara içiyordu… Hele bir çarşaflı kızın huzuru onu büsbütün sıktı*" (s. 55); Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kiralık Konak* romanında "*Naim Efendi, Cemil'e nasihat verir "dindar ve namuslu insanlar için en büyük günah kumardır", der*" (s. 22), "*Servet Bey, ağzında sigarasıyla ihtiyarın odasına girdi*" (s. 135); Ömer Seyfettin'in *Efruz Bey* romanında "*…aynı zamanda uşak alkolik…*" (s. 118) ifadelerini kullanır.

## 18. DEĞİŞKENLİK GÖSTEREN YAŞ VE YAŞLILIK SÖYLEMİ

Çocukluktan yetişkinliğe geçiş olarak kendini gösteren gençlik, kendine özgü bir yaşam biçimi, değerleri, toplumsal yaşamdan beklentileri, görüşleri ve yaşam sorunları, fiziksel ve ruhsal değişimleri olan bir süreçtir. Öte yandan, yaşamın son aşaması olan yaşlanma süreci ise benzersiz bir özelliğe sahiptir. Toplumda itibarı olan yaşlılar, yıllar içinde kazanılan deneyim ve bilgileri aktarmanın, yeni nesillerin sosyalleşmesine katkı sağlamanın yanı sıra, fiziksel ve ruhsal değişimlerinin getirisi olarak yaşlılıklarında pek çok sorunla karşılaşabilmektedir (Korkut ve Uysal, 2017: 565). Bu söylemden hareketle romanlarda yaşlılığın ilişkilendirildiği gençlik örneklerinin olduğunu söylemek mümkündür.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Yeryüzünde Bir Melek* romanında "*…yetmiş-seksen-yüz yaşına gelip de artık hayat denilen şeyde rezaletten başka bir şey kalmayınca ölüm insanı o rezaletten kurtarır*" (s. 52); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Ferdi ve Şürekâsı* romanında "*Hasan Tahsin Efendi, farkına varmaksızın gençliğini geçirmiş bir ihtiyar olduğu için İsmail Tayfur'un eşliğinden bir gençlik kokusu alır, bundan hoşlanırdı; İsmail Tayfur için Hasan Tahsin Efendi'nin altmış beş senesi kendisinin gençlik baharına zıt olarak sayılmazdı, o da ihtiyar bir adam demek değil mi? Böyle, birbirinin ihtiyarlığını, gençliğini paylaşarak iki arkadaş saatlerce düşünüp, söylerler*" (s. 34), "*Aşk'ın genç ve yaşlılara tarif ettirilmesi…gençlerin dudakları titreyerek, kalpleri çarparak, gözleri yanarak söyledikleri kelime, o, gençlerin ruhsal bir hastalığından, beynin gelip geçici bir ateşli hastalığından başka şey midir? Gençler, bu kelimeyi söylerken zihinlerinde yüce, ilahi, meleklere özgü bir kuvvet hayal ederler…Yaşlılara göre aşk, büyülü bir rüyadır. Aşkın bitiminde bizi bekleyen şey üzüntüden başka bir şey değildir*" (s. 83); *Kırık Hayatlar* romanında "*Sakıp Süleyman Bey, yaşı ilerledikçe gençliğe ricat*

*ihtiyaçlarını duyarak Sahire Hanım'ın hatıralarını kızlarında yaşatmaya ihtiyaç duyar*" (s. 271), "*Gülizar Hanım, yaşı ilerledikçe gençliğe daha asılan bir iptilası vardı ki makyajını ve saçlarını abartır…Hatta nükteli söz söyleyen biri ona "acuze yosma" lakabını verdi*" (s. 288); Halide Edip Adıvar'ın *Handan* romanında "*Çapkın, ihtiyarların gecelikle mi gezmesini istiyor? Hem kim ihtiyar, herhalde ben değil, yüz yaşıma gelsem ben değil!... Vücudu yaştan çürüse Salim Bey'in nazarlarında gençlik yine kalacaktı. Ruhunda gençlik kabiliyet-i tahassüsü kalmamıştı…alil vücuduna rağmen pek çok genç ruha sahip*" (s. 56) söylemleri karakterlerin yaşlılıkla ilgili fikirleri hakkında bilgi vermektedir.

İncelenen romanlarda genel olarak yaşlıların, yaşlılık konusunda fikirlerinin gençlikle karşılaştırmalı olarak aktarıldığı görülür. Bu nedenle gençlik ve yaşlılık karşılaştırması şeklinde ayrı bir başlık açmak gereklidir. Yaşlılık algısı, bir kişinin yaşlanmayla ilgili düşüncelerini, hislerini ve inançlarını ifade eden bir kavramdır. Yaşlı bireylerin kendileri hakkında hissettikleri ve düşündüklerinin yanında, genç bireylerin yaşlılık hakkındaki düşünceleri de önemlidir. Aynı zamanda bu algı, bir kişinin yaşlanmaya karşı tutumunu ve yaşlı bireylerle etkileşimini etkilemektedir (Esendemir, 2021: 76). Olumlu yaşlılık algısı, yaşlılık sürecinin doğal bir yaşam evresi olduğunu kabul ederek yaşlanan bireylerin değerli deneyim ve bilgi kaynakları olduğunu savunur. Bu yaklaşım, yaşlı bireylerin kendilerine saygı duyulmasını ve toplumda değerli bir rol oynamalarını sağlar. Olumsuz yaşlılık algısı ise yaşlılık sürecini hastalık, yetersizlik ve bağımlılık gibi olumsuz yönleriyle tanımlar. Bu, yaşlı bireyleri değersizleştirir ve toplumda ayrımcılığa neden olur. Yaşlı bireylerin yaşamlarının değersiz olduğunu düşünen genç bireyler, yaşlı bireylerle etkileşimlerinde yargılayıcı, ön yargılı veya aşağılayıcı davranmaktadır (Murakami, 2016: 209).

Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar* romanında "*Şimdi ki Marie de ihtiyar vallahi (genç olmasına rağmen yaşlı olarak nitelenir)*" (s. 17); *Dürdane Hanım* romanında "*…gençken ihtiyarlamış bulunan adam*" (s. 9), "*Ayşe Ebe (ebe nine), nine olacak kadar ihtiyar değildir hatta hemşire denecek kadar gençtir*" (s. 31), "*…ne bir genç şıka ne de artık bir ayağını mezara atmış ihtiyara benzemeyerek…*" (s. 106); Halit Ziya Uşaklıgil'in *Aşk-ı Memnu* romanında "*İhtiyar kız (cinsel bir) niteleme olarak eser boyunca tekrarlanır*" (s. 85); Cemil Süleyman'ın *Siyah Gözler* romanında "*...yaşı otuzu geçiyordu. Birkaç sene sonra, daha ziyade ihtiyarlamış*

*olacak; şimdi bol bol edilen iltifatlar, o zaman bir aşağılama sillesi gibi onun otuz beş yaşına çarpacaktı*" (s. 29), "*Birkaç sene sonra ihtiyarlayacak olan bir kadınla, böyle çocuk denecek kadar genç bir delikanlı arasında kurulan münasebetler*" (s. 39), "*…Ben sizden daha yaşlıyım… Halbuki siz, henüz pek genç ve tabii, o nispette de mesut olmaya layıksınız… Sizinle mesut olamayız… Bir kere yaş farkı buna en büyük mani… Sonra da ben bir dul kadınım. Siz, bugün istediğiniz kızı alırsınız. Hayır, ben sizi almayı arzuluyorum*" (s. 49); Müfide Ferit Tek'in *Aydemir* romanında "*Hakikatte en gençleri fakat zahirde ihtiyara benzeyen sarı benizli, parlak gözlü Nurullah…*" (s. 67).

## 19. İNSAN DIŞI VARLIKLARA YÜKLENEN YAŞLI NİTELEMESİ

İnsan dışı varlıklara yaşlı nitelemesi yapmak bu varlıkların özellikleri, nitelikleri ve kullanım ömrü hakkında bir fikir vermektedir. Örneğin, bir arabanın yaşlı olarak nitelenmesi, aracın ömrünün sonuna yaklaştığını veya yıprandığını ifade eder. Yaşlı nitelemesi, aynı zamanda, insan dışı varlıkların bakımının iyi yapılmadığına veya düzenli olarak kullanılmadığına işaret etmektedir. Ancak insan dışı varlıklara yaşlı nitelemesi yapmak, genellikle bu varlıkların özelliklerine yanlış bir şekilde insan nitelikleri yüklemek anlamına gelebilmektedir. İnsan dışı varlıkların insanlar gibi hissiyatları, düşünceleri veya yaşlanma süreçleri yoktur ve bu nedenle yaşlılık tanımı, insan dışı varlıkların doğal özellikleriyle ilgilidir. Bu nedenle, insan dışı varlıkların yaşlılık durumu, varlığın türüne ve kullanım ömrüne göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, bir bilgisayarın 'yaşlı' olarak nitelenmesi, teknolojik gelişmeler karşısında performansının yetersiz kalması veya güncel yazılımları desteklememesi anlamına gelir. Buna karşın, bir antika mobilya parçası yıllar geçtikçe değer kazanabilir ve 'yaşlı' yerine 'klasik' veya 'tarihi' olarak tanımlanabilir. Bu durum, insan dışı varlıkların yaşlılık durumunun varlığın türüne ve kullanım ömrüne göre farklılık gösterdiğini ifade etmektedir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *Taaffüf* romanında, ceket giymiş bir kadın ile kışa benzeyen ihtiyarlar bulunur: "*Şöminenin iki tarafına konulan heykeller nazarıdikkat ve ehemmiyetinizden tebaüd edecekler mi? Dikkatli bakınız alçıdan dökülmüş şeyler değildir. Bazı terkibat ile balgamı mermer taklidi olarak döktürülmüş şeyler de değildir. Halis beyaz mermer üzerine el ile hakkolunmuş asar-ı üstadanedendirler. Birisi cemal ve sevda müekkilesi Venüs'ü tasvir ediyor. Diğeri ise sanayi-i nefise ve akıl ve hikmet*

*müekkilesi Minerva'dır. Böyle esatir-i evveline müteallik heyakile rağbet bizim Osmanlılığımız aleminde henüz taammüm etmemiş olduğundan, şurada ne kadar alafranga bir yerde bulunduğumuzu bunlarla kıyas etmelisiniz*" (s. 9). Hikâyede, bu heykellerin alafranga tarzda yapıldığı ve Osmanlı toplumunda henüz yaygın olarak kabul görmemiş olan batı tarzı sanat anlayışını temsil ettiği belirtilmektedir. Heykellerin biri Venüs'ü, diğeri ise Minerva'yı betimlemektedir. Venüs, mitolojide aşk, güzellik ve doğanın sembolü olarak bilinir. Venüs heykeli, duygusallık ve romantizm gibi kavramlarla ilişkilendirilebilir. Minerva ise bilgelik, zekâ ve sanatın koruyucusu olarak tanınır. Minerva'nın heykeli, zekâ ve sanatın değerini vurgular. Ancak önemli bir nokta, bu heykellerin dikkat çeken özelliğinin sadece betimlenen figürlerin sembolizmasıyla sınırlı olmamasıdır. Aynı zamanda, heykellerin malzemesi ve yapım tekniği de yaşlılık nitelemesine vurgu yapar. Metinde, heykellerin alçı değil, halis beyaz mermer üzerine el ile hakkolunmuş eserler olduğu belirtilmektedir. Bu, heykellerin dayanıklılığı, zaman içinde yaşlanma ve değerlerinin uzun ömürlü olmasıyla ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla, bu heykellerin yaşlılık nitelemesine vurgu yapması, sadece betimledikleri figürlerin yaşlılıkla ilişkilendirilmesi değil, aynı zamanda malzeme ve yapım tekniğinin de bu nitelemeyi desteklemesiyle ilgilidir. Bu, romanın içinde bulunduğu dönemin toplumsal ve kültürel bağlamının derinlemesine anlaşılmasına yardımcı olur.

İncelenen romanlarda insan dışı varlıklara yüklenen yaşlı nitelemeleri aşağıdaki gibidir:

Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası* romanında "*...yaşlı ağaçların, kararsız gençlere benzetilmesi*" (s. 22), "*Benim doru beygirler gibi pek ihtiyar olmuş, kupayı zor çekiyorlar*" (s. 222); Nabizâde Nâzım'ın *Karabibik* romanında "*Durali'nin satılık hayvanı (üstelik ihtiyar, bir gözü de kör)*" (s. 40); Ahmet Mithat Efendi'nin *Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Âlemi* romanında "*Otların, ağaçların bile genci, körpesi ihtiyarından, kartından fark olunmaz mı?*" (s. 109); *Müşahedat* romanında "*…bazısının öküzleri ihtiyar*" (s. 74); Mehmet Rauf'un *Ferda-yı Garam* romanında "*Burası zamanla yüksek ve yaşlı ağaçlarla taçlanmış*" (s. 59); Ebubekir Hâzım'ın *Küçük Paşa* romanında "*...beş on ihtiyar söğüt*" (s. 115), Salih'e "*evde sarf olunacak suları çeşmeden taşımak, Güssün'ün beşiğini sallamak, kirli bezlerini yıkamak yaşlı çalı çırpı, tezek ile tutuşuncaya kadar ocağı zayıf ciğerleriyle körüklük etmek, ineği öküzleri sulamak, Mevlut'u gezdirmek, pek çamurlu yerlerde sırtına bindirip çıplak ayaklarıyla yere bastırmamak*" (s. 129) örnekleri verilebilir. Burada çalı çırpının yaşlılığının

vurgulanması, onun güçsüzlüğünü daha da belirginleştirir. Yaşlı çalı çırpı, gençliğinde yaptığı işlerin artık üstesinden gelemeyen ve bu görevleri zorlanarak yerine getirmeye çalışan bir karakter olarak betimlenir. Onun yaşlılığı, fiziksel gücünü yitirmesiyle birlikte artık eski işleri yapamayacak durumda olduğunu gösterir. Filibeli Ahmet Hilmi'nin *A'mâk-ı Hayal* romanında "*Birkaç yüz yaşında iri ağaçların gölgesi altında yürümek…*" (s. 10) yaşlı ağaçların kabristanın manzarasına kattığı heybeti ve korkuyu vurgularken aynı zamanda onların yaşlılığını ve zamanla kazandıkları büyüyü anlatır. Ağaçlar, yıllar boyunca burada büyümüş ve gelişmişlerdir, bu nedenle de insanların duygularını etkileyen bir atmosfer oluştururlar. Râci'nin yaşlı ağaçlar karşısındaki duyguları hem hayranlık hem de korku içerir. Bu, yaşlı ağaçların insanoğlunda hem saygı uyandıran bir etki yarattığını hem de bir tür korku ve huşu hissiyatı oluşturduğunu gösterir. Ayrıca, Râci'nin her geçişinde kabristanı ziyaret etme arzusu duymasına rağmen, ağaçların etkileyici görüntüsü ve duvarlarının sağlamlığı, onu ziyareti gerçekleştirmekten alıkoyar. Bu şekilde, yaşlı ağaçlar, çevrelerine kattıkları mistik atmosferle ve insanların duygularını harekete geçiren görünümleriyle, insan dışı varlıklara yüklenen yaşlı nitelemesi kapsamında vurgulanır. Yazar, bu ağaçları kullanarak doğanın gücünü ve zamanın geçişini anlatırken, aynı zamanda insanların duygusal deneyimlerini de aktarır.

Halide Edip Adıvar'ın *Handan* romanında "*İmam Feyzi, ihtiyar gözlerinde bir çocuk sevinciyle güldü*" (s. 27), "*…tamamen ihtiyarlayan yüzünde tereddüt, korku ve eza görüyordum*" (s. 102); *Ateşten Gömlek* romanında "*Dudakları sarkmış, gözleri sönmüş, burnunun etrafında ihtiyar çizgiler…ölü sessizliğiyle oturuyordu*" (s. 34), "*Küçük yüzü kuru bir ihtiyar kafasına benziyordu*" (s. 170), "*İhsan'ın yüzü yine iki yüz yaşında gibi oldu*" (s. 182); Reşat Nuri Güntekin'in *Çalıkuşu* romanında "*…yüzünü sağa çevirdiği zaman hemen hemen genç bir adam; sola çevirdiği zaman ise o adam birdenbire gidiyor, yerine beyaz sakallı o ihtiyar yüzü gülümsüyordu*" (s. 133); Halide Nusret Zorlutuna'nın *Küller* romanında "*…ihtiyar ağaçlar*" (s. 34); Peyami Safa'nın *Gençliğimiz* romanında "*Kaderimle yaptığım boğuşmaların koyu izlerini taşıyan bu yüz…çentiklerini, oyuklarını, kazıntılarını bu çatkın ve ihtiyar yüzde seçiyorum*" (s. 61), "*…ihtiyarlamış, çürümüş, kamburlaşmış ağaç*" (s. 71) ifadelerine yer verilir.

Bu alıntılar, yaşlılıkla ilgili metaforik ifadelerin, insan dışı varlıklar üzerinden de kullanıldığını göstermektedir. Örneğin, yaşlılıkla ilgili kavramlar, özellikle doğal ve

insan dışı varlıkların betimlenmesiyle ifade edilir. Yaşlılık, kuruluk, kırışıklık gibi fiziksel belirtiler, ağaçların yaşlılıkla ilgili olarak kullanıldığı birçok yerde görülür. Ayrıca, yaşlılıkla ilişkilendirilen nitelikler, insan karakterlerin yanı sıra hayvanlar ve nesneler üzerinden de anlatılır. Bu, yaşlanmanın insanlarla sınırlı olmadığını, doğadaki diğer varlıkların da yaşlanma süreçlerinde benzer özellikler gösterebileceğini vurgular. Bu tür ifadeler, yaşlılığın evrensel bir kavram ve insan deneyiminde yaygın olarak kullanılan bir metaforik araç olduğunu gösterir.

# SONUÇ

“Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türk Romanında Yaşlılık Algısı” başlıklı bu çalışmada, Tanzimat’tan Cumhuriyet Dönemi’ne kadar uzanan süreçte Türk romanında yaşlılık kavramının nasıl ele alındığı ve bu algının zamanla nasıl değiştiği incelenmiştir. Çalışma, Tanzimat edebiyatının sosyal ve kültürel dinamiklerinin yaşlılık algısına etkilerini araştırarak, Cumhuriyet’in modernleşme hamlelerinin bu algıyı nasıl dönüştürdüğünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. Eserlerdeki karakterlerin yaşlılıkla ilgili temsilleri, dönemin toplumsal yapısı, aile içindeki roller ve bireysel yaşam tecrübeleri bağlamında analiz edilmiştir.

Tez çalışmasının birinci bölümünde, yaşlılık olgusunun kavramsal ve kuramsal boyutları ele alınmıştır. Bu kapsamda, öncelikle yaşlılık ve yaşlanma kavramları tanımlanmış, ardından yaşlılık döneminin genel özellikleri incelenmiştir. Yaşlılık dönemine ilişkin fiziksel, bilişsel ve sosyal özellikler ayrı başlıklar altında değerlendirilmiştir. Ayrıca, yaşlılık ve yaşlanma süreçlerine dair kuramlar açıklanmış; bu süreçlere sosyolojik ve psikolojik perspektiflerden bakış açısı geliştirilmiştir. Son olarak, geleneksel ve modern toplumlarda yaşlılık algısı ve yaşlılığa yaklaşım biçimleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Yaşlılık; bireyin, doğumundan itibaren yaşadığı süreyi ifade eden bir kavramdır. Yaşlanma ise bu sürecin bir parçasıdır ve ömür boyu devam ederek ölümle son bulmaktadır. Yaşlılık süreci biyolojik, psikolojik ve sosyal değişimleri içermektedir. Biyolojik etkenler, yaşlanmayı etkileyen biyolojik unsurları; psikolojik etkenler kişisel, duygusal ve bilişsel faktörleri kapsamaktadır. Sosyokültürel etkenler ise yaşlanmanın gerçekleştiği sosyal çevre ve kültürel etkileri ifade etmektedir. Yaşlanma türlerinden sayılan kronolojik yaşlanma, bireyin biyolojik yaşına dayalı olarak tanımlanır ve genellikle belirli bir yaş sınırına ulaşıldığında kişinin yaşlı olarak kabul edilmesini ifade etmektedir. Biyolojik yaşlanma, vücudun fizyolojik işlevlerindeki değişimleri ifade eder. Bu değişimler arasında organ rahatsızlıkları, işitme veya görme kaybı, bağışıklık sistemi faaliyetlerinde azalma, genetik dengesizlik ve diğer fiziksel değişimler bulunmaktadır. Psikolojik yaşlanma ruhsal davranış ve bilişsel becerilerdeki değişimleri içermektedir. Bilişsel beceriler arasında dikkat, zekâ, öğrenme, dil, bellek ve diğer zihinsel yetiler yer almaktadır. Ekonomik yaşlanma bireyin ekonomik üretkenliğinin

azalması ve emeklilik gibi ekonomik etkinliklerin sona ermesiyle ilişkilendirilmektedir. Modernleşme süreci, ekonomik yaşlanma kavramının önem kazanmasına ve bireylerin üretkenlikten çekilmeleriyle birlikte toplumsal statülerinin de değişmesine yol açar. Diğer bir yaşlanma türü olan sosyolojik yaşlanma ise bireyin toplumsal rollerine, statüsüne ve toplum içindeki yerine göre değerlendirilmektedir. Bu tür yaşlanmada, bireyin yaşına ek olarak toplumsal normlar ve beklentiler de önemli bir rol oynamaktadır. Bu farklı yaşlanma türleri, yaşlılık olgusunun nasıl algılandığını ve bireylerin yaşlılık döneminde karşılaştıkları zorlukları anlamak için kritik bir çerçeve sunmaktadır.

Yaşlılık, geleneksel toplumların geniş aile yapıları içinde belirginleşen bir statüdür ve yaşlılar, toplumun karar alma süreçlerine katılım açısından önemlidir. Modern toplumlarda yaşlılık, genellikle istenmeyen bir dönem olarak algılanır ve geciktirilmeye çalışılır. Modernleşme süreci, yaşlılığın algısını değiştirmiş; fiziksel ve psikolojik değişimlerle yaşlanan bireyleri olumsuz etkilemiştir. Wilhelm Schmid'in ifadesiyle modern dönemde yaşlanma bir sorun olarak algılanmış ancak yaşlanmanın doğal bir süreç olduğu da ifade edilmiştir. Wilhelm Schmid, yaşlanmanın, bireyin doğal yaşam döngüsüne uyum sağlaması gereken bir süreç olduğunu vurgulamaktadır. Türk toplumunda yaşlılık, kültürel ve dinî ögelerle desteklenen bir ayrıcalık olarak görülür. Günümüzde hâlen Türk toplumunda yaşlıya saygı önemli bir değerdir.

Yaşlılık olgusu her dönemde farklı şekilde ele alınmaktadır. Toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamda yaşlı bireylere bakış açısı değişiklik göstermektedir. İlkel toplumların bazılarında yaşlı bireyler bilge olarak değer görürken, bazı topluluklarda ise kötü muameleye maruz kalır. Yaşlılara karşı yapılan muamele hem zamanın şartlarına hem de mekâna göre değişmektedir. Yerleşik yaşam, yaşlılara daha fazla değer verilmesine ve toplumsal kategorizasyonun bir parçası olmalarına olanak tanır ancak modernleşme ile birlikte maddiyatın ön plana çıkması, yaşlıların bilgi ve birikimlerine duyulan saygıyı azaltmaktadır. Modernleşme döneminin başlangıcı sayılan Endüstri Devrimi'nin getirdiği yaşam tarzındaki değişimler; yaşlıların rol, statü ve saygınlığını olumsuz olarak etkiler. Modern olarak kabul gören ailelerde yaşlılık statüsü, aile içindeki rol ve işlevlerini kaybederken geleneksel özelliklerin korunabildiği kırsal alanlardaki ailelerde bu statünün bazı özelliklerinin sürdürüldüğü görülmektedir.

Modernleşmeyle birlikte yaşlılık sorunlarında da önemli bir artış olduğu belirtilmektedir. Özellikle yaşlı bireylerin, topluma ekonomik katkı sağlayamamaları ciddi bir sorun olarak algılanmakta ve yaşlılar bağımlı, sosyal özerklikten yoksun, dışlanmış ve üretici dünya için yük olarak görülmektedir. Yaşlılık döneminin değersizleşmesinde "yaşlılık yükü" kavramı önemli bir rol oynar. Bunun en belirgin sebebi ise yaşlı bireylerin sosyal güvenlik sistemine olan yüklerinin fazla olmasıdır. Bu ekonomik baskı da yaşlı bireylere karşı olumsuz algıyı pekiştirmektedir.

Türkiye'deki duruma baktığımızda, yaşlılıkla ilgili sorunlar modernleşme süreci ile birlikte aile yapısında değişikliklere neden olmakta, küçülen ailelerde yaşlıların destek bulma ve yaşama koşulları zorlaşmaktadır. Ancak Türk toplumunda yaşlı bireyler hâlâ genellikle aile içinde değerli bireyler olarak görülmektedir. Bu aile yapılarında yaşlılara sağlanan aile desteği de önemli bir rol oynamaktadır. Sonuç olarak yaşlılıkla ilgili konularda toplumsal ve kültürel faktörlerin etkili olduğu, geleneksel ve modern değerlerin bir arada bulunduğu bir dönemden geçildiği söylenebilir. Yaşlılıkla ilgili toplumsal ve kültürel dinamiklerin karmaşıklığını anlamak için, yaşlılık kuramlarının farklı perspektiflerini incelemek önem arz etmektedir.

Alan yazında ele alınan yaşlılık kuramları dokuz ana başlık altında incelenmektedir. İncelenen kuramlar, yaşlanmanın çok boyutlu yapısını anlamak için önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Yaşlı bireylerin toplumsal ve bireysel deneyimlerini geniş bir bağlamda değerlendirmenin yanı sıra, yaşlılık sürecindeki değişimleri ve zorlukları derinlemesine incelemeye olanak tanımaktadır. Çalışmada bu kuramların kullanımı, yaşlanma sürecinin farklı yönlerini sosyolojik ve psikolojik açıdan ele alarak, yaşlılıkla ilgili yapısal ve bireysel dinamikleri anlamayı hedeflemektedir. Örneğin, İlişki Kesme Kuramı, yaşlı bireylerin emeklilikle birlikte sosyal ilişkilerinde azalma eğiliminde olduklarını ve sosyal çevrelerinden geri çekildiklerini açıklamaktadır. Bu kuram, sosyal izolasyonun yaşlı bireyler üzerindeki etkilerini anlamak açısından önemlidir. Etkinlik Kuramı, yaşlıların aktif kalmalarının fiziksel ve psikolojik sağlıklarına katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu kuram, yaşlılıkta etkin olmanın bireyler üzerindeki olumlu etkilerini incelemeye olanak sağlar. Rol Bırakma Kuramı ise yaşlanma sürecinde bireylerin kaybettikleri rollerin yerine yeni roller ve ilgi alanları edinmesinin sosyal çevre ve bireyin psikolojisi üzerindeki etkilerini ele alır.

Bu kuramsal yaklaşımlar, yaşlılık olgusunun karmaşıklığını ve çok boyutlu yapısını anlamak için bir temel oluştururken, bu perspektifler aynı zamanda yaşlı bireylerin toplumsal ve bireysel deneyimlerini daha geniş bir bağlamda değerlendirmemize olanak tanımaktadır. Bu çerçevede, yaşlılık olgusunu sosyolojik ve psikolojik açılardan ele almak, bireylerin yaşlılık döneminde karşılaştıkları zorlukları ve bu süreçte yaşadıkları değişimleri anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Sosyal gerontoloji, yaşlılığın sosyal yönlerini inceleyen bir alan olarak tanımlanır ve alt dalları arasında biyolojik gerontoloji, sosyal gerontoloji ve geriatri bulunmaktadır. Yaşlılık sosyolojisi, sosyal gerontoloji ile iç içe geçmiş bir disiplin olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yaşlılık konusundaki sosyolojik bakış açısının önemi vurgulanmaktadır. Yaşlılık dönemi genellikle dinî inanç ve ibadetlerin arttığı bir evre olarak bilinir ve sıkça ölümle ilişkilendirilir. Fiziki benlikte yaşanan zayıflığa rağmen yaşlı bireyler manevi değerlere sahip olabilir ve dinî inançlar, sosyal ve manevi sorunlarla başa çıkma fırsatı sunabilir. Yaşlılıkta dinî ritüellere katılımın, yaşam doyumu üzerinde olumlu etkileri olduğu gözlemlenmiştir.

Yaşlılık psikolojisi genel olarak bilişsel beceriler, ruhsal değişimler ve sosyal ilişkilerle ilgilidir. Yaşlanma sürecinde bireylerin karşılaştığı psikolojik sorunlar, deneyimlerine ve kişilik özelliklerine bağlı olarak farklılık gösterir. Yaşlılık döneminde depresyon, kaygı ve benmerkezcilik gibi psikolojik sorunlar ortaya çıkabilir. Sosyal psikolojik yaşlanmada; bireyin çevresiyle kurduğu ilişkiler, değerler, tutumlar ve sosyal rollerdeki değişimlere odaklanılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türk romanında yaşlılık olgusunun ele alınış biçimleri kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Bu bölümde ilk olarak Türk romanında toplumsal değişim eğilimleri çerçevesinde modernleşme ve yaşlılık ilişkisi değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, modernleşmenin Türk romanında yaşlılık olgusuna nasıl yansıdığı ve roman ile yaşlılık arasındaki ilişkinin nasıl şekillendiği incelenmiştir. Yaşlılık olgusunun Türk romanına yansıma biçimleri başlığı altında, Türk edebiyatının roman türünde yaşlılık olgusunun nasıl temsil edildiği ve genel anlamda yaşlılığın edebiyattaki görünümleri ele alınmıştır. Türk romanında yaşlılık tanımları ve yaşlılığın temsili konusu, yaşlılık imajı, yaşlılık göstergeleri, roman yazarlarının bakış açısından yaşlılık göstergeleri ve yaşlılıkla ilgili bazı kavram ve değerler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Ayrıca, yaşlılık

anlayışında zamanla meydana gelen değişim ve dönüşümler tartışılmış, bu kapsamda yaşlılık algısının sosyal değerden sosyal soruna doğru nasıl evrildiği incelenmiştir. Bu alt başlık altında, yaşlılık söylemi ve bu söylemin romanlara yansımaları, yaşlılığa ilişkin yaklaşımlar ve yaşlı kişinin temsilleri ele alınmıştır. Yaşlılık temsiline farklı yaklaşımlar da bu bölümde detaylandırılmıştır. Son olarak, kültürel bağlamda yaşlılık konusu ele alınmış ve bu bağlamda Türk romanında yaşlılığın kültürel ve toplumsal bağlamda nasıl işlendiği incelenmiştir. Bu bölüm, Türk romanında yaşlılık olgusunun çok yönlü bir analizini sunmayı amaçlamaktadır.

Türk romanı bağlamında yaşlılık olgusunu ele alan bu çalışma, yaşlılık kavramını özellikle romanlar aracılığıyla anlatmanın ve anlamanın önemini öncelemektedir. Bu türlerdeki eserler, yaşlı bireylerin toplum içindeki saygın rolünü, deneyimlerinin değerini ve insanlara kılavuzluk etme özelliklerini vurgulayarak yaşlılığı zengin bir bakış açısıyla sunmaktadır. Geleneksel köy ailesi yapısının yaşlılık üzerindeki etkileri, toplumsal değişim ve roman bağlamında yaşlılık, modernleşme ve yaşlılık ilişkisi çalışmada detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. Geleneksel ve modern toplumların yaşlılık anlayışları, sosyal değişimlerin ve teknolojinin yaşlı bireyler üzerindeki etkileri gibi konular işlenmektedir. Modernleşme sürecinin yaşlılık kavramını nasıl değiştirdiğine, teknolojinin yaşlılar üzerindeki etkilerine ve modern toplumlardaki yaşlıların sosyal statüsündeki değişikliklere dikkat çekilmektedir. Ayrıca romancıların, eserlerinde yaşlılık temalarını nasıl işledikleri ve kuşaklar arası aktarımın romanlardaki rolü de ele alınmaktadır.

Tarihsel bir gerçek olarak, gençler ve yaşlılar arasındaki iletişim sorunları ve kuşak çatışmalarının, sosyal bir sorun olarak varlığını sürdürdüğü bu çalışmada gözlemlenmiştir. 1970 ve 1980'li yıllarda yazılan romanlarda, genç kadınların maddi durumu iyi olan yaşlı erkeklerle evlenmeleri ve aralarındaki yaş farkının büyük olması gibi temaların işlendiği tespit edilmiştir. Çocuk yaşta evliliklerin, genellikle yaşlı erkek-genç kadın evliliği bağlamında ele alındığı örnekler üzerinden bu durumun yarattığı çatışmalara dikkat çekilmiştir. İncelenen romanlarda, yaşlı erkek karakterlerin genç kadınlarla evlenmesi ve bu durumun çatışmalara yol açması sıklıkla vurgulanmıştır.

Türk romanında yaşlılık olgusunun, çeşitli şekillerde işlendiği ve yaşlı karakterlerin farklı biçimlerde tanımlandığı belirlenmiştir. Yaşlılığın genellikle gençlikle

karşılaştırıldığı ve romanlarda gençlerle yaşlılar arasındaki ilişkilerin merkezî bir tema olarak ele alındığı saptanmıştır. Romanlarda, yaşlılıkla bilgelik arasında sıklıkla kurulan bağlam, danışman niteliği taşıyan bilge karakterler aracılığıyla işlenmiştir. Bu bilge karakterler, yaşam tecrübelerini paylaşan, gençlere öğütler veren ve onların sorunlarına çözüm bulmaya çalışan figürler olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, yaşlılık temasının toplumsal değişimlerle birlikte nasıl şekillendiği ve yaşlı karakterlerin toplumdaki statüsünün ve algısının zamanla nasıl değişebileceği de inceleme konusu olmuştur.

Çalışma, biyolojik bir olgu olan yaşlanmanın, toplumsal normlar ve cinsiyetle nasıl ilişkilendirildiğini de araştırmıştır. Kadın bedeninin toplumsal süreçte cinsiyet ve güzellikle özdeşleştirilmesi ve bu durumun yaşlanma sürecine nasıl yansıdığı vurgulanmıştır. Özellikle, dönemin sosyal koşulları ve yazarların bakış açısıyla kadın karakterlerin farklı yönleri ve konumlarının ele alındığı tespit edilmiştir. Romanlarda kadın hakları, kadın-erkek eşitliği, görücü usulü evliliklerin yarattığı sorunlar, cariyelik kurumu ve yaşlı erkeklerin genç kadınlarla evlenmesi gibi konuların nasıl işlendiği araştırılmıştır. Bu bağlamda, genç kadınların yaşlanmayı kabullenme ve geleneklerle çelişmeden olgunlaşma sürecinde yaşadıkları çatışmaların öne çıktığı belirlenmiştir.

Bu çalışmada, yazarların yaşlılık imajını nasıl ele aldıkları ve bu imajın romanlarda nasıl işlendiğine dair bir analiz sunulmuştur. Yaşlanmanın zaman kavramıyla bağlantısı ve yaşlanma sürecinin insan psikolojisi üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur. Türk roman yazarlarının eserlerinde, yaşlı karakterlerin genellikle bilge ve rehber figürler olarak betimlendiği ve zamanın hızla geçtiği konusuna sıklıkla vurgu yapıldığı belirtilmiştir. Araştırmada, çeşitli örnekler üzerinden yazarların yaşlı karakterleri nasıl betimledikleri incelenmiştir. Yaşlı karakterlerin, ana karakterlere nasihatlerde bulunarak veya geçmişle ilgili anıları canlandırarak rehberlik ettiği gözlemlenmiştir. Ayrıca, yaşlı karakterlerin zamanla değişen dünyaya duydukları özlem ve geçmişle olan bağları üzerinden, modern yapı ile eski yapı arasındaki karşılaştırmalar ele alınmıştır. Yazarların, yaşlılığı sadece fiziksel bir gerileme olarak değil, aynı zamanda zihinsel gelişim ve tecrübe kazanma süreci olarak değerlendirdikleri vurgulanmıştır. Yaşlı karakterlerin, toplumsal ön yargılardan kurtulma ve deneyimlerini aktararak gençlere rehberlik etme gibi rolleri üzerinde durulmuştur. Ayrıca, yaşlı karakterlerin aile içindeki

rolleri ve psikolojileri üzerinden, yaşlı bireylerin sosyal anlamda çevrelerine katkı sağlayabilecek önemli bireyler olarak değerlendirildiği tespit edilmiştir.

Çalışmada, ölümle sıkça ilişkilendirilen yaşlılığın, gençlik kültürü ve kapitalist toplumlarda verimlilik ilkesiyle pragmatist bir ilişki içinde değerlendirildiği gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, yaşlılara yönelik ayrımcılığın kaynakları ve gençlerin yaşlılara yönelik tutumları eleştirel bir perspektifle incelenmiştir. Roman analizleri üzerinden, yaşlılık ve ölüm temalarının işlendiği çeşitli örnekler sunulmuştur. Yaşlılıkla birlikte ortaya çıkan sağlık sorunları da vurgulanmış; bağışıklığın azalması, fiziksel dayanıklılığın ve gücün eksilmesi gibi durumların sosyal etkileşimler üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Son olarak, yaşlılıkla birlikte çocuklaşma ve bağımlılığın artması durumları, romanlardaki karakterler üzerinden ele alınmış ve bu durumun toplumsal yansımaları değerlendirilmiştir.

Geleneksel ve modern toplumların yaşlılık algıları ve bu algılar üzerindeki değişimler çalışmada ele alınmıştır. Geleneksel toplumlarda yaşlılık, otorite figürleri, dinî inançlar ve yerel geleneklerle ilişkilendirilirken modern toplumlarda bu unsurların yerini liberal demokrasi, seküler yorumlar ve modern yapılar alır. Çalışma, yaşlılık algısının modern dönemde nasıl değiştiğini ve geleneksel değerlerin modern yaşam tarzlarıyla nasıl çatıştığını vurgulamaktadır. Yaşlı bireylerin değerlerinin, geleneksel toplumda erdemli olarak görülürken modern toplumda gericilikle eş değer tutulabildiği tespit edilmiştir. Modernleşme süreciyle birlikte yaşlılık algısının değişmesi ve bu değişimin toplumsal bir sorun olarak ortaya çıkması üzerinde durulmuştur. Yaşlılık algısının ön yargılarla şekillendiği ve özellikle hastane ve huzurevi gibi kurumlarda yaşayan yaşlılar hakkındaki yaygın ön yargıların toplumda kök saldığı ifade edilmiştir. Yaşlanma süreci ve yaşlılıkla ilgili tanımların, toplumsal yapı, politik ve sosyoekonomik faktörler, mekân ve zaman gibi değişkenlere bağlı olarak nasıl şekillendiği incelenmiştir. Bu değişkenliklerin, bireylerin yaşlanma süreçlerini ve yaşlılık algılarını nasıl etkilediği ortaya konulmuştur.

Çalışmada, yaşlılık söylemi konusu da ele alınmıştır. Yaşlılığın bir süreç olarak tanımlandığı ve yaşamın her anında değişim ve denge içindeki hareketli bir düzenin var olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, “anti-aging” kavramının ortaya çıkışı ve yaşlanma karşıtı

bakımın psikolojik ve fiziksel sağlığı hedefleyen bir bilim olarak nasıl kullanıldığı tartışılmıştır. Yaşlanma karşıtı bakımın yanı sıra, "yaşlanma sanatı" kavramı da ele alınmış; bu kavramın, bireyin kendi yaşlanmasıyla baş etmeyi öğrenerek hayatın son evresinde anlam bulma ve bilinçli bir yaşam sürme amacını taşıdığı ifade edilmiştir.

Araştırmada, yaşlı karakterlerin evlilik arzularının toplumsal algıdaki değişimlere nasıl yansıdığına dair çeşitli örnekler incelenmiştir. Yaşlı bireylerin, toplumsal yapının kültür taşıyıcısı olarak görüldüğü ve geçmiş ile bugün arasında bir köprü işlevi gördüğü vurgulanmıştır. Geleneksel anlayışlarda yaşlılık; bilgelik, tecrübe ve geçmişin bir parçası olarak değerlendirilirken modernleşme sürecinde bu algının değiştiği tespit edilmiştir. Çalışma, yaşlanmanın modernleşmesi kuramını ele alarak "yaşlılık bilgeliktir" anlayışının zayıfladığını savunmaktadır.

Modern dönemde, teknolojik gelişmelerin yaşlıların bilgi otoritesini kaybetmesine ve yaşlılıkla ilgili değerlerin değişmesine yol açtığı belirtilmiştir. Yaşlanma sürecinde dindarlaşma eğilimleri incelenmiş; yaşlı bireylerin dinî değerlere bağlanma potansiyelinin bireysel faktörlere bağlı olarak nasıl değişebileceği üzerinde durulmuştur. Yaşlanmanın dinî yönelimi nasıl etkilediği, boş zaman, tecrübe ve geçmiş dinî portrelerin etkisi göz önüne alınarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, dönem romanlarında yaşlılık ve din ilişkisi incelenmiş; farklı dönemlerdeki yaklaşımlar ve karakter betimlemeleri üzerinden yaşlılık ve din temasının nasıl ele alındığı tartışılmıştır.

Endüstrileşme, kentleşme ve tıbbi ilerlemelerin, yaşlı bireylerin ekonomik ve sosyal rollerini olumsuz yönde etkilediği ve yaşlılığa dair olumsuz imajların geliştiği gözlemlenmiştir. Ancak son yıllarda, yaşlılık kavramının yeniden değerlendirildiği ve yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerinin önemsendiği belirtilmiştir. Toplumsal normlar ve politikaların yaşlılara yönelik destekleri artırdığı, bu nedenle yaşlılık kavramının toplumsal normlar ve politikaların etkisiyle sürekli dönüşüm geçirdiği vurgulanmıştır. Romanlardaki yaşlılık temsilleri üzerinden, yaşlılık algısı ve yaşa dayalı ayrımcılık da ele alınmıştır.

Çalışmada, iki farklı yaşlı kişi temsilinden bahsedilebilir. İlk örnekte, yaşlı bir kadın karakterin şefkatli ve yardımsever bir figür olarak betimlendiği, dolayısıyla olumlu bir imajla değerlendirildiği görülmüştür. Diğer bir örnekte ise, yaşlı bir kadın karakterin

başlangıçta olumlu bir figür olarak değerlendirilmesine karşın, olayların gelişimi sonucunda olumsuz bir karaktere dönüştüğü tespit edilmiştir. Son olarak, başka bir örnekte, yaşlı bir kadın karakterin kendi çocuğuna şiddet uygulayan ve trajik bir şekilde hayatını kaybeden olumsuz bir figür olarak betimlendiği gözlemlenmiştir. Bu örnekler, romanlarda yaşlı karakterlerin çeşitli özellikler taşıyabileceğini ve aralarında iyi-kötü ayrımının yapılabileceğini göstermektedir.

Yaşlılık, biyolojik faktörlerin etkisiyle bireylerde zihinsel değişimlere yol açarken, sosyal çevreye aidiyet ve sosyal hayattaki aktiflikle de bağlantılıdır. Cinsellik ise yalnızca biyolojik bir olgu olmayıp, psikolojik, kültürel, sosyal, dinî ve ekonomik unsurlarla karmaşık bir yapı oluşturur. Bu çalışmada, romanlardaki örnekler üzerinden yaşlılık ve cinsellik arasındaki bağlantı incelenmiştir. Yaşlı bir karakterin, yaşına rağmen genç bireylerle cinsel ilişkiler yaşaması örneği üzerinden, cinselliğin yaşlılık döneminde de devam edebileceği vurgulanmıştır. Cinsellik, aile kurulumunda önemli bir rol oynarken, yaşlılık döneminde cinsel etkinlik azalabilir; ancak yaşamın ileri dönemlerine kadar sürebilir. Bir diğer örnekte, yaşlı bir adamın genç bir bireyle evlenmesi ve cinsel iktidarsızlık konusundaki mizahi anlatım, yaşlılık ve cinsellik arasındaki ilişkiye ironik bir bakış açısı sunmaktadır. Ayrıca, yaşlı bir karakterin, yaşlı eşinin cinsel iktidarsızlığına tepki olarak genç bir bireyle ilişkiye girmesi, yaşlılık döneminde cinsellik ve cinsel kimlik algısına dair önemli bir örnek teşkil etmektedir. Çalışmada, cinsellikle ilgili tabular ve toplumsal normların yaşlılık döneminde nasıl etkilendiği, yaşlı bireylerin cinsel kimliklerinin nasıl algılandığı da incelenmiştir. Romanlarda yaşlı karakterlerin cinsel tercihleri, yaşadıkları ilişkiler ve toplumdan aldıkları tepkiler, yaşlılık ve cinsellik konusundaki farklı yönleri gözler önüne sermektedir. Ahlak, cinsel sapkınlık, fuhuş gibi konular da romanlarda ele alınmış ve yaşlılık dönemindeki bireylerin cinsel yaşamlarının sosyal normlar ve değerlerle nasıl şekillendiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, aşk teması yaşlılık bağlamında ele alınmış; yasak aşkların, yaşlı karakterlerin duygusal ve cinsel yaşamlarındaki çatışmaların edebi örnekleri incelenmiştir.

Çalışmada, yaşlılığın kültürel bağlamı ele alınıp antropolojik bir perspektifle toplumsal yapıdaki yaşlılık kategorisine odaklanılmaktadır. Bu kategori; aile, bebek, çocuk, yetişkin ve yaşlı gibi yaşam evrelerini içermektedir. Yaşlılığa geçiş, diğer evrelerden

daha az ritüelleştirilmiş bir süreçtir. Fiziksel değişimlerin yanı sıra duygusal ve manevi güç de bu dönemle ilişkilidir. Türkiye'de yaşlılara yönelik toplumsal tavır, geleneksel Türk kültürü ve İslam öğretilerinde bulunan yaşlılara saygı anlayışına dayandırılmaktadır. Bu pozitif tavır, geleneğin ve dinî öğretilerin yaşlılara değer verme zemininden kaynaklanır. Doğu toplumlarında yaşlılığın bilgelik getireceği inancı belirgin iken Batı toplumlarında yaşlılar muhtaç, aciz ve kısıtlanmış varlıklar olarak görülür. Edebî eserler üzerinden kültürler arası farklılıklar ve yaşlılık konusu işlenirken yaşlılara olan saygının, toplumsal normları şekillendirdiği vurgulanmıştır. Yaşlılardan beklentilerin Batı ve Doğu toplumlarında farklılık gösterdiği üzerinde durulmuştur. Yaşlı bireylerin, bilgelikleri ile toplumlarına etki edebilecekleri düşüncesi değerlendirilmiştir. Roman örnekleri ve kültürel bağlamda yaşlılığın işlendiği eserler üzerinden yaşlı karakterlerin toplum içindeki rolleri, saygınlıkları ve yaşadıkları ilişkiler detaylı bir şekilde analiz edilmiştir.

Türkiye'deki yaşlılara yönelik toplumsal tavır, geleneksel Türk kültürü ve İslam öğretileri ile ilişkilendirilmektedir. Doğu toplumlarında yaşlılığın, muhafazakâr aile yapıları ve bilgelik anlayışıyla şekillendiğini belirtmek gerekir. Ayrıca Batı ve Doğu toplumlarının yaşlılığa bakış açısındaki farklılıklar, gençlik ile yaşlılığın toplumsal rol ve statüsü gibi konulara da bu çalışmada değinilmektedir. İncelenen romanlardan verilen örneklerle yaşlılık temalarına vurgu yapılmaktadır. Yaşlılıkla ilgili töresel bazı uygulamalara da değinilmiştir. Örnekler aracılığıyla, yaşlılara gösterilen saygının edebî eserlerde nasıl işlendiği açıklanmaktadır. Son olarak; yaşlılığın bazı toplumlarda ekonomik etkileri ve yaşlı bireylerin toplumsal statüsündeki değişikliklerin ele alındığı bölümlerde, fakirlik ve yokluk nedeniyle yaşlıların ailelerinden dışlanması, bu toplumların yaşlılıkla ilgili tutumlarını etkileyen bir faktör olarak açıklanmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, yaşlılık olgusunun farklı açılardan ele alındığı kapsamlı bir analiz sunulmaktadır. Bu bölümde, yaşlıları nitelemek için kullanılan olumlu ve olumsuz ifadeler incelenmiş, yaşlılıkla ilgili mekân ve sosyal çevrenin etkileri değerlendirilmiştir. Kırsal ve şehir hayatında yaşlılığın nasıl algılandığına dair tespitler yapılmış, yaşlıların birlikte yaşadıkları kişilere, cinsiyetlerine, eğitim durumlarına, maddi durumlarına ve mesleki konumlarına göre sınıflandırılması ele alınmıştır. Yaşa göre yaşlılık konumu ve medeni durumun yaşlılık algısına etkisi de incelenmiştir. Ayrıca, yaşlı bireylerde soyut ve somut olgular, din algısı, otorite, para, kadın, aşk,

cinsellik, hastalık ve ölüm gibi kavramlar üzerinden tartışılmış; kuşak çatışması, dil ve kültüre ait yaşlılık söylemi, kılık/kıyafet ve fiziksel görünüm gibi temalar işlenmiştir. Yaşlıların sevgi, saygı görme durumu, kötü muameleye maruz kalma, yaşlılık ve zaman algısı, akran dayanışması, uğraş alanları, mizaç ve karakter özellikleri ile değişkenlik gösteren yaş ve yaşlılık söylemleri de detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Son olarak, insan dışı varlıklara yüklenen yaşlı nitelemeleri incelenerek bu kavramların yaşlılık söylemine etkisi değerlendirilmiştir.

Yaşlı bireyleri nitelemek amacıyla kullanılan ifadeler, olumlu ve olumsuz olarak geniş bir yelpazede değerlendirilmiştir. Çalışmada, yaşlılığın bilgelik kaynağı olarak algılandığına ve yaşlıların genç nesillere rehberlik ettiklerine dikkat çekilmiştir. Yaşlı bireylerin toplumsal rollerinin sadece yaşlılıkla sınırlı olmadığı, aynı zamanda bilgeliğin ve deneyimlerin aktarımında önemli bir yer tuttukları vurgulanmıştır. Sosyal ritüeller aracılığıyla yaşlılara duyulan saygı ve hürmetin toplumsal bir değer olarak simgesel bir şekilde ifade edildiği örnekler incelenmiştir. “Mübarek” gibi kavramlar, yaşlı bireylerin toplumsal değerlerini ifade eden diğer önemli terimler olarak öne çıkmıştır. İncelenen romanlarda yaşlı bireyleri nitelemek için kullanılan olumlu sıfatlar arasında iffetli, müşfik, hürmetli, münevver, fazıl, zeki ve lâtif gibi ifadeler yer almıştır. Bu sıfatlar, yaşlı bireylerin ahlaki değerlere sahip, merhametli, bilgili ve toplum içinde değerli olduklarını vurgulamaktadır. Olumsuz ifadeler ise genellikle yaşlı ayrımcılığına işaret etmekte ve bu ayrımcılığın ön yargılarla ve aşağılayıcı sözcüklerle ifade edildiği gözlemlenmektedir. Bazı metinlerde, yaşlı karakterlerin fiziksel durumlarından ötürü olumsuz bir şekilde betimlendiği, bunaklık gibi özelliklerle nitelendirildikleri görülmüştür. Yaşlıların fizyolojik durumlarından kaynaklı olarak aşağılayıcı ifadelerle betimlendiği ve bu ifadelerin yaşlıları küçümsemek amacıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Olumsuz ifadeler arasında sıkça tekrarlanan “kocakarı” söyleminin de yaşlıları küçümsemek için kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca, bazı metinlerde yaşlı karakterlerin hastalıklı, cinnet geçiren veya inmeli olarak betimlendiği ve bu durumların yaşlıları olumsuz bir şekilde göstermek amacıyla kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Yaşadıkları yere göre yaşlı sınıflandırması ele alındığında, köyde yaşayan yaşlı bireylerin genellikle doğayla iç içe bir yaşam sürdükleri, toplumsal bağlarına büyük önem verdikleri ve geleneksel değerlere sıkı sıkıya bağlı oldukları görülmektedir. Bu

bireylerin köydeki yaşamlarının, geleneksel ve toplumsal bir çerçevede ele alındığı tespit edilmiştir. Kentte yaşayan yaşlılar ise, şehir hayatının karmaşıklığı ve modernitenin etkileriyle nasıl başa çıktıkları üzerinden betimlenmiştir. Kent yaşamının getirdiği dinamikler, yaşlı bireylerin şehir hayatına nasıl adapte olduklarını ve moderniteye nasıl maruz kaldıklarını yansıtmak amacıyla ele alınmıştır.

Medeni duruma göre yaşlılık konumuna odaklanan çalışmada, bekâr, evli ve dul yaşlılar olmak üzere üç ana kategori ele alınmış ve her bir durumun yaşlılık deneyimlerini nasıl şekillendirdiği irdelenmiştir. Bekâr yaşlılar, genellikle sosyal izolasyon riski taşıyan bireyler olarak tanımlanmıştır. Arkadaşlarını ve akrabalarını kaybetmiş olmaları, bu yaşlıların en büyük sorunlarından biri olarak ele alınmıştır. Bekâr yaşlıların yalnızlık, sosyal izolasyon ve maddi sıkıntılarla başa çıkma zorunluluğu vurgulanmıştır. Ayrıca, sağlık sorunlarıyla tek başına başa çıkma gerekliliği, bekâr yaşlılar için önemli bir zorluk olarak belirtilmiştir. Evli yaşlılar, sağlık durumları, sosyal destekleri ve maddi güvenceleri açısından incelenmiştir. Evlilik, yaşlı çiftler için moral ve motivasyon kaynağı olabilir; finansal konularda karşılıklı destek, sosyal izolasyon riskinin azaltılması ve yeni arkadaşlıklar kurma fırsatları gibi avantajlar sağlayabilir. Dul yaşlılar ise, eşlerini kaybetmiş olan bireylerdir ve bu durumun sosyal ve duygusal açıdan birçok zorluğu beraberinde getirdiği ifade edilmiştir. Dul yaşlıların yaşadıkları zorluklar ve bu zorlukların üstesinden gelmek için toplumun desteğine duydukları ihtiyaç vurgulanmıştır. Çalışmada, dul yaşlıların yaşam kalitelerini artırmak için toplum tarafından daha fazla kaynak ve hizmet sağlanması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Yaşlı bireylerin deneyimleri, birlikte yaşadıkları kişilerle olan etkileşimleri üzerinden incelendiğinde, bu etkileşimlerin çeşitliliğini vurgulamak amacıyla bir sınıflandırma yapılmıştır. Bu sınıflandırma, yaşlıların aile üyeleri, arkadaşlar, komşular veya toplumsal gruplarla olan ilişkilerini ve sosyal ağlarını kapsamaktadır. Yaşlı bireylerin sosyal bağlantılarının ve farklı insanlarla olan etkileşimlerinin yaşam kalitesi üzerindeki etkileri derinlemesine araştırılmıştır. Özellikle tek başına yaşayan yaşlılar incelendiğinde, yaşlılık dönemindeki zorluklar, sosyal ilişkilerdeki zayıflıklar ve yalnızlık duygularının nasıl ortaya çıktığı sorgulanmıştır. Edebî eserlerde, yaşlı karakterlerin çevresindeki insanlarla olan etkileşimleri, destek sistemleri, çatışmalar ve sosyal izolasyon gibi faktörler betimlenerek, yaşlılık deneyimlerinin nasıl şekillendiği

ortaya konulmaktadır. Bazı eserlerde, yaşlı karakterlerin gençlerle olan ilişkileri ön plana çıkarılarak, yaşlılık deneyimlerinin temel dinamikleri açısından derin bir perspektif sunulmuştur. Genç kadınlarla yaşlı erkekler arasındaki evlilikler, toplumsal etik ve ahlaki sorulara yol açmakta ve bu konudaki edebî eserler, bu kompleks ilişkileri ele alarak okuyuculara derin düşünme fırsatı sunmaktadır.

Yaşlı bireyler, aileleriyle bir arada yaşamak suretiyle güçlü bağlar kurmakta ve yaşam deneyimlerini paylaşmaktadır. Edebî eserlerde, yaşlı karakterlerin genç nesillere bilgeliklerini aktararak kültürel değerlerin nesilden nesile geçmesine katkıda bulundukları gözlemlenmiştir. Aile içindeki ilişkiler bu bağlamda önemli bir rol oynamaktadır.

Çalışmada, yaşlı erkeklerin genellikle toplumsal statüleri, geçmiş kariyerleri veya aile yapıları üzerinden belirli bir rol modelini takip ettikleri görülmüştür. Yaşlı kadınların ise daha çok aile ilişkileri, annelik rolleri, ev içi görevleri ve toplumsal yaşamdaki kadınlık deneyimlerinin ön plana çıktığı tespit edilmiştir. Cinsiyete göre yaşlı sınıflandırmasının, yaşlılık deneyimlerinde cinsiyetin etkisini ortaya koymayı amaçladığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, ataerkilliğin kadının başarısını engellediği ve bazı eserlerde erkek üstünlüğünün açıkça görüldüğü belirlenmiş, bu durumun cinsiyet rollerini şekillendirmede etkili olduğu saptanmıştır. Romanlardaki kadın karakterlerin, toplumsal, tarihsel ve kültürel bağlamda nasıl şekillendirildiği ve denetlendiği üzerine odaklanılmıştır. Bu bağlamda, özellikle annelik rolünün, kadının yaşamını etkileyen temel unsurlardan biri olduğu görülmüştür. Yaşlı kadın karakterlerin toplum içindeki rolleri, kadın ve erkek arasında yaşlanma süreçlerinin farklılaştığı bir çerçevede ele alınmıştır.

Eğitimli ve eğitimsiz yaşlılar, romanlarda farklı karakterizasyonlara tabi tutulan yaşlı karakterlerin bir yansıması olarak ele alınmıştır. Eğitimli yaşlılar genellikle daha entelektüel ve deneyimli kişiler olarak betimlenirken, eğitimsiz yaşlılar daha sınırlı bilgiye sahip karakterler olarak sunulmaktadır. Bu farklılık, romanlarda yaşlı karakterlerin kişilikleri, davranışları ve yaşam deneyimlerinde çeşitlilik yaratmaktadır. Eğitimli yaşlı karakterler, genç nesillere rehberlik eden, hayatla bağlantılı olayları paylaşabilen ve sürekli öğrenmeye devam eden kişiler olarak betimlenir. Bu karakterler genellikle öğretmenlik veya entelektüel mesleklerle ilişkilendirilir. Eğitimsiz karakterler

ise, pratik bilgilere dayanan yaşam deneyimleri ve yerel bilgelikleri ile tanımlanır. Eğitimsiz yaşlılar, eserlerde toplumlarında saygı duyulan ve sevilen kişilikler olarak sunulabilirken, sosyal hayatta zorluklar yaşama veya iş gücü piyasasında rekabet edememe gibi durumlarla karşılaşabilirler. Romanlar, eğitimli ve eğitimsiz yaşlı karakterler arasındaki farklılıkları toplumsal sınıf, kültürel çevre, geçmiş deneyimler ve kişisel gelişim gibi faktörlere bağlamaktadır. Ancak bu sınıflandırmalar genelleme içerdiği için gerçek hayattaki yaşlıların deneyimlerini tam olarak yansıtmayabilir. Eğitimsiz yaşlı bireyler, iş gücü piyasasında rekabet edemeyebilir, düşük gelir seviyeleri nedeniyle maddi zorluklar yaşayabilirler. Ayrıca, sağlık hizmetlerine sınırlı erişimleri, sosyal hayatta zorluklar ve sosyal etkileşimde kısıtlamalarla karşılaşabilirler. Eğitimli yaşlı karakterler ise genellikle toplumda entelektüel kimlikleriyle öne çıkan, bilgi ve deneyimlerini paylaşan bireyler olarak sunulurken, eğitimsiz yaşlı karakterler daha çok geleneksel bilgelikleri ve pratik yaşam tecrübeleriyle tanımlanmıştır.

İncelenen romanlarda, fakir ve zengin yaşlıların varlığına vurgu yapılarak, yaşlı bireylerin gelir düzeyi, emeklilik durumu ve varlık/kaynak erişimi gibi faktörlerin yaşlanma deneyimlerini nasıl etkilediği ortaya konulmuştur. Bu bağlamda, fakir yaşlılar ve zengin yaşlılar iki ana başlık altında incelenmiştir. Fakir yaşlılar arasında, maddi güvencesizlik ve geçim sıkıntısıyla mücadele eden karakterlerin durumu ele alınmıştır. Fakirliğin getirdiği zorluklarla başa çıkan bu karakterler, toplum içinde sosyal adaletsizliklerin bir yansıması olarak betimlenmiştir. Diğer yandan, zengin yaşlılar toplumsal bir tip olarak incelenmiş ve bu karakterlerin genellikle negatif özelliklerle nitelendirildiği, toplumsal çatışmalar içinde ele alındığı belirtilmiştir. Bu karakterlerin hikâyeleri üzerinden sosyal sınıflar arasındaki ayrımların nasıl çizildiği ve ekonomik adaletsizliğin nasıl işlendiği açıklanmıştır.

Meslek sahibi yaşlı karakterler, toplumsal cinsiyet normlarına gönderme yaparak ele alınmış ve bu karakterlerin genellikle tüccar veya bakkal gibi mesleklerle ilişkilendirildiği tespit edilmiştir. Romanlarda, yaşlı tüccarlar genellikle zenginlikleri ve ekonomik güçleri vurgulanarak betimlenmiştir. Meslek sahibi kadın karakterlerin daha az öne çıktığı, ancak yaşlı erkek karakterlerde tüccarlık ve iş adamlığı olgusunun sıklıkla vurgulandığı görülmüştür. Bu durum, toplumdaki iş hayatı normlarına ve cinsiyet rollerine eleştirel bir bakış sunmaktadır. Özellikle yaşlı erkek karakterlerin

meslek sahibi olmalarının, sanayileşme ve kapitalizmin etkisiyle nasıl vurgulandığı incelenmiştir. Tüccar, bakkal, dadı, memur ve doktor gibi meslek grupları üzerinden toplumsal normların iş hayatında nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Eril rollerin iş hayatında güçlü bir şekilde temsil edildiği ve bu durumun edebî eserlerde yaşlı erkek karakterlerin genellikle zengin tüccarlar veya güçlü doktorlar olarak betimlenmesiyle gösterildiği belirtilmiştir. Ayrıca, dadı figürleri üzerinden toplumsal normların nasıl yansıtıldığına dair örnekler sunulmuş ve bu figürlerin, aile içinde huzur sağlama gibi önemli roller üstlendiği vurgulanmıştır. Son olarak, doktor figürleri üzerinden yaşlı karakterlerin meslekleriyle ilgili temsiller de ele alınmıştır.

Yaşlı doktorların hastalarla ilişkisi ve ölümle baş etme şekli üzerinden, doktor figürünün yaşlılıkla nasıl örtüştüğü anlatılmıştır. Bu figür, özellikle yaşlılıkla birlikte gelen bilgelik ve hayatın son dönemine dair derinlemesine bir anlayışla ilişkilendirilmiştir. Ancak, çalışmada şairlik ve sanat temasının da işlendiği görülmektedir. Şairlik ve sanat kavramları, yazarın düşünsel derinliğini okuyucuya aktarmada önemli bir araç olarak kullanılmış ve yaşlı karakterler üzerinden bu temaların nasıl işlendiği belirtilmiştir. Ayrıca, müftü, hoca ve imam gibi dinî liderlerin topluma İslam inancını öğreten ve yönlendiren rolleri ele alınmıştır. Bu karakterlerin, dini bilgiyi aktarma ve toplumu manevi olarak yönlendirme görevleri üzerinde durulmuştur. Eserlerde sıkça karşılaşılan öğretmen karakterler de incelenmiş ve bu mesleklerin genç karakterlerin hayatında nasıl bir rol oynadığı örneklerle açıklanmıştır. Öğretmenlik, genç nesillere rehberlik etme ve eğitim yoluyla toplumsal değerlerin aktarılmasında önemli bir yer tutmuştur. Diğer meslekler arasında yer alan bahçıvan ve kâhya gibi karakterlere de örneklerle değinilmiştir. Bu karakterlerin nasıl temsil edildiği ve hikâyelerdeki rolleri incelenmiş, toplumsal yapıya ve ekonomik statüye dair derinlemesine bir analiz yapılmıştır. Bu meslekler, genellikle hizmet sektöründe yer alan ve toplumsal hiyerarşide daha alt sıralarda konumlandırılan bireylerin temsilini sağlamaktadır.

Çalışmada, yaşlılık kategorisinde özellikle orta yaşlara odaklanılmış ve bu karakterlerin romanlardaki betimlemeleri ile önemli rollerine vurgu yapılmıştır. Orta yaşlı karakterler, genellikle hayatın kritik dönemlerinde olan hem fiziksel hem de duygusal olarak değişim yaşayan bireyler olarak betimlenmiştir. Bu bağlamda, orta yaşlı karakterlerin hikâyelerdeki yerleri ve yaşlarına bağlı olarak üstlendikleri roller incelenmiştir. Ayrıca,

yaşlılık kategorisinde ileri yaşlılık dönemi de incelenmiştir. İleri yaşlılık döneminde olan karakterlerin, romanlarda nasıl temsil edildiği ve bu karakterlerin eserlerdeki rol ve önemleri üzerine detaylı analizler yapılmıştır. Bu karakterlerin yaşlanma sürecindeki deneyimleri, toplumsal ve bireysel düzeyde ele alınarak incelenmiştir.

Çalışmada, yaşlılık deneyiminde soyut ve somut değerlerin rolüne odaklanılarak din, otorite ve para gibi kavramların önemi açıklanmış ve bu değerlerin eserlerdeki yaşlı karakterlerin yaşamlarına nasıl yansıdığına dair örnekler verilmiştir. Para özelinde yapılan vurguyla, servetin sosyal değerleri nasıl etkileyebileceği ve bu etkileşimin yaşlı karakterlerin deneyimlerine nasıl yansıdığı ele alınmıştır. Bu analitik yaklaşım, yaşlılık deneyimlerinin karmaşıklığını ve toplumsal etkileşimlerin derinliğini ortaya koyarak, eserlerdeki yaşlı karakterlerin yaşamlarını daha anlamlı bir çerçevede incelemiştir.

Romanlarda, genç kadınların yaşlı erkeklere ilgi göstermelerinin altında yatan nedenler arasında finansal imkânlar, statü ve itibar gibi faktörlerin önemli olduğu belirtilmiştir. Bu tür ilişkilerde genç kadınların, yaşlı erkeklerden maddi ve duygusal ihtiyaçlarını karşıladıkları tespit edilmiştir. Ancak bu ilişkilerin, yaş farkı, kuşak farklılıkları ve beklentiler gibi nedenlerle genellikle sağlıklı bir temele oturmadığı vurgulanmıştır. Manevi tatminin yaşlı erkekler tarafından genç kadınlara sağlanamayabileceği ve bu nedenle ilişkilerin uzun ömürlü olamayabileceği belirtilmiştir. Çalışmada, yaşlı erkeklerin genç kadınların duygusal ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığı ve bu nedenle ilişkilerin sıklıkla sonlandığı anlatılmaktadır. Ayrıca, evlilikte yaş ve kuşak farkının ilişkilere nasıl etki edebileceği üzerinde durularak, yaşlı erkek ve genç kadın arasındaki ilişkilerin karmaşıklığına dikkat çekilmiştir. Kadın temalı bölümde, kadın karakterlerin farklı yaş gruplarındaki erkeklerle olan ilişkileri ve bu ilişkilerin toplumsal normlar ve ahlaki değerlere etkileri ele alınmıştır. Kadınların evliliklerinde maddi durum, zenginlik ve sosyal statünün önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Yaşlı erkek ve genç kadın arasındaki ilişkilerin toplumda genellikle eleştiri ve sorgulamalara maruz kaldığı tespit edilmiştir.

Aşk temalı bölümde, aşkın tarihsel bir konu olduğu ve edebiyatta sıkça işlendiği ifade edilmiştir. Yaşlı bir çiftin aşkı üzerinden, bu duygunun yaşlılık dönemine nasıl yansıdığı ve karakterlerin bu duyguyu nasıl yaşadığı incelenmiştir. Cinsellik temalı bölümde ise,

yaşlı erkek ve genç kadın arasındaki evliliklerin Osmanlı toplumunda nasıl algılandığı ve bu tür ilişkilerin genellikle sağlıklı görülmediği açıklanmıştır. Yaşlı erkeklerin genç kadınların cinsel ihtiyaçlarını karşılayamayacağı düşüncesi, bu tür ilişkilerde şüphe uyandırdığına vurgu yapılarak, bu ilişkilerin zayıf bir temele dayanabileceği belirtilmiştir. Ayrıca, bazı kadın karakterlerin yaşlı erkekleri sadece maddi çıkarları için tercih ettiğine ve bu durumun ilişkilerin sağlıklı gelişimine engel olabileceğine dikkat çekilmiştir.

Hastalık ve ölüm olgusu, yaşlılık temasında evrensel ve kaçınılmaz gerçekler olarak edebî eserlerde sıkça işlenmiştir. Yazarlar, yaşlı karakterler aracılığıyla bu zorlu gerçekleri ele alarak insan hayatının bu süreçlerle baş etme çabalarını anlatırlar. Eserlerde yaşlı karakterlerin sağlık sorunlarıyla mücadeleleri, ölümle yüzleşme süreçleri ve bu süreçlerin ilişkiler, yaşam kalitesi ve benlik algısı üzerindeki etkileri derinlemesine incelenmiştir. Hastalık ve ölüm, yalnızca fiziksel sağlık sorunlarını değil, bu sorunların yaşlı karakterlerin hayatındaki diğer unsurları nasıl etkilediğini de yansıtır. Ayrıca, yaşlı karakterlerin ölüme karşı direnme çabaları ve ölüm döşeği süreçleri eserlerin temel odak noktalarından biridir. Bu süreçlerde karakterlerin yaşamdan kopmama arzusu, içsel güçleri ve yaşam sevincini koruma çabaları vurgulanmıştır. Romanlar, hem ölümü doğal bir döngü olarak kabul etmekte hem de ölümün trajik, acı verici yönlerine dikkat çekmektedir.

Gençlik ve yaşlılık, insan yaşamının zıt kutuplarını temsil eden evrelerdir ve edebî eserlerde bu iki kavram arasındaki karşılaştırmalar sıklıkla işlenir. Gençlik, çocukluktan yetişkinliğe geçişin simgesi olarak değerlendirilir; bu evre, bireyin kendi değerlerini, toplumsal beklentileri, görüşleri ve yaşam sorunlarını keşfettiği, fiziksel ve ruhsal değişimlerle başa çıktığı bir süreçtir. Diğer yandan yaşlılık, hayatın son aşamasını temsil eder ve bireyler, birikmiş deneyim ve bilgilerini genç nesillere aktarmanın yanı sıra fiziksel ve ruhsal değişimlerle karşılaşırlar. Romanlarda, gençlik ve yaşlılık arasındaki bu karşılaştırmalar genellikle derin bir anlam taşır. Bu eserler, okuyuculara yaşamın farklı evrelerindeki deneyimlerin karmaşıklığını ve derinliğini anlama fırsatı sunar.

Edebî eserlerde ele alınan bir diğer tema ise yaşlıların gençlere bakış açısıdır. Bu bakış açısı, yaşlı karakterlerin genç nesillere olan tutumları, duygusal tepkileri ve yaşam

deneyimleri üzerinden şekillenir. Bazı yaşlı karakterler, gençleri anlayışla karşılar, onlara rehberlik eder ve geçmişteki deneyimlerinden yola çıkarak değerli öğütler verir. Bu karakterler, gençlerin enerjisine ve potansiyeline saygı gösterir, onları cesaretlendirir ve hayata dair bilgeliklerini paylaşarak onlara yol gösterir. Ancak, yaşlı karakterler arasında gençlere karşı eleştirel bir bakış açısını benimseyenler de bulunmaktadır. Bu karakterler, gençlerin tecrübesizliğini, değişen değerlerini veya kendi yaşam tarzlarına uyum sağlayamamalarını eleştirir. Bu durum, kuşaklar arasında çatışma ve anlaşmazlıklara zemin hazırlar.

Yaşlı karakterlerin zamanla değişen dünyaya adaptasyon konusundaki zorlukları, gençlerle iletişim problemleri ve farklı bakış açıları, edebî eserlerde işlenen önemli temalar arasında yer almaktadır. Bunun yanı sıra, yaşlı karakterlerin gençlere duyduğu hayranlık ve özlemin de sıkça vurgulandığı gözlemlenmiştir. Bu duygular, gençliğin enerjisi, tutkuları ve heyecanı karşısında yaşlı karakterlerin kendi gençliklerine duyduğu özlemi yansıtır. Bazı yaşlı karakterler, gençleri gözlemleyerek kendi gençliklerine dair anıları canlandırır ve gençliği romantize eder. Bu özlemler, gençlerle yaşlılar arasındaki ilişkilerin karmaşıklığını ve duygusal derinliğini yansıtan önemli bir tema olarak romanlarda karşılaşılmaktadır.

Dil ve kültür, farklı toplumların ve bireylerin bir arada yaşamasının doğal bir gerekliliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazarlar, dönemlerine ait sosyal ve kültürel normları eserlerinde ele alarak toplumun dinamiklerini değerlendirmekte veya eleştirmektedir. Dil ve kültür, özellikle modernleşme süreçleri içinde işlenmiş, toplumsal değişimlerin ve farklı kültürel etkilerin vurgulanmasına olanak sağlamıştır. Kültürel çatışmalar, eserlerdeki karakterler aracılığıyla anlatılarak toplumun farklı kesimlerinin birbirine olan uyumu veya uyumsuzluğu işlenmiştir. Ayrıca, dil ve kültürün toplumsal değerler üzerindeki etkisi ve bu etkilerin farklı karakterler üzerinden yansıtılması, toplumsal ve kültürel farklılıkların bir arada nasıl var olabileceğini göstermektedir.

Uyruk ve aidiyet duygusu, farklı etnik gruplara mensup yaşlı karakterler aracılığıyla ele alınmış ve her bir etnik grubun kendine özgü özellikleri, yaşam tarzları ve kültürel değerleri üzerinden işlenmiştir. Bu karakterler, toplum içinde taşıdıkları aidiyet duygusunu ve kültürel kimliklerini yansıtarak etnik grupların sosyal bağlamdaki

yerlerini ve rollerini ortaya koymaktadır. Eserlerde, farklı etnik kökenlerden yaşlı karakterler aracılığıyla toplumun çeşitli kesimlerinin yaşam biçimleri ve kültürel öğeleri detaylı bir şekilde betimlenmiş, bu sayede toplum içindeki ilişkiler, çatışmalar ve aidiyet duyguları zengin bir kültürel dokuyla sunulmuştur. Bu karakterlerin, kendi kültürel kimliklerine olan bağlılıkları ve bu kimliklerin toplumsal bağlamda nasıl yansıtıldığı, toplumsal çeşitliliğin ve çok kültürlülüğün önemini vurgulamaktadır.

Yaşlı karakterlerin kullandıkları şive ve aksanlar, genellikle onların kökenlerini, kültürel kimliklerini ve yerel bağlarını yansıtmaktadır. Romanlarda bu dil kullanımı, karakterlerin geçmiş dönemlere ait dil ve hitap şekillerini benimsemeleriyle ilişkilendirilmiştir. Eski deyimler, atasözleri ve özel hitap biçimleri, yaşlı karakterlerin dil ve kültür bağlantılarını daha belirgin hâle getirir. Bu dil kullanımı, karakterlerin yaşadıkları döneme ve deneyimlerine referanslar sunarak, onların kültürel geçmişlerini ve yaşam tecrübelerini yansıtır. Ancak bu dil bariyeri, karakterler arasında iletişim zorluklarına yol açabilir ve bu da yaşlı karakterlerde yalnızlık ve dışlanmışlık hissine neden olabilir. Bu şekilde farklı lisanlar ve şivelerle şekillenen yaşlı karakterlerin kişilikleri, kültürel bağlantıları ve iletişim sorunları, onların kimliklerini ve yaşlılık deneyimlerini derinleştiren önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Çalışmada, kadınların modayı takip ederek giyim ve süs eşyalarına verdiği öneme odaklanılmış, bazı kadınların manevi güzellikleri unutarak yalnızca dış görünüşlerine önem vermeleri eleştirilmiştir. Bu bağlamda, yaşlılığın manevi güzellikten daha değerli olduğu savunulmuş ve güzellik uğruna kullanılan kozmetik ürünlerin olumsuz etkilerine dikkat çekilmiştir. Doğal güzelliğin önemi vurgulanarak, kimyasal yöntemlerle güzelleşmenin zararları ele alınmış ve bu doğrultuda yaşlanma süreci, güzellik anlayışı ve kozmetik kullanımı eleştirel bir perspektifle değerlendirilmiştir.

Kötü muameleye maruz kalan yaşlılar, toplumun en savunmasız gruplarından biri olarak ele alınmış ve bu karakterlerin fiziksel, duygusal ve psikolojik istismara, ihmalkârlık ve ayrımcılık gibi kötü davranışlara maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Romanlarda, bu yaşlı karakterlerin acı çektiği, haklarının ellerinden alındığı ve yaşadıkları kötü muamele nedeniyle zorlu bir hayat sürdükleri görülmektedir. Bu hikâyeler, adalet arayışı ve toplumun bu konudaki sorumluluklarını vurgulayarak, yaşlı haklarının korunması,

desteklenmesi ve yaşlı istismarının önlenmesi için toplumsal farkındalık oluşturmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda, kötü muameleye maruz kalan yaşlı karakterlerin içsel güçleri ve yaşama tutunma çabaları da vurgulanarak, bu karakterlerin zorlu koşullara rağmen kendi hakları için nasıl mücadele ettikleri gösterilmektedir. Böylece, yaşlı haklarını savunma, toplumsal adaleti arama ve insan haklarına saygı konularında güçlü bir mesaj iletilmektedir.

Buna paralel olarak, yaşlılık ve zaman algısı edebî eserlerde sıkça işlenen bir tema olarak karşımıza çıkar. Yaşlı bireylerin zamanı algılamaları, genellikle gençlere kıyasla farklılık gösterir ve bu algı, yaşlarına, birikimlerine ve yaşam tarzlarına bağlı olarak değişebilir. Romanlarda, yaşlı karakterlerin zamanın hızla geçtiği ve hayatın kısa olduğu hissine kapıldıkları görülür. Bu durum, yaşlıların günlük rutinlerindeki yavaşlamalar ve bazı aktivitelerde zorlanmalarla ilişkilendirilmiştir. Yaşlanmanın, insanların hayat tecrübelerini artırması ve zaman kaygısını azaltması, zaman algısının değişmesine neden olur. Bu durum, yaşlıların günlük aktivitelerini daha yavaş bir tempoda sürdürmelerine olanak tanır. Romanlardaki yaşlı karakterlerin zaman algısı, genellikle geçmişle olan bağlantıları ve toplumsal değişimlere uyum sağlama süreçleri üzerinden ele alınır. Geçmişe duyulan özlem ve zaman içindeki değişimlere ayak uydurmanın zorluğu, yaşlı karakterlerin zaman algısına dair eserlerde sıkça vurgulanan unsurlar arasındadır.

Yaşlı karakterler arasındaki sosyal bağlantılar, edebî eserlerde sıkça işlenen zengin temalardan biridir. Özel günlerin ve önemli anların, yaşlılar arasındaki bağları güçlendirdiği ve sosyal ilişkileri derinleştirdiği vurgulanır. Yaşlılık döneminde dostluk ve dayanışmanın önemi, bu karakterlerin karşılaştıkları zorlukları aşmalarında kritik bir rol oynar. Bu bağlamda, yaşlı karakterlerin birbirlerine olan bağlılığı, zamanla karmaşıklaşan ilişkiler ve dostlukların sürekliliği, eserlerde belirgin bir şekilde işlenir. Yaşlılıkta, sosyal bağlantıların ve duygusal bağların çeşitliliği, karakterlerin yaşam deneyimlerine ve içsel dünyalarına ışık tutar.

Yaşlıların uğraş alanları, edebî eserlerde çeşitli aktivitelerle resmedilir. Sanatla ilgilenen yaşlı karakterler, sanatı anlama ve yaşatma çabalarıyla öne çıkar. Edebiyatla ilgilenen yaşlıların şiir söyleme, edebî eserleri okuma ve öğretme gibi faaliyetlerde bulunduğu

gözlemlenmiştir. Ayrıca, politika, musiki, bahçe işleri, nakış veya örgü işleri gibi aktiviteler de yaşlı karakterlerin günlük yaşamlarında önemli bir yer tutar. Bu aktiviteler, yaşlıların hayatlarını dolu dolu yaşamalarına ve toplumsal hayatta aktif kalmalarına katkı sağlar.

Mizaç ve karakter özellikleri, yaşlı karakterlerin portrelerini derinleştirerek eserlere zenginlik katmaktadır. Yaşlıların kaderci bakış açısı, iyilikseverlik, sinirlilik gibi kişilik özellikleri, karakterlerin farklılaşmasına ve eserlere derinlik kazandırmasına olanak tanır. Bu farklılıklar, yaşlı karakterlerin zengin ve etkileyici birer portre olarak eserlerde yer almasını sağlar, böylece romanların karakter tablolarını daha da zenginleştirir.

İncelenen romanlarda, kötü alışkanlıklara sahip yaşlı karakterlerin varlığı dikkat çekmektedir. Sigara içme, alkol tüketimi ve kumar gibi zararlı alışkanlıklar, bu karakterlerin yaşam tarzlarını ve kişiliklerini şekillendiren önemli unsurlar olarak öne çıkar. Yaşlı karakterlerin bu tür alışkanlıklara sahip olmaları, onların hayatla başa çıkma yöntemlerini ve toplumsal normlara uyum sağlamadaki zorluklarını yansıtır. Bu alışkanlıklar, genellikle karakterlerin gençlik dönemlerinden kalan davranış kalıplarını sürdürdüklerini gösterirken, aynı zamanda bu alışkanlıkların onların yaşam kalitesini ve sosyal ilişkilerini nasıl etkilediğini de ortaya koyar. Yaşlı karakterlerin bu tür bağımlılıkları, eserlere derinlik katarak, onların içsel çatışmalarını ve toplumsal beklentilere karşı duruşlarını yansıtan önemli bir tema olarak işlenir.

Ahlaki değerlerin önemli bir unsuru olan yaşlı karakterler, deneyimleri ve bilgelikleriyle genç nesillere ahlaki ilkeleri öğreten figürler olarak karşımıza çıkmaktadır. İyilik ve kötülük kavramları, ahlaki değerlendirmelerle şekillenirken, bu durumun insan davranışları üzerindeki etkileri de romanlarda sıkça işlenmiştir. Eserlerde, yaşlılık ve gençlik arasındaki ilişkilerin ahlaki yönleri üzerine odaklanılmış, toplumsal ahlaki değerlere aykırı tercih ve davranışlar eleştirel bir bakış açısıyla ele alınmıştır.

Çalışmada, yaşlı karakterlerin “iyi” ve “kötü” olarak sınıflandırıldığı tespit edilmiştir. Ancak bu sınıflandırma genelleme yapmaktan ziyade, belirli bir hikâye veya karakter analizi çerçevesinde ele alınmıştır. Her yaşlı karakterin kişiliği, davranışı ve motivasyonu farklı olduğundan, bu durum onları net bir şekilde “iyi” veya “kötü” olarak

nitelemeyi zorlaştırmaktadır. Bazı eserlerde yaşlı karakterlerin pozitif özellikleri ve değerleri vurgulanırken bazılarında ise olumsuz özelliklere ve kötü niyetli yaşlı karakterlere odaklanıldığı görülmüştür. Bu yaklaşım, hikâyenin gerekliliklerine, karakterlerin arka planlarına ve yazarın amacına göre değişkenlik göstermektedir. Yaşlı karakterlerin karmaşık ve çok yönlü olabileceği unutulmamalıdır, çünkü bir karakterin genel olarak "iyi" veya "kötü" olarak sınıflandırılması, hikâyenin anlatısal gerekliliklerinden kaynaklanabilmektedir.

İncelenen romanlarda "kötü" yaşlı tipler ayrıca ele alınmıştır. Bu karakterlerin tavır ve davranışları, ilişkilerdeki fikir ve görüşleri açısından iyi ve kötü ayrımına tabi tutulmuştur. İyilik ve kötülüğün görece farklılaştığı; karakterlerin bilerek ve isteyerek çevresindekilere kötülük yaptığı görülmüştür. Örneğin; aile içindeki ilişkileri bozan, taciz eden veya entrikalar çeviren yaşlı karakterlere odaklanılmıştır. Bu karakterlerin genellikle olumsuz özellikleri vurgulanarak "kötü" olarak nitelendirilmeleri, hikâyenin dramatik gelişimini etkileyen unsurlardır. Bununla birlikte, yaşlı karakterlerin sıklıkla olumlu özelliklere sahip şekilde çizildiği de tespit edilmiştir. İyi yaşlı karakterlere örnek olarak; gençlere rehberlik eden, yardım eden veya koruyan figürler gösterilebilir. Bu karakterlerin yaşadıkları tecrübelerle bilgelik kazandıkları ve bu bilgeliği genç nesillere aktardıklarına dikkat çekilmiştir. Yaşlı karakterlerin, zor durumda olanlara yardım etmekte veya başkalarının yaşamlarına olumlu etkilerde bulunmaktaki rolleri de vurgulanmıştır.

Yaşlılık algısı ise, bireylerin yaşlanmaya dair düşüncelerini ve inançlarını ifade eden önemli bir kavram olarak ele alınır. Bu algı, hem bireylerin kendi yaşlanma süreçlerini nasıl deneyimlediklerini hem de toplumun yaşlı bireylere karşı tutumlarını belirler. Olumlu bir yaşlılık algısı, yaşlanmayı doğal bir evre olarak kabul eder ve yaşlı bireylerin birikimlerini ve deneyimlerini değerli kılar. Buna karşılık, olumsuz bir yaşlılık algısı, yaşlanmayı hastalık, bağımlılık ve zayıflıkla ilişkilendirir, bu da yaşlı bireylerin toplumda değersizleştirilmesine yol açabilir. Romanlarda, yaşlılık algısının zaman zaman değişkenlik gösterdiği ve bu algıya dair stereotiplerin sorgulandığı görülür. Bazı eserlerde, genç olmasına rağmen yaşlı olarak nitelenen karakterler ya da yaşlılığın cinsellikle ilişkilendirilmesi gibi temalar öne çıkar. Yaşlı karakterlerin topluma katkıları, savaş dönemlerinde yardımı esirgemeyen yaşlı kadınlar veya yaş farkının

sosyal ilişkiler üzerindeki etkileri gibi konularla ele alınır. Bu şekilde, yaşlılık algısının esnekliği ve yaşlılığa dair toplumsal bakış açılarının nasıl değişebileceği eserlerde incelenir.

İncelenen romanlarda yazarlar, canlı veya insan dışı varlıklara yaşlılığa dair nitelemeler yaparak bu varlıkların özellikleri ve kullanım süreleri hakkında okuyucuya bilgi vermişlerdir. Örneğin, bir kişinin fiziksel özelliklerinin "kırk beş yaşını mütecaviz, kısa boylu, kuru yüzlü, kır sakallı" olarak tanımlanması, yaşlı bir izlenim oluşturmak için kullanılmıştır. Benzer şekilde, yazarlar insan dışı varlıkları da kullanım süreleri, yıpranma durumları veya dış görünüşleri üzerinden tanımlayarak, okuyucuda bir yaşlanma veya aşınma hissiyatı uyandırmıştır. Bu şekilde yazarlar, eserlerinde sadece insan karakterlere değil, aynı zamanda çevrelerindeki varlıklara da yaşamsal ve duygusal nitelikler yükleyerek, anlatılarına derinlik katmışlardır. Romanlarda bazı varlıkların yaşlılıkla ilişkilendirilmesi, onların yıpranmışlıklarını ya da uzun süre boyunca kullanıldıklarını ima eder. Ağaçlar, hayvanlar ya da eşyalar gibi unsurlar, zamanla eskiyen ve yaşlanan varlıklar olarak betimlenir. Bu nitelemeler, varlıkların fiziksel durumları üzerinden, birer yaşlı figürü olarak algılanmalarını sağlar. Böylece, yazarlar eserlerinde yaşlılık temasıyla yalnızca insanları değil, etrafındaki insan dışı varlıkları da kapsayan bir yaklaşım sergileyerek, zamanın etkisini daha geniş bir perspektifle ele alırlar. Bu sayede, eserlerdeki yaşlılık algısı ve zamanı aşmanın imkânsızlığı daha da belirgin hâle gelir.

Sonuç olarak çalışmada yaşlılık hem olumlu hem de olumsuz niteliklerle betimlenmiş; yaşlı bireylerin bilgelik, deneyim ve rehberlik gibi değerli özelliklerle donatıldığı, aynı zamanda fiziksel gerileme ve sosyal izolasyon gibi zorluklarla karşılaştıkları saptanmıştır. Çalışmada, yaşlılık algısının mekân, sosyal çevre, cinsiyet, eğitim durumu, maddi ve mesleki konum gibi çeşitli faktörlerle nasıl şekillendiği detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, yaşlı bireylerin sosyal ilişkileri, zaman algısı, ahlaki değerler ve toplumda maruz kaldıkları muamele gibi unsurlar da ele alınarak, yaşlılıkla ilgili stereotiplerin ve toplumsal normların sorgulandığı görülmüştür. Sonuç olarak, Türk romanında yaşlılık algısının, toplumun geçirdiği değişimlerle birlikte evrildiği ve bu evrimin romanlarda zengin bir anlatı zemini bulduğu ortaya konulmuştur. Bu çalışmanın bulguları, edebiyatın toplumsal değerlerin ve yaşlılık algısının bir yansıması olduğunu

ve bu yansımanın, bireylerin yaşlanma sürecine dair bakış açılarını şekillendirdiğini göstermektedir.

# KAYNAKÇA

## YARARLANILAN KAYNAKLAR


ABRAMS Dominic, SWİFT Hannah J., Experiences and expressions of ageism: Topline results for the UK from round 4 of the European social survey, ESS Country Specific Topline Results-2, 2012, 1-13. Center for Comparative Social Surveys, London, 2012.

AHMAD Feroz, *İttihatçılıktan Kemalizme*, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2011.

Ahmed Kâmil, *Can Vermezler Tekkesi*, İstanbul: Kütüphane-i Sûdi, 1922.

AİKEN Lewis R., *Aging an İntroduction to Gerontology*, Sage Publication, California, 1995.

AK Bilal, Yaşlılık Psikolojisi, *Aile ve Toplum,* 1(2), 1991, s. 1-5.

AKBABA Ahmet, *Eğitim Psikolojisi*, (8. Baskı), Ankara: Anı Yayıncılık, 2019.

AKÇAY Cengiz, *Yaşlılık: Kavramlar, Kuramlar ve Yaşlılığa Hazırlık*, İstanbul: Kriter Yayınları, 2011.

_____, *Yaşlılık ve Emeklilik: Kavramlar, Kuramlar Sorunlar*, Ankara: Pegem Akademi, 2015.

AKÇAY Habibe, ASLAN Emre Ş., "Çok Kültürlü Ortamda Irkçılık ve Farklılıklarla Yaşama" *Birlikte Yaşama: Genç Akademisyenlerin Perspektifinden*, (Editör: Bekir Günay), İstanbul: Da Yayıncılık, 2012, s. 361-392.

AKIN Galip, *Her Yönüyle Yaşlılık (Gerontoloji)*, Ankara: Palme Yayınları, 2006.

AKKAYA Cihan, Eş Seçimi ve Evlilik, (Editör: Nurşen Adak), *Değişen Toplumda Değişen Aile (Sosyolojik Tartışmalar)*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2012, s. 156.

AKSAÇ Ali, Dindarlık Yaşlılık Ve Ölüm Paradoksu Üzerine Bir Din Sosyolojisi Araştırması, (Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

AKSUNGUR Merve, TOPALHAN Türker, Toplum Yapısı İçerisinde Çalışma Olgusunun Ortaya Çıkışı ve Yaşanan Dönüşümler, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 2019, s. 5.

AKSÜLLÜ Nihayet, DOĞAN Selma, Huzurevinde ve evde yaşayan yaşlılarda algılanan sosyal destek etkenleri ile depresyon arasındaki ilişki, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 5(2), 2004, s. 76-84.

AKYÜZ Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri 1860-1923*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2016.

ALTUĞ Filiz, YAĞCI Nesrin, KİTİŞ Ali, BÜKER Nihal, CAVLAK Uğur, Evde yaşayan yaşlılarda yaşam kalitesini etkileyen faktörler, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2(1), 2009, s. 48-60.

AMMAN Mehmet Tayfun, *Yaşlılıkta Serbest Zaman Faaliyetleri*, İstanbul: Ensar Yayınları, 2007, s. 161-175.

ARDAHAN Melek, Yaşlılık ve Huzurevi, *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(20), 2010, s. 25-32.

ARGUNŞAH Hülya, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e Türk Romanı, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt: 4 Sayı: 8, 2006, s. 23-100.

ARPACI Fatma, *Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık*, Ankara: Türkiye İşçi Emeklileri Derneği Eğitim ve Kültür Yayınları, 2005.

ARSLAN Hatice Nilden, Yaşlıların yaşadıkları ortama göre yaşam kalitesi ve yaşam doyumu düzeylerinin karşılaştırılması, (Yayınlanmamış tıpta uzmanlık tezi), 19 Mayıs Üniversitesi, 2011.

ASKUN Duysal, ATACA Bilge, Sexuality Related Attitudes and Behaviors of Turkish University Students, *Archives of Sexual Behavior*, 36(5), 2007, s. 741-752.

ASLAN Murat, HOCAOĞLU Çiçek, Yaşlanma ve Yaşlanma Dönemiyle İlişkili Psikiyatrik Sorunlar, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 2017, s. 53-62.

AYDIN Betül, *Gelişim Psikolojisi*, İstanbul: SFN Yayıncılık, 2002.

AYDIN Mustafa, *Değişim Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap, 2015.

AYDOĞMUŞ Melike Eger, Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığının Kapsamı, Kaynakları ve Temel Çözüm Önerileri, *Toplumsal Yaşam ve Sağlık Uygulamaları*, (Editör: Prof. Dr. Çetin Yaman vd.), İstanbul: Güven Plus Grup Yayıncılık, 2021, s. 1-22.

AYTEN Ali, *Tanrıya Sığınmak*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012.

BAARS Jan, *Aging and the Art of Living*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2012.

BAHADIR Abdülkerim, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2002.

BAHAR Aynur, TUTKUN Hamdi, SERTBAŞ Gülümser, Huzurevinde Yaşayan Yaşlıların Anksiyete ve Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 6, 2005, s. 227-239.

BAUDRİLLARD Jean, *Simülakrlar ve Simülasyon*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.

BAUMAN Zygmunt, *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, (Çeviren: P. Siral), İstanbul: Habitus Yayıncılık, 2011.

BAUMEISTER Roy, LEARY Mark R., The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation, *Psychological Bulletin*, 117(3), 1995, s. 497-529.

BAYILTMIŞ ÖĞÜTCÜ Oya, Toplumsal Cinsiyetin Edimselliği ve Ortaçağ Nasihatnameleri, (Editör: H. Reis & A. Özüm), İngiliz Edebiyatında Toplumsal Cinsiyet, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2017, ss. 35-59.

BAYRAK Fatma, Yaşlılık Olgusuna Sosyolojik Bir Yaklaşım, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

BEĞER Tanju, YAVUZER Hakan, Yaşlılık ve Yaşlılık Epidemiyolojisi, *Klinik Gelişim*, 3(25), 2012, s. 1-3.

BERKTAY Fatmagül, Kadınların İnsan Hakları: İnsan Hakları Hukukunda Yeni Bir Açılım, *İnsan Hakları*, (Editör: K. Tankuter), İstanbul: Cogito Yapı Kredi Yayınları, 2000.

BIRREN James E., BİNSTOCK Robert H., *Handbook of Aging and Social Sciences,* (6. Baskı), Burlington, MA: Elsevier Publications, 2006.

BİLGİÇ Beyhan, 1920-1928 Türk Romanında Yaşlı Erkek Tiplerinin Tahlili, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1987.

_____, *Yaşlılık Kitabı*, Türk Romanlarında Tanzimat'tan Meşrutiyet Sonrasına Uzanan Süreçte Yaşlı Erkek Tipleri, 2020.

BİLLİG Nathan, *Üçüncü Bahar Yaşlılık ve Bilgelik*, (Çeviren: G. Yazgan), İstanbul: Evrim Yayıncılık, 2000.

BODUROĞLU Ayşecan, YOON Carolyn, LUO Ting, PARK Denise C., AgeRelated Stereotypes: A Comparision of American and Chinese Cultures, *Gerontology*, 52, 2006, s. 324-333.

BOZAN Mahmut, Yoksulluk Algısına Farklı Bir Bakış, *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(15), 2017, s. 389-410.

BOZDAĞ Faruk, Cinsiyet Ve Toplumsal Algı Açısından Yaşlılarda Cinsellik, *Güncel İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları*, 2021, s. 23-37.

BRICKMAN Adam M., STERN Yaakov, Aging and Memory in Humans, *Encyclopedia of Neuroscience*, 1, 2009, s. 175-180.

BULUT Meryem, Kültürel Bağlamda Yetişkinlik ve Yaşlılık, (Editör: Hasan Bacanlı, Şerife Işık Terzi), *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap, 2012, s. 391-416.

BUZ Sema, Yaşlı Bireylere Yönelik Yaş Ayrımcılığı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(53), 2015, s. 268-278.

CANATAN Ayşe, *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*, Ankara: Palme Yayıncılık, 2008.

_____, Yaşlılar ve Toplum, (Editör: Hasan Bacanlı & Şerife Işık Terzi), *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap, 2015, s. 357-392.

CANATAN Kadir, *Beden Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap, 2011.

CANGÖZ Banu, Yaşlılık: Sadece kayıp mı? Bir ayrıcalık mı?, *Geriatri Dergisi*, 11(3), 2008, s. 143-150.

_____, Yaşlılıkta Bilişsel ve Psikolojik Değişim, Geriatri: Yaşlı Sağlığına Multidisipliner Yaklaşım, (Editör: Yeşim Gökçe Kutsal), Ankara: Türk Eczacılar Birliği Eczacılık Akademisi, 2009, s. 99-104.

CETAD (Cinsel Eğitim Tedavi Araştırma Derneği), *Cinsel Yaşam ve Sorunları 1. Bilgilendirme Dosyası Basın Bülteni*, 2006.

CEYLAN Harun, AYAR Merve, GÜNEL Zelal, Küresel ve Yerel Perspektiften Yaşlılara Yönelik Sosyal Politikalar ve Uygulamalar, İstanbul'da Yaşlanmak İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durum Araştırması, (Editör: Murat Şentürk ve Harun Ceylan), İstanbul: Açılım Kitap, 2015, s. 61-106.

_____, KURTKAPAN Hamza, TURAN Büşra, Literatür: Türkiye'de Yaşlıların Yaşam Durumları, İstanbul'da Yaşlanmak, (Editör: Murat Şentürk ve Harun Ceylan), İstanbul: Açılım Kitap, 2015, s. 35-60.

_____, Sosyal Değerden Sosyal Soruna Yaşlılık: Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Değişen Yaşlılık Algısı, *Modern Hayat ve* Yaşlılık, (Editör: Harun Ceylan), Ankara: Atlas Akademi, 2020, s. 25-54.

CHARLES Susan Turk, MAVANDADI Shahrzad, Relationships and Health Across the Life Span, *Growing Together: Personal Relationships Across the Life Span*, (Editör: Frieder Lang, Karen Fingerman), New York: Cambridge University Press, 2003, s. 240-267.

CLOUD Henry, TOWNSEND John, *Anne Faktörü*, İstanbul: Sistem Yayınları, 2002.

COŞKUN Ali, *Din, Toplum ve Kültür*, (Derleyen: Ali Coşkun), İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

_____, *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2017.

COUSİNS Sandy O., Overcoming ageism in active living, (ALCOA, Active Living Coalition for Older Adults, February 2005, Report, Health Canada and The Public Health Agency of Canada), 2005, s. 3-22.

COWGİLL Donald O., *Aging Around the World*, Belmont, Calif, Wadsworth Pub. Co., 1986.

CROPANZANO Russell, MITCHELL Marie S., Social exchange theory: An interdisciplinary review, *Journal of Management*, 31(6), 2005, s. 874-900.

CUDDY Amy J., FISKE Susan T., Doddering bu dear: process, content, and function in stereotyping of older persons, (Editör: T. D. Nelson), *Ageism Stereotyping and Prejudice against Older Persons*, Cambridge: The MIT Press, 2002, s. 3-26.

ÇAĞLAR Ahmet F., Yaşamın amacı olarak yaşam: İnsanın bedensel ve zihinsel edinimlerine temel oluşturan 'birincil güdü'ye dair bir araştırma, (Doktora Tezi), İstanbul Medeniyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

ÇAĞLAR Türken, *Yaşlı Bakımı: Modeller ve Uygulamalar*, (1. Baskı). Ankara: Nika Yayınevi, 2017.

ÇAKIR Özlem, Ahmet Mithat Efendi'nin Romanlarında Konu Dışı Anlatım Tekniği, (Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

ÇAMUR DUYAN Gülsüm, Yaşlı İstismarı, *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açıdan Yaşlılık*, (Editör: Kurtman Ersanlı, Melek Kalkan), Pegem Akademi Yayınları, 2008, s. 151-172.

ÇERİK Oğuz, Yaşlılıkta Sosyal ve Manevi Bakım, *Yaşlılıkta Sosyal ve Manevi Bakım*, (Editör: M. Faruk Bayraktar), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, s. 141-157.

ÇEVİK SÖKMEN Dilek, Huzurevinde Kalan Yaşlıların Huzurevindeki Yaşamlarına İlişkin Algıları, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 2008.

ÇİLİNGİROĞLU Nesrin, DEMİREL Simge, Yaşlılık ve yaşlı ayrımcılığı, *Türk Geriatri Dergisi*, 4 (7), 2004, s. 225-230.

ÇOPUR Gürhan, "Ruh Adam Romanında Kahramanın Sonsuz Olculuğu: Yasak Aşk'ın Döngüsü", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 2012, s. 837-844.

DAĞLI Yakup, Yaşlılık Dönemindeki Bireylerin Yaşlılığa İlişkin Algılarının Yaşam Boyu Öğrenme İhtiyaçlarının Değerlendirilmesi, *Turkish Studies Educational Sciences*, Cilt: 13/27, 2018, s. 499-530.

DANIŞ Mehmet Zafer, *Yaşlıların Evde Bakım Gereksinimleri ve Evde Bakıma İlişkin Düşünceleri*, Ankara: Güç-Vak Yayınları, 2004.

_____, EFE Fikret, Aktif Yaşlanma, Yaşlılık: *Disiplinlerarası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler*, (Editör: V. Kalınkara), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2016, s. 263-292.

DANIŞOĞLU Emel, *Sosyal yapı- III Nüfus grupları A. Yaşlı Nüfus*, Ankara: Sosyal Planlama Başkanlığı Yayınları, 1998.

DE BEAUVOIR Simone, *Yaşlılık*, (Çeviren: O. Canberk, E. Canberk), İstanbul: Milliyet Yayın Ltd. Şti, 1970.

_____, *KADIN* "İkinci Cins" I. (Çeviren: Bertan Onaran), İstanbul: Payel Yayınları, 1993a.

_____, *KADIN* "İkinci Cins" III. (Çeviren: Bertan Onaran), İstanbul: Payel Yayınları, 1993b.

DELIEMA Marguerite, BENGTSON Vern L., Activity theory, disengagement theory, and successful aging, *Encyclopedia of Geropsychology*, (Editör: N.A. Pachana), Singapore: Springer, 2017, s. 15-20.

DEMEZ Gönül, Gençlik ideali: Anti-aging uygulamaları ve değişen yaşlılık algılarının medyada temsili, *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, Ocak 2012, 5(1), 2012, s. 94-120.

DEMİR ÇELEBİ Çiğdem, YUKAY YÜKSEL Müge, Yaşlılık ve Yaşlılara Sunulan Psikolojik Danışma ve Rehberlik Uygulamalarına Bir Bakış, *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(2), 2014, s. 175-202.

DEMİRBİLEK Sevda, *Sosyal Güvenlik Sosyolojisi* (1. Baskı), İstanbul: Legal Yayıncılık, 2005.

DEMİRİZ Serap, ARPACI Fatma, Okul Öncesi Dönem Çocuklarının Büyük Ebeveynleri Hakkındaki Görüşlerinin İncelenmesi, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 2016, s. 707-726.

DERELİ Mustafa Derviş, Dinin Krizinden Sekülerizmin Krizine: Peter L. Berger'in Din Fenomenine Yaklaşımı. *IV. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*, Kütahya, Türkiye, 14-17 May 2015, s. 31-45.

DIENER Ed vd., Subjective well-being: Three decades of progress, *Psychological Bulletin*, 125 (2), 1999, s. 276-302.

_____, Subjective well-being, the science of happiness and a proposal for a national index, *American Psychologist*, 55 (1), 2000, s. 34-43.

DIXON John, MACAROV David, *Poverty: A Persistent Global Reality*, London: Routledge, 1998.

DİMDİK Pelin, Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında Kadın-Erkek İlişkisi, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

DİREK Zeynep, *Cinsel Farkın İnşası*, İstanbul: Metis Yayınları, 2017.

DUBEN Alan, *Yaşlanma ve Yaşlılık Disiplinerarası Bakış Açıları*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018.

DURAK Mithat, *Yaşadığı Ortamda Yaşlıya Hizmet Modeli*, Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi, Yaşlılara Hizmet Merkezi Yayınları, 2004.

_____, Yaşlılık Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim, *Yetişkinlik ve Yaşlılık Gelişimi ve Psikolojisi*, (Editör: H. Bacanlı, Ş. Işık Terzi), İstanbul: Açılım Kitap, 2012, s. 273-308.

DUYAN Veli, GELBAL Selahattin, Yaşlılara Yönelik Tutum Ölçeği'nin Bir Grup Üniversite Öğrencisi Üzerinde Türkçe'ye Uyarlama Çalışması, *Türk Geriatri Dergisi*, 16(2), 2013, s. 202- 209.

_____, YOLCUOĞLU İsmet Galip, ARSAN Taner, *Dünü, Bugünü, Yarınıyla İnsanı Anlamak (İnsan Davranışının Kökenleri ve Sosyal Çevrenin Etkileri)*, İstanbul: Nar Yayınevi, 2014.

DÜLGER İlhan, Dünyada ve Türkiye'de Yaşlılığın Değişen Görünümü, Değişen Politikaları ve Aktif Yaşlanma Kavramı, *Yaşam, Ankara Üniversitesi Yaşam,* (Editör: A. Metin, E. Özmete), 2012, s. 31-49.

EFE Adem, AYDEMİR Mücahit, Yaşlı Kadın Olmak: Psiko-Sosyolojik Kuramlar Çerçevesinde Yaşlılık ve Kadın: Isparta Huzurevi Örneği, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* (34), 2015, s. 193-223.

EKİNCİ Mustafa, Üveys el-Karanî, *E-Makâlât Mezhep Araştırmaları,* 5(1), 2012, s. 113-118.

EKŞİOĞLU AHAD Yasemin, Yaşlıların Yaşlılık Algısının Yaşam Kalitesi Ve Depresyonla İlişkisi, (Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

EMİROĞLU Vedia, *Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumu*, Ankara: Şafak Matbaacılık, 1995.

ER Dilek, Psiko-Sosyal Açıdan Yaşlılık, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi,* 4(11), 2009, s. 132-143.

ERBAŞI Sakine, TÜFEKÇİOĞLU Omaç, SABAH İrfan, Yaşlılık ve Hipertansiyon, *Türk Geriatri Dergisi*, 2, 1999, s. 67-70.

ERBER Joan T., *Aging and Older Adulthood*, Wiley Blackwell Publishing, Chichester, 2013.

_____, *Yaşlanma ve İleri Yetişkinlik*, (Çeviren: Zehra Uçanok), Ankara: Nobel Yayınevi, 2018.

ERÇETİN Şefika Şule, Bilgece Yaş Almak, *Yaşlılık Rehberi,* 24 Şubat 2013,

( http://www.yaslilikrehberi.org/yapılan-diğer -araştırmalar/bilgece-yaş-almak.aspx ).

ERDİ Arzu, Türkiye'de 1980-1985 ve 2000-2005 Yılları Arasındaki Çocuk Kitaplarında Eğitimsel İletiler (Karşılaştırmalı Bir Çalışma), (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstüsü, 2008.

ERDOĞAN Mustafa, *Anayasal Demokrasi,* Ankara: Siyasal Kitabevi, 1997.

ERDOĞAN Özcan, Kentsel Yaşam ve Yozlaşma, *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi,* (41), 2016, s. 13-33.

EROĞLU Çağrı, Colette'in L'Étoile Vesper Başlıklı Yapıtında İkinci Dünya Savaşı, Yaşlılık Ve Umudu Koruma Çabası, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (29), 2022, s. 805-814.

EROL Saime, SEZER Ayşe, ŞİŞMAN Fatma Nevin, ÖZTÜRK Selma, Yaşlılarda Yalnızlık Algısı Ve Yaşam Doyumu, *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(3), 2016, s. 60- 69.

ERSANLI Kurtman, KALKAN Melek, *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açıdan Yaşlılık*, (1. Baskı), Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2008.

ESEN Nükhet, Türk Ailesindeki Değişimin Romanımıza Yansımaları, *Sosyo Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi 2*, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, 1992, s. 279-295.

ESENDEMİR Şerif, Türkiye'de Yaşlılık Algısı: Yaşlı Ayrıcalığı ve Ayrımcılığı Üzerine Bir İnceleme, *Maarif Mektepleri Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 2021, s. 74-86.

ESER Erhan, GERÇEKLİOĞLU Gül S., ESER Sultan, FİDANER Caner, BAYSAN Pınar, PALA Tümer, DÜNDAR Pınar, Dünya Sağlık Örgütü-Avrupa "Yaşlanma Tutum Anketi (AAQ)" Türkçe Sürümünün (AYTA-TR) Psikometrik Özellikleri, *Türk Geriatri Dergisi*, 14(2), 2011, s. 101-110.

FORTNER Barry V., NEİMEYER Robert A., Death anxiety in older adults: A quantitative review, *Death Studies*, 23(5), 1999, s. 387-411.

GEÇTAN Engin, *Varoluş ve Psikiyatri*, İstanbul: Metis Yayınları, 1990.

_____, *İnsan Olmak*, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

GİDDENS Anthony, *Sosyoloji*, (Çeviren: C. Güzel), (Genişletilmiş Baskı), Ankara: Ayraç, 2005.

GİTMEZ Şengül, Yaşlıların Farklı Kentsel Koşullarda Yaşam Uyumları, Eğilimleri, Tutum ve Davranışları, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Antropoloji ve Etnoloji (Sosyal Antropoloji) Ana Bilim Dalı, 2000.

GÖK Hicret, Türkiye'de Yaşlılık Olgusu ve Yaşlılara İlişkin Tutumların Kültürel Temelleri Üzerine Bir Alan Araştırması: Van-Muğla Örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

GÖKA Erol, AYDEMİR Çiğdem, Yaşlıya ve Demanslı Hastaya Psiko-Sosyal Yaklaşım, *Demans Dizisi*, 1, 2000, s. 5-26.

GÖKÇE Birsen, Aile ve Aile Tipleri Üzerine Bir İnceleme, *Aile Yazıları: Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç*, Bilim Serisi 5/1, (Derleyen: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğdem), Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, 1991, s. 46-67.

GÖKSU Turgut, KARAKAYA Muhittin, Polisin sapma davranışlarının etiketleme kuramı açısından değerlendirilmesi, *Polis Bilimleri Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 4, 2009, s. 27-43.

GÖKTAŞ Ayşe, Geriatrik Bireylerin Aktivite-Rol Katılımlarının Yaşam Kalitesi Üzerine Etkisi, *H.Ü. Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7, Sayı:1, 2020.

GÖRGÜN BARAN Aylin, "Yaşlılıkta Sosyal Uyum Sorunu", *Antropoloji ve Yaşlılık: Prof. Dr. Vedia Emiroğlu'na Armağan*, (Katkıda bulunan: Vedia Emiroğlu), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları, Ankara, 2000, s. 68-76.

_____, Yaşlılığın Sosyal Statü ve Roller Bakımından Analizi, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 1, 2001, s. 14-24.

_____, Türkiye'de Yaşlılık Politikalarının Sosyolojik Analizi, *I. Ulusal Yaşlılık Kongresi Kitabı*, (Editör: V. Kalınkara), Ankara: YASAD, 2001, s. 256-276.

_____, Yaşlılığın ve Yaşamın Anlamı Üzerine Niteliksel Araştırma, *II. Ulusal Yaşlılık Kongresi Bildiriler Kitabı*, Denizli, Türkiye, 9-12 Nisan 2003, s. 1-489.

_____, Yaşlılık Sosyolojisi, *Yaşlılık / Disiplinler Arası Yaklaşım, Sorunlar, Çözümler,* (Der. V. Kalınkara), Ankara: Odak İletişim Yayınları, 2004, s. 35-57.

_____, Yaşlılığın Sosyal Boyutu, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, 2005.

_____, KURT Şeyda K., TEKELLİ Esra S., Yaşlıların Dijital Teknolojileri Kullanım Düzeyleri Üzerine Bir Araştırma, *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı: 45, 2005, s. 1-24.

_____, VELİTTİN Kalınkara, ARAL Neriman, AKIN Galip, BARAN Gülen, ÖZKAN Yasemin, Farklı Sosyo Ekonomik Düzeydeki Yaşlıların Gündelik Yaşamdan Tatmin Olma Düzeyleri: Ankara Kentsel Kesim Örneği, *Türk Geriatri Dergisi*, 10(1), 2007, s. 10-18.

_____, Yaşlılıkta Sosyalizasyon ve Yaşam Kalitesi, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, Sayı: 2, 2008, s. 86-97.

GULLETTE Margareth Morganroth, *Kültürle Yaşlanmak*, (Çeviren: Ilgın Yıldız), İstanbul: Babil, 2013.

GÜNDÜZ Osman, Geleneksel Anlatma Formlarından Çağdaş Romana, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(1), 2009, s. 763-798.

_____, *İkinci Meşrutiyet Romanı 1908-1918 Yapısal ve Tematik İnceleme*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

_____, Çağdaş Türk Romanının Sorunları ve Romanda Yeni Açılımlar, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(2), 2016, s. 784-800.

GÜNDÜZ Şinasi, *İslam ve Diğer Dinlerin Yaşlılığa Bakışı*, (Editör: M. Faruk Bayraktar), İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, s. 69-82.

GÜRSES İbrahim, KILAVUZ M. Akif, Erikson'un Psiko-Sosyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişiminin Önemi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 2011, s. 153-166.

HAO Yanni, Productive Activities and Psychological Well-Being Among Alder Adults, *Journal of Gerontology: Psychological Sciences*, 63(6), 2008, s. 377-385.

HOF VAN HET Seçil Deren, Erken Dönem Cumhuriyet Romanında Zenginler ve Zenginlik, *Kültür ve İletişim Dergisi*, Cilt:13, Sayı: 2, 2010, s. 81-106.

HORKHEİMER Max, ADORNO W. Theodor, *Sosyolojik Açılımlar*, (Çeviren: Mehmet Sezai Durgun, Adnan Gümüş), Ankara: Bilgisu Yayıncılık, 2015.

HOROZCU Ümit, Tecrübî Araştırmalar Işığında Dindarlık ve Maneviyat ile Ruhsal ve Bedensel Sağlık Arasındaki İlişki, *MİLEL VE NİHAL inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1 Ocak- Nisan 2010, s. 209-240.

HULL John, Manevi Gelişim: Yorumlar ve Uygulamalar, *Değerler Eğitimi Dergisi*, 2003, s. 10-124.

İÇLİ Gönül, Yaşlılar ve yetişkin çocuklar, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 2008 (1), s. 29-38.

_____, Sosyal Statü ve Rol Bağlamında Yaşlılık, *Yaşlılık Sosyolojisi*, (Editör: Harun Ceylan), Nobel Yayıncılık, Ankara, 2016, s. 41-55.

_____, Yavaşlayan Kentler ve Yaşlılar, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD)*, 10 (2), 2017, s. 67-75.

İLGAR Lütfü, Yaşlılık Dönemi Sosyal Özellikleri ve Serbest Zaman Etkinlikleri, *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açıdan Yaşlılık*, (Editör: K. Ersanlı, M. Kalkan), Ankara: Pegem Akademi, 2008, s. 63-96.

İNCE Abdullah, Yaşlanma Döneminde Dini Hayat (Sakarya İli-Merkez İlçeler Örneği), (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

KAÇAN SOFTA Havva, UÇUKOĞLU Hülya, KARAAHMETOĞLU ULAŞ Gülşen, ESEN Derya, Yaşlılarda ölüm kaygısı düzeyini etkileyen bazı faktörlerin incelenmesi, *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi*, 1(2), 2011, s. 67-79.

KALAYCI Işıl, ÖZKUL Metin, Geleneksel Kalabilsem Modern Olabilsem: Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Deneyimleri, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 8(18), 2017, s. 90-110.

_____, Modernleşme Sürecinin Toplumsal Mağdurları Olarak Yaşlılar: Türkiye'de Yaşlı İstismarı ve İhmali, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 2018, s. 92-119.

KALAYCIOĞLU Sibel, TOL Uğraş Ulaş, KÜÇÜKURAL Önder, CENGİZ Kurtuluş, *Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri,* Ankara: TÜBİTAK Matbaası, 2003.

_____, Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma, *Kuşaklararası Dayanışma ve Aktif Yaşlanma Sempozyumu Bildiriler Kitabı,* (Editör: A. Metin vd.), Ankara: Türkiye Grafer Tasarım Baskı, 2012, s. 51-58.

KALINKARA Velittin, ÖZKAYA Kadir, Yaşlanan Dünya ve Türk Kültüründe Yaşlı, *16. Uluslararası Türk Kültürü Sempozyumu*, 2011, s. 509-519.

_____, *Temel Gerontoloji: Yaşlılık Bilimi,* (3. Baskı), Ankara: Nobel Yayınevi, 2016.

KARABULUT Demet, Modernite ve Mekân İlişkisinin Virginia Woolf ve Arnold Bennett Üzerinden Okunuşu, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(1), 2018, s. 440-461.

KARACA Ebrar, Sosyolojik Kuramda Yalnızlık: Modern Toplum ve Mesafe Kültürü, (Yüksek Lisans Tezi), Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

KARACA Faruk, *Ölüm Psikolojisi*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2000.

KARAHAN Ali, Bana Artık Ölüp Gitmek Yaraşır: Oktay Rifat'ın Bay Lear Romanında Yaşlılık Olgusunun Görünümleri, *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 14/28, 2022, s. 51-76.

KARAKARTAL Demet, Yaşlılıkta Cinselliği Etkileyen Psiko-Sosyal Faktörler, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 6(13), 2020, s. 118-127.

KARAN Mehmet Akif, Biyolojik, Psikolojik ve Sosyal Açıdan Yaşlanma, (Editör: M. A. Karan), *Yaşlılık Dönemi ve Problemleri, Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi: 51*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 19-30.

KARATAŞ Zilfi Yıldırım, 1960-1980 Arasında Türk Romanında Kadın, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2021.

KARTAL Asiye, Büyükanne ve Büyükbabalarda Torun Bakmanın Depresyon ve Yaşam Kalitesine Ektisi, *Denizli: Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi*, 2010.

KAYA Özlem D., Yaşam ve ölüm arasında bir uğrak olarak yaşlılık, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (4), 2020, s. 1501-1520.

KAYACAN Gülay, Modern Toplumlarda Yaşlılık, Ölüm Algısı ve Yaşçılık, *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(15), 2017, s. 15-29.

KAYGUSUZ Canan, Yaşlılık Kuramları, *Psikolojik, Sosyal ve Bedensel Açıdan Yaşlılık,* (Editör: K. Ersanlı, M. Kalkan), Ankara: Pegem Akademi, 2008, s. 215-149.

KAYPAK Şafak, KAHRAMAN Mehmet, Türkiye'de Kadının İnsan Hakları ve Anayasal Yansıması/Women's Human Rights and Constitutional Reflections in Turkey, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 2016, s. 298-315.

KAZGAN Gülten, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.

KESKİN Yahya Mustafa, Toplumsal Tabakalaşma ve Din, (Editör: Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu), *Din Sosyolojisi El Kitabı*, (8. Baskı), Ankara: Grafiker Yayınları, 2012, s. 491-504.

KESSLER Eva M., RAKOCZY Katrın, STAUDINGER Ursula M., The Portrayal of Older People in Prime Time Television Series: The Match with Gerontological Evidence, *Ageing and Society*, 24, 2004, s. 531-552.

KILIÇ Mustafa, *Gerçek Yaşam Tadında: Gelişim Dönemleri 3; Yetişkinlik ve Yaşlılık,* Ankara: Pagem Akademi, 2017.

KISLAYA Irina, SANTOS Anna Joao, GIL Ana, Co-occurrence of different types of violence in Portuguese elder adults, *Comprehensive Psychiatry*, 49, 2013, s. 113-120.

KIZILÇELİK Sezgin, Sömürgecilik, Irkçılık ve Soykırım Olarak Modernlik, *Journal of Human Sciences,* 15(4), 2018, s. 2012-2028.

KOÇ Mustafa, Gelişim Psikolojisi Açısından Yaşlılık Döneminde Ruhsal Gelişim, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(12), 2002, s. 287-301.

_____, Yaşlılık döneminde ölüm psikolojisi üzerine bir alan araştırması, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 2003, s. 117-143.

_____, Yaşlılık Döneminde Ölüm Ötesi Psikolojisi Üzerine Bir Alan Araştırması, *Cumhuriyet Üniversitesi İ. F. Dergisi*, 8(1), 2004, s. 203-228.

KORKMAZ Yaylagül, YAZICI Suzan, GÜNDÜZ Gülgün, GÜZELLER Cem Oktay, Yaşlanmadan Yaşamak: Farklı Gelir Düzeyindeki Kadınların Anti-Aging Davranışları Üzerine Bir Araştırma, *Sosyoloji Dergisi*, 36(2), 2016, s. 13-30.

KORKUT Gülsüm, TUNA UYSAL Meyrem, Gençlerin ve yaşlilarin yaşlilik sürecine ilişkin görüşleri: karşilaştirmali bir çalişma, *Journal Of Awareness*, 2(1), 2017, s. 565-584.

KÖROĞLU Cemile Zehra, KÖROĞLU Muhammet Ali, Mekânın Dönüşümü ve Yaşlılık Üzerine: Kentleşme ve Yaşlılık Olgusu, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 41(8), 2015, s. 812-821.

_____, Değişen Yaşlılık Olgusu ve İslamî Perspektiften Değerlendirilmesi, *Uşak International Journal of Social Science,* Number: 48, Summer II, Uşak Üniversitesi İİBF Sosyal Hizmetler Bölümü, 2016, s. 229-240.

KÖYLÜ Mustafa, *Yetişkin Din Eğitiminin Teorik Temelleri*, Samsun: Öncü Basımevi, 2000.

KUMLU Esin, Aşk Sanatı, Samanyolu ve Aşk Eserlerinde Ortak Temaların İncelenmesi, *International Journal Of Eurasia Social Sciences,* 2012(6), s. 10-23.

KUNKEL Suzanne, MORGAN Leslie A., *Aging, Society, and the Life Course,* New York: Springer Yayıncılık, 2015.

KURT Gökhan, Türkiye'de Yaşlılık Olgusuna Sosyolojik Bir Bakış-Sivas İl Örneği, (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

KURTKAPAN Hamza, Kentleşme Sürecinde Yaşlılık ve Yerel Yönetim Uygulamaları: İstanbul Örneği, (Doktora tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

KUTSAL Yeşim Gökçe, Yaşlanan Dünyanın Yaşlanan İnsanları, Yaşlılıkta Kaliteli Yaşam, *Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi (GEBAM)*, 2008, s. 4-5.

KÜÇÜKLER KUŞCU Nuray, Tanzimat Romanında Kişiler ve Eğitim, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 9/6, Spring 2014, s. 773-781.

LAMONTE Michael, AINSWORTH Barbara, Quantifying energy expenditure and physical activity in the context of dose response, *Med Sci Sports Exerc*, 33, 2001, s. 370-378.

LANGE Jean W., Grossman Sheila, Theories of aging, (Editör: K. L. Mauk), *Gerontological Nursing: Competencies for Care*, Amerika: Jones and Bartlett Publishers, 2010, s. 50-73.

LEATHERBARROW William, *Fedor Dostoevsky*, Boston: Twayne Publishers, 1981.

LEVY Becca R., HAUSDORFF Jeffrey M., HENCKE Rebecca, WEİ Jeanne Y., Reducing Cardiovascular Stress With Positive Self-Stereotypes of Aging, *The Journals of Gerontology*: Series B, Volume 55, Issue 4, 1 July 2000, Pages 205-213.

LOWRY Deborah, Aging Social Change And Elderly Well-Being İn Rural China: Insights from Mixed-Methods Village Research, *Population Studies Center Research Report*, 2009, s. 09-691.

LÖK Neslihan, Türkiye'de Yaşlı İstismarı ve İhmali: Sistematik Derleme, *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry*, 7(2), 2015, s. 149-156.

LYOTARD Jean François, *Tüketim Toplumu*, (Çeviren: H. Deliceçaylı & F. Keskin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

MAZZEO Robert S., CAVANAGH Peter, EVANS William J. ACSM position stand on exercise and physical activity older adults, *Med Sci Sports Exerc*, 30, 1998, s. 992-1008.

MCADOO Harriette, MCWRİGHT Linda, The roles of grandparents activities, *Adaptation & Aging*, 19(2), 1995, s. 27-38.

MEHMEDOĞLU Yurdagül, MEHMEDOĞLU Ali Ulvi, Kadim Bir İlgiden Beslenen Meydan Okuma: Ruhsallık Spirituality, *XVII. Kelam Ana Bilim Dalları*

*Koordinasyon Toplantısı Gnostik Akımlar ve Okültizm Sempozyumu*, Malatya İnönü Üniversitesi, 2012, s. 147-166.

MERDİN Alev Ö., Geleneksel Kültürde Yaşlı Ve Yaşlılık: Kırşehir Örneklemi, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.

MOODY Harry R., SASSER Jennifer R., *Aging: Concepts and Controversies*, California: SAGE Publications, Inc, 2018.

MORAN Berna, Âşık Hikâyeleri, Hasan Mellah ve İlk Romanlarımız, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1984, s. 23-37.

_____, *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 1*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007.

MURAKAMİ Ikuko, Aileye İlişkin Araştırmalarda Yaşlılık Algısının Değişimi, *İstanbul University Journal of Sociology*, 36(2), 2016, s. 507-525.

MÜFTÜLER Habibe Gülsüm, İstanbul'da Yaşlılık ve Yaşlılığın Yapısal Değişimi, *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(1), 2018, s. 58-80.

MÜLAYİMOV Aydın, İslam'ın Din Adamlarına Bakışı, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,* 6, 2015, s. 217-238.

NACİ Fethi, *100 Soruda Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme*, (2. Baskı), İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1990.

NASKALİ GÜRSOY Emine, *Yaşlılık Kitabı*, (1. Baskı), İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2020.

NELSON Todd D., Yaş ve yaşlı ayrımcılığı: Kendi korkulan geleceğimize karşı önyargılar (Çeviren: Habibe G. MÜFTÜLER), *Toplum Bilimleri Dergisi*, 10(19), 2016, s. 413-430.

NIVEN David, *İnsan İlişkilerinin 100 Sırrı*, (2. Basım), İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 2007.

NİRUN Nihat, *Sistematik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1994.

ONUR Bekir, *Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm*, Ankara: İmge Kitabevi, 2011.

OPPERMAN Serpil, *Postmodern Tarih Kuramı: Tarihyazımı, Yeni Tarihselcilik ve Roman*, Ankara: Phoenix, 2006.

ÖĞÜTCÜ Murat, Gerontoloji ve edebiyat: Genel bir bakış, *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, 27(April), 2022, s. 728-744.

Ömer Seyfettin, *Hürriyet Gecesi,* İstanbul: Ketebe Yayınevi, 2021.

ÖRSAL Özlem, ÖRSAL Çınar, ÇELİK Neşe, IŞIKLI Burhanettin, Huzurevinde ve Evinde Yaşayan Yaşlılarda Ölüm Anksiyetesi ve Sosyal Destek Arasındaki İlişki, *Turkish Journal of Geriatrics*, 15(3), 2012, s. 332-338.

ÖZBAKIR Funda, Toni Morrison'un Sevilen Adlı Eserinin Newmark'ın Çeviri Yöntem ve Stratejileri Çerçevesinde Değerlendirilmesi, *Abant Çeviribilim Dergisi*, 1(1), 2023, s. 24-33.

ÖZBOLAT Abdullah, Beşikten Mezara: Yaşlılığın Sosyolojisi ve Din -Adana Örneği-, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16(2), 2016, s. 53-76.

ÖZDEMİR Mehmet, SÜĞÜMLÜ Üzeyir, Ahmet Mithat Efendi'nin Jöntürk Romanında Medeniyet Algısı, *Turkish Studies*, 9(3), 2014, s. 1061-1084.

ÖZDEMİR Meryem, Yaşlılık Kültürü Üzerine Halk Bilimsel Bir İnceleme, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.

ÖZDEMİR Nebi, Türk Edebiyatı ve Medya, *Milli Folklor*, 70, 2006, s. 7-21.

ÖZDEMİR Rahman, Öteki Ben Adlı Uzun Öyküsünden Karamazov Kardeşler Romanına Dostoyevski'nin Sanatında Ötekileşme Sorunsalı, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 63, 2019, s. 593-605.

ÖZER Melek, Huzurevinde veya Aile Ortamında Yaşayan Yaşlıların Yaşam Doyumunun İncelenmesi, *Türk Geriatri Dergisi*, 7(1), 2004, s. 33-36.

ÖZKAN Mukadder B., *Yaşlıların Gündelik Yaşam Problemlerinin Çözümünde Sosyal Destek Mekanizmalarının Rolü*, İstanbul: Çizgi Kitabevi Yayınları (e-kitap), 2022.

ÖZKUL Metin, KALAYCI Işıl, ASLAN Arzu, Yaşlılık ve kadın sorunlarını toplumsal sermaye perspektifinden düşünmek, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2(27), 2017, s. 366-386.

ÖZMEN Haluk, EKİZ Durmuş, *Eğitime Giriş*, Ankara: Pegem Akademi, 2021.

ÖZMEN Şule Y., Türk kültüründe yaşlının yeri ve medyayla yaşlılığın değişen konumu, *Milli Folklor*, 25(100), 2013, s. 110-119.

ÖZTÜRK Engin Bağış, KILIÇASLAN GÖKOĞLU Selcen, KARAGONLAR Gökhan, İlişkisel benlik ölçeğinin Türkçe geçerlemesi, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 16(2), 2015, s. 49-70.

ÖZTÜRK Filiz, Değişen Aile Yapısı Bağlamında Yaşlılık Dindarlık İlişkisinin Sosyolojik Çözümlemesi: Kayseri İli Örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019.

ÖZTÜRK Zehra, KARAKUŞ Gonca, TAMAM Lut, Yaşlı bireylerde ölüm kaygısı, *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12, 2011, s. 37-43.

ÖZYER Hanife, Yaşlılık Sorunu ve Bir Çözüm Olarak Huzurevi: Konya Dr. İsmail Işık Huzur Evi Örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

PALMORE Erdman, *Ageism: Negative and Positive*, Springer Publishing, 1999.

PANGMAN Verna C., SEQUİRE Marilyn, Sexuality and the Chronically İll Older Adult: A Social Justice Issue, *Sexuality & Disability*, 18(1), 2000, s. 49- 59.

PARLA Jale, "İstanbul'da İki Don Kişot: Meczup Okurdan Saf Okura", *Berna Moran'a Armağan*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1997, s. 187.

PERLMUTTER Marion, HALL Elizabeth, *Adult Development and Aging*, New York: John Wiley & Sons, 1992.

PİWPONG Ratchanee, DURONGRİTTİCHAİ Vanida, BUALA Onanong and ADUNWATTANASİRİ, Systematic review on anti-aging health care, Naresuan University Journal: *Science and Technology*, (26)3, 2018, s. 98-112.

POWERS Robin, Counseling and Spirituality: A Historical Review, *Counseling and Values*, 2005, s. 217-225.

QUADAGNO Jill, *Aging and the Life Course*, McGRawHill, Boston, 2002.

RAZİ Bilge, Charles Dickens'ın Hard Times, David Copperfield, Great Expectations, Oliver Twist Adlı Romanlarında Yoksulluk, (Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

REYHAN Feyza, ÖZERDOĞAN Nebahat ve ARIK Elif, İhmal Edilen Bir Konu: Yaşlılıkta Cinsellik, *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 27(1), 2018, s. 76-79.

ROSOW İrving, *Social Integration of the Aged*, New York: Free Press, 1967.

RUSSELL Bertrand, *Evlilik ve Ahlak*, (Çeviren: V. Eranus), İstanbul: Say Yayınları, 1993.

SAMANCI TEKİN Çiğdem, KARA Fatih, Dünyada ve Türkiye'de Yaşlılık, *Journal of International Scientific Researches/Uluslaraarası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 2018, s. 219-229.

SANCAR Serpil, *Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler*, İstanbul: Metis Yayınları, 2009.

SANTROCK John W., *Yaşam Boyu Gelişim*, (Çeviren: G. Yüksel), (13. Basım), Ankara: Nobel Yayın, 2011.

SARIKAVAK Kazım, Türk-İslam Geleneğinde Yaşlılara Verilen Değer, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2017, s. 281-287.

SAYGILI Sefa, Yaşlılarda Psikiyatrik Sorunlar, Çözüm Önerileri ve Korunma, (Editör: M. Altındiş), *Yaşlılarda Güncel Sağlık Sorunları ve Bakımı*, İstanbul: İstanbul Medikal Yayınları, 2013, s. 87-96.

SCHMİD Wilhelm, *Sakin Olmak*, (Çeviren: Tanıl Bora- Turgut Demir), (4. Basım), İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

SEMİZ Emin, Bir Dinozorun Anıları'nda İhtiyarlık Olgusu, *Çağın Polisi Dergisi*, Sayı: 24, 2003, s.1.

SEVİL Hüseyin Tekin, *Yaşlılığın Sosyal Anatomisi*, Ankara: Sabev Yayınları, 2005.

SEYHAN Beyazıt Yaşar, Ölüm Kaygısı ve Dua Tutumu Üzerine Bir Araştırma, *Turkish Studies*, 10(2), 2015, s. 863-882.

SHİLS Edward, Modernliğin Gölgesinde: Gelenek, *DOĞU BATI Düşünce Dergisi*, 7(25), 2003, s. 101-131.

SİNAN Özlem, BİLGİLİ Naile, Yaşlılıkla ilgili yaygın inanç, tutumlar ve sağlık hizmetlerine yansıması, *Koç Üniversitesi Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 16(3), 2019, s. 246-251.

SOYSAL EŞİTTİ Aslı, Ayfer Tunç'un Gençlik Sabah Çiyidir adlı hikâyesinde yaşlılığın temsili, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (32), 2023, s. 496-507.

STREET Debra A., Sociological approaches to understanding age and aging, (Editör: J. A. Blackburn & C. N. Dulmus), *Handbook of gerontology: Evidence-based approaches to theory, practice, and policy*, John Wiley & Sons, Inc., 2007, s. 143-168.

SULTANA Abeda, ALTAY T. Saadet, Ataerkillik ve Kadının İkincilliği; Kuramsal Bir Analiz, *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 11(1), 2019, s. 417-428.

SÜER Ömür, BAKLACI Hasan F., KOCAER Ecem, Para Tutumunun Kariyer Hedefleri Üzerindeki Etkisi: Üniversite Öğrencileri Üzerinde Bir Araştırma, *Ege Akademik Bakış*, 17(4), 2017, s. 527-537.

SÜMER Necati, Tanah'ta Cinsel Sapkınlıklar, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(29), 2016, s. 167-177.

SWINTON John, *Spirituality and Mental Health Care Rediscovering A 'Forgotten' Dimension*, London: Jessica Kingsley Publishers, 2001.

ŞAHİN Fatma, Rol Teorisi Açısından Yaşlılık, (Editör: G. Erkan, V. Işıkhan), *Antropoloji ve Yaşlılık*, HÜ Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Yayın No: 006, Ankara, 2000.

ŞAHİN Gülcan, Nüfusun Yaşlanması Ekseninde 2023 Yılında Türkiye: Bir Vizyon Çalışması, (Yüksek Lisans Tezi) Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014.

ŞAHİN Hafize, Mîna Urgan'ın Bir Dinozor'un Anıları Kitabında Yaşlılık Algısı, *HACETTEPE TÜRKOLOJİ 50.YIL ARMAĞANI*, (Editör: Nurtaç Ergün Atbaşı, Koray Üstün), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2021, s.837-849.

ŞEN Serdar, Halit Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında Anne-Mekân Algısı, (Yüksek Lisans Tezi), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

ŞENTÜRK Murat, ALTAN Reyyan Beyza, Nitel Araştırma: Yaşlılar Neler Anlattı?, *İstanbul'da Yaşlanmak İstanbul'da Yaşlıların Mevcut Durumu Araştırması*, (Editör: M. Şentürk ve H. Ceylan), İstanbul: Açılım Kitap, 2015, s. 257.

ŞENTÜRK Ünal, *Yaşlılığın Sosyolojisi: Yaşlılığın Toplumsal Yörüngeleri,* Bursa: Dora Yayın, 2018.

TAKAHASHI Keiko, TAMURA Junko, TOKORO Makiko, Patterns of social relationships and psychological well-being among the elderly, *International Journal of Behavioral Development*, 21(3), 1997, s. 417-430.

TAŞ Barış, Türkiye'de Coğrafi Bakış Açısıyla Köy Kavramı, Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi, *TÜCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu International Geography Symposium*, 13-14 Ekim 2016 /13-14 October Ankara, 2016.

TAŞKESEN Canan G., Türkiye'de yaşlılık ve evde yaşlı bakımı: Resmi karar ve uygulamaların yerinde tespiti: Isparta ili araştırması, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2012.

_____, "Kırsal ve Kentsel Alanlarda Yaşlanma, Yaşlılık Ve Yaşlılar: Denizli İli Örneği", (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.

TEKDOĞAN BAHÇIVANCI Işıl S., Evlilik Dışı Birlikte Yaşam Modellerine Uygulanan Hukuk, *TAAD*, Yıl: 9, Sayı: 33, 2017, s. 623-684.

TEZCAN Mahmut, Kuşaklar Çatışması, *Eğitim ve Bilim*, 6(36), 1982.

THOMSON Esme Fulle, MINKLER Meredith, American Grandparents Providing Extensive Child Care to Their Grandchildren: Prevalence and Profil, *The Gerontological Society of America*, 41(2), 2001, s. 201-209.

TİMUR Kemal, Tanzimat Dönemi Türk Romanında Din Duygusu ve İnançlar, *Turkish Studies*, 4(1-2), 2009, s. 2089-2125.

TİMURTURKAN Meral, DEMEZ Gönül, Bir Toplumsal İktidar Alanı Olarak Beden ve 'Yaşlanan Bedenin 'Yeniden İnşası', *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: V, Sayı: 2, 2018, s. 441-456.

TOPRAK Zafer, *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

TOPUKLULAR Dilara, Batı Tiyatrosunda Deforme Bedenin Bir Komedi Unsuru Olarak Yolculuğu: Commedia Dell'arte Tiyatrosu, Ucube Gösterileri, Jacques Lecoq'un Bufon Tiyatrosu, (Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

TREMMEL Jörg C., *A Theory of Intergenerational Justice,* London: Earthscan, 2009.

TUFAN İsmail, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık*, İstanbul: Aykırı Yayıncılık, 2002.

_____, *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanma: Yaşlanmanın Sosyolojisi*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2003.

_____, *Modernleşen Türkiye'de Yaşlılık ve Yaşlanmak*, İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2011.

TUNA Muammer, Türkiye'de ve Dünyada Yaşlanma, *Gerontoloji Disiplinlerarası İş birliği,* Cilt: 1, (Editör: İsmail Tufan, Mithat Durak), Ankara: Nobel Yayınları, 2017, s. 5-11.

TÜRKDOĞAN Orhan, *Türk Toplum Yapısı*, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2002.

UĞUR Sinem Burcu, Torun Bakım Faaliyetinin Bakım Sağlayıcı Büyükannelerin Sağlık Durumları Üzerindeki Etkisi, *Antalya: Mediterranean Journal of Humanities Dergisi*, VIII (1), 2018, s. 399-415.

UĞURLU Serdar, Gelenek ve Kimlik İlişkisi, (Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

ULUS Tümer, Kuşaklararası Çatışma Bağlamında Gençlerin Yaşlılara Eleştirel Bakışı: Bir Örneklem, Sorunlar ve Çözüm Önerileri, *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi,* 16(28), 2020, s. 1154-1182.

United Nations, World Population Ageing 2019: Highlights, Department of Economic and Social Affairs Population Division, ST/ESA/SER.A/430, New York, 2019.

UYGUNER Muzaffer, *Halit Ziya Uşaklıgil-Yaşamı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1992.

UYSAL Enver, Değerler Üzerine Bazı Düşünceler Ve Bir Erdem Tasnifi Denemesi: İnsanî Erdemler–İslâmî Erdemler, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(1), 2003, s. 51-69.

ÜÇOK Akın, Yaşlılık Olgusuna Yaşlıların Bakış Açısı ile Sosyolojik Bir Yaklaşım-Gaziantep'te Kamu ve Özel Huzurevleri Örnekleri ile, (Doktora Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

ÜNAL Vehbi, Modernleşme Sürecinde Yaşlılık Düşüncesini Değiştiren Olgular-Toplumsal Yaşamın Kıyısında Kalan Yaşlılar, *Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 2019, s. 275-298.

ÜSTÜNER TOP Fadime, SARAÇ Ayşe, YAŞAR Gülsüm, Huzurevinde Yaşayan Bireylerde Depresyon Düzeyi, Ölüm Kaygısı Ve Günlük Yaşam İşlevlerinin Belirlenmesi, *Klinik Psikiyatri*, 13, 2010, s. 14-22.

VICTOR Christina, *The Social Context of Ageing: A Textbook of Gerontology*, New York, Routledge Press, 2005.

W.H.O. (World Health Organization), *Global Health and Aging*, 2011. [Online] https://www.who.int/ageing/publications/global_health/en/

YALÇINKAYA Fatoş, Modern Çağın Kumaları: Metresler ve Türkiye'de Yayınlanan Diziler, *Uluslararası Folklor Akademi Dergisi*, 2(1), 2019, s. 33-52.

YAVAŞ Gürkan, Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Din ve Din Adamı (1923-1950), (Doktora Tezi), Kocaeli Üniversitesi, 2014.

YAVUZER Haluk, Üçüncü Bahar: Yaşlılık, Bilgelik ve Ölüm, *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Platformu*, 36, 2015, s. 6-9.

YAZICI Suzan, Gerontoloji ve Gelişim Süreci, (Editör: N. Korkmaz & S. Yazıcı), *Küreselleşme ve Yaşlılık: Eleştirel Gerontolojiye Giriş*, Ankara: Ütopya Yayınları, 2014, s. 21-39.

YAZICIOĞLU Sevim, Ege yaşlı hizmet merkezinde verilecek sosyal hizmetin kuramsal ve yasal dayanağı, *Akademik Geriatri 2010 Kongresi*'nde sunulan bildiri, *Akademik Geriatri Derneği*, Magosa, 26-30 Mayıs, 2010.

YEŞİL Pınar, TAŞCI Sultan, ÖZTUNÇ Gürsel, Yaşlı istismarı ve ihmali, *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi,* 6(2), 2016, s. 128-134.

YILDIRIM Ergün, Toplumsal Değişme Sürecinde Aile, (Editör: K. Canatan, & E. Yıldırım), *Aile Sosyolojisi*, İstanbul: Açılım Kitap, 2011, s. 121-138.

YILDIRIM Filiz ve ABUKAN Bilge, Yaşlılıkta Bilgelik Konusunda Bir Derleme, *Türk Psikoloji Yazıları,* Haziran, 2015, s. 1-9.

YILMAZ Macid, Yaşlılıkta Manevi Destek ve Din Eğitiminin Önemi, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 39, 2013, s. 241-264.

YOĞAN Felek, Yaşlılık Olgusunun Açıklanma Biçimlerinin Söylem Analiziyle İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, 2016.

YOĞURTÇU Gökçe, Yaşlılık Olgusu ve Yaşlılığın Medyada Temsili: Türkiye, Rusya ve Kırgızistan Gazeteleri Örneği, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(3), 2019, s. 1049-1066.

**İNCELENEN KAYNAKLAR**

ADIVAR Halide Edip, *Raik'in Annesi*, (3. Baskı), İstanbul: Atlas Kitabevi, 1967.

_____, *Heyula*, (2. Baskı), İstanbul: Atlas Kitabevi, 1983a.

_____, *Seviye Talip*, (6. Baskı), İstanbul: Atlas Kitabevi, 1987a.

_____, *Ateşten Gömlek*, (1. Baskı), İstanbul: Özgür Yayınları, 1997.

_____, *Vurun Kahpeye*, (4. Baskı), İstanbul: Özgür Yayınları, 1999.

_____, *Son Eseri*, (1. Baskı), İstanbul: Can Yayınları, 2008.

_____, *Handan*, (4. Baskı), İstanbul: Can Yayınları, 2009a.

_____, *Yeni Turan*, (3. Baskı), İstanbul: Can Yayınları, 2017f.

Ahmet Hikmet Müftüoğlu, *Gönül Hanım*, İstanbul: Elips Yayınevi, 2011.

Ahmet Mithat Efendi, *Bahtiyarlık*, (Haz. Nuri Sağlam), Ankara: TDK Yayınları, 2000.

_____, *Cellât*, (Haz. Nuri Sağlam), Ankara: TDK Yayınları, 2000.

_____, *Cinli Han*, (Haz. Necat Birinci), *Bütün Eserleri- Romanlar Cilt XIV*, TDK Yayınları, 2000.

_____, *Esrâr-ı Cinâyât*, (Haz. Ali Şükrü Çoruk), Ankara: TDK Yayınları, 2000.

_____, *Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*, (Haz. Ali Şükrü Çoruk), Ankara: TDK Yayınları, 2000.

_____, *Hayret,* (Haz. Nuri Sağlam), Ankara: TDK Yayınları, 2000.

_____, *Karnaval*, (Haz. Kâzım Yetiş), Ankara: TDK Yayınları, 2000.

_____, *Müşahedat*, (Haz. Necat Binici), Ankara: TDK Yayınları, 2000.

_____, *Vah*, (Haz. Kâzım Yetiş), Ankara: TDK Yayınları, 2000.

_____, *Yeryüzünde Bir Melek*, (Haz. Nuri Sağlam), Ankara: TDK Yayınları, 2000.

_____, *Zeyl-i Hasan Mellâh yahut Sır İçinde Esrar*, (Haz. Ali Şükrü Çoruk), Ankara: TDK Yayınları, 2000.

_____, *"*Yeniçeriler*", Letaif-i Rivayat*, (Haz. Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın), İstanbul: Çağrı Yayınları, 2001.

_____, *Jön Türk*, (Haz. Kâzım Yetiş), Ankara: TDK Yayınları, 2003.

_____, *Mesâil-i Muğlâka*, (Haz. Kâzım Yetiş), Ankara: TDK Yayınları, 2003.

_____, *Hayal ve Hakikat*, (Haz. Hülya Argunşah), İstanbul: Kesit Yayınları, 2012.

_____, *Ahmet Metin ve Şirzat*, (Haz. Fazıl Gökçek, Özlem Nemutlu), Ankara: TDK Yayınları, 2013.

_____, *Acâyib-i Âlem*, (Haz. Kâzım Yetiş), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2017.

_____, *Henüz 17 Yaşında,* (Haz. Nuri Sağlam), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2017.

_____, *Letaif-i Rivayat*, (Haz. Fazıl Gökçek, Sabahattin Çağın), İstanbul: Çağrı Yayınları, 2017b.

_____, *Çengi*, (Haz. Erol Ülgen), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2018.

_____, *Diplomalı Kız*, (Haz. M. Fatih Andı), Ankara: TDK Yayınları, 2018.

_____, *Gönüllü*, (Haz. Erol Ülgen), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2018.

_____, *Gürcü Kızı Yahut İntikam*, (Haz. Kâzım Yetiş), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2018.

_____, *Haydut Montari*, (Haz. Erol Ülgen), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2018.

_____, *Kafkas,* (Haz. Erol Ülgen), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2018.

_____, *Süleyman Muslî*, (Haz. M. Fatih. Andı), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2018.

_____, *Taaffüf*, (Haz. Ali Şükrü Çoruk), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2018.

_____, *Çingene*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019b.

_____, *Paris'te Bir Türk*, (Haz. Erol Ülgen), Ankara: TDK Yayınları, 2019.

_____, *Arnavutlar-Solyotlar*, (Haz. Nuri Sağlam), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2020.

_____, Demir *Bey yahut İnkişâf-ı Esrar*, (Haz. M. Fatih Andı), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2020.

_____, *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş*, (Haz. Kâzım Yetiş), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2020.

_____, *Dürdane Hanım*, (Haz. M. Fatih Andı), Ankara: TDK Yayınları, 2020.

_____, *Felâtun Bey ile Râkım Efendi*, (Haz. Necat Birinci), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2020.

_____, *Hüseyin Fellâh,* (Haz. M. Fatıh Andı), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2020.

_____, *Rikalda Yahut Amerika'da Vahşet Alemi*, (Haz. M. Fatih Andı), (2. Baskı), Ankara: TDK Yayınları, 2020.

Ahmet Rasim, *İlk Sevgi,* İstanbul: Mekteb-i Sanayi Matbaası, Naşiri: Kostaki, 101 s., 1307 H/1890

_____, *Meyl-i Dil,* İstanbul: Matbaa-i Ebuzziya, 6+144 s., 1308 H/1891

Cemil Süleyman, *Siyah Gözler*, İstanbul: Tanin Matbaası, 1911.

Emine Semiye, *Bikes*, *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 98-138, 23 Kânunusani 1312/4 Şubat 1897-13 Teşrinisani 1313/25 Kasım 1897; Millî Kütüphane, 06 MK. Yz. A 2670.

_____, Mükâfat-*ı İlahiye*, *Mütalaa,* S. 1-25, 22 Temmuz 1312/3 Ağustos 1896-31 Kânunuevvel 1312/12 Ocak 1897.

_____, Sefalet, *Mütalaa*, S. 26-12, 14 Kânunusani 1312/26 Ocak 1897-6 Ağustos 1314/18 Ağustos 1898; Hilal Matbaası, 1325.

_____, Muallime, *Hanım Kızlara Mahsus Gazete*, S. 143-146, 21 Kânunuevvel 1316/3 Ocak 1901-25 Kânunusani 1316/7 Şubat 1901. Devamı *Hanımlara Mahsus Gazete*, S. 99/301-109/311, 15 Şubat 1316/ 28 Şubat 1901-2 Mayıs 1317/15 Mayıs 1901; Millî Kütüphane, O6 MK. Yz. A 4583.

_____, Gayya *Kuyusu*, *Dersaadet,* S. 1-69, 8 Temmuz 1336/8 Temmuz 1920-13 Eylül 1336/13 Eylül 1920.

Fatma Aliye, *Meram*, (Çev. Fatma Aliye), İstanbul: Kasbar Matbaası, 1889.

_____, *Enin*, (Der. Ayşe Demir), İstanbul: Kesit Yayınları, 2012a.

_____, *Refet*, (Der. Şahika Karaca), İstanbul: Kesit Yayınları, 2012b.

_____, *Udi*, (Der. Şahika Karaca), İstanbul: Kesit Yayınları, 2012c.

_____, *Hayal ve Hakikat*, (Der. Hülya Argunşah), İstanbul: Kesit Yayınları, 2012e.

_____, Muhâdârât, (Der. Osman Sevim), İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2015.

Fazlı Necib, *Menfa*, Selanik: Yeni Asır Matbaası, 1325/1910.

Filibeli Ahmet Hilmi, *A'mâk-ı Hayâl*, (Haz. Bahaeddin Sağlam), (1. Baskı), İstanbul: 2011.

Giritli Aziz Efendi, *Muhayyelat-ı Aziz Efendi*, (1. Baskı), İstanbul: MEB Yayınevi, 1973.

GÜNTEKİN Reşat Nuri, *Çalıkuşu*, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2019.

GÜRPINAR Hüseyin Rahmi, *Metres*, İstanbul: İkdam Matbaası, 1316.

_____, *Tesadüf*, İstanbul: İkdam Matbaası, 1316.

_____, *Şıpsevdi*, İstanbul: Mihran Matbaası, 1327.

_____, *Sevda Peşinde,* İstanbul: Selânik Matbaası, 1328.

_____, *Cadı*, İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, 1330.

_____, *Gulyabani*, İstanbul: Matbaa-i Hayriyye ve Şürekâsı, 1330.

_____, *Hakka Sığındık*, İstanbul: Matbaa-i Orhaniye, 1335.

_____, *Hayattan Sayfalar*, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1335.

_____, *Toraman*, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1335.

_____, *Son Arzu*, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1338.

_____, *Tebessüm-i Elem*, İstanbul: Evkâf-ı İslâmiye Matbaası, 1339.

_____, *Nimetşinas*, (2. Baskı), İstanbul: Amedi Matbaası, 1927.

İzzet Melih, *Tezad*, İstanbul: Sabah Matbaası, 1919.

KARAOSMANOĞLU Yakup Kadri, *Kiralık Konak*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

Mehmed Celâl, *Orora*, İstanbul: Karabet ve Kasbar Matbaası, 1887.

_____, *Elvah-ı Sevâd*, İstanbul: Alem Matbaası Ahmed İhsan ve Şürekası, 1891.

_____, Mehmet *Celâl'in Hikâye ve Romanları*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınevi, 2014.

Mehmet Rauf, Serâb, İstanbul: Edebiyat-i Cedide Kütüphanesi, 1909.

_____, *Ferdâ-yı Garâm*, İstanbul: Muhtar Halid Kütüphanesi, 1329/1913.

_____, *Eylül*, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1925.

_____, *Genç Kız Kalbi*, İstanbul: Arma Yayınları, 1997.

Misailidis, *Seyreyle Dünyayı* (Temaşa-i Dünya ve Cefakâr u Cefakeş), İstanbul: Cem Yayınevi, 1988.

Nabizade Nazım, *Karabibik*, İstanbul: Asır Kütüphanesi, 1891.

_____, *Zehra*, İstanbul: Âlem Matbaası, 1894.

Namık Kemal, *Cezmi*, (Haz. Yakup Çelik), (4. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.

_____, *İntibah*, (Haz. Yakup Çelik), (14. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, 2018.

Ömer Seyfettin, *Ömer Seyfettin Bütün Eserleri Hikâyeler 1, 2, 3, 4*, (Haz. Hülya Argunşah), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2001.

_____, Ömer *Seyfettin'in Bütün Hikâyeleri*, (Haz. Nâzım Hikmet Polat), İstanbul: YKY, 2009.

Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba Sevdası*, (Haz. Hüseyin Alacatılı), (7. Baskı), Ankara: Akçağ Yayınları, 2010.

SAFA Peyami, *Gençliğimiz*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1966.

_____, *Sözde Kızlar*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1999.

_____, *Şimşek*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2016f.

Safvet Nezihi, *Müsebbib*, İstanbul: Cihan Matbaası, 1908.

Safveti Ziya, *Salon Köşelerinde*, (2. Baskı), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

Sami Paşazade Sezai, *Sergüzeşt*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Selma Rıza, *Uhuvvet* (Kardeşlik), (Haz. Nebil Fazıl Alsan), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

Şemsettin Sami, *Taaşşuk-ı Talat ve Fitnat*, (Haz. Özlem Nemutlu), İstanbul: Özgür Yayınları, 2003.

TEK Müfide Ferit, *Aydemir*, (Haz. Recep Duymaz), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002.

TEPEYRAN Ebubekir Hazım, *Küçük Paşa,* İstanbul: İnkılap Yayınevi, 1947.

TOKGÖZ, Ahmet İhsan, *Ülfet*, Ankara: Gece Akademi, 2019.

UŞAKLIGİL Halit Ziya, *Nemide*, (Haz. Berna Sağıroğlu), İstanbul: Özgür Yayınları, 2005.

_____, *Sefile*, (Haz. Ömer Faruk Huyugüzel), İstanbul: Özgür Yayınları, 2006.

_____, *Bir Ölünün Defteri*, (Haz. Orhan Oğuz), İstanbul: Özgür Yayınları, 2009.

_____, *Mai ve Siyah*, (Haz. Enfel Doğan), İstanbul: Özgür Yayınları, 2009.

_____, *Nesl-i Ahîr*, (Haz. Alev Sınar Uğurlu), İstanbul: Özgür Yayınları, 2009.

_____, *Aşk-ı Memnu*, (Haz. Muharrem Kaya), İstanbul: Özgür Yayınları, 2011.

_____, *Ferdi ve Şürekâsı*, (Haz. Samet Öz), İstanbul: Özgür Yayınları, 2011.

_____, *Kırık Hayatlar*, (Haz. Seval Karadeniz), İstanbul: Özgür Yayınları, 2013.

Vartan Paşa, *Akabi Hikâyesi*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991.

YALÇIN Hüseyin Cahit, *Hayal İçinde*, (Haz. Gökhan Tunç), Ankara: Orion Kitabevi, 2012.

Zafer Hanım, *Aşk-ı Vatan*, İstanbul: Oğlak Yayınları, 1994.

ZORLUTUNA Halide Nusret, *Küller*, İstanbul: Kader Matbaası, 1921.

**ÇEVRİMİÇİ KAYNAKLAR**

TDK (2022), Türk Dil Kurumu, mübarek ne demek TDK Sözlük Anlamı (sozluk.gov.tr) (Çevrimiçi, ET: 14.05.2022)

TDK (2022), Türk Dil Kurumu, iffet ne demek TDK Sözlük Anlamı (sozluk.gov.tr) (Çevrimiçi, ET: 20.06.2022)

TDK (2023), Türk Dil Kurumu, yaşlanma ne demek TDK Sözlük Anlamı (sozluk.gov.tr) (Çevrimiçi, ET: 10.03.2023)

# ÖZ GEÇMİŞ

| | | | |
|---|---|---|---|
| **Adı-Soyadı** | Doğu ÖZKAN | | |
| **Doğum Yeri ve Yılı** | | | |
| **Bildiği Yabancı** | İngilizce (B2) | | |
| **Eğitim Durumu** | **Başlama - Bitirme** | | **Kurum Adı** |
| **Lise** | 2006 | 2010 | Bursa Cumhuriyet Lisesi |
| **Lisans** | 2011 | 2015 | Kütahya Dumlupınar Üniversitesi |
| **Yüksek Lisans** | 2015 | 2017 | Kütahya Dumlupınar Üniversitesi |
| **Doktora** | 2017 | 2024 | Bursa Uludağ Üniversitesi |
| **Çalıştığı Kurum** | **Başlama - Ayrılma** | | **Çalışılan Kurumun Adı** |
| **1.** | 2018 | 2022 | Özel Atölye Butik Eğitim Merkezi |
| **2.** | 2022 | Hâlen | Özel Tan Özlüce Fen ve Anadolu Lisesi |
| **Üye Olduğu Bilimsel ve Meslekî Kuruluşlar** | | | |
| **Katıldığı Proje ve Toplantılar** | | | |
| **Yayınlar:** | Nedim Gürsel'in Romanlarında Yapı ve Tema İncelemesi (Yüksek Lisans Tezi)<br>Cihannüma Sosyal Bilimler Akademi Dergisi-Çağdaş Edebiyatımızda Bir Ütopya: "Balık İzlerinin Sesi" Romanında Halk Kültürü Unsurları (Araştırma Makalesi)<br>Uluslararası Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi-Mücellâ Romanında Aile ve Hayat Karşısında Kadının Tutumu (Kitap Tanıtımı)<br>Turcology Research Dergisi-Kuyucaklı Yusuf'ta Toplumsal Eşitsizlik Bildiren Dil Birimleri (Araştırma Makalesi)<br>Sosyal Bilimlerde Seçme Alan Araştırmaları: Teori, Uygulama ve Politika (Kitap Bölümü, V. Uluslararası Sosyal Bilimlerde Kritik Tartışmalar Kongresi- Sözlüksel İşteş Çatı)<br>15. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu- Batılılaşan Türk Toplumunda Dilsel Bir Direnç Noktası: Türk Romanında Yaşlı Söylemi (Sempozyum) | | |
| **Diğer:** | | | |
| **İletişim (e-posta):** | | | |
| **Tarih:**<br>**İmza:**<br>**Adı-Soyadı:** | 27.08.2024<br><br>Doğu ÖZKAN | | |